

ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSIA **XXVII. évfolyam 1. szám**

Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata
2012/A.

A ZÜRICHI MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET 65. SZ. KIADVÁNYA

Zürich, Budapest, Adelaide, Athén, Bangkok, Beijing, Beregszász, Boulogne
Sur Mer, Brno, Carrigmore, Csikszereda, Felsőőr, Heidelberg, Helsingborg,
Honolulu, Koppenhága, Lendva, London, Pozsony, Szabadka, Vancouver

Szerkeszti a ZMTE Tudományos Tanácsa

BÉRCZI Szaniszló C. Sc., csillagász, fizikus, bercziszani@ludens.elte.hu.

CSÁMPAI Ottó C. Sc., etnopszociológus, hab. egy. docens,
csottoster@gmail.com.

CSIHÁK György dr. u., közgazdász, történész, ZMTE elnök,
znte@freemail.hu.

DARAI Lajos C. Sc., filozófia történész, főisk. tanár (főszerk.)
zmtehu@gmail.com.

FRISNYÁK Sándor D. Sc., a földrajztudomány doktora, kokai@zeus.nyf.hu.

GEDAI István C. Sc., numizmatikus, a történelemtudomány kandidátusa, a Magyar Nemzeti Múzeum ny. főigazgatója gedart@gmail.com.

HARAI Dénes C. Sc., egyetemi tanár, int. igazgató, harai.denes@zmne.hu.

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna Ph. D. történész, egyetemi docens,
zsujvary@gmail.com.

KÖLTŐ László C. Sc. régész, mérnök, ny. megyei múzeumigazgató,
kolto@smmi.hu.

SLAVIĆ Magdolna Mr. Sc. Ph., slavicm@freemail.hu.

SZABÓ A. Ferenc C. Sc., politológus, egyetemi tanár,
szabo.a.ferenc@zmne.hu.

SZABÓ István Mihály D. Sc., mikro-, ill. környezet biológus, az MTA rendes tagja, ny. tanszékvezető egyetemi tanár szabo.istvan18@chello.hu.

SZEDERKÉNYI Tibor D. Sc., a földtudomány doktora, egy. tanár,
szedertib@vnet.hu.

VIZI László Tamás Ph. D. történész, tszv. főiskolai tanár, vizilt@externet.hu.

vitéz **RIHMER Aurél** könyvtáros, történész, granasztoi@yahoo.com.

Kapcsolat kizárólag elektronikus levelezéssel ezen a címen:

zmtehu@gmail.com

TARTALOM

<i>ŐSTÖRTÉNET (I/02/a,b.)</i> _____	5
Francois Bordes: A régi kőkor _____	5
<i>AZ ŐSI VILÁGKÉP ÖRÖKSÉGE (VI/38.)</i> _____	9
Huszárik László: Gilgames és a Zodiákus. A csillagképek nevének eredete _____	9
<i>ŐSI MŰVELTSÉGÜNK RÉTEGEI (IV/37.), MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS (VII.)</i> _____	19
Csihák György: Kocsi _____	19
<i>A HUN ŐSTÖRTÉNET ÖRÖKSÉGE (II/18.)</i> _____	47
Csihák György: Atila – a Kedves _____	47
<i>A 895. ÉVI HONFOGLALÁS ELŐZMÉNYEI (III/01/h), AZ ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉS ÉS A KORÁBBI AVAR SZÁLLÁSOK (II/02/c.)</i> _____	51
Bátonyi Pál: A Keszi katonai törzs és Dunakeszi _____	51
<i>ÍROTT FORRÁSOK (I/10), TÖRTÉNELEMKUTATÁS MÓDSZERTANA (VIII/E.)</i> _____	59
Golarits Miklós: Hol van a Fehérvárra vezető hadi út? A Tihanyi Alapítólevél fehérvári és ekli birtokteste a térképen (Időközi kutatási jelentés, 21. v.) _____	59
<i>ÍRÁSTÖRTÉNET (I/10), NYELVÜNK, ÍRÁSUNK ŐSISÉGE (IV/40)</i> _____	68
Szekeres István: Az ótörök (és székely) betűk jeltörténeti összefoglalása, s ami körülöttük van _____	68
Szekeres István: Finnugor eredetű szavaink A. von Gabain ótörök glosszáriumában. Kicsinyítő-becéző képző(in)k az ótörök nyelvben _____	114
Köbevésett kőrajzos költészet, szerelmi vallomás _____	168
<i>MAGYAR ŐSTÖRTÉNET KUTATÁS (II), AZ ŐSI MAGYAR ÁLLAM (II/10), MAGYARORSZÁG ÉS A TÖBB HONFOGLALÁS (III/01.)</i> _____	171
Cser Ferenc – Darai Lajos: A magyar azonosság kérdésköréhez _____	171
<i>ÍROTT FORRÁSOK (I/10.)</i> _____	185
Csihák György: Kiegészítés a "Maja" dolgozatomhoz _____	185
Záhonyi András: A somogyi rovástábla és kapcsolatai _____	187
<i>CSALÁDTÖRTÉNET (I/3.), AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNELMI KÖVETKEZMÉNYEI (III/13., 15.)</i> _____	195
Miklauzič István: Krasznnojarszki fenyők a Rózsadombon. Harsonaszó két emberért _____	195
<i>TÖRTÉNELMI MAGYAR ALKOTMÁNY (VII/01), JÖVŐNK (XI.)</i> _____	205
Csihák György: Levél az „alkotmányozók“-hoz _____	205

<i>AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNELMI KÖVETKEZMÉNYEI (III/13., 15.), JELENÜNK, JÖVŐNK (X., XI.)</i>	<u>209</u>
Csihák György: Cipó	<u>209</u>
<i>ROVATREND</i>	<u>212</u>
<i>E SZÁMUNK SZERZŐI</i>	<u>229</u>

ŐSTÖRTÉNET (I/02/a,b.)

Francois Bordes:

A régi kőkor¹

A felső őskőkort a műveltség egységének fokozatos szétbomlási folyamata kísérte. És ennek a moustierinél éppen csak kicsivel később kezdődött ősi szaka- szainak a változatossága kizárja azt az elképzelést, hogy az átmenet egyikből a másikba éppen azon a helyen fordult elő, ahonnan aztán a felső kőkori szétterjedt. Kellett lennie több átmeneti pontnak, és sok változatos forrásnak. Nyugat-Európában nem nehéz visszavezetni a perigordi eredetét az acheuli hagyomány moustierijére. Mármost az alsóbb perigordi embertípus – a dordogne-i Combe Capelle-ben talált maradványok által képviselten – modern embertípus volt, még ha voltak is ősi jellegzetességei. Nem lehet úgy beállítani, hogy erőszakos behatolóként hozta magával az alsóbb perigordi műveltséget, mivel teljesen nyilvánvaló, hogy ez a műveltség ismeretlen Nyugat-Európán kívül. Hiszen akkor úgy kellene e támadóra tekinteni, mint aki iparral érkezett és annak teljes alkalmazásával az acheuli hagyomány moustierijét folytatta, amely azután kényelmesen szétterjedt ugyanabban az időben. Sokkal valószínűbb, hogy az egyik a másiknak a leszármazottja. Az következne viszont, hogy az acheuli hagyomány emberre már modern típusú volt, – ami lehetséges, mivel ismeretlen a minősége – vagy hogy a testi evolúció, magával vontan az átmenetet a neandervölgyiből a modern emberbe, részben Nyugat-Európában ment végbe. Mindezek után annyira lehetetlen ez? Azt kell-e mondanunk, hogy valami különös átok ül Európán?

Másrészt az aurignaci máshonnan látszik jönni, bár az eredete kicsit misztikus. Franciaországtól a Közép-Keletig fordul elő a nyoma a többé-kevésbé meghatározott aurignaci jeleknek, feltételezve, hogy lennie kell valamilyen összekötő kapocsnak kelet és nyugat ősi aurignaci ipara között. Ám el kell ismerünk, hogy jelenleg nem lehet semmilyen világos elképzelésünk az aurignaci származásáról, hacsak talán az nem, hogy a Jabrud preaurignaciból ered. Talán a többé-kevésbé Quina-típusú moustieri irányába kellene keresnünk. Az emiri – már amennyire tényként lett közzétéve – alig látszik lehetséges elődnek; mivel a korai perigordihoz hasonlóan mindkettőt tartalmazza, a moustieri és a felső ős-

¹ Francois Bordes: *The Old Stone Age*, World University Library, Translated by J. E. Anderson. Copyright: Weidenfeld and Nicolson, London, 1968 (1972 reprint). 19 *General review of the Upper Paleolithic period*. pp.: 220-227.

kori formákat, de nem látszik úgy, hogy aurignaciban végződne. Ez az a pont, ahonnan a Ksar' Akil eredményeiről szóló publikáció a legjobban üdvözlendő lenne. Lehet, hogy a közép-keleti szakasz bonyolultabb, mint gondolták.

Egy dolog biztos. Az aurignaci és a perigordi nem egymásból származik, és nem is ugyanattól az elődtől. Közép-Európa végsősoron egy másik evolúció. A Szeleta levél alakú mintáival talán a blattspitzeni moustieriből jön. De mi a kapcsolata a lengyelországi jermanoviceival? Vannak levél alakú darabok Jermanovicében és jermanovicei típusú hegyek levél alakú mintákkal Ranisban Németországban. Ez az ipar talán bizonyos orosz felső őskőkori gyülekezések mutatója (Telmanskaja felső réteg), ám biztosan nem perigordie vagy aurignacié. Igaz, van néhány aurignaci típus a magyar szeletai helyszínen, és vice versa; de ezt talán inkább úgy kellene vennünk, mint annak a jelét, hogy egykorúak voltak, minthogy közös eredethez köthetők lennének.

Oroszországban Kosztienki I legalsó rétegében talált ipar – bemutatva a felső őskőkor legrégebbi megnyilvánulását ebben a régióban – egy kicsit közös a perigordival, az aurignacival vagy még a szeletaival is, a bifokális (itt háromszögű) hegyek és a két csiszolatlan levél alakú egység ellenére. Eredetüket inkább a Sztarocel-Volgograd-i moustieriben kellene találni. De a Telmanskaja 4 más. És ha a Kosztienki XVII alsó rétege tényleg egykorú, ez ismét valamennyire különböző. Ezek az iparok átmennek evolúción, és van valószínűsége a külső hatásnak – jelezve, ha ez nem a konvergencia esete – a Kosztienki I felső szintjén létező jermanovicei egységek vagy az alsó réteg 'nyugati' kinézete, és még a Kosztienki IV felső rétege által is.

Kínában Shui-Kou a közbenső kapocs az extrém keleti moustieri és a szibériai felső őskőkori között. Afrikában a cyrenati felső őskőkori a hátlappal rendelkező pengék gazdagságával bizonyosan nem származik az alsóbb perigordiból, amellyel a legalsó rétegben több-kevesebb egykorúság látszik; de talán eredhet a legalsó Ksar' Akil hátlappal rendelkező penge iparaiból.

A Maghrebben az ateri hasonlóképpen egyfajta moustieriből származó felső őskőkori. Dél-Szahara, Stillbay és Lupenbam ugyanígy olyan ipar, amely a felső őskőkorbán szerepet játszott, és talán a modern ember alkotása, bár nem kapcsolódik az európai vagy ázsiai iparokhoz.

Még ha az előrehaladás a kutatásban lehetővé is teszi egy napon feltárni a biztos közös eredetet a közép-európai (szeletai) ipar és a kelet-európai (Kosztienki I alapréteg) számára, egyre inkább bizonyosság, hogy az átmenet a középsőből a felső őskőkorba – többé-kevésbé kísérője az átmenet a neandervölgyiből a modern emberbe – a korszakon belül különböző helyeken és időkben ment végbe, ami úgy látszik, a mi időszakunk előtt 35-40.000 évvel történt.² És ez az a tény, amelyet az antropológusok számításba kell vegyenek az ember testi evolúciója

² A würm utolsó leülését 9,7 évezredre teszi, az utolsó interstadiális szerinte 15 évezrede volt, az előző interstadiális is 35 évezreddel ezelőtt véget ért. A würm szerinte 75 évezrede kezdődött. A 40 évezred nagyjából a würm első lehülését a közepét jelenti, azaz az atlanti lehülést követő interstadiális végét. Ez biztonsággal 90-85 évezredet jelent.

tanulmányozásában.

Aztán talán a különböző származásokkal foglalkozván bizonyosan foglalkozunk különböző végzetekkel, és nem könnyű megérteni a különböző evolúciók által követett folyamatot. Franciaországban az aurignaci és a perigordi eltűnni látszik, igen kifejlett alakzatokat elérve a würm III³ vége felé, éppen a solutréi kifejlődése előtt, olyan eredetekkel bírva, melyek ismeretlenek. (Smith úgy értelmezi ezt, mint a meghosszabbított moustieri késleltetett fejlődésének esetét. De a Rhone völgyében Combier szerint az alsó solutréi perigordi elemeket tartalmaz.) A végső perigordi, a végső aurignaci és az alsó solutréi mindegyik kb. 1000 éves időszakot ível át, ha hiszünk a Laugerie-Houte C14 adatainak. A korai magdaléni, felváltva a solutréit – amely meg fordítva, hirtelen eltűnt a színről – nem látszik kapcsolódni a perigordihoz, talán a végső aurignacihoz sem. E korai magdaléni (0+I) után a magdaléni II hirtelen látszik felbukkanni a derült égből. A hátlappal rendelkező pengécskék, melyek gyakorlatilag hiányoztak a korai magdaléniból, itt jól kifejlettek és a mikroliteket kísérik; s ezek a jellegzetes-ségek talán biztosítanak kapcsolatokat a végső perigordihoz.

De hol rejtőzött az utóbbi a solutréi–magdaléni interregnum alatt? A magdaléni III után a magdaléni folytatja a nyugodt helybeli fejlődést addig, amíg végül részlegesen átalakul azilivá. Franciaországon kívül a sor gyakran töredékes és számos hézaggal bír. Közép-Európában hasonló iparokat találunk, mint a francia (Vogelherd aurignaci, Dolni Vestonice perigordi), néhány eredeti vonás ellenére. Ha az az irány, ahogy az aurignaci terjedt, valószínűleg keletről-nyugatra volt, a perigordi bizonyosan ellenkező irányban mozgott, és hatása érződik talán Kosztienki IV-en, már amennyire a távolság megengedi.⁴ Vannak azonban világosan megkülönböztethető iparok is: A jermanovicei és a zselatai, amelyek közös törzsre mehetnek vissza, az alsó perigordiban található. Ugyancsak Willendorf felső perigordi szintén bír rokonsággal a felső Kosztienki réteggel; de mivel hiányzik egy finomabb időrendi skála, nem tudjuk, melyik volt korábban, melyik melyikből jön. A Szovjetunióban a legalsó Kosztienki I háromszög hegyeket tartalmazó szint, amely bizonyosan nem látszik kiterjedni a sunghiri helyszínre, amely sokkal fiatalabb. Ha esetleg ilyen ipar Szibériában található volna, az jó lehetőséget nyújtana az ős-indiai Clovis Folsom típusú iparok őséire. A legnagyobb meglepetést a telmanszkajai helyszín legfelsőbb rétege okozta, aki mögött milyen sok ezer év mondható, ahol a tipikus jermanovicei egységek ismét felmerültek, sok más korai moustieri alakzat mentén ugyanúgy, mint a felső őskőkori típus mellett. Moldova V-ben a postmoustieri iparok egész sorának fejlődése található, nyilvánvalóan egy másiktól leszármazva bizonyos rétegekben, de kevésbé így másokban. Siuren II-ben lévő végső kőkori egységek ismétlődése nagyon hasonló a lengyel végső őskőkorihoz, a jelen időpontig nem tudjuk megérteni a kapcsolatot köztük. Bár bizonyosan tartalmazznak az orosz

³ Ez volt 35-40 évezrede.

⁴ A perigordi látszik az M173-nak és az aurignaci az M17-nek, ami az elterjedést illeti.

iparok aurignaci vonásokat, nincs olyan ipar, amelyet aurignacinak mondhatnánk, még olyan sem, amelyet aurignaci-szerűnek. Semmilyen solutréi sincs, a kétfajta levél alakú tárgyi leletek vagy a feltáruló különböző típusú tárgyi leletek ellenére, melyek kétségtelenül gyakran mutatnak konvergenciákat. A nyugatitól meglehetősen különböző világ, bár annak hatása néha érződik (pl. Kosztienki IV-ben), és bár Kosztienki I (I réteg) embere bizonytalán bírt kapcsolatokkal Ausztriával és Csehszlovákiával.⁵

Szibériában ismét más a kép, Ázsiát tekintve inkább forrásának, mint Európát. A kőipar megmarad jobbra moustieri emlékekkel megrakottnak. Lehetséges eredete a Shui-tong Kuo típusú ipar. Ezek a szibériai iparok inkább későieknek látszanak.

A felső kőkorszaki ipar Monzun-Ázsiában gyakorlatilag ismeretlen minőség. Valószínűnek látszik, hogy ott is a moustieri állapotú iparból indult az evolúció. Megjegyzendő azonban, hogy vannak penge iparok Japánban.

A Közép-Kelet másrészt nagymértékben ahhoz az európai hagyományhoz tartozik, amelyben a moustieri emlékek gyorsan elenyésztek. Az emirehi után – melynek jobb meghatározásra lenne szüksége – jönnek különböző iparok, különösen Ksar'Akilban, melyek nem mindig látszanak a palesztin aurignaci mentén futni.

Az aurignaci műveltség néha úgy hasonlít nyugati alakmására, hogy nagyon nehéz bármilyen más nevet adni neki. Bizonyosan birtokol különös vonásokat, de így tesz a német! Valóban így tesz a correzei, összehasonlítva Dordogne klasszikus alakjaival. A legutolsónak látszik hosszú időn át, és hogy aztán átmeny a középső kőkorba, nem teljesen ismert iparok sorozatán keresztül, talán külső eredettel bírva. Amire szükségünk lenne a Közép-Keleten, az a különleges gonddal kivitelezett új ásatások, hogy észrevehessük a finom és szabatos rétegződést egyaránt. Ksar'Akilban az eszköztípusok eloszlása a korai magdaléni mintát követi, bár ezen eszközök stílusa különböző. Ez a konvergencia problematikát az iparok szintjére teszi, nem pusztán a típusokéra.

Észak-Afrikának szintén van európai típusú penge ipara, amely Egyiptomban a régibb, és még inkább Cyrenaicában azok, amik a Maghrebben vannak. A Maghrebben a felső őskőkori egyenesen a moustieriből származó iparral kezdődik, név szerint az aterival, amely nagyon késői dél-szaharaivá fejlődik és abban végződik. Csak későbbi állomás, amikor a vidéket elfoglalta a penge és a penge-szerű ipar — ibéri-moustieri inkább, mint capsai, mely részben jégkor utáni őskőkori szerű volt. Dél-Szahara, Lupenbam és Stillbay hasonló szerepet játszanak, mint az aterai, és aztán átmennek az őskőkori-szerű stílusú iparokba.

Queanbeyan—Kápolnásnyék, 2006. március

Fordította és lábjegyzetelte: Cser Ferenc és Darai Lajos

⁵ Ilyen ez a világ: még e nagy tudós sem képes megnevezni a valóságot: Kárpát-medence.

AZ ŐSI VILÁGKÉP ÖRÖKSÉGE (VI/38.)

Huszárik László:

Gilgames és a Zodiákus. A csillagképek nevének eredete

Talán sohasem tudhatjuk meg, ki írta Gilgames király történetét, és az érzelmek átadásán kívül volt-e más célja. Talán igen. Az eposz Gilgames életének fontosabb eseményeit eleveníti fel 12 fejezetben. Mitologikus történeteit a képzelet és valóság sajátos keveredésének tekinthetjük, mert Gilgamest ma uralkodóként tartja nyilván a történelemtudomány, aki i. e. 28-27. század táján élhetett és a mezopotámiai Uruk város királyainak ötödik tagja volt.

A költemény csillagokkal való kapcsolatát már régen felismerték, találgatásokra készítve elemzőit. Boll és Bezold érdekes egybeesésre hívja fel figyelmünket a Csillaghit és csillagfejtés című könyvben: „...Gilgames eposz tanítja, az állatöv jegyei, a tíz hónapra elosztott ismert ekliptikus csillagcsoportok, amelyek közül többnek babiloni neve megegyezik a még napjainkban használatossal...” illetve, „Gilgames eposz csak tizenegy csillagképre utal határozottan”.⁶ A szerzők felismerték a kapcsolatot az eposz és az állatégövi jegyek között, de mégis azt mondták, hogy „...az olyan feliratok, amelyek minden állatövi jegy szerint rendezett asztrológiai írások lennének, mindmáig teljesen hiányoznak.”

Ez utóbbi állítással nem érthetünk egyet, mert keresve a csillagászati utalásokat elmondhatjuk, hogy nem azonos a 12 fejezet a 12 égövi jeggyel, hanem ennél szélesebb rendszert alkotnak! A Gilgames eposz több csillagászati utalást is rendszerezetten tartalmaz, valós az állatégövi jegyekkel való megegyezés, sőt további csillagcsoportokkal is, csak hogy nem fejezetenként és nem a körben egy irányban haladva végig.

Az ismert történet röviden:

⁶ Boll (1987), Franz Carl Bezold: *Csillaghit és csillagfejtés*. Helikon, Budapest.

1. tábla. Gilgames teremtését és származását meséli el. A főhős kétharmad részben isten és harmadrészben ember, Uruk város királya volt, aki ellen az emberek zsarnoki természete és kíméletlensége miatt panaszt emeltek az isteneknél. Megfélékezésre teremtették meg hozzá hasonló ellenfelét Enkidut, aki az állatoktól „szerelmi szocializációval” lett elválasztva egy Istár papnő segítségével.

2. tábla. Enkidu Uruk városában megküzd Gilgamesselel, majd a végén barátságot kötnek egymással.

3. tábla. Gilgames harcba indul Humbaba, a cédruserdő őre ellen, de Enkidu és Uruk város vénei megpróbálják lebeszélni a tervéről. Samas napisten segítségével bízva Gilgames végül meggyőzi Enkidut, hogy tartson vele.

4. tábla. Ketten együtt elindulnak a terv végrehajtására.

5. tábla. Gilgames álmában terve sikerét látja. Kivágják az őrzött fákat, és Samas napisten segítségével legyőzik Humbabát.

6. tábla. Visszatérnek Uruk városába, ahol Istár istennő felajánlkozik Gilgamesnek, de ő visszautasítja csapodár természete miatt. A sértett istennő atyja elé járul, hogy küldjék le az Égi Bikát, azzal büntessék meg a hőst. Gilgames és Enkidu azonban megöli az Égi Bikát, a szarvakat pedig a hős a templomba viszi győzelmi jelképként. Lakomával ünnepelnek.

7. tábla. Az istenek tanácskozásra gyűlnek össze, hogy megvitassák, milyen büntetést szabjanak ki Humbaba és az Égi Bika gyilkosaira. Samas napisten védelmébe veszi Enkidut, de az ítélet végül mégis a halálát mondja ki.

8. tábla. Enkidu meghal, Gilgames pedig fájdalmában bolyong.

9. tábla. Gilgames vigasztalhatatlan és elhatározza, hogy megkeresi „halhatatlan” őst, az alvilágon túl létező Um-napistimet, akit az istenek maguk közé fogadtak a vízözön után.

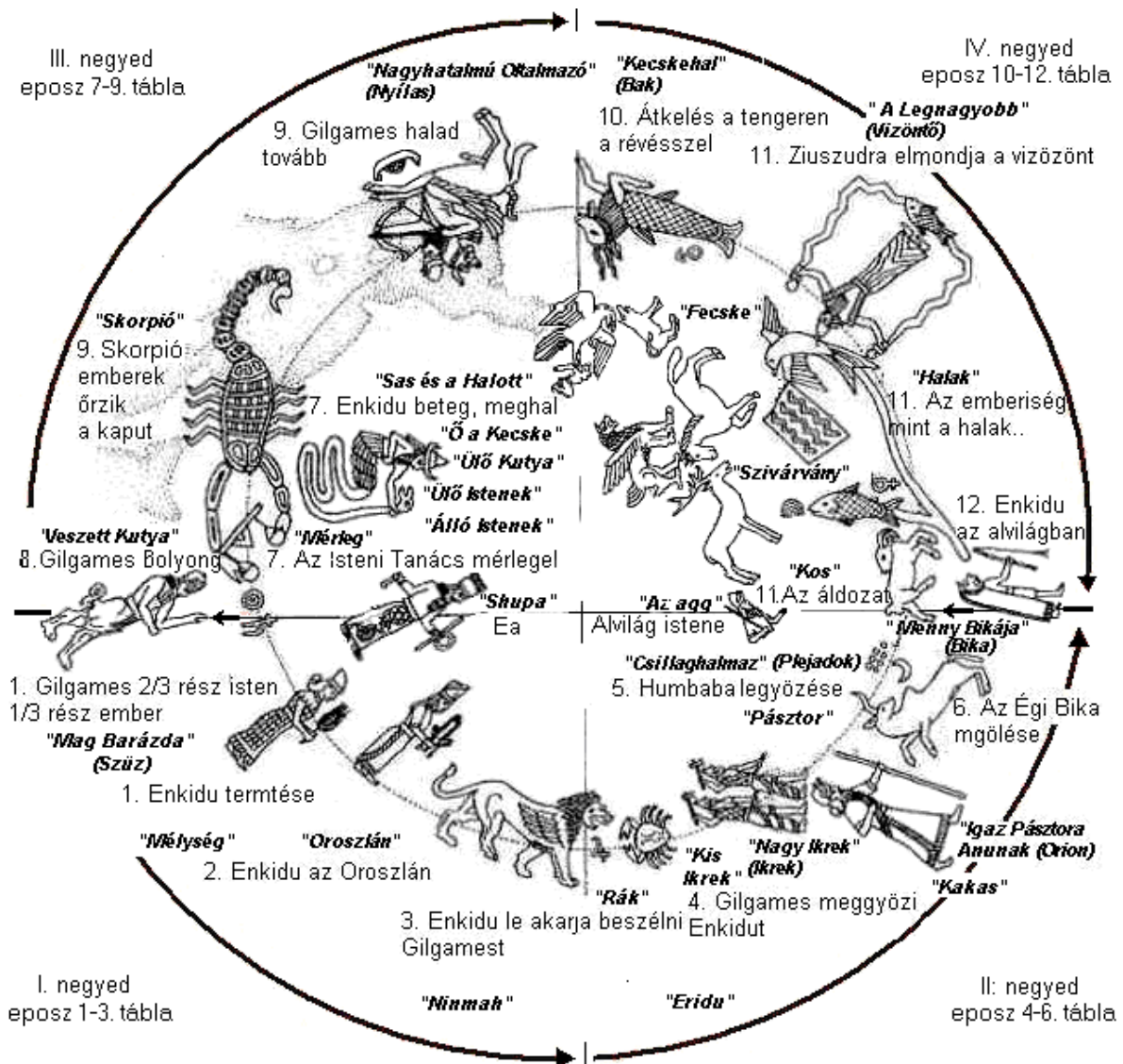
10. tábla. Hősünk tovább halad vándorútján. Az isteni kocsmáros nőtől kap tanácsot, hogyan kelhet át a tengeren. Egy révész segíti az átkelésben és találkozik a nagy előddel.

11. tábla. A halhatatlan ős elmeséli a vízözön, a bárkaépítés és istenné válása történetét. Gilgames is örökéletűvé szeretne válni, de nem állja ki Um-napisti próbáját, aki ennek ellenére mégis elárulja a megfiatalító növény helyét. Gilgames megszerzi a növényt, azonban azt egy kígyó elragadja tőle, így csalódottan tér vissza Urukba.

12. tábla. Gilgames könyörög az istenekhez, hogy megtudja mi vár rá a halál után. Az istenek meghallgatják és felengedik hozzá Enkidu szellemét.

Ez tehát a történet címszavakban. Nézzük meg, hogyan kapcsolódnak az események az égövi jegyekhez. Ha nem is minden fejezethez kötődik egy-egy égövi jegy, mégis kiválóan elmesélhető a történet a zodiákus segítségével, ugyanis pontos utalások vannak a zodiákus és nem zodiákus csillagképekre. A babiloni égövi jegyek lesznek a segítségünkre, melyet *Gavin White* rekonstruált a „Mul.Apin” táblák alapján, *Babylonian Star-lore* c. könyvében.

Az események a főhős születésével kezdődnek, az eposzban ez az első tábla. A sorsteremtő istenasszony megteremtette a hős Gilgamest. „*Hőst teremtettél, isten-embert.*” Az ókorban makacsul tartotta magát az a hit, hogy az isteni származású hősök szüztől születtek. Gilgames 2/3 részben isteni származású, a csillagképek közül így a **Szüz** szimbolizálja az 1-es táblát. „*Te Aruru, új hőst teremtész*” A Szüzt ekkor még kalással kezében ábrázolták, amely az új életet jelképezte. A csillagképről az is látható, hogy két alakkal jelenítették meg. (Egy kis fantáziával Mag Barázdának nevezték.) A fejezet végén az istenek megteremtették a bozontos, szőr borította Enkidut, kinek „*teste tömött gabonaasztag*”, és „*mint oroszlán, oly hatalmas*”. Gilgames álmában értesül hűséges *testvércsillaga* teremtéséről. Ez a „kettő szüz”, a két isteni lény teremtését szimbolizálja.

Babiloni zodiákus kiegészítve Gilgames történetével.
Az ábra Gavin White engedélyével, szöveges hozzáfűzések Huszárik Lászlótól.

A Szűz csillagképe után - az óramutató járásával ellentétesen haladva - az **Oroszlán** következik. A 2. táblán az „erős oroszlán” eljut Urukba és megküzd Gilgamesssel, akivel végül barátokká válnak. Az Oroszlánnak, mint szimbólumnak egy másik lehetséges jelentése is van. Jelezheti magát a királyságot, amelynek Gilgames volt a királya és amely ekkor Uruk városban volt, s itt találkozik a 2. fejezetben a két teremtmény.

A következő, 3. táblán Enkidu vissza akarja tartani Gilgamest a tervétől: „*párja-még-nem-volt harcra miért készülsz?...ki merne hát az erdejébe lépni?..Enlil hétszeres iszonyatba öltöztette!*”. A harmadik égövi jegy a **Rák**, amely valószínűleg is „visszafelé” halad az égbolton. Ő az, aki hátráltat, akadályokat gördít valakinek az útjába. Gilgames végül meggyőzi Enkidut, és „*kézen fogták egymást, úgy mentek a fényességes palotába*”.

A 4. tábla szerint végül a két hódító fejszékkel, törökkel felfegyverkezve, baráti egyetértésben halad a terv végrehajtására: „*Ne menjünk tovább, ó, barátom*”, „*Hős barátom..*”, „*Egy-testvérem, miért csüggedsz el?*” Enkidu a biztatásra, Gissel együtt halad tovább. „*..ők maguk is nagy csöndben lépegettek.*” Ezt a cselekményt az **Ikrek** csillagképe jelzi.

Az 5. táblán legyőzik Humbabát Samas napisten segítségével. Samas az Orion alakjával azonosítható, Humbaba pedig, aki „*..hétszeres iszonyatba*” öltöztetett, hét réteg villámlásba burkolózott, Plejádokkal. Ez a Bika csillagkép felett van jelölve hét karikával, mint „Csillaghalmaz”. Az asztrológia ezt a csillagképet a háborúval hozza összefüggésbe. A 4. táblán az ellenfélről így szólt Gilgames Enkidunak: „*tépd föl hétszeres védőburkát, de vigyázz ha egyet leszagatsz, hat marad még mindig alatta*”. A Gilgames eposz régebbi sumér változata nyíltabban fogalmaz: „*e hét vitéz*” „*akik az égen csillognak*” és „*egyazon anyának fiai*”.⁷

Az utazás idő és térbeli ütemezése pontos.

A 3. táblát a Rák jegyével azonosítottuk, ekkor Gis és Enkidu még Urukban tartózkodik. Indulásuk a fejezet végén történik, mert a 4. tábla már az utazásukról szól. Megtörténik a felutazás a „kerékabroncsra”, ahol még nem járt ember előttük. „*Másfél hónapi járóföldet három nap alatt járnak végig*”, mire érkeznek Samashoz, ill. Humbaba erdejének kapujába.

Vajon csak költői megfogalmazásról van szó, vagy többre kell gondolnunk? A sumerek a Hold változásai alapján, 12 darab 30 napos hónapra osztották az évet. Ez ugyan 360 napot ad a csillagászati év 365 napja helyett, de időszakonként tervszerűen korrigálták az eltérést. A felosztás nem a pontatlan számítások eredménye, hiszen eleganciával esik egybe a tér és idő felosztása. $1 \text{ nap} = 12 \times 30 \text{ perc} = 360 \text{ perc}$, $1 \text{ év} = 12 \times 30 \text{ nap} = 360 \text{ nap}$. A Zodiákus $12 \times 30^\circ = 360^\circ$. A Tér és az Idő $12 \times 30 = 360$ egységet alkot. A Rák végétől (indulás Uruk városból) 45 egység, vagyis 45° telik el, ez időben 45 nap: „*másfél hónapi járó-*

⁷ Komoróczy Géza fordítása: „*Fénylő ölednek édes örömeiben..*” *A sumér irodalom kistükre*. Budapest, 1983, Európa. 171.o.

föld”. Így pontosan eljutunk Samas-Orionhoz: a főszereplők „*napnyugta előtt kutat ásnak – hős vizét Samasra köszöntik*”. A hőskölteményben három táblát haladtunk, így tesz meg Gis és Enkidu 3 nap alatt 45 nap járőföldet.

Másik fordításban - R. Temple értelmezése szerint - a 3. táblán, Uruk város népe előtt Gilgames megígéri, hogy visszatér városába az Akitu fesztiválra.⁸ Az 5. tábla végén az Eufrátesz partján találjuk a győzteseket. Urukban az újévi Akitu ünnepet a tavaszi napéjegyenlőséget követ újholdkor ünnepelték, ami a Bika jegyben, március-április hónapban volt, ezt jegyet vagy időpontot éppen most értük el.

A 6. tábla az „Égi Bika” megöléséről szól, melyet a földre küldtek Gilgames ellen. A történet szerint az Eufrátesz partján tisztálkodó Gis megtetszett Istár istennőnek, aki felajánlkozik, de Gis visszautasítja, szemére vetve szeretőit és szerencsétlen sorsukat: „*Tammuz.. sok éven át búsult miattad*”, „*A tarkatollú...szárnyát törted*”, „*a hímoroszlánt... verembe csaltad...*”, „*a pásztort, aki naponként gödölyécskét áldozott föl.. nem változtattad hímfarkassá?*”, a kertészt „*...vak denevérré változtattad*”. A szeretők közül kettő ott található az égbolt II. negyedén: „Pásztor” és a tarkatollú, akit a „Kakas”-nak vélhetünk. Láthatjuk azonban magát Istárt is, aki maga az „Ij” csillagképe, a háború és győzelem istennője. A sértett istennő az elutasítása miatti bosszúból atyját kéri, hogy az „*ég bikáját*” megteremtse, „*szarva az ég vásznába szúrjon*”. A hatodik fejezetben járunk, a hatodik égövi figurát látjuk:

*„Anu atyám! Egy fiatal bikát,
Bátrat, erőset, hathónaposat
teremts elő s kötelét add a kezembe!”*

Ez egyértelműen a **Bika** csillagkép, melyet a sumérek Égi Bikának neveztek. Anu főisten a földre küldi az Égi Bikát, s újabb harc következik be az Ikrek és az Égi Bika között: „*akik mint két édes testvér egymást karolták..*” Két küzdelem történt, s az Ikrek is kétszer jelentek meg az égbolton, mint Nagy és Kis Ikrek.

Az előadás feléhez értünk.

A zodiákus ábrázolása hűen tükrözte az eseményeket. Az Ikrek (Gilgames és Enkidu) és Orion (Samas) álltak szemben a Bikával és a Plejádokkal. Mint láthatjuk, más jegyeknél nem jelenik meg az egymással szembeni ábrázolás. A konfliktust egy elvontabb értelmű jel is mutatja, ez a Hold sarlója. A Bika szarva transzformálódott át holdsarlóvá a különböző kultúrákban. Marduk isten nemcsak azért teremtette a Holdat, hogy világítson az éjben, ill. meghatározza a hó-

⁸ *Epic of Gilgamesh* by Robert Temple: He Who Saw Everything. 3.Tábla. Temple fordítása szerint: Uruk népe tudja hogy... / Erős leszek, beutazom a kerékabroncsot... / / Belépek Uruk városkapuján... / Meg fogom tartani az Akitu ünnepet.

napok ciklusát, hanem azért is, hogy szemben álljon a nappal. Itt a Hold sarló a Bika és Plejádok oldalán áll, szemben Samas Napistennel és szövetségeseivel. Ez a világosság és sötétség, a „jó és a rossz” harcának első megjelenítése.

A történet a dráma a tetőfokára jutott, a félistenségek a Napistenség segítségével meggyilkoltak két isteni (csillagokbeli) teremtményt. A következmények beláthatatlanok.

Az égbolton eddig 180 fokot haladtunk az óramutató járásával ellentétesen, most visszatérünk a kiindulópontunkhoz, miként Gilgames is visszatért kiinduló helyére Urukba, Humbaba legyőzése után. Innentől ismét 180 fokot haladunk, de most az óramutatóval megegyezőleg.

A 7. tábla leírásában az Isteni Tanács mérlegelés és vita után ítéletet hoz a büntetést illetően: „*egyikőjük halálnak halálával haljon*”. **Mérleg** csillagkép segít minket a történet folytatásában. A Mérleg a Skorpió ollói között, az „Ülő” és „Álló istenségek” közt látható az égbolton. A vitában ott találjuk Samas napistent, akire az igazság istene jelzőt is használták. Az ítélet – bár Samas a védelmére kelt - Enkidu halála... Az égbolt ezen negyedén az „Álló és Ülő istenségek” mellett „Ülő Kutya” (Herkules) és „Kecske” (Lant) nevű csillagképeket neveztek el. Mindkét jegy Gula istennőhöz társítható, aki az egészség és betegség ura volt, a költemény arról tudósít, hogy Enkidu „*testét fájások hasogatják*” keserűen szól Gishez, „*gonosz rontás szállott meg engem... ágyban rothadok el barátom.*”

Enkidu álmában előre látja halálát: „*hirtelenül mellettem termett valami élő félig ember, félig saskeselyű... Ijesztő karmait felém feszítette... Kövess engem, úgymond kövess hát! Irkalla hajlékába szállunk! A sötétség házába szállunk! Soha-vissza úton röpülünk!*” A jelenetet hüen ábrázolja a „Sas és a Holt” csillagképe, melyről azt tartották, hogy a lelkeket szállítja a másvilágra.

A 8. tábla Gilgames feldúlt bolyongása, mert elvesztette barátját, és megismerte a halált: „*mint párját vesztett hím oroszlán ordítózva rohan alá s föl*”. Ez minden bizonnyal a tengelyt tartó alak, Veszett kutya csillagképe, oroszlán lábakkal.

A 9. tábla egyértelműen utal a Skorpió csillagképre. Az alvilág kapuit Skorpió emberpár őrzi, fény árad belőlük. Elődeink következetesen kapcsolták össze a túlvilág kezdetét a Skorpióval és nemcsak Babilonban, hanem még az amerikai (szumó, cseroki) indiánok körében is: „Skorpió Anyát... úgy tekintik, mint aki a Tejút végén lakik, ahol a holtak lelkeit fogadja..”⁹ Gilgames előtt pedig holtak seregei táncoltak álmában.

⁴ De Santillana (1995), Giorgio, Von Dechend, Hertha: *Hamlet malma*. 1995, Pontifex, Debrecen.

A 9. tábla második felében Gilgames továbbmegy vándorútján, mivel a skorpió ör megenyhül és átengedi: „*Haladj tovább királyi őszöd hajléka felé, napnyugatnak*”. Ez megegyezik a Nyilas csillagképpel, melynek jelentése íjász, az ókori keleten pedig királyi fenség. Itt és a denderai zodiákuson is uralkodói fejdísszel van ábrázolva (Egyiptomban a kettős koronával, Babilonban szarvakal). Sumer neve PA.BIL.SZAG, mint „nagyhatalmú oltalmazó” vagy az „ősök, elődök feje”. Tehát a király, aki jelen esetben Gilgames, aki megfogadta a tanácsot „*ment a Nap útját követve, napnyugatnak.*” Ennek a szövegnek is szélesebb értelmet kell gondolnunk, mert nem csupán arról van szó, hogy Nyugat irányában gyalogol, mert ebben az esetben nincs értelme a Nap útját követve kifejezésnek. Az égi síkon i. e. 2700-as években a Nap novemberben kelt és nyugodott a Nyilasban, decemberben a Kecskelhalban (Bak), majd januárban a „Legnagyobb Emberben” (Vízöntő), Tehát Gis valóban a nap úját követve halad, de az „égbolton”.

A 10. tábla leírásában szerepel az átkelést segít révész, amely eredetileg a „Kecskelhal”, de ma már a Bak csillagképe. Mi jellemezhetné jobban a révész kettősségét, mint egy lény, mely egyszerre vízi és szárazföldi jellegű. Az átkelésben Gilgames „segítségére lesz” a Nyilas lábainál lev „Szállítóhajó” csillagkép.

Itt ismét segítséget kapunk az utazás helyének azonosítására. A révésszel „*másfél hónapi járőföldre kerültek a parti vizektől,*” ahol Gis a halál vizeire ismer, és ahol Um-napisti észreveszi őt. A 45 nap 45 foknak felel meg továbbra is, tehát a „Kecskelhal” csillagképtől a „Vízöntő” jegyéhez jutunk a zodiákus úton.

A 11. tábla kezdetén Um-napisti elmeséli a vízözön történetét, a zodiákuson pedig a Vízöntő jegyét láthatjuk. A Vízöntő régebbi neve a „Legnagyobb Ember”, ami kifejezetten a túlélő Um-napistire illik. Az eposz így említi őt: „*egyfel a legméltóbbal láttattam jós álmot, hogy végképp az emberi nem ki ne haljon*”. A tábla folytatásában szó esik az emberiség pusztulásáról, akik „*...döglött halporontyokként összeütődnek most a tengerárban!*” A következő állomás az égbolton a Halak csillagképe. Ezt a csillagképet napjainkban két hallal ábrázolják, a babiloni képen azonban még a „Halak” egyik ága fecskemadárként jelent meg, és Fecskének nevezték. Talán éppen azért, mert Um-napisti galambot, fecskét és hollót reptetett, hogy megbizonyosodjon, van e már szárazföld. Az égboltrészen található további – Disznó, Ló, Szarvas - csillagképek a kimenekített állatokra utalhatnak. Mellettük áll a Szárnyas Párduc jegy, Nergál az alvilág istenének szent állataként, sugallja a halálos veszedelmet: „*Irragál (Nergál) cölöpöket tépett, Ninurta gátakat szakított*”.

Ugyanezen a táblában beszél Um-napisti a kikötésről: „*messze a tizenkettedik rovásnál*” emelkedett ki Niszir hegy csúcsa: „*kost s bakot ölve égő áldozattal fizettem az isteneknek...*” A 12. égövi jegy a Kos, amely mint áldozati állat ismert.

A Kos csillagképre Babilonban még a „Szerződöttetett vagy Alkalmazott Ember” kifejezést használták. A megnevezés a már tudatosan életben hagyott Um-

napistire utal. Enlil isten rendkívül dühös lett, amikor megtudta, hogy van túlélő, végül csak társai hatására békélt meg a helyzettel. A túlélő „Egyetlen Ember”-rel szerződést kötöttek. A bibliai változat szerint az áldozat után Isten kijelentette, hogy nem pusztítja el többet a Földet.¹⁰ A szövetségkötés jelképe a „Szivárvány” lett. A hagyományos asztrológia a Kostól számítja az új esztendőt, általánosan pedig az év fordulója a megújulás és a vallás kinyilatkoztatásának ideje. Ezek az események jól illeszkednek eddigi történetünkhöz. Gilgames túlvilági utazása itt véget ért és visszatért Urukba.

A 12. tábla főszereplőjét, az alvilágban bolyongó Enkidut, Lulal alakjával azonosíthatjuk. Lulal oroszlánfej figura (Enkidut már korábban azonosítottuk az oroszlánnal), aki ostort tart a kezében.¹¹

Régebbi sumer szöveg így írta le őt: „*Botját tartotta a kezében, s botja előtt a halott lelkek reszketve mind elmenekültek...*”

A perzsáknál az év utolsó tíz napja az az időszak, amikor a lelkek visszatérnek a Földre. Enkidu is engedélyt kap, hogy felkeresse barátját. Az alvilág istene (Az agg) parancsot kap Ea (Shupa) istentől: „*Fúrj lyukat a föld belsejébe, az alvilág torkáig ért! S Enkidu szellemét vezesd ki e lyukon át az élők közé, alvilágból a napvilágra, hogy Gilgamest fölkereshesse s karjaiba szoríthassa ismét!*” Az alvilágbeli oroszlánfejű Enkidut a zodiákus tengelye köti össze az élők világában bolyongó oroszlánlábú Veszett Kutyaival, akit az őt kereső Gilgamessel azonosítottunk.

A szellem találkozik az élővel.

Az események tehát remekül elbeszélhetek az égbolt segítségével, pontosabban a megrajzolt zodiákus változatával. Mert egy tény az ellen szól, hogy a sivatagi regélés, felidézés végett lennének az égövi utalások beleszöve a történetbe: a 12 csillagkép nem látható egy adott földrajzi helyről egy időben, így a tábornői regélés a gyakorlatban nem működik, csak annak egy csillagképeket felrajzolt templomi változata.

Csillagkép mai neve	Kapcsolódó Gilgames fejezet	Sumer elnevezés	Jelentés / Értelmezés
Szűz (Virgo)	1.	AB.SIN / KI.HAL	Mag Barázda
Oroszlán (Leo)	2.	UR.GU.LA	Oroszlán
Rák (Cancer)	3.	AL.LUL	Rák
Ikrek (α, β Gemini)	4.	MASH.TAB.BA.GAL. GAL	Nagy Ikrek
Orion (Orion)	5.	SIPA.ZI.AN.NA	Az Ég Igaz Pásztorja

¹⁰ A Halak feletti babiloni csillagkép a 'Szivárvány'. Bár a sumer és asszír szövegekben nem található, de a bibliai változat szerint, özönvíz után az Isten jele lesz a szövetségre, miszerint nem pusztítja el többé az emberiséget.

¹¹ Lulal és Latarak (Cet) figurája ó- és újesztendőt elválasztó szerepben is ismert, ahol megbecsült, védelmezők.

Plejádok (Pleiades)	5.	MUL.MUL, 7.BI DINGIR	Csillaghalmaz, 7 isten
Nagy Kutya (Canis Major)	6.	BAN	Íj, (Istár)
Nyúl (Lepus)	6.	DAR.LUGAL	Kakas
Szekeres (Auriga)	6.	LU.CHUN.GA	Pásztor
Ikrek (Gemini)	6.	MASH.TAB.BA.TUR. TUR	Kis Ikrek
Bika (Taurus)	6.	GU4.AN.NA	A Menny Bikája
Mérleg (Libra)	7.	ZI.BA.AN.NA	Mérleg
Kigyótartó (Ophiuchus)	7.	DINGIR.KU.A.MESH	Ülő Istenek
Eszaki Korona (Cor Borealis)	7.	DINGIR.GUB.BA.ME SH	Álló Istenek
Lant (Lyra)	7.	UZ	Ő a kecske (Gula)
Herkules (Hercules)	7.	UR.KU	Ülő kutya (Gula állata)
Sas (Aquila)	7.	A.MUSHEN, LU.USH	A Sas és a Holt
Farkas (Lupus)	8.	UR.IDIM	Veszett kutya
Skorpió (Scorpius)	9.	GIR.TAB	Skorpió
Nyilas (Sagittarius)	9.	PA.BIL.SAG	A Nagy Király
Déli Hal (P. Austrinus)	10.	MA.GURB	Hajó
Bak (Capricornus)	10.	SUHUR.MAS.KU	Kecskehal
Vízöntő (Aquarius)	11.	GU.LA	A Legnagyobb
Delfin (Delphinus)	11.	SHAH	Disznó
Csikó (Equuleus)	11.	ANSHE.KUR.RA	Ló
Pegazus (Pegasus)	11.	LU.LIM	Szarvas
Kassziopeia (Cassiopeia)	11.	UD.KA.DUCH.A	Párduc (Nergal állata)
Halak (Pisces)	11.	KU6	Halak
Halak nyugati ága (Pisces)	11.	SIM.MACH	Fecske
Androméda	11.	TIR.AN.NA	Szivárvány
Kos (Aries)	11.	LU.HUN.GA	Szerződöttettség Ember
Kemence (Fornax)	12.	LU.LAL	Lulal Lатарak
Perszeusz (Perseus)	12.	SHU.GI, EN.ME.SHA.RA	Az Agg, Enmesharra
Ökörhajcsár (Bootes)	12.	SHU.PA	Iga, Járom (Ea)

A szövegben további érdekességként, utalást találhatunk arra, hogy az események egy másik síkon történhettek. Például a Harmadik táblán Gis így agitálja Enkidut: „*Ki élő szállott már égbe, barátom?*”, míg a Negyedik tábla szerint:

*„Útnak eredtek, gyors irammal, húsz mérföldig meg sem álltak,
Akkor kardjukat földbe szúrták, s tarisznyát bontva megpihentek,
Harminc mérföldnyi járóföldre éj lepte be őket ledőltek,
Egész nap ötven mérföldnyi utat tesznek meg csodaképpen.”¹²*

Ez a leírás a 45 napi utazás előtt (Humbaba elleni harc előtt) látható. Ha matematikailag játszunk a számokkal, és elosztjuk a 20 mérföldet a 30 mérfölddel,

¹² Az idézetek (a jelzett kivételekkel) Rákos Sándor: *Gilgames- Agyagtáblák üzenete* könyvéből származnak. Bukarest, 1986, Kriterion.

a 0,6666667 számot kapjuk eredményül. Ha az 50-et osztjuk 30-cal, megkapjuk a 1,6666667 számot. Huvava erdője kétszer tízezer óra járőföldre terjed, ez a sumer mértékkel, 12 óra/nap, tehát 1.666,666 napnak felel meg. A helyi értéket félretéve a 666 számot látjuk ismétlődni. (Gis 2/3 rész isten ember, vagyis 0,6666667 részben.) Amennyiben a zodiákus 360 fokát 10-360-ig tízesével növelve összeadjuk, 6660 lesz az eredmény. Mivel a sumerek a nullát nem használták, hanem a szövegkörnyezet mutatta meg, hogy 6-ról vagy 60-ról van szó, úgyis vehetjük, hogy ők az égboltot 36 részre osztották. A 666-os szám pedig arról nevezetes, hogy az 1 és 36 közötti számok összege. Tehát ez utalás lehet arra, hogy egy másik síkon történtek az események, amikor Gis és Enkidu felutazott a kerékabroncsra Humbaba ellen. A 11. tábla végén megismétlődik ez a fajta utalás, amikor mintegy befejezésképpen, Gis megfáradva az utazásoktól, elhagyja hajóját és visszatér városába.

Vajon a történetet igazították a csillagképekhez vagy fordítva, az eposz történetét használták a helyi csillagászok az égövi jegyek névadásakor? Úgy tudjuk, hogy az égövi jegyek neveit a sumerek adták, és az elnevezéseik köszönnek vissza az egyiptomi és görög csillagászatban is.

A találó alakok mellett bizonyos esetekben erős alkotói fantázia is szükséges, hogy meglássuk a csillagokhoz rendelt alakzatokat. Ha önmagában élnek tesznek egy képet sok ezer csillaggal, kevesünknek jutnak eszünkbe éppen ezek a figurák. A Szűzt pl. ábrázolták két alakkal, később eggyel, aki hol fekszik, hol pedig áll. A figurák változtak, de az elnevezések maradtak, véleményem szerint azért, mert a jelentés fontosabb volt mint a formák.

Miért így „fogalmazták” meg ezeket az égövi ábrákat? Egyrészt, hogy azonosíthatóak legyenek, másrészt, hogy az elnevezéseikkel elmondjanak múltunkról egy történetet, amely információ lehet a számunkra. A zodiákus a Gilgames eposz története alapján kapta elnevezéseit. Megerősíti ezt, hogy a zodiákushoz kapcsolódó szomszédos csillagképek – „Ülő Istenek”, „Álló Istenek”, „Szivárvány” - is utalnak a történetre, de az eposzban nincsenek megemlítve. Tehát nem a már meglévő csillagképek neveit szőtték az eseményekbe, hanem fordítva.

Néhány csillagkép – döntően az első negyedben található – elnevezésükkel azonban még adósak vagyunk. Olyan csillagkép elnevezések találhatóak itt, mint „Mélység”, „Ninmah”, „Eridu”. Ezek nem Gilgames eposzához kapcsolódnak, hanem egy azt megelőző másik történethez. A Mélység istene Enki isten, aki Eriduban megalapította a legelső várost. Ninmah az emberiség anyja volt, aki Enki kérésére több sikertelen kísérlet után teremtette az embert. A történet tehát az első ember megteremtéséről szól, így megelőzi Gilgamesét. Az ókor embere még egységben látta világunkat és az égboltra írta irodalmát.

ŐSI MŰVELTSÉGÜNK RÉTEGEI (IV/37.), MŰVE- LŐDÉSTÖRTÉNETI ÁT- TEKINTÉS (VII.)

Csihák György:

Kocsi

Jelen elmélkedésem során két olyan kérdés merült fel bennem, ami megítélésem szerint az egész magyar történelemkutatás számára fontos lehet, megválaszolni pedig nem tudom. Igaz, a tudományos kutatásnak nem elsődleges feladata a kérdőjelek szaporítása, szabad legyen mégis előadnom.

Az egyik, hogy egyetlen adatot, de még ábrázolást sem találtam Árpád honfoglaló népének kocsijáról, se igásállataik szerszámáról. Pedig mindmáig, bizonyos történelemírásban rablókként szerepelnek. Viszont egyetlen írott forrás sem emlékezik arra, hogy ezek az eleink szekerekkel vonultak volna, például nyugati hadjárataik során. A sok rablott holmit, már akkoriban is kocsikon hordták.

A másik, hogy az eurázsiai lovasnépek igásállatairól és felszereléséről bő adattárral szolgálhatok, beleértve a keltákat és hozzávéve a rómaiakat is. Viszont feltűnő, hogy szinte egyidőben a tehervontásra alkalmazott állatok szerszámozása – a most általam kettévágott Euráziában – keleten teljesen eltér a nyugatitól. Miként lehet ez, amikor a kelták azt állítják magukról, hogy a Kaukázusból indultak Nyugatra szárazon és vizen. A régészek fel is tárták emlékeiket Anatóliában, a Kárpát-medencében, a Noricumban és végül a Brit szigeten.

Ez az a két – szerintem igen fontos – kérdés, amire nem találtam feleletet és felhívom rá a kutatók figyelmét. Kezdjük az elején.

Gyermekkoromban tanultam, hogy a kocsi magyar találmány, szülőfalúja a magyar Kocs község. Egyesületem tagja, a Szatmári Múzeum néhai kitűnő néprajzos igazgatója Farkas József, az első, benidormi őstörténeti találkozónkon szerepelt „Kigyóábrázolások szatmári szekereken” című előadásával (Acta

Historica Hungarica Turiciensia I/1, 51. old.). Dolgozatában óvatosan utalt igen ősi összefüggésekre. A vitából egyértelműen kiderült, hogy azok a bizonyos kigyók kapcsolódhatnak az Ecsedi-láphoz, de lehetnek távolabbi összefüggéseik is. Annyi minden esetre kiderült, hogy *van magyar kocsi*, és Farkas múzeuma udvarán ma látható, a mindmáig egyetlen magyar szekérgyűjtemény.

A magyar kocsi-hitet továbbtáplálta, a budakalászon talált pici agyagkocsi, amit a régészek a bronzkorba helyeztek. Ez igen régi dolog, kivált, ha hozzávesszük, hogy egyes kutatók feltételezik, hogy a bronzkor a Kárpát-medencében előbb kezdődött, mint a világ többi részén. Ezekután már nem tűnik véletlennek, hogy ennek a járműnek „kocsi” neve ma Európa-szerte fellelhető: megtalálható az u.n. szláv nyelvekben, a német Kutsche, az angol coach, a francia chariot, az olasz carro szóban.

Ha lehet, a képet még élesebbé teszi, hogy a Nyugat-római Birodalom bukása után, a parányi Bizánc kivételével Európában, a szó szoros értelmében minden összeomlott. Az akkori indoeurópaiak, a magukhúzza kétkerékű talyigáival össze-vissza kóboroltak és azt is pusztították, ami még élt. A földrajzi és etnikai „Európa” keletkezésétől Árpád népének honfoglalásáig eltelt mintegy négy évszázad alatt egész Európában egyetlen említésre méltó épület jött létre, Cara-ulu (Nagy Károly) által az avaroktól összerabolt „30 szekeret megtöltő arany és drágaság” egy részéből, Aachenben emelt dóm 807 és 814 között. Halálával abba is maradt a munka és ezután 150 évig nincs jelentős építkezés. Európa a 9. század végéig nem tud felmutatni egyetlen szobrot, egyetlen festményt, egyetlen új várost, egyetlen eredeti irodalmi alkotást.

De később is. Hiányzik a ló az egész lovagkor művészetéből. Van képi ábrázolás, de nincs szobor. Egyet találtam Bamberg katedrálisában, amely, amint egy dolgozatomban igazoltam (Acta XIV/4, 44-47. old.) a mi derék Sztefanosz, későbbi nevén István királyunkat ábrázolja olyan lovon, mint amilyeneket régészeink ábrázolnak Árpád népének honfoglalói anyaga alapján, s mint amilyenek a Sanszi agyaghadzsereg hun lovai, Kr. előtt 246 tájáról – amint azt szintén egy dolgozatomban bizonyítottam (Acta XV/4).

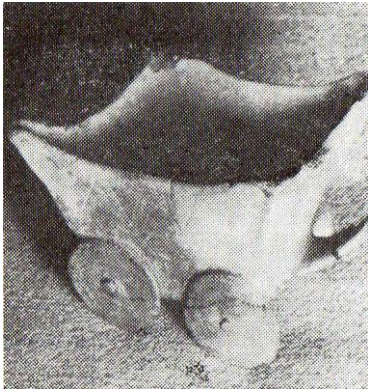
Nincs vita a kutatók között atekintetben, hogy az állat megszelidítése a két folyamköz (Turáni-Alföld és Mezopotámia) népének teljesítménye. Ezek lettek a nagyállattartók, az üngürüszök, más néven hunok illetve szkíták, vagyis a lovasműveltség népe. Ezt a műveltséget Marx is kiemelte az általa meghatározott termelési módok, vagy társadalmi formák közül és „ázsiai termelési mód”-nak nevezi. Minden eredeztetési elmélet szerint a mi népünk biztosan ebbe a körbe tartozik. Márpedig a kocsi a nagyállattartók találmánya, így biztosan a miénk is.

Ezzel dolgozatom be is fejezhetném, mert a továbbiakban főleg kocsikat mutatok – amik sokak számára ismertek. Nem mutatom az indoeurópaiak kétkerékű talyigáit, mert nincs korabeli ábrázolása, csak elképzelések, de az biztos, hogy kerék gyanánt egy henger alakú fátörzs egy szelete szolgált, két kereke volt és többnyire ember húzta. De, azért a képsor végére tartok egy meglepetést.

Minden esetre, a képek beszélnek. Ezt nemcsak azért említtem, mert az eddig ismert valamennyi ősi írás képírással kezdődött. Említtem, a kitűnő Baráth Tiborra hivatkozva is, aki ezidáig, a magyarok közül egyedülként tanította, hogy miként kell nemcsak a képeket, de a szobrokat is olvasni. László Gyula írta nekem amikor panaszolám, hogy első magyar őstörténeti találkozónkra mily kevesen jelentkeztek: „A legjobb őstörténeti találkozókat Kolozsvárt, Baráth Tiborral kettesben tartottuk.” A szixtuszi kápolna festőjét bezárták a kápolnába amíg dolgozott, s csak akkor engedték ki, amikor a bizottság a munkáját átvette. A szerencsétlen flótás egész addig nem tudta, hogy megégetik, vagy megfizetik?

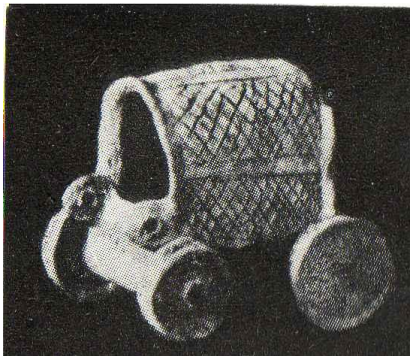
És most nézzük a képeket.

A nevezetes budakalászi agyagkocsi

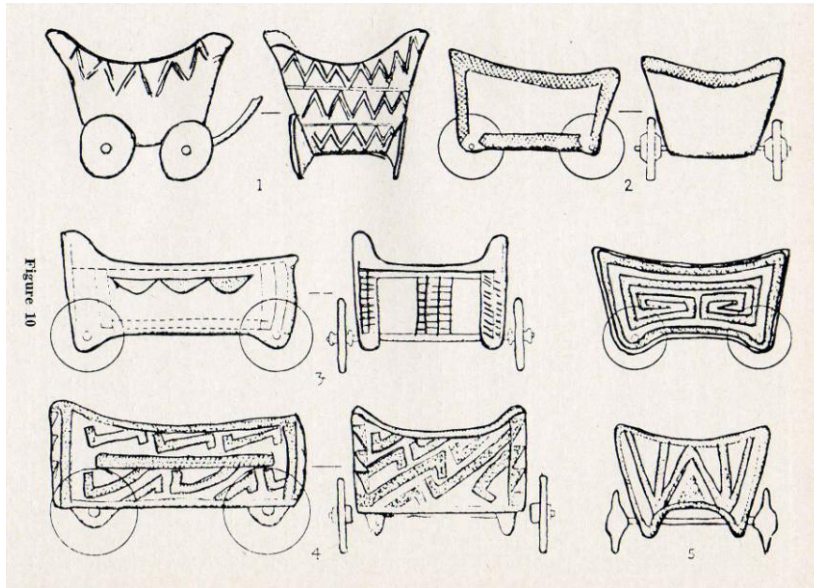
1. Agyagkocsi Magyarországon.

alig különbözik szumér testvérkéjétől.

2. Agyagkocsi Szumérban kb. Kr. e. 2500.

Találtak ott több ilyent is.

3. Úr királysírból való kocsik rajza. Kb. Kr. e. 2500.

Szabad feltételezni, hogy utazásra is használták, amit egy Kerics-i lelet igazol,

4. Szarmata kocsi, rajta jurta, agyag, 17x18 cm. Kerics (Krim) Kr. u. 1-2 század.

sőt: Rubruk Willelmus ferences barát, a középkor egyik legjelentősebb utazója és útleírója, IX. Lajos francia király környezetéből – talán küldötte, esetleg

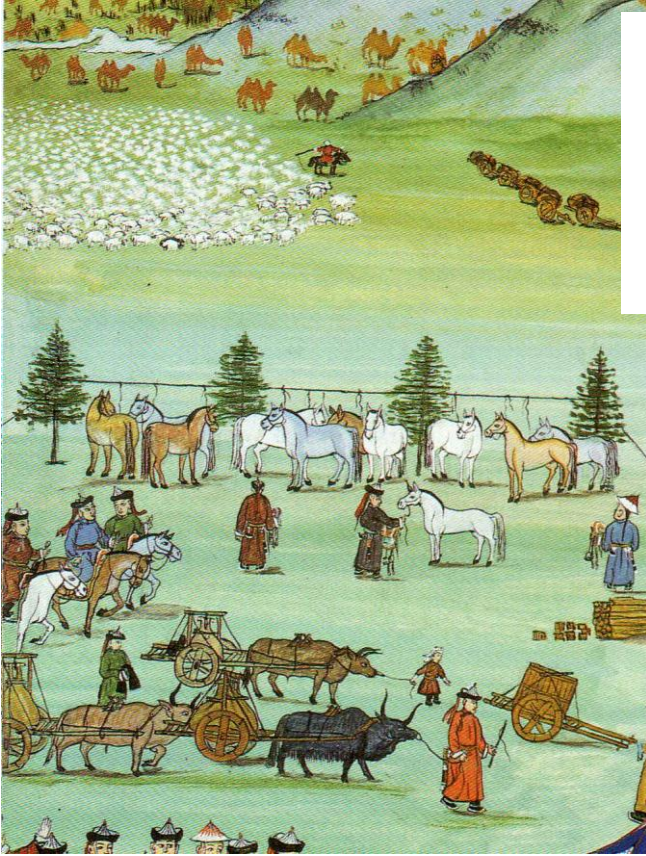
kémje – 1255-ben írt jelentésében olvashatjuk: „X.1. Másnap reggel szembetalákoztunk Csagatáj (*Dzsingisz egyik fia. Csihák*) jurtákat vivő szekereivel; olyannak látszott, mintha egy nagy város közelített volna felém. Elámultam a barmok, ökrök, lovak, juhnyájak sokaságán”. „II.4. Az asszonyok gyönyörű szép talyigákat készítenek maguknak, de nem tudnám leírni őket felségednek, legfeljebb lefesteni.” (Gy. Ruitz Izabella fordítása. In: Juliánus barát és Napkelet fölfedezése. Budapest, 1986. 225. és 208. old.) Amiből az is kiderül, hogy voltak a lovas népeknek is városaik, amiket – amíg lehetett – tetszés szerint áttelepíthettek. Szemben a magukat büszkén városépítőnek nevező indoeurópaiak koszos, bűdös, patkánnyal, pestissel, élőködőkkel teli városaival.

Jurta=Vándor Ger-kör (kerek). A jurta a hagyományos lakása a mongol nomádoknak. Ez kör alakú, egy összecsucskozható fakeretből áll és gyapjú fedí. Mongóliában a „jurta” neve „ger”. A 12. és a 13. században a kánok és a törzsfők ger-kereket (jurták szekereken) építettek. A szekér hatalmas méretű tengelyeinek vasperselyeit ásatások során találták Karakorumban. A távolság a kerek között ilyen szekénnél több lenne, mint 6 méter és 22 ökör nem tudná húzni. Ezeket a ger-kerekeket említi a Mongolok Titkos Története.

Amint megállapodtak, nyilván elrendezték városukat a többhelyen leírt, szigorú rendben.

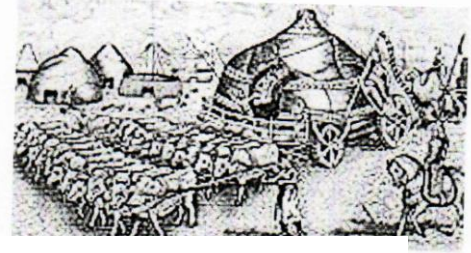

5. Egy kalmük település 1700 táján, közöttük kocsi két nagy keréssel.

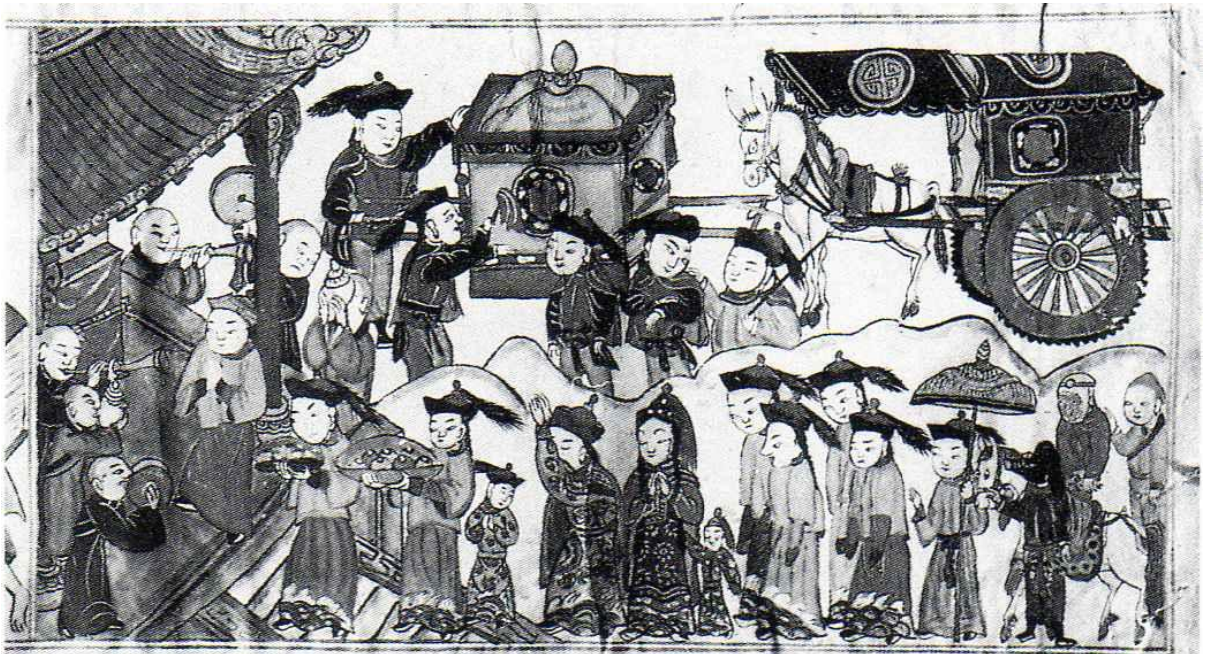

7. Kétkerekű kocsi – egy mai festményen.

Találtam képet az utazási kocsiról is,

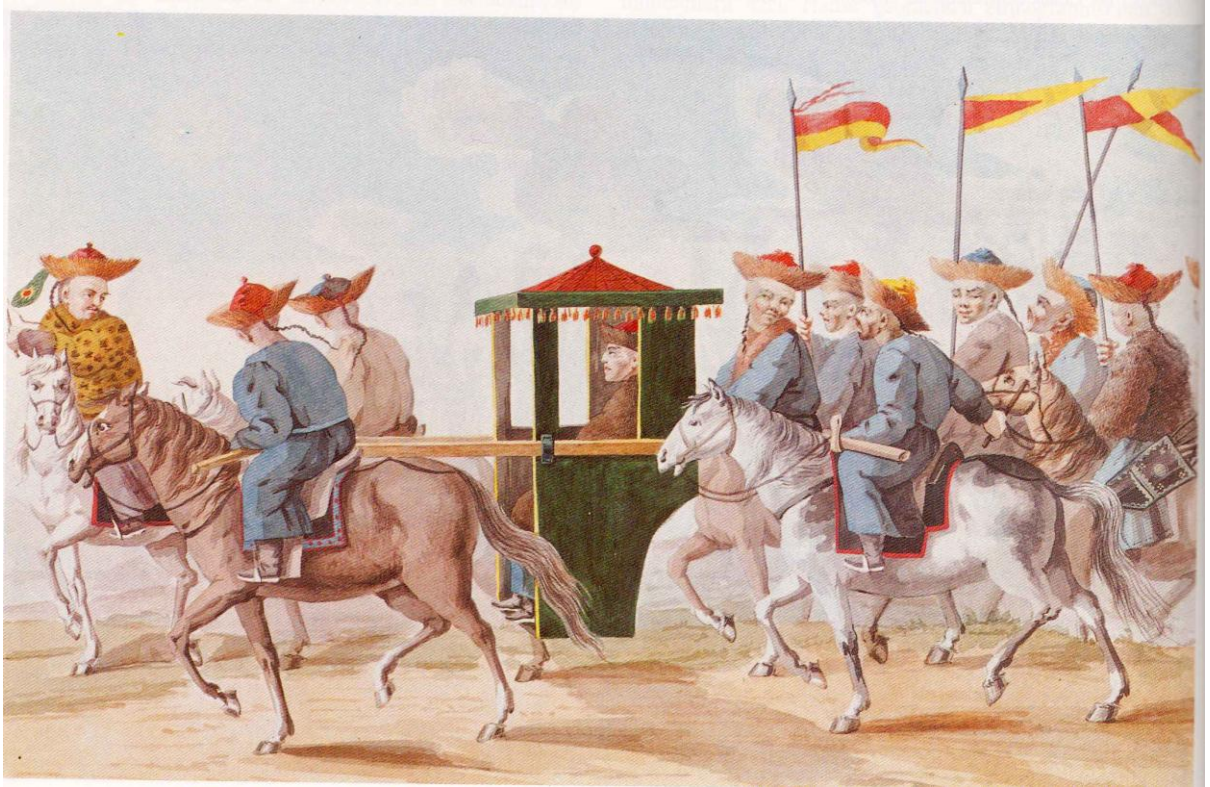

6. A „ger” régen.

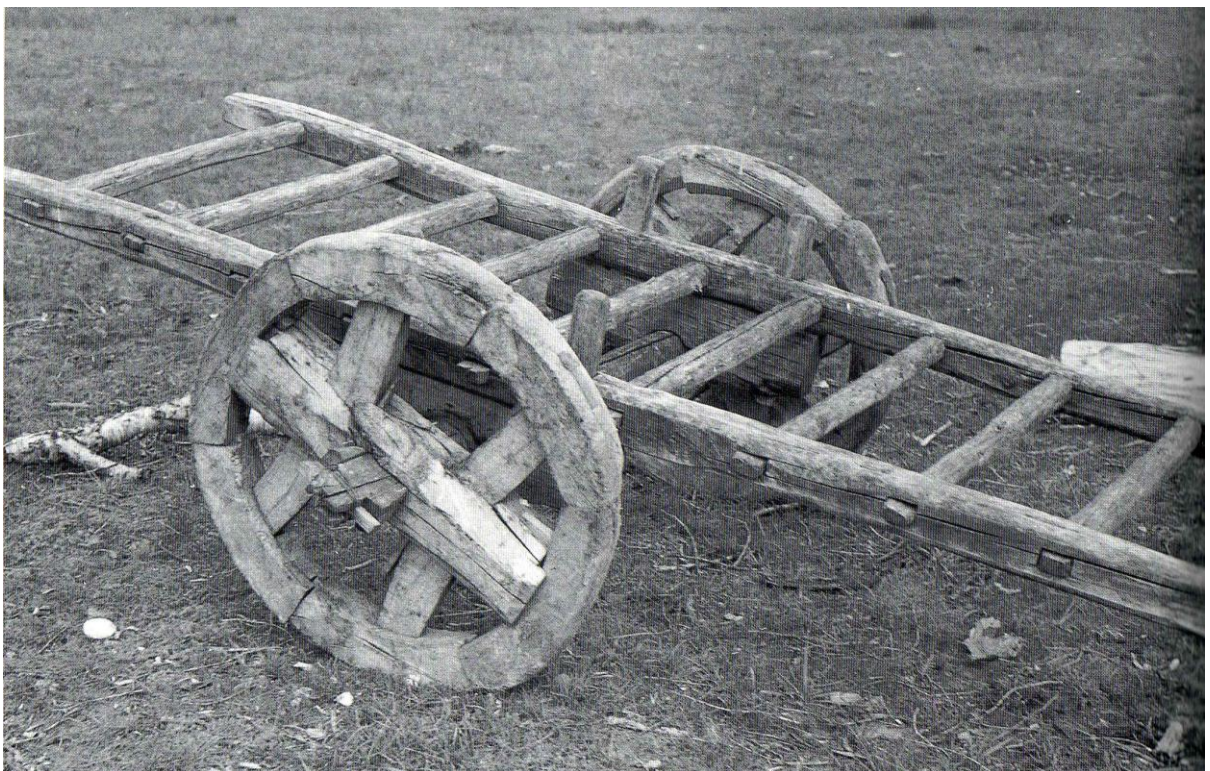
8. Utazási kocsinak is használták.

sőt, a hordszéket is föltalálták – éppencsak lovakkal vitették.

9. Hordszék – lovakkal. Kr u. 1800 táján.

A kocsikészítésben is nagy találékonyságot mutattak

10. Maga készítette kocsit fából, hajlítás nélkül – ma.

és mutatnak mindmáig

11. Maga készítette kocsi fából, küllős kerekekkel. Ilyeneket írtak le a mongolok titkos történetében a 13. században

– a generátor és az acélkerék korában,

12. Ma is él a generátor és az acél kerék korában.

amikor a küllők a kocsikerék egyes részeit erősítik, akárcsak az előbbi, egyszerűbb változatnál.

13. Mongol sakkfigura.

Találtam egy ilyen négylovas utazókocsit a Dunhuang-i barlangképek között.

14. Hun kocsí Dunhuangban, Kr. u. 4. sz.

A kínaiak „hun kocsí”-nak nevezik, külön írásjele is van:

𠂇 𠂈

15. Hun kocsi kínai írásjele

Tökéletes változata a Sanszi hun sereg harckocsija:

16. Hun harckocsi, Kr. e. 246. Kerekének 32 küllője van. Sanszi. Ez is négylovas,

17. Egy másik hun harckocsi Sansziból. Figyeljük meg a lovak szerszámzatát. Tökéletesen hasznosítja a ló erejét.

a lóhajtó teljes bőr páncélban van, az ülésen mögötte a bronz nyílvevő. A kiállításon magam is meggyőződtem, hogy ezek nem tollazott nád, hanem valódi bronz vesszők.

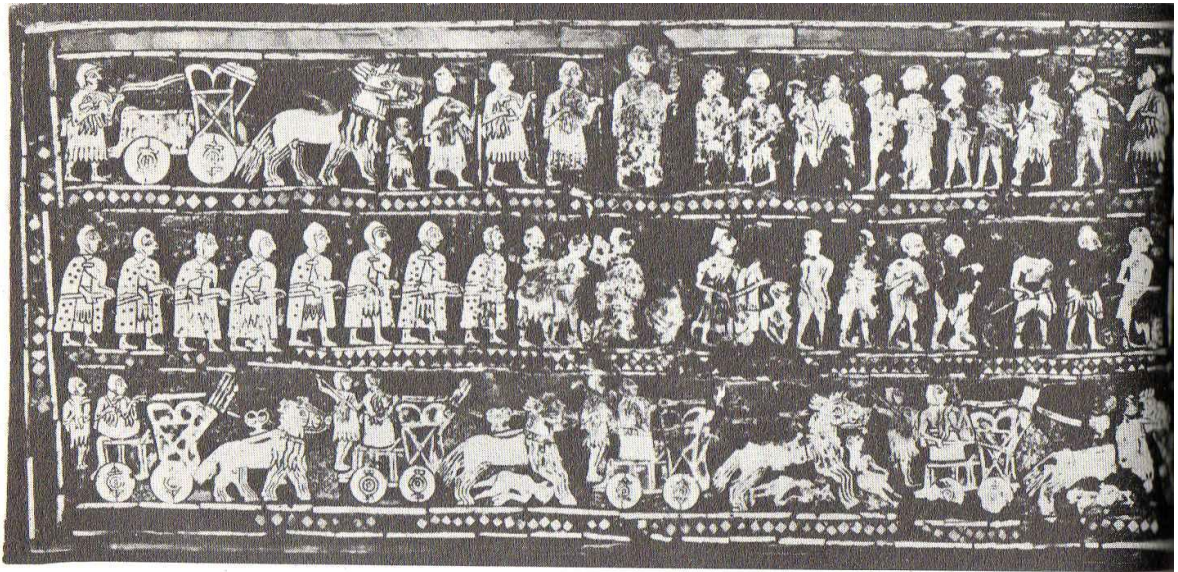

18. A lóhajtó bőrpáncélban, fegyvere a hátracsapó számszerij, amivel kétféle bronz nyílvevőt (az ülés mögött látható) tud lőni.

Csak aki a hajtó melletti fegyverben felfedezi a számszerij hátracsapó változatát, az érti ezt meg. Félelmetes fegyver. A számszerij Európában a 12-13. században jelent meg, de hátracsapó sohasem volt. Ezek szemléletében lehet igazán megérteni a lovasműveltség viszonyát a többihez.

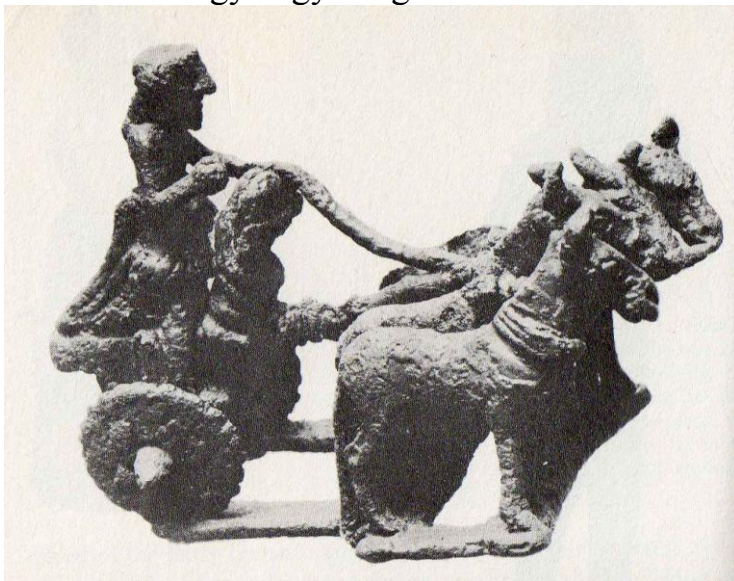
Milyen ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, oktatási erkölcsi és filozófiai háttérrel jelentenek ezek a tények!

Az első tatár kocsik pontosan azt a képet mutatják, mint az első, a nevezetes királlysírból való kocsik.

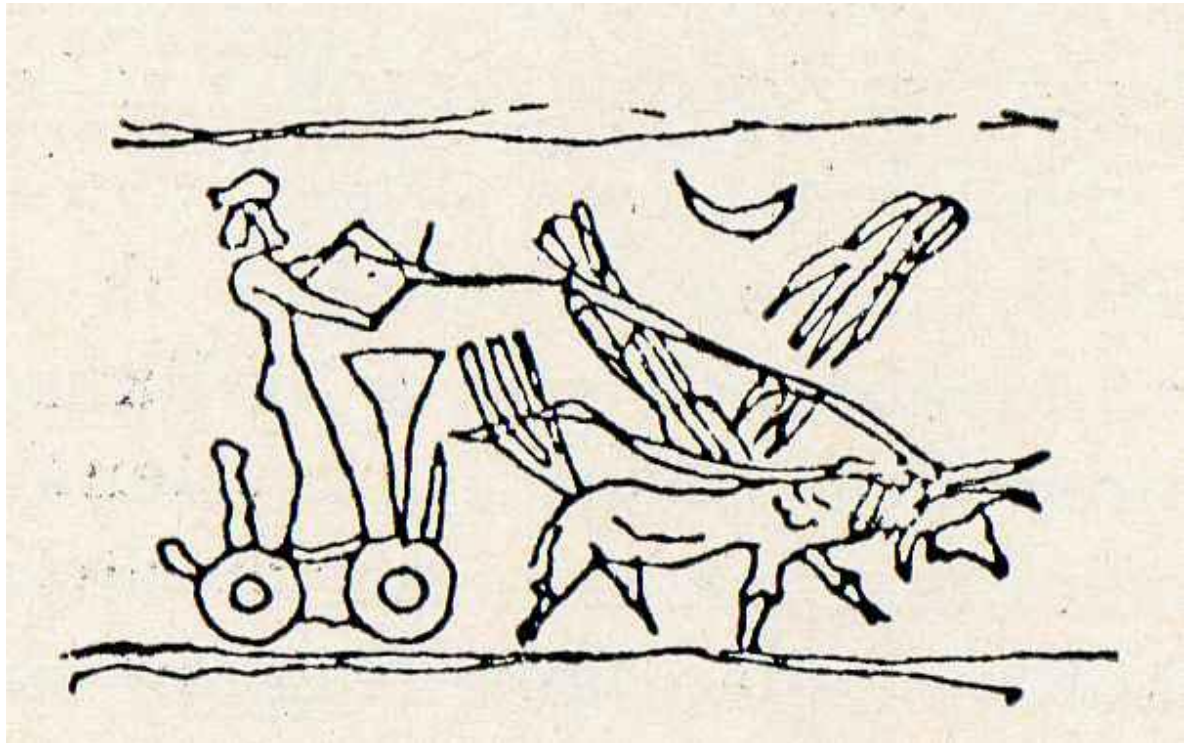
19. Úr királysír az első dinasztia korából, Kr. e. 2500 táján. Berakásos mozaik tábla. Négykerekű szállító és harci kocsik amiket szelídített szamarak húznak.

A felső sorban szállító, az alsóban harci kocsik. Azt írják, hogy vadszamarak húzzák. Lehet, de előzőleg valakik azért rábeszélyték őket erre a szelíd foglalkozásra. Van egy négyesfogat szobra is:

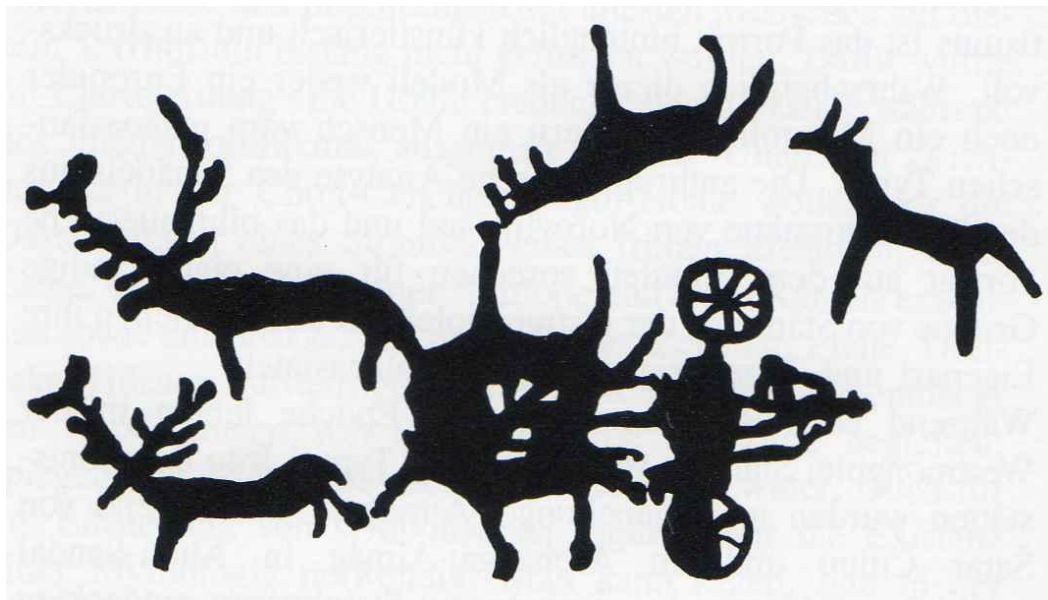
20. Ugyanebből az ásatásból, a Tell Agrab-ból.

Ezek után vessünk egy pillantást, a talán legrégebbi kocsibrázolásra – Kramer professzor találta egy pecséten:

21. Az emberiség legrégibb vetőgépe. Szumér pecsét Kr. e. 3. évezred.

A legrégibb mongol ábrázolást ezer évvel fiatalabbnak tartják, de kereke küllős. Állítólag misztikus jelentése is van, mert szarvasok is, meg lovak is húzzák:

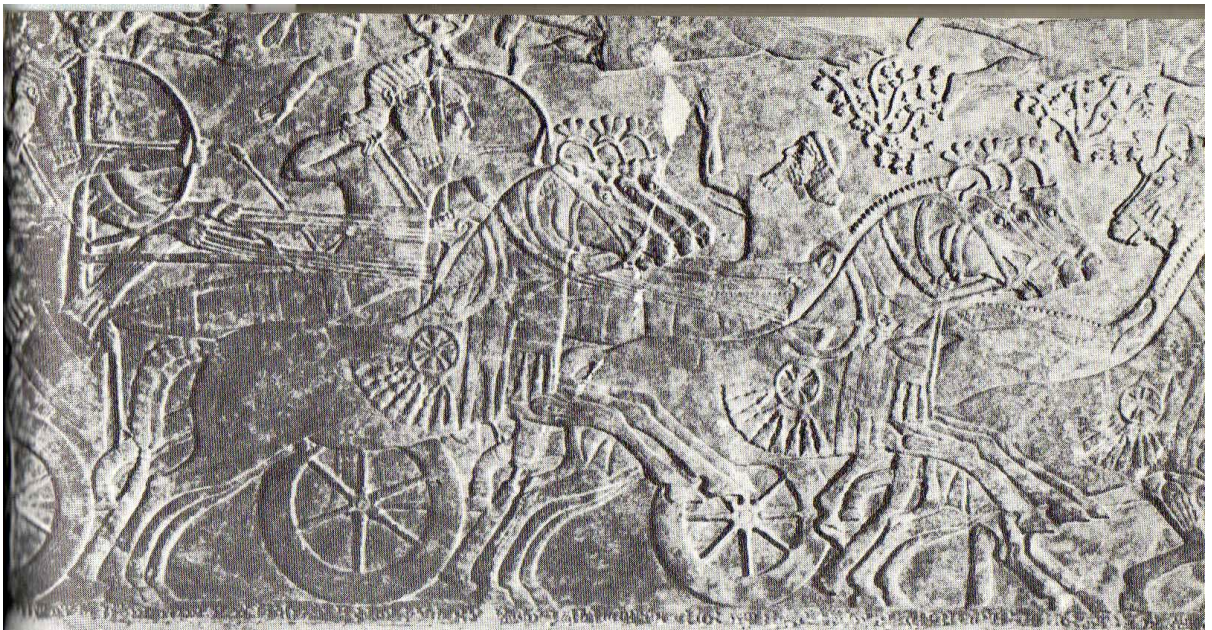
22. Petroglif: sziklába vésett történelem előtti rajz. Mongólia – bronzkor karasukkor, Kr.e. 2. évezred.

A turáni emberfajta állítólag úgy lett, hogy a mongolid népesség és a szanszkritot beszélő nép a két folyamközben összeolvadt. Nézzünk hát egy kicsit Azerbajdzsánból:

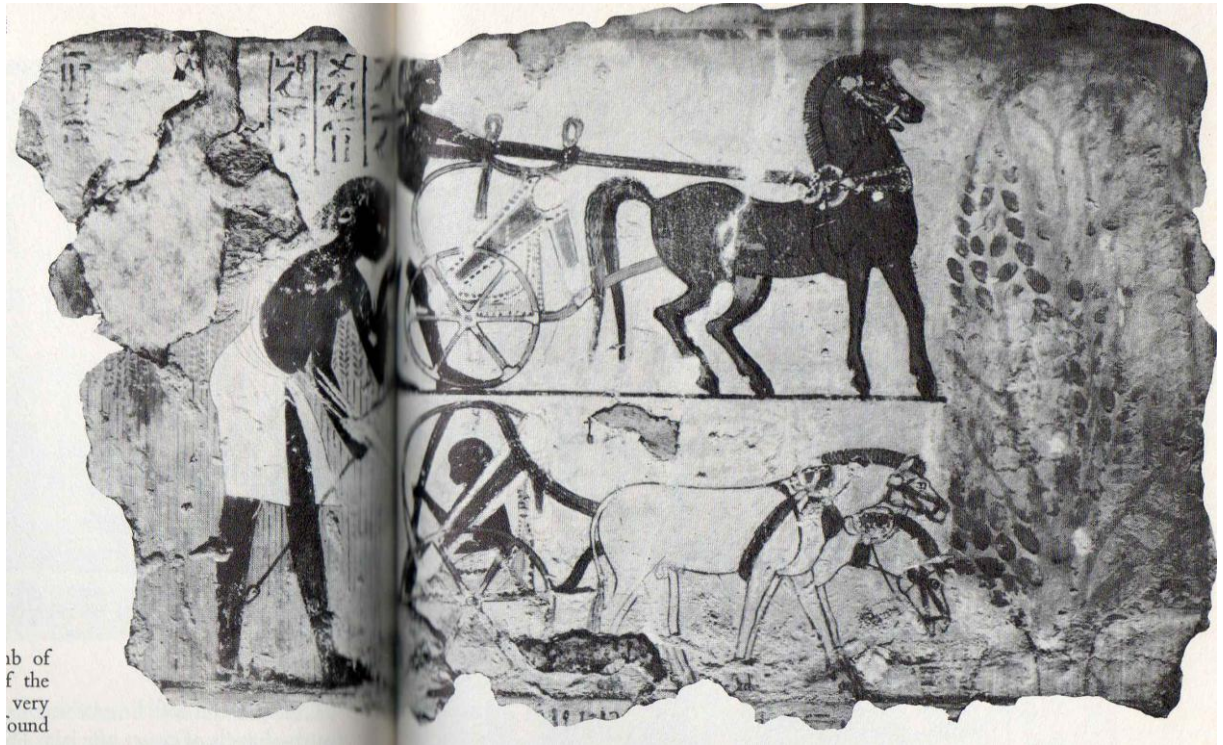
23. Arany edényen, Azerbajdzsán, kb. Kr. e. 900.

Ezen a képen már a szerszám az állat nyakán van, de a szügyén is. Talán ilyen az asszír szerszámozás is:

24. Asszír csatajelenet Kr. e. 1000 táján.

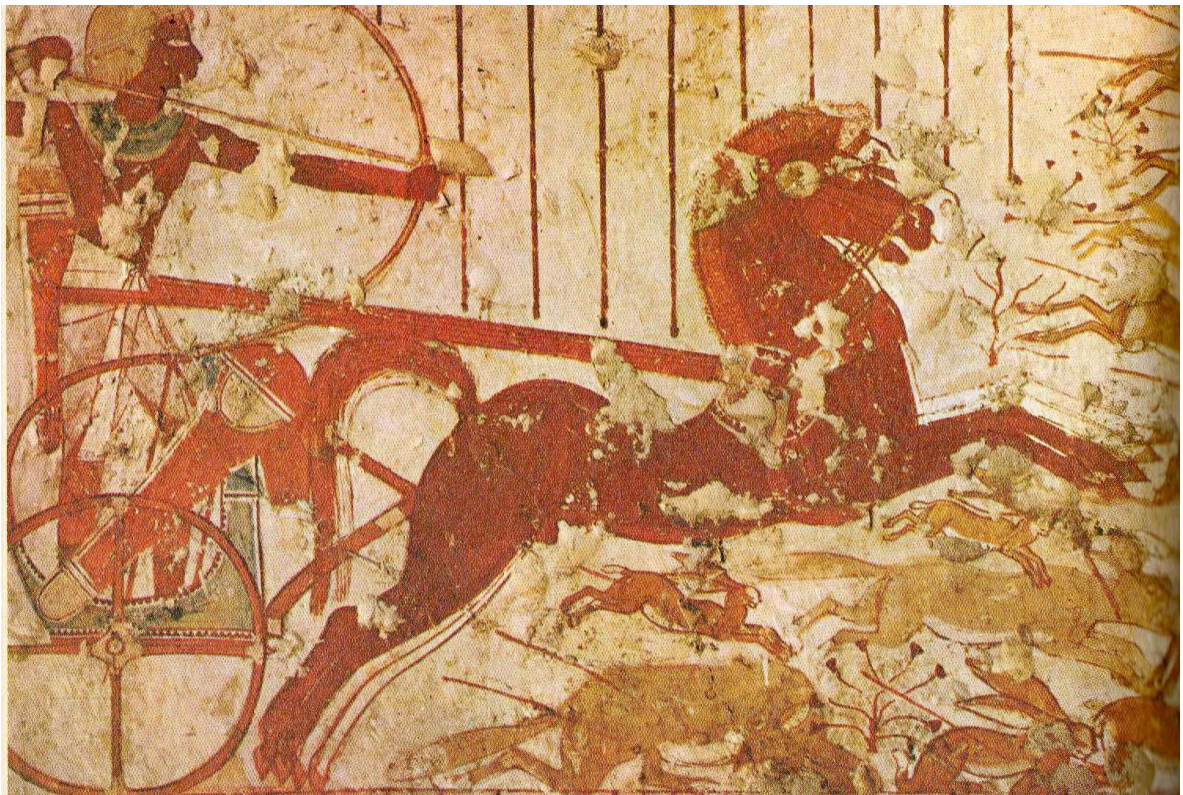
De Tuth-Auch-Amon kocsisa már „nyakonfogott” lovat hajt,

ib of
f the
very
ound

25. Tut-Auch-Amon sírjából, Kr. e. 1350 körül.

egy másik valami igen könnyű harci és vadász kocsin is:

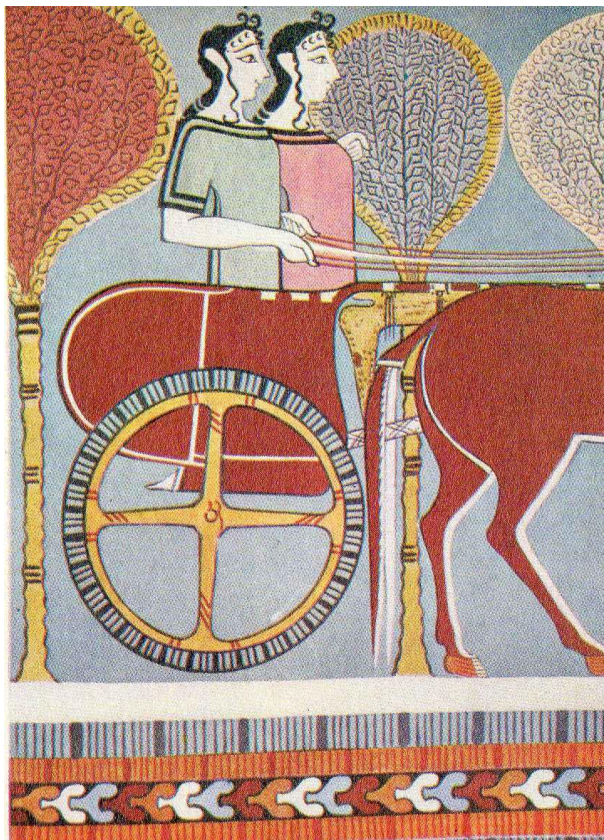
26. Vadászjelenet Egyiptomból.

A csodaszarvast űző hettita testvérpár kocsiján is,

27. Hettita dombormű: Csodaszarvast űző testvérpár? Kr. e. 1800-700-ig.

és a „mikénei ikrek”-én,

28. Kocsi Mikénéből Kr. e. 1300 táján.

valamint a triumphalo imperator-én is Rómában.

29. Valamely császár a kapitóliumi múzeumban.

Érdekes, hogy a kocsi formája mennyire maradi – az évezredek során alig változott,

30. Franciaországban ma is ilyen kocsit használ a földműves. Ez homokkő, Kr. u. 3. sz. Arlon, Belgium/kelta.

legfeljebb a vonóállat vidékenként eltérő.

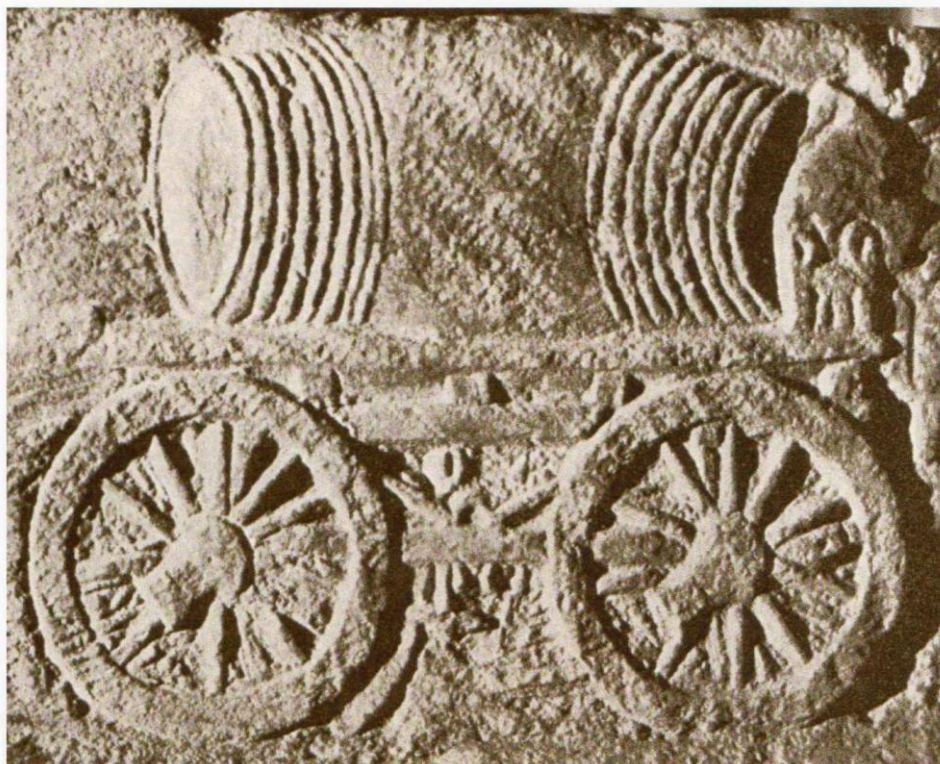
31. Hun-kelta kocsi – tevével.

A keltákkal megjelent Európában a forgó tengelyű kocsi.

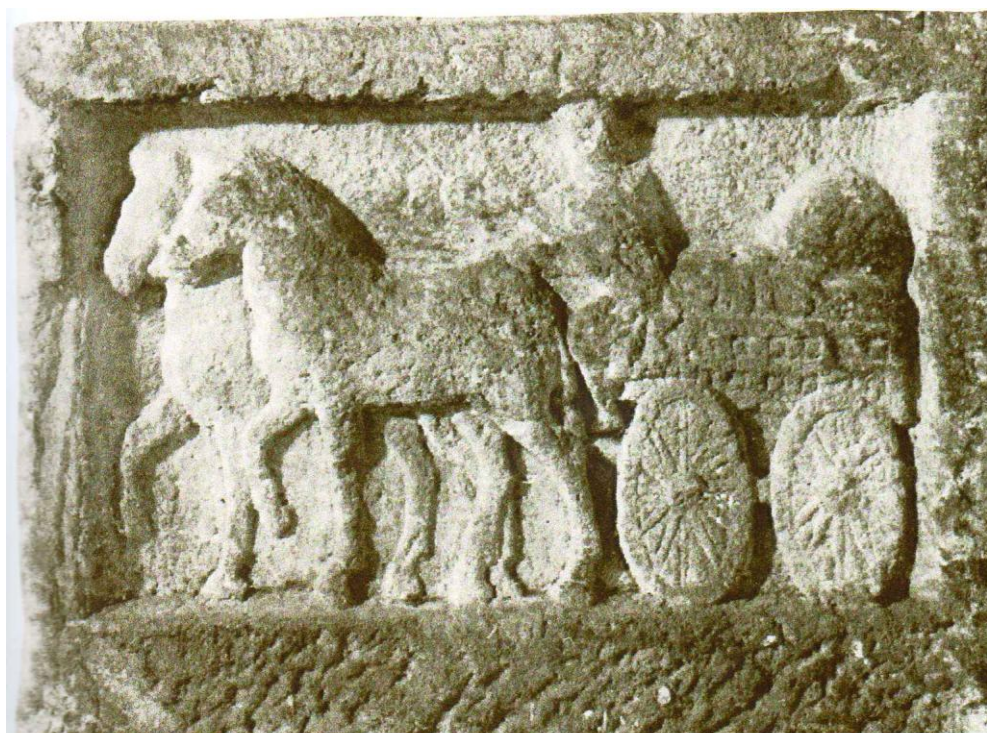

32. Gall (kelta) bort szállító kocsi, 2 tehénnel, homokkő, Kr. u. 200-300.

Velük terjedt a fejlett mezőgazdaság is, így nem véletlen, hogy a fennmaradt kocsibrázolások nem a rablott holmi szállítását mutatják.

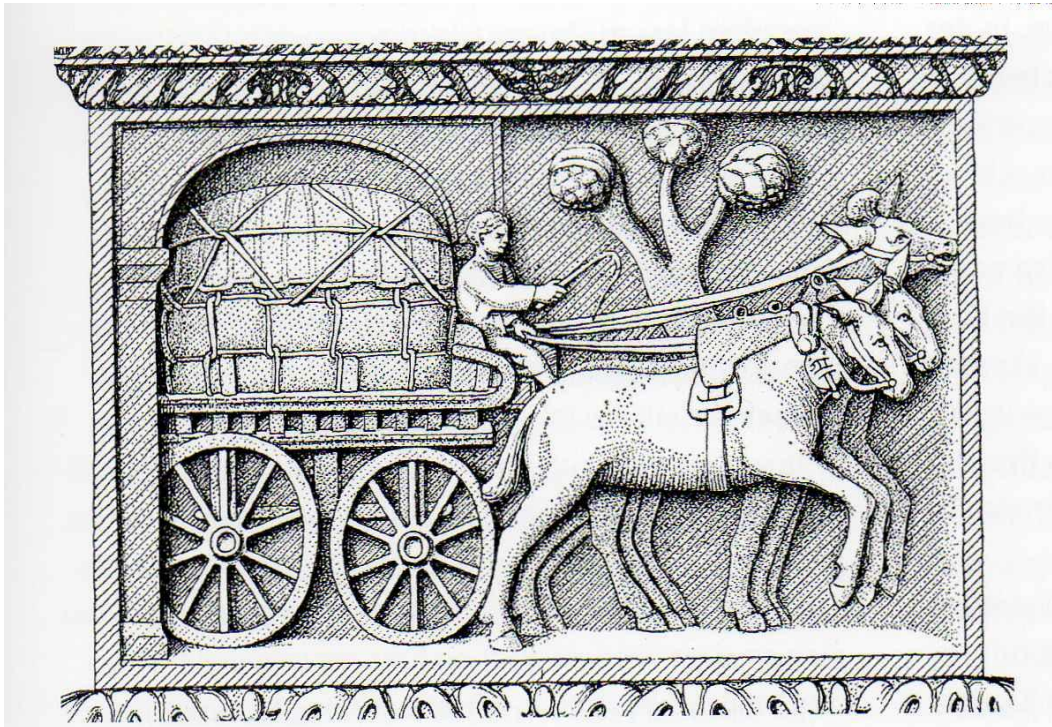

33. Szállító kocsi, Franciaország, Langres/kelta, homokkő, Kr. u. 3. sz. első fele.

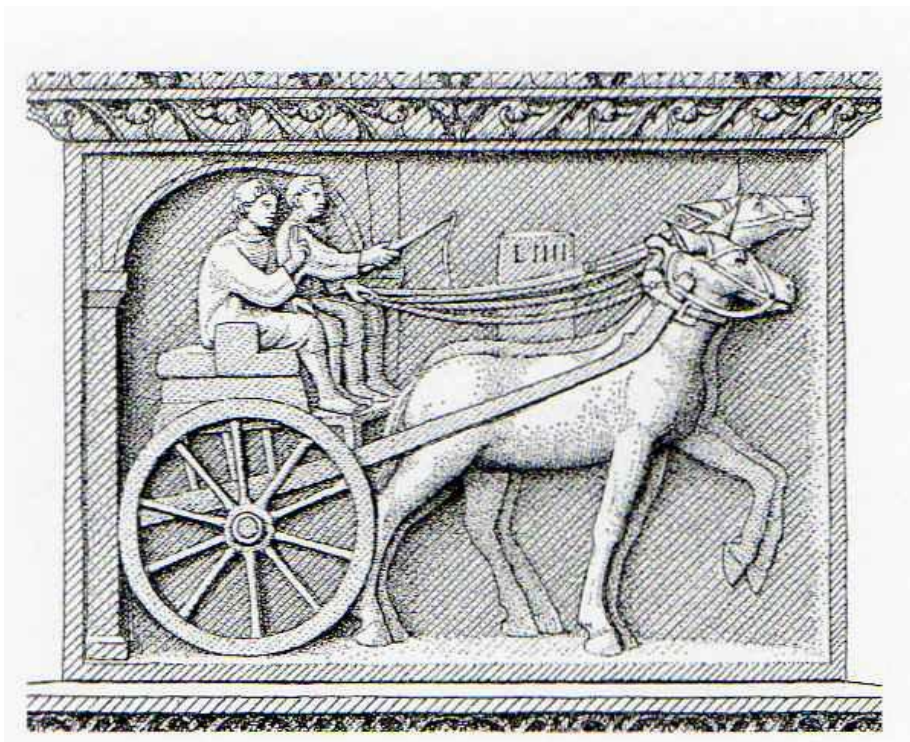
34. Németország, Baden Baden/kelta, homokkő ca. Kr. u. 70-90.

A rajzokon jobban látható a vonóállat szerszámozása:

35. Egy ilyen háromlovas kocsi rajza.

Volt nemcsak szállító, hanem utazó kocsi is – hun-szkíta mintára:

36. Ugyanez a kétkerékű, de utazó kocsi rajza.

A kocsi lehetett többszörösen fogatolt is,

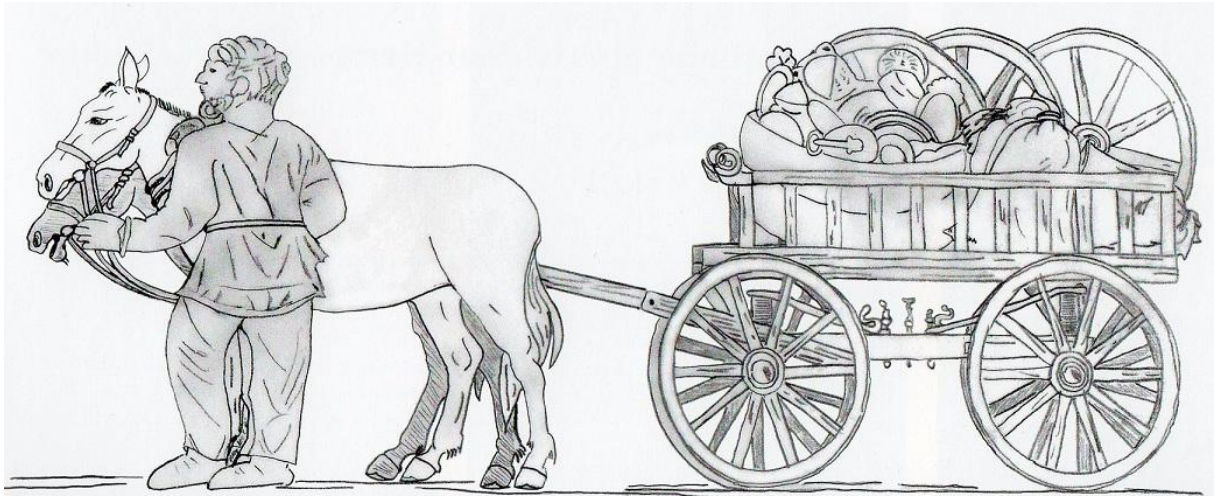
37. Fogatok, homokkő, római. Kr. u. 2. sz. vége.

akár terhet, akár utast szállított.

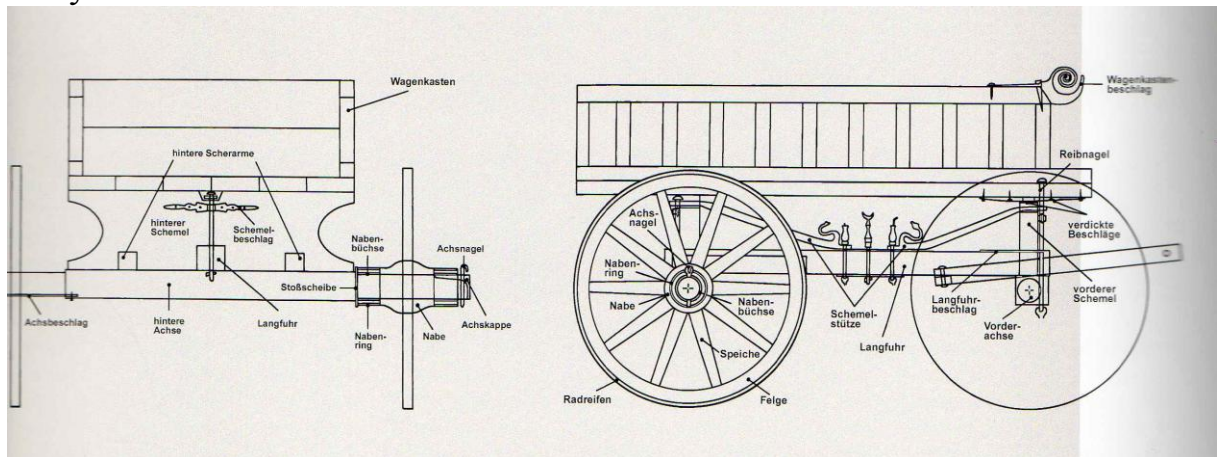
38. Négykerekű utazó kocsijának rajza. Kr. u. 3. sz. Marne, Franciaország/kelta.

Így nézett ki egy ilyen kocsi

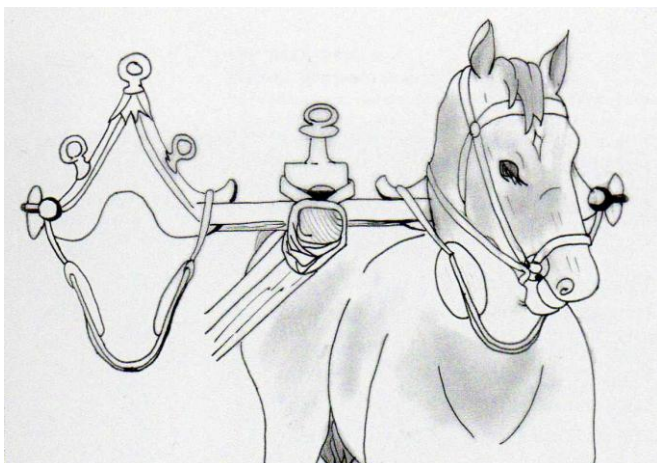
39. Egy ilyen kocsi rajza .

és ilyen volt a szerkezete:

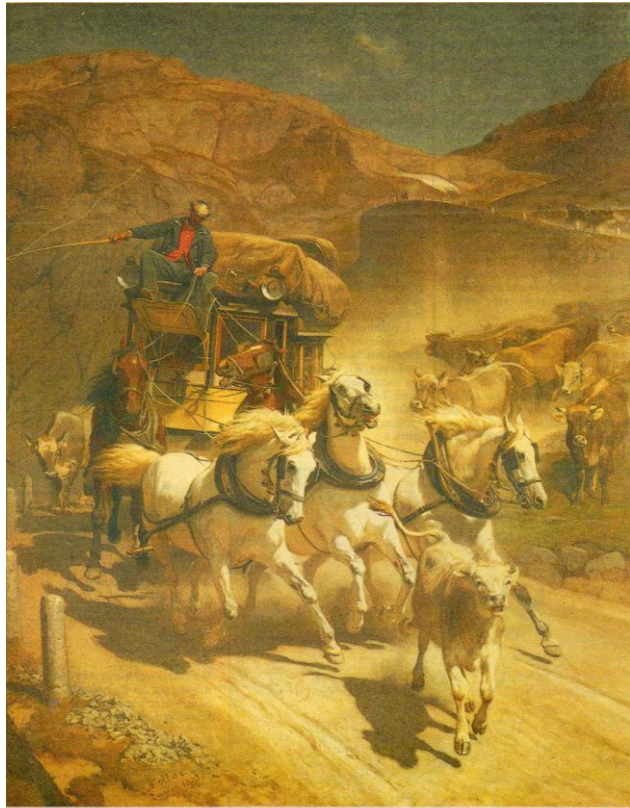
40. Kocsi rajza.

A szerszám pedig „nyakravaló” volt:

41. Lófogatra kettős iga (rajz) római korból, Kr. u. 3. sz. első fele .

Európában mégis, a hun-szkíta fogatolás terjedt el, amit a híres Gotthárd postakocsi is mutat.

Gotthardpost, 1873, Öl auf Leinwand, von Rudolf Koller. Kunsthau Zürich

42. A svájci Gotthárd póstakocsi.

Lehet, hogy éppen a mi népünk és szokásának hatására? A kocsi Zürichben ma is látható a Landesmuseum bejáratánál az alábbi menetrenddel (1653):

Flüelen	8.00 (Luzern)	Fraiolo	19.15
Altdorf	8.30	Osogno	21.40
Intschi	10.05	Belinzona	23.05
Andermatt	13.05		23.20
	13.30	Biromico	1.35
Gotthard Hospiz	16.05 (2186 m)	Lugano	3.25
Airolo	17.20	Mendrisio	5.10
	17.40	Camerlata	7.00 (Milánó)

Végezetül az ígért meglepetés, ami egy kérdéssel kezdődik: hol találták a régészek a világ eddigi legrégebb kocsikerekeit?

43. Az eddig feltárt legrégebb kocsikerék. 54 cm átmérőjű, 5183-5438 éves. Landesmuseum Zürich.

Zürich város területén, 1979-ben. Juharfa, átmérője 54 cm, dendokronológia szerint 5183-5438 éves. C 14-et csinálni nem lehet, mert buzgó kezek túl hamar konzerváltak. Én ezt is a lovasműveltség kulturkörébe sorolom, de erről egy másik dolgozatomban lesz szó. Tegyük hozzá, hogy Ljubjana mellett, 2002-ben, egy mocsárban szintén találtak egy kocsikereket tengellyel. Tölgy- és kőrisfa, korát 5010-5510 évesre mondják. Tehát mindkettő régebbi, mint a legrégebb ábrázolás Folyamközből.

Viszont ide talál a genetika tudomány megállapítása, mely szerint a ma élő legrégebb európai ember génje 40-35000 éves, a jégkorszak idején három menedéke volt: Ukrajna, az Ibér-félsziget és a Balkán – és ezzel meg is érkezünk Szlovéniába, azaz a Kárpát-medencébe, illetve a genetikusok által emlegetett „Balkán”-ra. Tudvalévő, hogy a jég a Kárpátoknál – megállt.

Melléklet

„Kocsi” szavunkról

’Kocsi’ szavunk töve a ’kocs’ szó. Több helységnevünkben előfordul: „**Kocs** ’helység Komárom megyében Tatától délnyugatra’ [1237 – 40: *Ruch* (☉: *Kuch*): Györffy 3: 426; *Kwch*: uo] Puszta szn.-ből keletkezett magyar névadással; vö. 1217/1550: *Koch* szn. (VárReg.29.)”

„**Nemeskocs** ’helység Vas megyében Celldömöltkől dél-délkeletre’ [1907: *Nemeskocs*: Hnt. 748, de l. 1409: *Koch*: Csánki 2: 766 is]. A *Kocs* hn. sz.-névi előzményéhez l. a Tatától délnyugatra lévő *Kocs* szócikkét. A megkülönböztető szerepű *Nemes*- előtag az egykori lakosság köznemesi voltára utal.”

„**Pusztakócs** ’Egyekhez tartozó település’ [1857: *Pusztakócs*: Száz Móric kéz-iratos térképe, de l. 1388: *Kowch*: ZsigmOkl. 1: 39 és 1349: de villa *Kooch*: BánffyOkl. 1: 164 is]. A *Kócs* hn. szn. –i előzményéhez l. *Kocs* szócikkét. A *Puszta*- előtag megkülönböztető szerepű.”

„**Szamoskócs** ’romániai helység Erdélyben Déstől (Dej) kelet-északkeletre; Cociu’ [1913: *Szamoskócs* Hnt. 1148, de l. 1329: *Kach* MagyRom. 1: 261 is]. A *Kócs* hn. pusztaszn. –ből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló szn. –hez l. a Komárom megyei *Kocs* szócikkét. A *Szamos*- előtag a folyó mellékére utal. — A rom. *Cociu* ’Szamoskócs’ a magyarból való” (Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, Ak. Kiadó Budapest, 1978)

„**Kocsi** 1493: „Item Curriferis *kochiensibus* qui de Buda huc Agriam cum familia mea duxerant dedy den. IIIC” (MNY 61: 487, latinositott szóalakban): **1494**: „Unum Currum *Kochy*” (OkISz.); 1494 – 5: *Kwchy* szn. (OkISz.). **J: A** mn. 1493: ’Kocs községbe való <kocsis>; <Kutscher> aus dem ungarischen Dorf Kocs’ (l. fent); B) fn. 1. 1494: ’könnyű, gyors járású személyszállító lófogat, hintó; Kutsche’ # (l. fent); 2. 1494: - 5: ’kocsis; Kutscher’ (l. fent); 3. 1544: ’lővontatású teherszállító jármű; Pferdewagen’ # (OkISz. *Konyha-kocsi* a.); 4. 1835: ’keréken gördülő, kézi vagy gépi erővel mozgó kisebb szállítóeszköz; Karren’ ” „5. 1847: ’sínen gördülő közjármű; auf Schienen, Geleisen rollendes Fahrzeug | közjárműszerelvénynek egy eleme; Eisenbahnwagen, Waggon’ # 6. 1924/1926: ’autó; Kraftwagen’ # ”

„Magyar nyelvi fejlemény: tapadással jött létre főnévi 1. jelentésében *kocsi szekér*-féle, 2.-ban föltehetően *kocsi szekeres* -féle szókapcsolatokból, illetőleg a jelzett főnév odaértésével;”

„A kifejezések *kocsi* előtagja származékszó; -i melléknévképzővel alakult az ismeretlen eredetű *Kocs* helységnévből, amely egy Komárom megyei községet jelöl. *Kocs* község a Mátyás korában Buda és Bécs között létesített kocsijáratnak egyik állomása volt, s feltehetően szekérgyártásáról és szekereiről nevezetes hely. 15 – 16. századi külföldi és hazai történelmi adatok egybehangzó vallomása szerint a kerekeken gördülő, lővontatású járműnek személyszállításra legal-

kalmasabb fajtája Magyarországon alakult ki, s innen terjedt nyugatra. Esetleges történeti összefüggése a honfoglalás előtt itt lakó népek függőkocsi típusú személyszállító járműfajtaival további vizsgálatot kíván.

A magyar kocsi a középkor végén könnyű, gyors járású, vékony fa vázánál vagy felfüggesztéses szerkezeténél fogva kényelmes, esetleg párnázott, fedett személyszállító jármű volt, két hátsó kereke nagyobb volt az elsőknél, szekrényrészre hátul magasodott, s rendszerint három ló húzta. Neve idegen népek nyelvbe átkerülve ott később hintőféle függő szerkezetű vagy rugós alvázú személyszállító jármű jelölőjévé vált. A szó hazai jelentésfejlődése részben jelentésbővüléssel (3., 4. jelentés), részben tárgy-történeti fejlődéssel, a személy- és teherszállító járművek újabb típusainak megjelenésével kapcsolatos. A 6. jelentés jelzős kapcsolatokból már korábban kimutatható; vö. *gép-kocsi* (1. ott), *autó-kocsi* (1900: BH. Márc. 20. 10: NSz.) stb. 7. jelentése hasonlóságon alapuló névátvitel eredménye.”

„A kocsi a magyar szókincs nemzetközivé vált elemei közé tartozik; vö. pl ang. *coach*; ném. *Kutsche*; svéd *kusk*; olasz *cocchio*; fr. *coche*; sp. *coche*; R., N. *cocie*; szb.-hv. *kòčija*; szl. *koč*; le. *kocz*; oszm. *koçu*; R. *koçi*; ’könnyű személyszállító lófogat’. — Török és szláv származtatása téves.” (TESz)

A magyar nyelv szomszédságában létrejövő szlovák nyelvben a *koč* (-a) ’kocsi, hintó’ szón kívül még az alábbi kifejezések származnak a *koč* szó átvételéből:

kočik (-a) ’gyerekkocsi’;
kočiš ’kocsis’;
kočovaf ’vándorol’;
kočovnik ’vándor, nomád’;
kočovný divadlo ’vándorszínház’.

Szekeres István

A „kocsi”, illetve a „szekér” szó a káld-sumir nyelvben

1. A „kocsi” szó Kocs községről kapta a nevét. A magyar középkorban (XV. sz.) a korabeli világ (Európa) szerint is elismert, különlegesen jó szekereket a Komárom-megyei Kocs községben készítettek. Erről emlékezik meg a „kocsi szekér, kocsi szán” c. magyar népdal is.
2. A „kocsi”, mivel településnévből származik nemigen lehet meg a káld-sumir nyelvben. Ti. a „kocsi szekér”, a Kocs községben készített szekér kifejezésből elmaradt a szekér, és a „kocsi” jelző lépett a jelzett szó helyére, vagyis a kocsi melléknév átvette a főnév szerepét. A magyar nyelvben erre sok példa van: beteg ember = beteg, dolgozó ember = dolgozó, stb.

3. Inkább a „szekér” kifejezést kell megnézni a káld-sumir nyelvben, amit meg is találtam. A káld-sumir vonalas jelek helyett a könnyebbség kedvéért az új-asszír szótári jeleket használtam. Ti. mind a Labat-, mind a Deimel-féle lexikon a vonalas jeleket új-asszír ékjelekké alakítja át, s eszerint adja meg a szótári alakot.

Első kifejezés:

 MAR (?) (csak a Labat-lexikon hangzósítja), szekér,
L.307

 fa-szekér; (A Deimel szótárból hiányzik a hangzósítás!)
D.307/29

 GIS – fa; Jelen esetben szócsoporthatározó. Minden fából készült tárgy előtt v. után szerepel, még akkor is, ha a vonatkozó tárgyat pl. aranyból készítették.

A szócsoporthatározót nem mindig ejtették.

Szövegkörnyezetben:

- Meißner: Assyrologische Forschungen, I. 21. 1.
- Delitzsch: Assyrische Lesestücke, Hinrichs' Buchhandlung, Leipzig, 1876., 89-89. pp.

Második kifejezés:

 GIR.GIR - alapjelentés: szekér
D. 486/1

 GIR.GIR - fa-szekér (A második jel a szócsoporthatározó; ld. mint fent) D.486/2

Szövegkörnyezetben:

- Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum, Plate 12/25.b., Reprinted the Trustees of the British Museum, London, 1962.
- Clay: Miscellaneous Inscriptions in the Yale, Babyl. Collection, 39.

Megjegyzés:

A D.483 sz. jel többek között forgást, körforgást, korongot (kör?) jelent. Hangzósítása: GUR, GIR, KIR, KIRIM, Minden bizonyosan a magyar „szekér” (a Czuczor-Fogarasi szerint „szeker”-nek is ejtették) szó második szótagja a „-ker” csak magánhangzóban (i ~ e-é) különbözött a káld-sumir KIR szótól. A magyar nyelvben főleg a mássalhangzók a jelentéshordozók, a magánhangzók kevésbé. Eszerint a „szekér” szavunk utolsó szótagja a körforgásra, a kerékre

utalhat, miként a káld-sumir GUR(iga), KIR (kör). S valóban a szekérnek kerekei vannak. Az első szótag, a „sze-„ eredetének kibogozása hosszabb munkát igényel; nem foglalkoztam az „a kocsi” határozott névelőjével sem.

Győr, 2010. szept. 4.

Marton Veronika

A HUN ŐSTÖRTÉNET ÖRÖKSÉGE (II/18.)

Csihák György:

Atila – a Kedves

„Thai” – annyit tesz, hogy szabad. A thajok mindig szabadok voltak. Thailand gyarmat sem volt soha. Királyuk égi származású – ma már az utolsó égi uralkodó a Földön. A lovasműveltségű népek uralkodói mind égi származásúak, évezredek óta Japántól az Azték-Maja-Inka Birodalomig.

A thajok, saját történelmük szerint, valahonnan északról, a Bajkál-tó vidékéről indultak, ahonnan a japánok és a magyarok egyes elei is. Amikor már nem tudtak tovább menni a tenger miatt, megállapodtak, s azóta is fölvettek több, északról érkező népcsoportot. Első fővárosuk is, mai országuk északi részén volt, Csiangmai.

Egy thai hölgyismerősöm mondta, hogy az ő nyelvén „tila” – kedvest jelent, mire én rávágtam, hogy „a tila” – a kedvest jelenti.

A hölgy neve Jad. Nem sikerült megtudnom, hogy Somogyjád, somogyi községünk nevében mit jelent a „jád” – ami valami neve kell legyen. Végignéztem a fellelhető összes magyarkodó névgyűjteményt, nem találtam.

Talán nem véletlen, hogy egy zöldes színű féldrágakő neve az egész világon jade. Thai-földön igen sok és sokféle drága- és féldrágakövet bányásznak. A tengerparton a „mozgó árusokat” lehetetlen lerázni. Az általuk kínált kövek többnyire valódiak, de megmunkálatlanok. Jade, a régi angol nyelvben makranos, szilaj hölgyet jelent. Ezt is nyilván a szarmaták vitték oda, miként a Grállegendát.

Ezzel összefüggésben merült fel bennem a kérdés, hogy mit jelent a lengyel Wojtila név? Az előző pápa, Krakkó közepéről, tehát ősi szarmata világból származik. A szarmaták, derék szkíta-hun ivadékok, a Kárpát-medencében megérték Árpád honvisszafoglalóit – amint azt az alföldi gazdag és nagykiterjedésű, szakszerűen feltárt szarmata temetők bizonyítják. Hol sírjaik domborulnak nem található rombolás, pusztítás jele, tehát a találkozás ott is békés volt – hiszen rokonok jöttek, akik egy részével pl. a Meotisz vidékén együtt éltek.

A kérdés, hogy mit jelent a Wojtila szóban a „voj”? Arra gondolok, hogy a szlávban a vojvoda nemcsak valami harcias vezetőt, hanem valamilyen vizet ta-

lán jó vizet is jelenthet? A mi igen derék és vitéz László királyunkat is „jó víz fakasztójának” is tiszteljük. Ismert dolog, hogy a mai Bécs környékét (a város nevét a mi nyelvünk így őrzi) az őslakók „jó víz”-nek, azaz bo-csu-nak nevezték. A kelták ott már jó bort termeltek, s innen van a mai Wien-Wiena, azaz „vina bona” tehát jó bor neve. Na és Grinzingben – Bécs egyik elővárosában – máig kitűnő bor terem. Viszont Atila egyik felmenője is Bocsu (lásd: melléklet).

Lehet a Wojtila is valami kedves?

Szekeres István, kitűnő írástörténet-kutatónk bizonyítja, hogy az „Atila” név írása helyes egy t-vel és egy l-el. A germánoknál is Etele és a nevével kapcsolatosba hozott folyó neve is Etil. A folyók istenek nevét őrzik. Atilánál volt Isten kardja. Ő magát nevezte Isten ostorának. Istenek nevét pedig nem illett ki mondani. Gyermekkorában talán édesanyja nevezte kedves betyárnak, vagy kedves huncutnak. Volt valami hun neve is, de az idegenek előtt titokban tartották? Akit uralkodásra neveltek, annak nem lehetett vicces neve. Se őt, se más uralkodásra nevelt személyt sem neveztek Álmosnak, vagy Árpácskának. A kutatók máig nem tudnak mit kezdeni azzal se, hogy Gyula meg Kurszán. Mi ez: rang, vagy tulajdonnév? Még a Sára is kétséges.

A mi igen derék I. Sztefanosz királyunk neve sem tetszett a magyarnak. Inkább nevezték a maguk nyelvén „Vajk”-nak, ami hőst, bátort, vitézt jelentett. Csak évszázadok múltán találták ki az „István” nevet.

A történelemből jól ismertek az ilyen ragadvány-nevek, mint Oroszlánszívű Richárd, Madarász Henrik, Szép Fülöp, Könyves Kálmán. De mi az a Nagy Károly – alias Car-ulu? Talán az ő anyja, az avar hercegnő, netán a kíséretében lévő avar táltos adta neki a „Fekete (valami madár)” – nevet? Igen régi üngürüsz dolog lehet, mert a székely falvakban ma is minden családfőnek van még ragadványneve: Téglás Benkő, Zselátás Horváth, Süsü Fülöp, Kokas Pál, Csűr Szabó, Picskurás Szabó, Okulás Szabó, Sunkás Horváth, Siket Böcskör, és így tovább.

Talán közelít a megoldáshoz, a derék „Károly Róbert” királyunk históriája.

Történt egyszer, hogy tiszteletre méltó eleink Árpád véréből utódot kerestek a megüresedett magyar királyi trónra, s választásuk erre, a nápolyi királyi udvarban nevelkedő ifjúra esett, akit ott „Kedves Róbert”-kának – az: Caro Roberto-nak nevezték. A magyar történészek azután ebből csináltak „Károly Róbert”-et. De honnan jött ez a szokás Nápolyba?

Máig tisztázatlan, hogy mennyire hunok illetve szkíták a normannok, a vikingek, a gótok, a gepidák, a vandálok? A Meotisz vidékéről Nyugat-Európába érkező gótok eltanulták a hunoktól a rovásírást, s megtanították rá a többi germán törzset is. Hoztak hun legendát is – lásd Nibelung. A vandálok a Kr. utáni 2. században Dáciában, a 4. században Pannoniában, az 5. században Galliában majd Hispániában voltak, ahonnan a mai Tunisz vidékére mentek és onnan támadták a Rómaiak birtokait. Nápoly Kr. után 440-től vandál birtok. Őslakók a siculok, akik Szicilián is névadó őslakók. 1061-ben megérkeztek a normannok, akik megalakították az egyesített szicíliai és nápolyi királyságot – ahol Caro Roberto királyfi született.

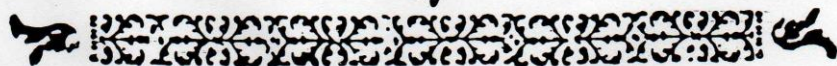
Nem állítom, de megengedem, hogy – egyebek mellett – azért is nem találjuk Atila sírját, mert akik eltemették titokban hagyták nemcsak a sír helyét, hanem a valódi nevét is annak, aki abban a sírban nyugszik. Priszkus retor és az idegenek csak azt hallották, ezért így elterjedt és így jutott, majd maradt emlékezetünkben az Ő neve.

Atila a Thuróczy Krónikában, Kr. u. 1488

Melléklet

DE HOG' EZ NILVABAN LEGIEN
 YLLIC ELOVE SZÁMLALNVNC AZ
 ATILANAC ELEITOL FOGVA
 VALO NEMZETIT.

ATILANAC NEMZETI.

1	Noe.	25	Leel.
2	Ham.	26	Zamur.
3	Chus.	27	Zambur.
4	Nimroth.	28	Bolug.
5	Hunor.	29	Boczu.
6	Bor.	30	Zoltan.
7	Dama.	31	Berend.
8	Keleed.	32	Kadicza.
9	Keue.	33	Opos.
10	Kear.	34	Ethei.
11	Beller.	35	Sjemein.
12	Radar.	36	Turda
13	Ochmar.	37	Bendeguz.
14	Farkas.	38	Atila.
15	Bondofard.	39	Chaba.
16	Buken.	40	Ed.
17	Cganad.	41	Vgec.
18	Rudli.	42	Eleud.
19	Beztur.	43	Almos.
20	Mike.	44	Arpad.
21	Miske.	45	Zoltan.
22	Ompud.	46	Toxus.
23	Kulcse.	47	Geiza.
24	Leuente.		

A 895. ÉVI HONFOGLA- LÁS ELŐZMÉNYEI (III/01/h), AZ ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉS ÉS A KO- RÁBBI AVAR SZÁLLÁSOK (II/02/c.)

Bátonyi Pál:

A Keszi katonai törzs és Dunakeszi

Kutatásaim szerint fontos katonai érdekek vezettek a mai Dunakeszi területén a Keszi katonai törzs részeinek letelepedéséhez, melynek emlékét őrzi a település mai neve is. Bár korabeli írásos emlékek nem maradtak fenn erről a letelepedésről, de egyrészt későbbi írásokban fellelhetőek kapcsolódó adatok, másrészt ennek a katonai tevékenységnek a nyomai máig megtalálhatóak.

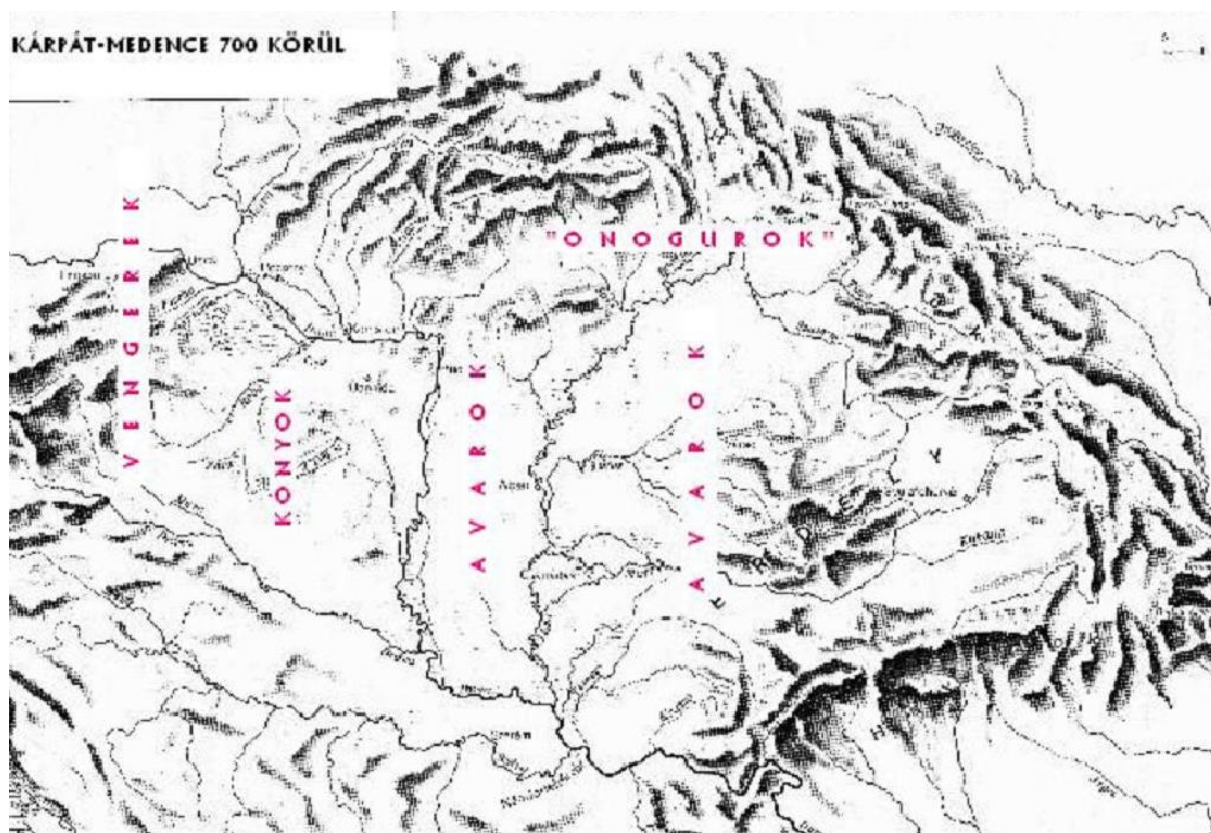
A Kárpát-medence egészét 568-tól uraló avarok (várkonyok) vezető népének kis településeit¹ a mai Dunakeszi területén és a környékén is a 8. század elején jelentősebb létszámú földművelő népesség foglalja el.² Véleményem szerint ekkor jött létre a mai Szöd területén Tece és Nevel (ma Nevelek) település. Ez a népesség ebben az időszakban a Kárpát-medencétől nyugatra élő keresztény pannon-peon, majd az onogurok hatására vangar-venger nevű lakosság részei voltak.

Dunakeszi területén és a környékén, tehát a 8. században jelentős létszámú népesség telepedett le. Ez a népesség megélte a „honfoglalást” és az Árpádkori

¹ *Magyarország régészeti topográfiája 9*, főszerk.: Gerevich László, „Pest megye régészeti topográfiája, a szobi és a váci járás (XIII/2.)” Bp., 1993. p.: 86.

² Ugyanott pp.: 43-46, 75-86, 89-93, 364-372, 379-505.

magyarság többségét alkotta. Véleményem szerint ez a népesség a mai magyar nyelv elődjét beszélte.

Nagy Károly frank uralkodó csapatai a széthullott avar vezetésnek köszönhetően, többször bevonulnak a Kárpát-medencébe és kirabolják a védekezésre képtelen településeket. A frank katonaság védelme mellett hamarosan megjelenő papság újra kereszteli a lakosságot. A kereszténységet megtagadó népességet elűzték, akik a Tiszántúlra és a Kárpát-medencétől keletre települtek le. A katonaság visszavonulása után, az egyházi adót követelő papság ellen a lakosság többször fellázadt.

A Kárpát-medence déli és középső területeit – így a mai Dunakeszi területét is – Krum bolgár kán csapatai 803-ban elfoglalták és bolgár, illetve bolgár-szláv lakosságot telepítettek be.³ A környékünkön így jött létre Pest, (Vác)duka, Nógrád és Visegrád település is. A venger népesség helyben maradt, majd 807 után Ábrahám kagán–királlyal és később Izsák kán–királlyal újabb venger népesség települt át nyugatról. A vengerek jelentős, eleinte a bolgároknak alárendelt, majd független államot hoztak létre a Kárpát-medence középső és keleti területein. Baton (Bátöny) uralkodó⁴ alakította meg a Vata–Bata–Pata katonai törzset és 9. század közepén visszaszorította a bolgárokat a Kárpát-medence délke-

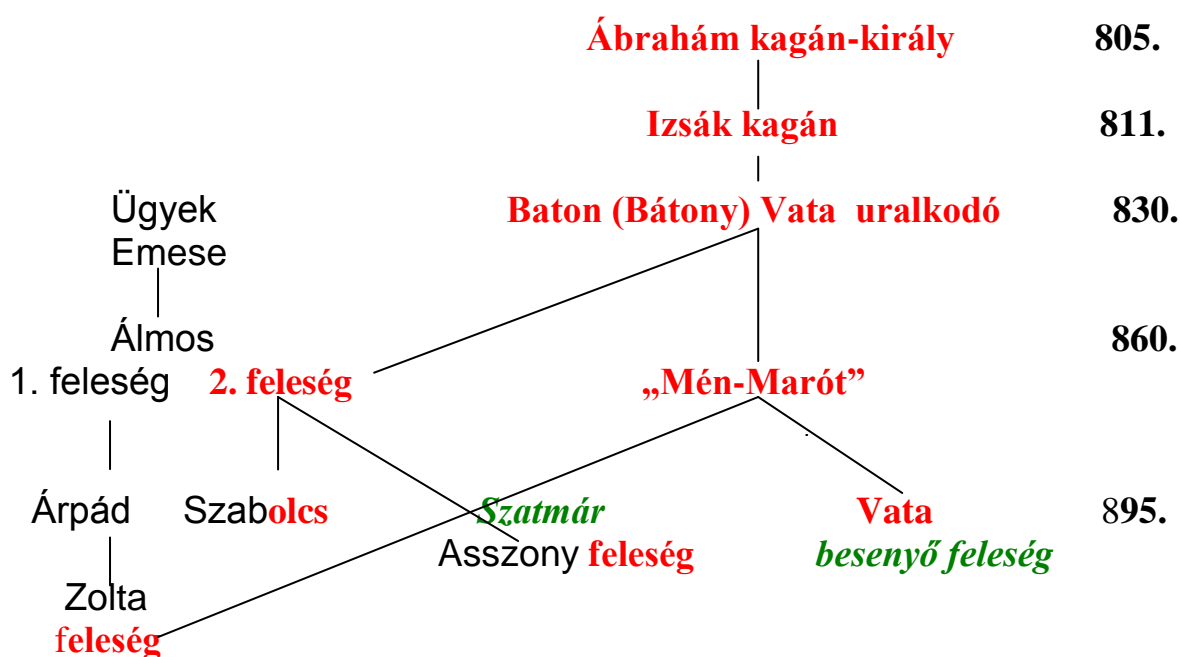
³ Belitzky János (szerk.): *Nógrád megye története I. 896-1848*. Salgótarján, 1972. p.: 16.

⁴ Petrus Ransanus: „Magyarországnak is nevezett Pannónia határaitól.” In: *Váci történelmi tár I.* Vác, 1996. p.: 24.

leti vidékére. A bolgár és bolgárszláv népesség jelentős része Baton hatalma alá került, míg a székelyek bolgár függőségben maradtak. Baton katonai települések hálózatát hozta létre ezek közé tartozott Vác is. A mai Dunakeszi területén élő lakosság életét a Vács (ma Vác) területén lévő katonai és egyházi központból szervezték.

Az önálló venger államra a legnagyobb veszélyt a morva támadások jelentették. A döntő ütközet Bánhidánál volt és a vengerek győzelmével végződött. A pozsonyi krónika⁵ szerint ezt a harcot az első magyarok vívták, melynek emlékét őrzi a legnagyobb turul szobor a csata színtere felett.

Venger, magyar és *besenyő* vezetők családi kapcsolata

A vengerek szövetségést kerestek és Álmos nagyfejedelem (király) magyar népével vették fel a kapcsolatot. A házassági szerződésekkel biztosított szövetség értelmében a magyarok bevonultak a Kárpát-medencébe és a vengerek, illetve a szövetségesei felvették a magyar nevet. A magyarokat a bizánci korabeli dokumentumokban a türkök egyik fajtájának tekintették, míg a nyugati országokban az általuk ismert ugyancsak türk nyelvet beszélő onogurokról nevezték el.⁶ A magyarok beköltözése az ún. honfoglalás a magyar, venger és besenyő vezetők összehangolt tevékenysége volt, melynek során a bolgárok kárpát-medencei hatalmát felszámolták és a székelyek is csatlakoztak az új államhoz.

⁵ „Magyarország királyságának krónikája (Pozsonyi krónika, 1350 után).” In: Kőszeghy Péter (szerk.): *Krónikáink magyarul III/I.* Bp., 2007. pp.: 23-24.

⁶ László Gyula: *Árpád népe.* Bp., 1988. p.: 38.

A családi kapcsolatok véleményem szerint úgy alakultak, hogy Baton Vatta lánya lett Álmos egy későbbi felesége, melyből származik Szabolcs és egy Asszony nevű lány. Szabolcs jellegzetes venger név a „l” és „cs” végződésel, jelentése tartalmazza, hogy kiszabták neki ezt a feladatot, míg a lány neve fejedelemnőt jelent és Asszonypataka (mai magyar neve Nagybánya) őrzi emlékét.

A besenyő szövetséget⁷ Asszony Szatmár vezérrel kötött házassága és egy Vata besenyő törzsfőként való írásos említése valószínűsíti.

A „honfoglalás” befejezését az Anonymus által Mén-Marótnak említett Vata lányának az új nagyfejedelem (király) Árpádnak Zolta fiával történt esküvője szentesíthette

A Kárpát-medencébe költöző magyarság és keleti vengerek nemzetségenként vonultak be, de a katonai feladatokat a hét vezér irányította katonai törzsek hajtották végre. A hét katonai törzs nevét sok település megőrizte.

A katonai törzsek türk eredetű nevei meyer=főhely, kürt-gyarmat=mell, hát mögé, tarján=tarkán, kovács, jenő=oldalka, kér=hátsó, utolsó, keszi=töredék, nyék=sövény.⁸ Mai katonai nyelvezettel meyer=első lépcső, kürt-gyarmat=második lépcső, tarján=csapás mérő erő, jenő=oldalvéd, kér=utóvéd, keszi=tartalék, nyék=őrség, hadtáp, logisztika. A Keszi név csuvasos hangalakú és jelentése rész, darab, töredék.

A magyarok betelepülése döntően békésen történt, de a katonai törzsek fontos biztosítási feladatokat láttak el. A katonai feladatok végrehajtása során egyrészt a bizánciakkal kötött szövetség értelmében a magyar katonai törzsek kijelölt csapatai Simeon bolgár kán katonai erejét kötötték le a Balkánon, másrészt a venger csapatok elfoglalták a Kárpát-medence délkeleti bolgár fennhatóságú területeit és biztosították a déli, illetve a székelyekkel együtt a keleti hágókat. A Vereckei-hágón átkelt Árpád és Kurszán vezérek vezette magyar katonai törzsek feladata a vengerek nyugati határának elérése a Garam–Duna–Balaton közepe vonalban és az esetleges morva támadás visszaverése volt.

A magyarok betelepülésének szervezettségét jellemzi, hogy a közeli korabeli nagyhatalmak vezetőivel, a bizánci császár Bölcs Leóval és a frank királlyal Arnulffal is szövetséges viszonyban voltak.

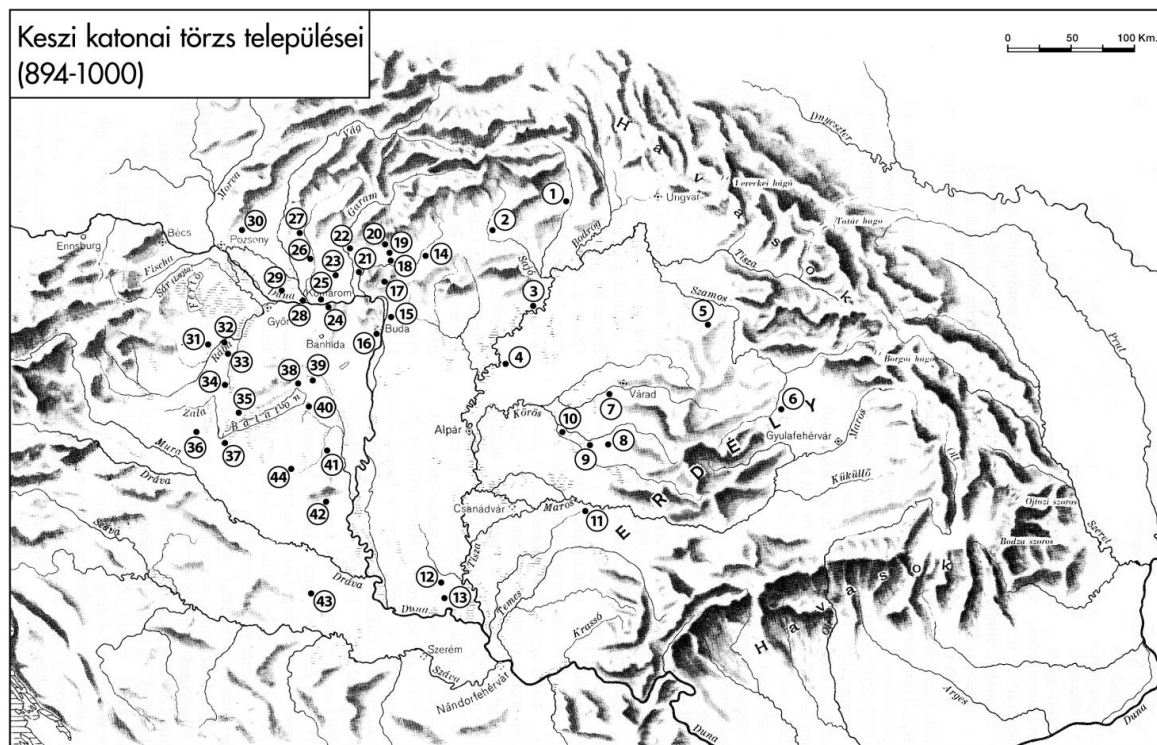
A Keszi katonai törzset ebben az időszakban feltehetően Tétény (Töhötöm) vezér vezette, aki egyben a magyarok katonai vezetője (gyulája) is volt. Ezt valószínűsíti az is, hogy a Gyula nemzetség települt a Vatak központja mellé Békésbe és a katonai vezető általában a tartalékot közvetlenül irányította. A későbbiekben a Gyula nemzetség vezetői áttelepültek Gyulafehérvár területére.⁹ Té-

⁷ Katona Sándor: *A honfoglalás ténye és hadtörténeti értékelése*. Fahrwangen (Svájc), 1996. pp.: 30-31.

⁸ Berta Árpád: „Magyarok a steppe országútján.” In: *Árpád előtt és után*. Kristó Gyula és Makk Ferenc (szerk.). Szeged, 1996. pp.: 33-40.

⁹ Tettamanti Sarolta: „Honfoglalás kor és kora Árpád-kor.” In: *Pest megye monográfiája I/2*. Zsoldos Attila (szerk.), Bp., 2001. p.: 13.

tény gyula és a Keszi katonai törzs kapcsolatát jelzi a Nagytétény, Budatétény és Budakeszi települések helyei is.

A Keszi katonai törzs számmal jelzett települései: 1. Delnekezy, 2. Sajókeszi, 3. Tiszakeszi, 4. Kesző, 5. Keszi, 6. Mezőkeszü, 7. Répáskeszi, 8. Somoskeszi, 9. Várakeszi, 10. Keszi-puszta, 11. Lippakeszi, 12. Szentivánkeszi, 13. Bulkeszi, 14. Karancskeszi, 15. Dunakeszi, 16. Budakeszi, 17. Csalókeszi, 18. Ipolykeszi, 19. Kőkeszi, 20. Dacsókeszi, 21. Ipolykiskeszi, 22. Garamkeszi, 23. Bátorkeszi, 24. Zsitvakesző, 25. Kurtakeszi, 26. Bánkeszi, 27. Keszi, 28. Várkeszi, 29. Nagykeszi, 30. Keszi, 31. Kesző, 32. Várkesző, 33. Egyházaskesző, 34. Szentkirálykeszi, 35. Gyulakeszi, 36. Keszi, 37. Keszipuszta, 38. Papkeszi, 39. Sárkeszi, 40. Magyarkeszi, 41. Keszőhidegkút, 42. Keszű, 43. Kesző, 44. Keszőpuszta.¹⁰

A Keszi katonai törzs is békés feladatot kapott, meghatározott helyeken a folyami átkelőhelyeket, vagy utakat kellett biztosítani a többi katonai törzs, illetve az áttelepülő nemzetségek részére. Ilyen feladatok ellátására települt az előnyomulás elején északon 1. Delnekezy, mellette Biztrekezi és Renukkezi, mely települések elpusztultak. A Sajónál 2. Sajókeszi (ma Kesovce, Szlovákia), a Tiszánál 3. Tiszakeszi és 4. Kesző (ma Fegyvernek része), a Szamos környékén 5. Keszi, korábban Nemeskeszi, Magyarkeszi és Oláhkeszi, majd Pelekeszi

¹⁰ Hajdú-Moharos József: *Magyar Településtár*. Bp., 2000. pp.: 20, 21, 23-26, 69, 71, 170, 173, 197, 228, 287, 361, 376, 383, 401, 402, 404, 422, 429, 431, 433, 434. *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa*. Arcanum CD. Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Arcanum CD.

(ma Chisău, Románia), illetve 6. Mezőkeszi (ma Chesău, Románia), valamint a Marosnál 11. Lippakeszi (ma Chesinț, Románia), korábban Erdőszádkeszi települt. A Duna-Tisza köze déli részén települt 12. Szentivánkeszi, vagy Kiskeszi és 13. Bulkeszi, Matyukakeszi, vagy Sávolykeszi és mellette Boldogasszonykeszi, vagy Nagykeszi (ma Maglič, Szerbia). Ezeket a településeket egymástól többnyire 80-100 kilométerre telepítették, így biztosítva a napi összeköttetést, mert ez a távolság egy napi közepes iramú lovasteljesítménynek felel meg.¹¹

Fontos feladat volt a venger központi terület biztosítása is a Körösök vidékén. Itt települtek 7. Répáskeszi, vagy Keszi, illetve 8. Somoskeszi (ma Șomoșcheș, Románia), 9. Váraskeszi, mellette Csamakeszi, vagy Csunakeszi, illetve a Gyula melletti 10. Keszi-puszta területén, mely települések többsége az oszmánhódítás alatt elpusztult.

A továbbiakban települt a Dunánál 15. Dunakeszi, korábban Kesző, Körtvélyeskeszi, illetve 16. Budakeszi, részei Alkezy és Felkezy, 14. Karancskeszi, 17. Csalókeszi (elpusztult), valamint az Ipolynál 18. Ipolykeszi (ma Kosihy nad Ipl'om, Szlovákia), része Kiskeszi, 21. Ipolykiskeszi (ma Malé Kosihy, Szlovákia), északabbra 19. Kőkeszi (ma Kamenné Kosihy, Szlovákia), mellette Felkeszi, 20. Dacsókeszi (ma Kosihovce, Szlovákia), korábban Keszihócz, illetve a Garamnál 22. Garamkeszi (ma Hronské Kosihy, Szlovákia), korábban Tótkeszi. A későbbiekben a morvák legyőzésével települt 23. Bátorkeszi (ma Vojnice, Szlovákia), korábban Ravaszkeszi, 24. Zsitvakesző (ma Radvaň nad Dunajom, Szlovákia), 25. Kurtakeszi (ma Marcelová, Szlovákia), 26. Bánkeszi (ma Bánov, Szlovákia), mellette Kiskeszi, 27. Keszi, korábban Mezőkeszi (ma Mojmirovce, Szlovákia), 28. Várkeszi (ma Komárno, Szlovákia), 29. Nagykeszi (ma Velké Kosihy, Szlovákia), része Kiskeszi, korábban Gyurkkesző, valamint 30. Keszi (elpusztult).

A nyugati avar határ visszaállítása érdekében települt a Rába mellett 31. Rábakecöl, korábban Kesző, 32. Várkesző, korábban Simonkesző, Várjobbágyakeszi és 33. Egyházaskesző.

Az uralkodó Géza-István nagyfejedelem-király és Koppány vezér közötti ellentétek hatására telepítettek a Keszi katonai törzsből 34. Szentkirálykeszi (elpusztult), részei Nagykeszi és Kiskeszi, 35. Gyulakeszi, korábban Chumbkezu, Chonkezy, Thapolchakezy, 36. Keszi (elpusztult), 37. Keszipuszta (elpusztult), 38. Papkeszi, 39. Sárkeszi, 40. Magyarakeszi, korábban Tótkeszi, Máriakeszi, 41. Keszőhidegkút, 42. Keszű, 43. Kesző (elpusztult) területére. Koppány vezér legyőzése után telepíthették 44. Keszőpusztát (elpusztult). Vajk-Szent István király a győzelem után német mintára átszervezte a katonai erőket és ennek keretében a katonai törzsek katonai funkcióit megszüntette. A katonai törzsek letelepített részei azonban nevüket többnyire a mai napig megőrizték.

Az Árpád vezette népesség legfontosabb dunai átkelési helyének biztosítására, gondosan kiválasztott helyet jelöltek ki. A választás a Rosd-sziget (ma

¹¹ Nagy Kálmán: *A honfoglalás korának hadtörténete*. Bp., 2007. p.: 75.

Szentendrei-sziget) déli területére esett. Az átkelőhely vezetésére valószínűleg az Árpáddal rokon Rosd nevű vezért nevezték ki. Rosd nevét viselte ez után a sziget és feltehető székhelye a mai Szigetmonostornál volt. Az átkelőhely két részből állt. A fő átkelési lehetőséget a Megyer katonai törzs biztosította a mai Káposztásmegyer és Békásmegyer, Almegyer között.

A tartalék átkelőhely kialakítása a Rosd-sziget igénybevételével történt. A Duna bal partján a Keszi katonai törzs a mai Dunakeszinél, míg a szigeten a Megyer katonai törzs a mai Pócsmegyernél biztosította az átkelést. A mai Dunakeszi területén a honfoglalás korából találtak edénytöredékeket az Új-szőlők, a Malomárok, illetve a Hegyrejáró-dűlő homokdombjain. A Könyves Kálmán utca környékén 50x50 méter kiterjedésben találtak embercsontokat, amely terület kisebb Árpád-kori temető lehetett.¹² A mai Dunakeszi kialakulása véleményem szerint, tehát a Dunán kialakított nagy fontosságú átkelőhely katonai biztosításának megszervezésével a magyarok betelepülésének első évében történhetett. Az átkelőhely kialakítása során háborús tevékenységre utaló leletek nem kerültek elő.

A mai Dunakeszi területén települt Keszi katonai törzs valószínűleg a morvák elleni harcban fontos feladatokat látott el és részei a később elpusztult Pozsony vármegyei 30. Keszi településre települtek. Az elpusztult Keszi falu környékén ma is megvan egy Pozsonysárfő (ma Blatné, Szlovákia) nevű település. Ebben az időszakban gyakori volt, hogy a környező települések együtt hajtották végre a telepítési feladatokat.

A Keszi katonai törzsnek a mai Dunakeszi területén települt részlege nagyságnak megbecsüléséhez fontos segítség, hogy a korabeli magyar (türk) katonai erők létszámát 20 ezer főben adták meg. A hét katonai törzs létszáma egyenként mintegy 3 ezer főre becsülhető. Ha figyelembe vesszük, hogy az első telepítéskor 22 helyen települtek a Keszi katonai törzsből, akkor egy helyen 1-2 századot telepíthettek le. Tekintettel az átkelőhely fontosságára feltételezhető, hogy Dunakeszi mai területén két század települt. Az átkelőhely fontosságát bizonyítja, hogy a honfoglalás után Óbuda, mint Kurszán vezér téli udvarhelye (a római Aquincum romjain) kiemelkedő szereppel bíró település volt. A Dunán való átkelésnek kedvező lehetőségei voltak itt, mert a zátonyokkal tarkított mederben a víz sodrása mintegy 100 kilométeres körzetben a leglassúbb volt.¹³ Az átkelőhely berendezését vizsgálva figyelembe kell venni, hogy bár a nomádok az átkeleléseket általában börtömlőkkel végezték, ezt az átkelési módot csak menetből alkalmazták. Az átkelés biztosítása feltételezhetően komp üzemeltetésével történt. A korábban is ott élő népesség valószínűleg állandó komp kapcsolatot tartott a szigeten lakókkal.

¹² *Magyarország régészeti topográfiája 9*, főszerk.: Gerevich László, „Pest megye régészeti topográfiája, a szobi és a váci járás (XIII/2).” Bp., 1993. 75-86.

¹³ Györffy György: *Pest-Buda kialakulása*. Bp., 1997. 68-69.

A mai Dunakeszi területén telepített Keszi katonai törzs részei tehát több mint száz évig teljesítettek ott katonai feladatokat. Az átkelőhely biztosítása mellett feltehetően részt vettek a katonai vállalkozásokban is. A környék lakosságával való állandó kapcsolat, házasságok révén nyelvben és vallásban is beolvadtak környezetükbe.¹⁴ A település az állandó feladat következtében felvette falusias jellegét, így a katonai feladatok megszűntével, mint vízparti falu élte tovább életét (kompátkelőhely, halászhely, földművelés, legeltetés). A település lakói sokáig őrizték nem csak a település nevében, hanem kiváltságaik megőrzésében is különleges jogukat, így még a Wattayak idejében¹⁵ is hivatkoztak a település nemesi jogállására.

¹⁴ A Géza-István nagyfejedelem-király által behívott és a passai püspök által küldött első papok 970 körül megírták feletteseiknek, hogy az uralkodó alá tartozó népesség többsége keresztény volt akkor is.

¹⁵ *Az 1715. évi országos összeírás.* Arcanum, DVD.

ÍROTT FORRÁSOK (I/10), TÖRTÉNELEMKUTATÁS MÓDSZERTANA (VIII/E.)

Golarits Miklós:

Hol van a Fehérvárra vezető hadi út?

**A Tihanyi Alapítólevél fehérvári és ekli
birtokteste a térképen**

(Időközi kutatási jelentés, 21. v.)

MOTTÓ:

*Felfedezni valamit annyit tesz, mint látni, amit mindenki lát,
és közben arra gondolni, amire még senki.*

Szent-Györgyi Albert

A magyar történelem egyik legkorábbi és egyik legfontosabb, részben magyar nyelvű irata a Tihanyi Alapítólevél. Benne a legismertebb részlettel a „**feheruaru rea meneh hodu utu rea**” mondattörredéssel.

Ennek a mondatnak nyomába eredve izgalmas kalandba keveredünk.

A dokumentum kutatásában eddig leginkább nyelvészeket találtam, tehát a nyelvészeti szakirodalomban található meg a korábbi eredmények.

Emellett szeretnék egy másik kutatási irányt bemutatni, amit magam is követek. Ez leginkább a földrajzi elhelyezkedésre teszi a hangsúlyt. Igyekszik a helyneveket pontosítani és ezek együttes előfordulását figyelembe véve rátalálni az igazi birtoktestekre. Elsősorban a településnevek, helynevek, patrocíniumok érdekelnek, nem a domborzatot, tájelemeket leíró (körtefa, horhos, füzes...) részletek.

Ez az irányzat is leginkább azokra a klasszikus forrásokra támaszkodik, melyekre a nyelvészek, de egy-két fontos helyen másképp értelmezve azokat, más eredményre jut.

A 4 legfontosabb forrást „alapkönyvként” kiemelem a többi közül:

1. Zelliger Erzsébet: A Tihanyi Alapítólevél. Bencés K. 2005.
2. Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 4. köt. 1998. + térkép melléklete (Győrffy térkép 1.) és Győrffy 3. köt. + térkép melléklete (Győrffy térkép 2.)
3. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. MTA., 1890-1913.
4. A Pannonhalmi Szent-Benedek rend története (PRT) szerk.: Dr. Erdélyi László X. kötet. A Tihanyi apátság története, Első korszak. Az apátság önállósága. 1055-1701. 421 p. írta Dr. Erdélyi László).

Fontos lett számomra az a változatosság, amivel a különböző területeket megnevezték. Egy terület számos hasonló (és kevésbé hasonló) megnevezése mindig el kell gondolkoztatnia a kutatót. Figyelembe kell venni azt a „fordítóferdítő” valószínűséget, hogy esetleg nem magyar anyanyelvű írta az Alapítólevelet, így az elhallás után a helynevek többféleképpen is előfordulhatnak. Ronthatta a pontos írásmódot, hogy a helyek neveit latinul, vagy latinosan, vagy ahhoz hasonlóan írták le. További természetes módosuláson, vagy szándékos átkezesztelésen estek át idővel az elnevezések, mert ezen a területen több nép is lakott az idők folyamán. Számomra meghatározó azt lett, hogy hol fordulnak elő közel egymáshoz a keresett nevek. Melyek jelölhetnek ki egy területet. A Kárpát-medencében sok településnév többször is előfordul, ezért az együttállásokat kerestem. Az így megtalált birtokok részletes leírásához, a birtokhatárok pontos kijelöléséhez van szükség a domborzatot leíró részletekhez. Amit korábban a helyek egymástóli messzesége kétségessé tett számomra, azt a kutatás későbbi szakaszában a megnézett források „engem támogatólag” visszaigazoltak.

1. A feheruuaru rea meneh hodu utu rea mondatrészről 12. birtoktestben szól.

Az idézett mondatban a Fehérvár megnevezése előtt **Kesztölcöt** említi: **inde ad castelic & feheruuaru rea meneh hodu utu rea**. Ez a hivatkozás vezet el minket a hely meghatározásának újragondolásához. Csánki Dezső Magyarország történeti földrajza című könyvében¹⁶ két helyen is található ilyen nevű helység.

¹⁶ Ördög Ferenc: *Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához*. Akad. K. 2002. p.: 426.

Lelkes György¹⁷ csak az Esztergom megyei települést említi. A Tolna megyeiről részletesen írtak már korábban is. A Pilis megyeit vizsgálva találtam meg az általam érdekesnek talált helyszínt.

A jelenleg is megtalálható Kesztlőc történetében jelen vannak az Árpád-kori történelmi helyek és történetek. Többek között közel van a híres Klastrompuszta, bencés és pálos emlékekkel.¹⁸ Elsőnek tekintett írásos említése a garamszentbenedeki apátság alapítólevelében található 1075-ben.

Ettől délkeletre található egy várrom és városmaradvány, amelyet a több szempontból is megvizsgálva az ősi **Fehérvárnak** tekinthetünk.¹⁹ Helye Budakalásztól nyugatra, a Monalovacnak nevezett domb és környéke.²⁰ Jelenleg is vezet út Kesztlőcről ide az erdőn keresztül. Magam is jártam rajta és meglepő módon azt tapasztalhattam, hogy az erdő közepén kővel kiépített út található. A kiépítés azt jelenti, hogy az út lapos kőekkel van kirakva és a széleit ferde, támasztó kövek tartják az elmozdulás ellen. Ezen a területen – tudtom szerint – nem jártak még régészek, pedig nagy kiterjedésű épületromok találhatóak. A romok beborítják a domb tetejét, oldalát és több száz méteren felkúsznak a Kevélyek oldalába. A domb teteje teljesen sziklás, föld alig van rajta, csak a tájidegen (az 50-es években ültetett) feketefenyők állnak rajta. Itt található a sziklák közé ékelve egy állandó vizű tavacska, vagy forrás. Nem messze tőle másik vízfelület is látható, amelyik olyan, mint egy sziklai fürdőmedence. A kettő között van egy kőfaragvány, amelyik akár vízvezetőként is szolgálhatott. Szétszórva fekszenek még kőből faragott oszloptöredékek, oszloptartók, csatornazáró félköríves kőlapok és más egyelőre nem ismert rendeltetésű faragványok. Már látható az a csatornarendszer, amelyik a domb teteje felé vezet több méterrel a föld alatt. A rendszer alján égetett agyaglapok vannak, talán a víz áramlását segítő. Ezekhez tartoznak a függőleges járatok, amelyek záró fedelei lehetnek a félköríves kövek. Elég nyilvánvaló, hogy romba döntés történt, mert a feltöltéseket megbontva előbukkan a vár és város eredeti alaprajza. Külön érdekesség, hogy egy nagy templom alapvonalai is jól látszanak. Ez lehet az a Fehéregyháza, amit Győrffy sem talált meg.²¹ (És Lánszki Imréig hivatalosan senki, de azért az el-tüntetésére a Habsburg-ház és Rákosi is figyelmet fordított.) A Fehérvár és Fehéregyháza fehérnek való elnevezése is ott helyben tökéletesen érthető, ugyanis pár száz méterre van tőle egy forrásvízi fehér mészkőbánya. Ez a legtisztább fehér mészkövet adja, nem úgy, mint a dachsteini mészkő, amiből a hegység áll.

¹⁷ *Magyar helynév-azonosító szótár*. Szerk.: Lelkes György. Balassai, Bp. 1992. 202. p.

¹⁸ *Kesztlőc története*. Helytörténeti kiadvány, 1999.

¹⁹ Dr. Lánszki Imre kutatásai, www.osbuda.hu; saját terepbejárás; Anonymus, Kálti Márk, Kézai Simon krónikái, Hess András Budai Krónikája több helyütt.

²⁰ *Pilis Visegrádi hegység turisztatérkép*. Cartographia. 2005.

²¹ Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. 4. köt. Fehérvár szócikke p.: 634.

Sajnos az MRT 7. kötete²² sem mutat itt semmit, pedig számos hivatkozás illik erre a helyre.^{23 24} Evvel szemben a környező településeket (Budakalász, Cso-bánka, Pilisvörösvár, Pilisborosjenő, Pomáz) gondosan feltárták és leírták. Tehát a két hivatkozott helyszín és az út megvan, a távolság körülbelül 20 km. Az út „hodu utu”, azaz a hadi útnak való értelmezése is bizonyítást nyerhet azzal, hogy a királyi vártól Kesztölcön keresztül Esztergomba vezet. Tehát a király titkos hadi útjának tekinthető, mert a Kevélyek oldalában, az erdőn keresztül vezet az érsekhez, Magyarország egyházi vezetőjéhez. Még az a kijelentés is igaz rá, amit az iskolában tanultunk, hogy a király az érseket meglátogatván egy nap alatt vissza is ért saját várába.

További izgalmas tájsebek találhatóak pár száz méterre ettől a Kevélyek oldalában. Bányáknak nevezik őket, pedig személyes tapasztalatom szerint a kőbontás mellett mesterséges barlangok, emberi építmények vannak. A szórva-nyosan előforduló „kőlikak”, zombolyok szintén ember által formált, átalakított természetes sziklanyílások. Ezeket a területeket leszámítva a központi helyen így is cca. 60.000 m² (14,8 hold) szinte folyamatosan beépített terület található.

Itt található meg a következő magyar nyelvű szövegrészletek, amiket szintén ezen a területen el tudok helyezni.

1. **nogu azah fehe rea**, ami a „nagy aszó fejeig”. A fent említett úttól keletre található Pomáz melletti Aszófő, az úttól kb. 2,5 km-re. (Györffy térkép 1.)

2. Az én olvasatomban **morus uasara kutu rea** eltér a jelenlegi olvasattól, ami **mortis uasara kutu rea**. Erős nagyításban jól látható az „u” betű különbsége a „ti” betűkapcsolattól. Erre a problémára hívja fel a figyelmet Bárczi Géza is 1951-ben.²⁵ 1908-ban Erdélyi László bencés szerzetes „morus-t” ol-

²² *Magyarország régészeti topográfiája 7.* (Pest megye régészeti topográfiája 1) Budai és a Szentendrei járás 389 oldal, 60 oldal ff kép, 6 db színes melléklet.

²³ Anonymus: *Gesta Hungarorum.* (Ford.: Pais Dezső.) Magyar rév fejezete: „...átkeltek a Dunán. A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar-révnak nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnek mondta, ott hajózott át a Dunán. Mikor odaát voltak, tábort ütöttek a Duna mellett a felhévizekig. Ennek hallatára a Pannónia földjén lakó összes rómaiak futással biztosították életüket. Másnap pedig Árpád vezér meg minden főembere, Magyarország valamennyi vitézével együtt, bevonult Attila király városába. Ott látták a királyi palotákat – egyeseket földig romban, másokat nem – és fölötte csodálták mindazt a kőépületet. Kimondhatatlanul felvidultak, mivel érdemesek lettek arra, hogy elfoglalják – s méghozzá háború nélkül – Attila király városát, kinek az ivadékából származott Árpád vezér.” Továbbá: Berenik Anna: *A félremagyarozott Anonymus. 4. köt.* „Árpád fejedelem nyomában.”

²⁴ Kézai Simon mester: *Magyar krónikája.* (Ford.: Szabó Károly.)” I. fejezet. **5. §. Árpád szállásáról túl a Dunán.** És midőn a Dunán átkelve Pannoniába béjöttek, maga Árpád azon helyt üte föl sátraít, hol most Fejérvár városa van telepítve. S az a hely vala Árpád vezér első szállása.”

²⁵ Bárczi Géza: *A Tihanyi Alapítólevél.* Bp., Akad. K. 1951. p. 39.

vas,²⁶ amit 1929-ben Jakubovich Emil már „mortis-nak” lát.²⁷ A *Collectio Diplomatica Benedictina* CD²⁸ szintén Morus szóval írja le ezt a helyet. Ez a hely a jelenlegi Nagymaros, ami kb. 16 km-re van légvonalban Kesztlőtől. Fontos átkelőhely a Dunán Visegrádra.

3. **petre zenaia hel rea**, ami Tahiban lévő Szent Péter templomot nevezheti meg támpontnak. (Györffy térkép 1.) Ez kb. 22 km-re fekszik Kesztlőtől. A hely megtalálásához Mező András *Patrociniumok a középkori Magyarországon*²⁹ című könyve adott ötletet, azzal a lehetőséggel, hogy az adott helyek keresésénél érdemes figyelni a helységneveken kívül a templomokat is. Ha egyházi terület megnevezéséről van szó, akkor azt az ott álló templom patrónusával lehetett leginkább megnevezni. Ilyen helynek vehetjük ezt is. Ha figyelembe vesszük Hoffman István ide vonatkozó hivatkozásait,³⁰ igazán pontosnak tűnik, mert a Tahiból érkező út a Kesztlőc—Fehérvári útra ér ki Pilisszentkereszt mellett. Távolsága légvonalban kb. 22 km, ami hegyekben kanyargó turista utakon jelenleg is bejárható, sőt most is jelentős útkereszteződés. (Itt jelzem, hogy Erdélyi Lászlóval értek egyet a másik kaztelic szó értelmezésében, amely a kaztelicba, azaz a Tolna várába (latinul castellum, olaszul castello) vezető utat jelenti.³¹ Ugyanitt jelzi Erdélyi, hogy ez az út „Aquincum-Óbuda” felől jön. Ezt támasztja alá a középkorai Történelmi atlasz³² 1301-1437 közötti időszakhoz rajzolt térképe is. Egyetértek avval is, hogy a feltételezett „Kesztlőc azonban sem nem nevezetes, sem nem szomszédos” Tolnával, így a vonatkoztatás nem áll meg. Majd folytatja: „Aquincum-Óbuda és Paks felől érkező nagyútján, hadútján, a mai állami úton, el lehet jutni Báltaszékre s ennek vidékén talán Kesztlőcre is. De az utóbbinak megnevezése, a sokkal közelebbi és fontos Tolna várának elhallgatásával, alig volna érthető”. Így gondolja Erdélyi és Bárczi is³³ tehát alaptalannak látszik a tolnai Kesztlőcre való hivatkozás, bár a mai napig ez van elterjedve. Így is eljutunk a pilisi Kesztlőchöz, amiről korábban már írtam. A további kutatást immár az új helyszínen folytatva tárul elénk egy földrajzilag is összefüggő terület.

²⁶ *A Pannonhalmi Szent-Benedek rend története* (PRT). Szerk.: Dr. Erdélyi László X. kötet. Dr. Erdélyi László: „A Tihanyi apátság története, Első korszak. Az apátság önállósága. 1055-1701.” p.: 421.

²⁶ Kézai Simon mester: *Magyar krónikája*. (Ford.: Szabó Károly) I. fejezet. **5. §. Árpád szállításáról túl a Dunán.**

²⁷ *Ó-magyar olvasókönyv*. Összeáll. Jakubovich Emil és Pais Dezső. Pécs, 1929. p.: 22.

²⁸ *Collectio Diplomatica Benedictina*. A Pannonhalmi bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei CD-ROM 2001. ISBN 963905352 X

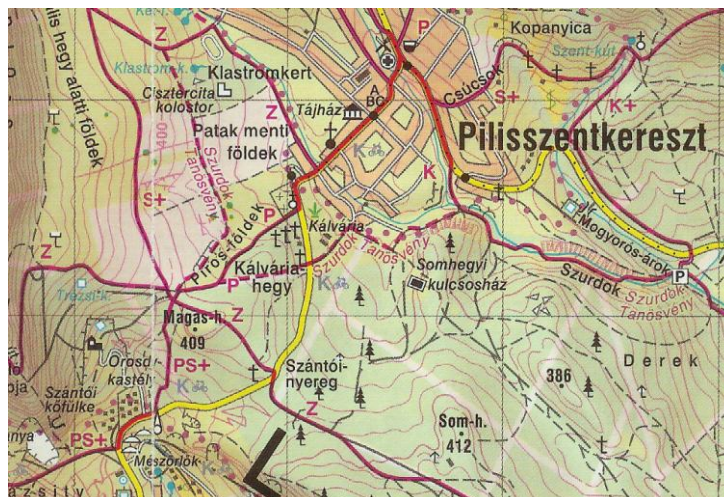
²⁹ Mező András: *Patrociniumok a középkori Magyarországon* (METEM, Bp., 2003).

³⁰ Hoffmann István: „A Tihanyi Alapítólevél, mint helynévtörténeti forrás: A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései.” *Akadémiai doktori értekezés*. 2007. pp.: 212-213.

³¹ PRT X. p.: 417, 2. lábjegyzet.

³² Tankönyvkiadó, Bp.

³³ Bárczi Géza: *A Tihanyi Apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Bp., Akad. K. 1951. p.: 35.

Az út Tolnától Budára vezet.

Az utak jelenleg is Pilisszentkereszt mellett találkoznak.

2. Az Ecli révről 14. birtoktestben beszél.

Az **Ecli rév** leginkább az Ekli rév (*Ekel*, *Ekly*) lehet, amely Felvidéken található. Ezt a földrajzi helyzetet írja le Erdélyi³⁶ és Kovács Éva,³⁷ de nem tudja megnevezni a pontos helyszínt. Ördög³⁸ ezt a helyet Komárom megyeinek adja meg, és a Győrffy térkép 2-n is látható ez a település. Más forrásból is merítve hivatkozom, hogy első említését a Várad Regestrumban 1220-ból veszi Varga Imre,³⁹ sőt Melich is említi 1914-ben.⁴⁰ Régen *Ekel* mellett folyt a Duna, most azonban nem. Szétnézve a környéken látható, hogy sűrűn behálózzák a területet a Duna különböző holtágai. Úgy gondolom, hogy a főág is jelentősen változott az idő folyamán. Ami az Alapítólevélben így áll: ebben az erdőben sok kis halastó van, azt Győrffynél⁴¹ megerősítve látom: „a Vág két partján közel 30 halastó és rét terül el ...; Kitűnő halastavak sorakoztak a Nyitra és a Zsitva között is; ezek a folyók gyakorta változtatták ágyukat és eredményesen halászható holtágakat hagytak hátra”.

Tőle nem messze keletre **fidemisi** azaz *Födémes*, ahogy a Győrffy térkép 2. mutatja.

³⁶ PRT. X. p.: 420.

Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 3. köt.* Komárom szócikke. p.: 429.

³⁷ Kovács Éva: „A Tihanyi összeírás...” In: *Helynévtörténeti tanulmányok 4.* p.: 166.

³⁸ Ördög Ferenc: *Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához.* Akad. K. 2002. p.: 239.

³⁹ Varga Imre: *Szülőföldem, Csallóköz.* p.: 291..

⁴⁰ Szentgyörgyi: „A Tihanyi alapítólevél ecli szórványáról.” In: *Magyar Nyelv*, 2009. 2. szám p.: 217.

⁴¹ Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 3. köt.* p.: 388.

Továbbá itt található a *Bagota* település, amit „**Bagat mezeeg**” kifejezés meghatározó neveként tudok értelmezni.

Különös (és számomra biztató), hogy Erdélyi rendkívül röviden foglalkozik ezzel a hellyel, és nem helyezi le sehova. Csak jelzi, hogy melyik két birtoktest leírása között helyezkedik el az Alapítólevélben. Viszont Győrffy részletesen tárgyalja ezt a helyszínt a Komárom megyei fejezet bevezetőjében.⁴²

Győrffy térkép 2.⁴³

További összefüggések a környéken:

1. Galánta a pannonhalmi bencések birtoka.⁴⁴
2. Komárom vásárvámját a bakonybéli bencések kapják.⁴⁵
3. Ekel, Födémes... a tihanyi barátoké

Így természetesnek tűnik, hogy Ekel szóba jöhet, mint eddig nem talált terület.

Ehhez képes sokkal nagyobb távolságokról beszél a jelenlegi álláspont és nem tudja elhelyezni az „ecli révet” és a „bagat mezee”-t.

⁴² Uo. pp. 385-389.

⁴³ Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 3. köt.* 1987. térkép melléklete.

⁴⁴ Galánta: 770, 1237–2007. szerk. Pukkai László. Galánta város (kiadása) 2007. p.: 26.

⁴⁵ Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 3. köt.* Komárom szócikke. p.: 429.

A sokféle, de összecsengő forrás adatai alapján kialakult véleményem szerint ez a két birtoktest végre megnyugtatóan rákerülhet a térképekre. Remélem, hogy a további kutatásokhoz új szemléletet tudtam adni és a röviden ismertetett elképzelést tovább folytatva a többi magyar helynév feloldása és térképre helyezése is megtörténik.

2012. január 19.

ÍRÁSTÖRTÉNET (I/10), NYELVÜNK, ÍRÁSUNK ŐSI- SÉGE (IV/40)

Szekeres István:

Az ótörök (és székely) betűk jeltörténeti összefoglalása, és ami körülöttük van

A türk rovásírásról első ízben An-Nadīm a 10. században, a 11. században Mahmud Kašgarī, majd 1206 -ban Mubārakšāh Marvarrūdī tesz említést. Džuvajni perzsa történetíró elbeszéli, hogy Ordubalyq, a régi ujjur főváros kapujával szemben földből előkerült feliratos kövek vannak, amelyeket csak Kínából hozott „qam”-ok (sámánok) tudtak a 13. század közepén elolvasni.

Első európaiként Philipp Johann von Strahlenberg tesz említést 1726-ban a Jenyiszej menti „szibériai írásról”, első ízben közli az Ujbat folyó mellett talált kő sírszobor hátoldalának feliratát s egy réztükör töredékét. 1818-ban Grigorij Szpasszkij adta ki az addig megismert emlékeket, majd Nyikolaj Jadrincev expedíciója 1889-ben felfedezte az orhoni Kül tegin és Bilge kagán feliratos emlékeit. Abel Rémusat (1788–1832) francia orientalista mutatott rá először, hogy a feliratok előkerülési helye a türkök régi szállásterülete volt.

1890-ben A. Heikel finn, 1891-ben V. Radlov orosz expedíciója ki is adta felfedezéseinek anyagát. Jadrincev a türköknek és az ujjuroknak tulajdonítja a feliratokat. A Kül tegin emlékművén kínai felirat is volt, 1892 –ben G. Schlegel lefordította. Végül (Schlegel fordítása és kommentárja gondolati indításával) a dán Wilhelm Thomsen — aki nem volt turkológus! — fejtette meg az ótörök betűk hangértékeit.

Thomsen a 38 jelet három csoportba osztotta, így kísérelte magán és más-salhangzókra különíteni a jeleket. Ha két azonos között egy eltérő harmadik volt, az nem az előző két csoportba tartozott. Kiderítette, hogy a magánhangzók mellett a mássalhangzók csak bizonyos egységben fordulnak elő, s a mássalhangzók két csoportja nem keveredik egymással. Ebből következett, hogy az írás megkülönböztette a magas és mély hangrendű szavakban a mássalhangzókat. Így haladt lépésről lépésre, amíg megtalálta a tängri, türk, Kül tegin szava-

kat, majd mindegyik hangértékét azonosította, alkalmazásuk szabályait megállapította.¹

Az ótörök írást a nemzetközi szakirodalomban (többnyire) az arámi írásból származtatják oly módon, hogy az arámiból származó szír kurzív írást nyelvükre alkalmazva átvették a szogdok, s ebből alkották meg ótörök írást. Wilhelm Thomsen már 1893-ban alternatív lehetőségként javasolta a kínai „tamgákból” történő származtatást. De előfordultak a brahmi eredetre utaló vélemények is, de egyikre sem figyeltek fel igazán. Pedig a kurzív szogd írásból származtatott ótörök írás gondolata egyáltalán nem meggyőző, mert kurzív szogd betűkből nem lehet a vonalas arámi betűket visszazármaztatni. Csupán a mássalhangzókat jelölő írás és a jobbról balra haladó írásirány egyezik az arámival. Ez pedig önmagában kevés.

Pedig a kínai írás szomszédsága, és az, hogy „a felírtos” köveket „csak Kínából hozott „qam” –ok (sámánok) tudták a 13. század közepén elolvasni”, — a kínai piktográfia felé fordíthatta volna a kutatók figyelmét. Bernhard Karlgren „Grammata Serica Recensa” c. művének 1940, majd 1957. évi második kiadásának megjelenése után a kínai írás ismeretének akadályai javarészt elhárultak, mert lehetővé vált a kínai piktográfia időrendben történő tanulmányozása.

Az ótörök és székely betűk piktogram előzményeinek nyelvi és jelentéstörténeti alapjáig hatoló *történeti összehasonlító jeltörténeti módszer* kidolgozásával azonban senki nem próbálkozott.

A türk rovásírás kutatástörténetével Harmatta János az „Antik Tanulmányok”-ban megjelent „A türk rovásírás legkorábbi emlékei”²⁸³ című tanulmányában foglalkozott:

„A türk rovásírás eredetének problémáját s az annak megoldására tett kísérleteket legtömörebben V. A. Livšic foglalata össze a következőképpen:

„Az ótörök rúnaszerű írásjelek létrejöttének problémája, amely a kutatók figyelmét már a múlt század végén felkeltette, még napjainkban sem tekinthető megoldottnak. Filológusok, történészek, etnográfusok a tudomány fejlődése során számos különböző értékes feltevést tettek közzé az ótörök rovásírás eredetére vonatkozólag, köztük a következőket: a rovásírás keletkezése nemzetségi tamgákból, a rovásírás piktográfikus vagy ideográfikus eredete, az ótörök rovásírás genetikus kapcsolata az angolszász és skandináv rúnákkal, a rovásírás alapja a föníciai ábécé, az arameus (eredet) feltevése egész sor változattal: tulajdonképpen arameus, párthus, pehlevi (középperzsa), szogd, szogd-xvārizmi, szogd-pehlevi-baktriai, a rovásírás keletkezése az ind kharoṣṭhī írás alapján (amely valószínűleg szintén arameus eredetű), végül azok a feltevések, amelyek különböző eredetű 'araméus-tamgás' és 'araméus-ideográfikus' elemeket egyesítenek.”⁴⁶

Ezeknek a korábbi megoldási kísérleteknek a kritikáját viszont Róna-Tas András fogalmazta meg:

⁴⁶ V. A. Livšic: О происхождении древнетюрской письменности. Сов. Тюркология. 1978 84.

„Az eddig javasolt feltevések egyike sem meggyőző. Közös gyengéjük, hogy nem adnak választ az írás egyedülálló belső szerkezetére, és nem veszik figyelembe az írás belső fejlődését.”⁴⁷

E kritikai megjegyzéseket figyelembe véve azután a „keleti türk” rovásírás létrejöttére a következő elméletet dolgozta ki:

„A türkök az arameus ábécé egy olyan formáját vették át, amely közel állt a szogdhoz vagy az armazihoz, de nem volt azonos azokkal. Az első változások akkor történtek, amikor az írást fára, kőre, vagy sziklára rótták vagy vésték. Azután, hogy ez az ábécé egy ideig használatban volt, nehézségbe ütközött a sajátos türk hangrendszer visszaadásában. A veláris és palatális magánhangzós opozíció megkülönböztetésének szükségessége volt a legkézenfekvőbb és új jeleket alkottak. Új jelek alkotására két eljárást alkalmaztak: didaktikus jelek hozzáadását a már létező betűkhöz és piktogramok használatát. E (török) nyelvben nem volt š és z hang, csuvas típusú nyelvnek, bolgárnak vagy kazárnak kellett lennie. A második türk kaganátus ezt az írást vette át...”⁴⁸ Továbbá:

„E feltevésnek négy fontos elemét érdemes kiemelni. Az egyik az, hogy a „keleti türk” rovásírás keletkezését egy olyan korai időpontra vezeti vissza, amikor a „Régi levelek” korai szogd ábécéje, az armazi ábécé és a hozzájuk hasonló írások még használatban voltak (a szogd „régi levelek”-et Kr. u. 196-ban,⁴⁹ az 1. armazi feliratot a Kr. u. 2., a 2. armazi feliratot a Kr. u. 1. században írták). A másik fontos mozzanat, hogy egy olyan ősbécét tesz fel, amelyben nem volt meg a palatális és veláris hangok fonológiai opozíciójának írásos kifejezése. A harmadik, hogy csuvasos típusú török nyelv írására vették át először az arameus eredetű ábécét. A negyedik lényeges elem, hogy az utóbbi feltevés magában rejti azt a további kimondatlan következtetést is, hogy a „kelet-európai” rovásírásos ábécé korábbi, mint a „keleti türk” rovásírás, amely annak továbbfejlesztéséből jött létre, s így a türk rovásírások voltaképpen azonos eredetűek, egyetlen ősbécére mennek vissza és hosszú fejlődés során nyerték el ma ismert formájukat.”

„E feltevések azért jelentősek, mert szakítást jelentenek azzal az általánosan elterjedt dogmával,⁵⁰ amely szerint a „keleti türk” rovásírás csak a második türk kaganátus idején jött létre. Ezzel a dogmával szemben állást foglalt már Fr. Altheim is, aki elméletét a következőképpen foglalta össze:

„als die Hunnen seit der Mitte des 2. Jahrhunderts n. Chr., von den siegreichen Heeren der Han gedrängt, ihre Westwanderung begannen, traten sie

⁴⁷ A. Róna-Tas: On the Development and Origin of the East Turkic „Runic” Script. Acta Orient. Hung. 41 (1987) 7.

⁴⁸ A. Róna-Tas: i. m. 11-12.

⁴⁹ L. legutóbb J. Harmatta: The Date of the Sogdian „Ancient Letters”. Turfan and Tunhuang. Edited by A. Cadonna. Firenze 1992, 18-20 a korábbi irodalommal.

⁵⁰ (5) V. A. Livšic: i. m. 88 és legutóbb L. Bazin: L’ épigraphie turque ancienne de Haute-Asie (VIIIe—XIe siècle: Résultats et perspectives. CR de l’Ac. des Inscr. et Belles—Lettres 1989, 572 skk.

zunächst in der Bereich der mitteliranischen Kultur. Hier übernahmen sie, kaum vor dem 4. Jahrhundert, neben vielem anderen auch das älter-sogdische Alphabet, das sie zu einer Runenschrift umformten. Durch die Trennung der Hunnen von den in Mittelasien verbleibenden Stämmen der Osttürken schlug im Westen und in Osten, nach anfänglicher Gemeinsamkeit, die Runenschrift verschiedene Wege ein. Das Ergebnis liegt in den bulgarischen Inschriften des 9. Jahrhunderts einerseits, den um hundert Jahre älteren alttürkischen Inschriften andererseits vor.”⁵¹

(Vagyis: „amint a hunokat a Kr. után a 2. század közepe óta, a diadalmas Han sereg kiszorította, nyugatra vándorlásuk megkezdődött, először a középíráni kultúra területére mentek. Itt vették át, alig a 4. század előtt, többek közt az ó-szogd ábécét is, s egy runaíráshoz átalakították. A hunok szétválásuk után Közép-Ázsiában időzve a keleti törökök törzseit legyőzve, nyugaton és keleten, a közös kezdet után tértek a rovásírást különböző utjaira. Az eredmény részben a 9. századi bulgár feliratokban, más részben a száz évvel idősebb ótörök feliratoknál kézenfekvő.”)

E merész feltevés meggyőző logikáját a kutatás elismerte,⁵² azonban a nagyszentmiklósi kincs feliratainak sikertelen megfejtése,⁵³ amelyre az elmélet támaszkodott, továbbá hun rovásírási feliratok hiánya és a szogd „Régi levelek” és a nagyszentmiklósi kincs feliratai és a keleti türk feliratok közötti több évszázados időköz, amelyből rovásírási leletek nem voltak ismeretesek, kétséget keltettek az elgondolás helyességével szemben.⁵⁴

Az utóbbi évek kutatásai számos új rovásírási feliratot hoztak napvilágra s ma már több kérdésben világosabban látunk. Kétségtelenné vált, hogy azoknak a kutatóknak van igazuk, akik a „keleti türk” rovásírás létrejöttét a második türk kaganátus előtti korszakba teszik. A fergánai rovásírási feliratok és az avar rovásírás emlékei jóval korábbi időkből származnak s jelentősen leszűkítik azt az időközt, amely a „Régi szogd levelek” vagy az armazi feliratok kora és a „keleti türk” rovásírási emlékek közt korábban fennállott.⁵⁵

⁵¹ Fr. Altheim: Hunische runen. Először önállóan (Halle 1948), majd Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum. I. Halle/Saale 1948, 195 skk., az idézet a 224. lapon.

⁵² H. Jensen: Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin 1958, 400.

⁵³ Kritikájára l. Harmatta J.: Arch Ért. 77(1950) 59-60).

⁵⁴ L. Jensen: i.h.

⁵⁵ Harmatta János: Az avarok nyelvének kérdéséhez. Ant. Tan. 30(1983) 71-84, Türk rovásírási feliratok Kelet-Európában. Ant. Tan. 30 (1983) 85-99, Egy avar méltóságviselő pecsétgyűrűje. Ant. Tan. 30 (1983) 249-256, Avar rovásírási feliratok Haithabuban. Ant. Tan 31 (1984) 261-271. A környei avarkori rovásírási felirat. Ant. Tan. 31 (1984) 100-113, A Budapesti Történeti Múzeum avar rovásírási feliratai Ant. Tan. 32 (1985-86) 46-56, Avar rovásírási tárgyfeliratok. Ant Tan. 32 (1985-86) 187-201. Újabb avar rovásírási tárgyfeliratok. Ant. Tan. 32 (1985-86) 217-226, Rovásírási feliratok avar szíjvégeken. Rovásírás a Kárpát-medencében. Szeged 1992, 21-30.

De világossá vált I. L. Kyzlasov legutóbbi munkája⁵⁶ eredményeképpen az is, hogy a „keleti türk” (nála ázsiai) és a kelet-európai (nála „eurázsiai) rovásírást nem lehet egy közös ősbécére visszavezetni. Az általa összeállított ábécék 77 rovásjele közül csak 30 egyezik a két csoportban, 47 azonban különbözik, s minthogy a „kelet-európai” („eurázsiai” rovásírásos ábécékben írt feliratok még nem tekinthetők megfejtettnek (Kyzlasov nem is adja meg a jelek hangértékét), még az sem biztos, hogy a két ábécé-csoportban egyező alakú betűknek azonos a hangértéke. A kutatás jelenlegi helyzetében sürgős feladat volna a „kelet-európai” és a „keleti türk” rovásírásos emlékek 7, illetve 11 területi csoportjában használt ábécék pontos meghatározása, mert a területi csoportok részben különböző ábécéket is jelenthetnek, sőt ugyanabban a területi csoportban (pl. a Volga-Don vidékén) olykor több, egymáshoz közelálló, de mégis különböző ábécéket használtak. Ezután kerülhetne sor az egyes rovásírásos ábécék egymáshoz való viszonyának részletes vizsgálatára és a monogenetikus vagy a polygenetikus eredet kérdésének tisztázására. Ma már ugyanis olyan mértékben megnőtt a forrásként számba vehető arameus eredetű közép-iráni írásbeliségek száma, hogy a Bajkál vidékétől az Urálig terjedő hatalmas területen bárhol átvehetett egy török törzs egy arameus eredetű iráni ábécét. (Róna-Tas András is egy eddig még nem ismert arameus eredetű ábécéből származtatja a „keleti türk” rovásírást, illetve annak ősbécéjét). Ma, mikor tudjuk, hogy a Yüeh-chih-k már Kr. e. 3. században a Kharosthī közvetítésével fejlett arameus eredetű írásbeliséggel rendelkeztek, a lehetőség a török törzsek számára is adva volt, hogy a „keleti türk” rovásírás 11 s a „kelet-európai” rovásírás 7 előfordulási területének bármelyikén a velük szomszédos iráni népek egyikétől annak arameus eredetű írását átvegyék.

Ezért bizonyára fennáll a lehetősége annak, hogy a török törzsek által használt rovásírások több különböző forrásra mennek vissza s nem egyetlen ősbécé leszármazottai. Ennek a tárgyi feltételei az arameus ábécének a Kr. e. 5. században Közép-Ázsiában történt megjelenése és a belőle származó iráni írásoknak a Kr. e. 2. századtól kezdődő kifejlődése révén megvoltak. Éppen ezért figyelmet érdemel N. Ishjamtsnak az a feltevése, hogy a Noin Ula-i, transzbajkáliai és egyéb mongóliai hsiung-nu leletek tárgyain talált rovásírásos jelek a későbbi „keleti türk” rovásírás előzményei lehetnek.⁵⁷

Ishjamts (Isdzsamc) közléséből és táblázataiból⁵⁸ sajnos nem derül ki, hogy a hsiung-nu (hun) lelettárgyakon csak egyes jelek fordulnak elő, vagy jelcsoportok is megfigyelhetők. Kétségtelen, hogy az általa összegyűjtött és táblázatokba rendezett anyag heterogén. Vannak köztük jelek, amelyek világosan kínai írásje-

⁵⁶ I. L. Kyzlasov: Sphere of Application of the 8th–10th Centuries Steppe-Runic Alphabets. The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies. Edited by Bruno Genito. Napoli 1994, 619-631.

⁵⁷ N. Ishjamts: Nomads in eastern Central Asia. History of Civilizations of Central Asia. Vol. II The development of sedantary and nomadic civilizations: 700 B. C. to A. D. 250. Editor János Harmatta. UNESCO Raris 1994, 161-169, különösen a 165-167 lapokon.

⁵⁸ N. Ishjamts: i. m. Fig. 5-6 a 166. lapon.

leket utánoznak, de vannak olyanok is, amelyek alakja eléggé pontosan egyezik a „keleti türk” rovásírás betűivel. Ezek a következők (1.) kép): a, o/u, ¹b, ič, Onč, ²d, ¹γ, ük/kü, oq, ²l, On, Ont, ¹r, ²r, ²t.

HANGÉRTÉK	ISHJAMTS	JENISZEJI	VASIL'EV SORSZÁMAI
a	∩	∩	1/1
o/u	∨	∧	4/9
¹ b	∪	∪	6/9
ič	⋈	Ψ	36/7
nč	∞	∞	28/1
² d	X	X	9/1
¹ γ	∩	∩	10/10
ük	∞	∞	19/2
oq	↓	↑↓	17/1—2
² l	Υ	Υ	21/1
ŋ	◇	◇	27/7
nt	○	○	22/1
¹ r	∩	∩	30/11
² r	∩	∩	31/1
² t	∩	∩	35/12

1. kép. Hsiung-nu és „keleti türk” rovásjelek összehasonlító táblázata. Jelmagyarázat: Ishjamts = hsiung-nu rovásjelek Ishjamts összeállításán alapján, Vasil'ev = D. D. Vasil'ev: Корпус тюркских рунических памятников бассейна Енисея. Leningrad 1983, 7 lapon közölt rovásjel-táblázatának sorszámai

Hogy egyes hsiung-nu (hun) rovásjelek tengelye 90°-kal vagy 180°-kal is eltér a „keleti türk” rovásírás betűitől, arra mutat, hogy a táblázatban szereplő jelek magányos rovásbetűk voltak s így nem tudta valóságos helyzetüket helyesen meghatározni. Vonatkozik ez elsősorban az ⁰nč, és az ük/kü rovásjelekre, amelyek tengelye 90°-kal tér el a „keleti türk” rovásírásban megszokottól, mert egyébként 180°-os eltérés más rovásjeleknél a jenyiszeji feliratokban is előfordul. Jelcsoportok közlésének hiánya bizonyíthatatlanná teszi azt a különben kézenfekvőnek látszó feltevést is, hogy a „keleti türk” rovásírással egyező hsiung-nu írásjelek azonos hangértékűek voltak. Nyilvánvalóan meg kell várnunk, míg bőségesebb forrásanyag alapján e kérdésekhez komolyan hozzájárulhatunk.”

— Eddig idéztük a különböző feltevéseket az ótörök írásról. Meglehetősen sokféle elképzelés, feltevés létezik. Mind mélyreható, *történeti összehasonlító jeltörténeti bizonyítás* nélkül. A szerzők nem foglalkoztak írástörténettel, mert akkor „magányos rovásbetűk” kifejezést nem írnak le. „Magányos rovásjelek” csak piktogramok lehetnek. Jelentésük volt, nem hangértékük. Betűként értelmezhetetlenek.

Ishjamts (Isdzsamc) táblázatban (1. kép) hibásan, pontatlanul vannak idézve az írásjelek rajzai és ótörök hangértékei. Vasil’ev: 1/1: *a* és *ä* hangértéke van. Vasil’ev: 6/9: ISHJAMTS jele nem azonos a Jenyiszeji *b*¹ hangértékű betűvel, mert rajza a székely ’*o*’ hangértékű betű ideogramma előzményével azonos. Vasil’ev a már rontott (romlott) 10/10: ᳵ ᳶ ᳷¹ hangértékű betűk rajzát ábrázolja, nem az „eredeti” rajzát: ’*o*’; Vasil’ev: 17/1-2 betűk hangértéke: *oq*, *uq* és a fordítottja: *qo*, *qu*; Vasil’ev: 22/1: jenyiszeji *nt* hangértékű betűjének helyes rajza: ; Vasil’ev: 30/11: *r*¹ és 35/12 *t*² hangértékű betűinek rajza hun nem lehet, csak ótörök, mert a *N* ’*rét*’ piktogram eredeti rajza a koraavar régészeti leleteken még nincs kettéosztva. Az orhoni „Del Uul” feliraton, valamint a jenyiszeji „Chaa-Hol” XI (e-23) jelű feliraton is láthatjuk még eredeti rajzát. A kettéosztott felső rajzrész akrofoniás *r*¹ hangértékű, az alsó rajzrész a (’*tariylay*, mező’ jelentésű szóból képzett) akrofoniás *t*² hangértékű betű. (L.: Szekeres 2008, No. 22, valamint 203 és 206. old.).

Téves az is, hogy a fergánai ótörök írásemlékek „jóval korábbiak”. A Language Committee of Ministry of Culture and Information of RK „Türük Bitig” adatbázisában a „The inscription on a hum of Fergana” (Egy fergánai felirat sugallata) „Teljes szöveges információk” –ban В. А. Булатова: „Рууическая надпись на хуме из ферганы” c. orosz nyelvű tanulmányában a következőket írja: „A tárgyak keltezhetőségét összességükben a VII. – VIII. századba datálhatjuk, amint beigazolódik numizmatikai anyaggal.” Valamint: „A kutatók vizsgálatai szerint ezek mind a VII. – VIII. századba dátumozhatók.” (!)

A pénzérmék lehetnek későbbiek is a tárgyak mellett. Sőt! Az alábbi felirattörredék (jobbról) 4. és 5. betűje már teljesen rontott (romlott) rajzú, így inkább a VIII. századba, vagy még későbbre keltezhető:

Булатова В.А. Руническая надпись на хуме из Ферганы.

Róna-Tas András jó meglátásai mellett, szintén csak ábécé(k) átvételével próbálja levezetni az ótörök írás történetét, miként az (kellő írástörténeti felkészültség híján!) általános a nemzetközi szakirodalomban.

A mongóliai kőrajzok magányos (kínai eredetű) hun piktogramjaiból, a kínai szomszédságból adódó kínai piktogramokból alkotott ótörök ábécé lehetséges fel sem merül gondolatvilágában. Pedig a (Han-kori) kínai piktogramokkal egyező hun és ótörök betűformák alapján nyilvánvaló lehetne.

A történelmi forrásadatok szerint a kínaiak leveleket váltottak a hunokkal. Megtanultak a hunok „kínai módra” írni, mert más írással levelezni a kínaiakkal nem lehetett. A hun és koravar régészeti leleteken — az első ótörök feliratoknál időrendben hamarabb — már ott látjuk a kínai szomszédságból származó székel és ótörök betűk rajzainak piktogram és ideogramma előzményeit! (L.: Szekeres 2008, 182 – 214.) A hun fejdíszén (koronán) is a hun tájoló ideogramákat. (L.: Szekeres 2008, 56-59.)

Harmatta János 1997-ben publikált (A türk rovásírás legkorábbi emlékei, Antik tanulmányok, 1997.) kutatástörténeti tanulmányából látjuk, hogy a XX. század végéig alig változott a szerzők egymástól átvett és láncszerűen továbbított felfogása, amely szerint az ótörök rovásírás az arámi írásból származik szög közvetítéssel. Csupán — megadva a lehetőségét, hogy: „a török törzsek által használt rovásírások több különböző forrásra mennek (mehetnek) vissza s nem egyetlen ősbécé leszármazottai.” Pedig Wilhelm Thomsen már 1893-ban javasolta a kínai „tamgákból” történő származtatást, és előfordultak a brahmi eredetre utaló vélemények is.

A tévedések alapvető oka: a kellő rendszeres, elmélyült írástörténeti felkészültség hiánya. Minden tudomány az ismeretek rendszerezett felhalmozásán alapul, amit ismerni kell (kéne!) a kutató(k)nak.

— Ótörök történeti összehasonlító jeltörténeti kutatásaim elsősorban az orhoni és jenyiszeji ábécé történetére, és más keleti ótörök felirattípusok betűire terjedtek ki oly mértékben, amennyire a legrégebbi, — még hiteles —

nikolsburgi ábécé betűinek történeti összehasonlító egyeztetéseihez szükséges volt.

Az ótörök és székely betűk történeti összehasonlító jeltörténeti vizsgálata során az alábbi „genetikus” írástörténeti összefüggések állapíthatók meg:

1./ Megerősíthetjük az alább definiáltakat:

„Nowadays there is more-or-less consensus on a few points concerning the origin of writing. First of all, writing was invented independently in at least three places, Mesopotamia, China, and Mesoamerica. Recent discoveries might also provide evidence that writing was invented in Egypt and Indus independently of Mesopotamia.

Furthermore, the concept of „evolved-ness” prevalent in the monogenesis theory is refuted in the modern view. No type of writing system is superior or inferior to another, as the type is often dependent on the language they represent.” (Ancientscripts. Writing Systems)

„Ma többé-kevésbé konszenzus van az írás eredetének néhány pontjára vonatkozóan. Először is, az írást egymástól függetlenül legalább három helyen, Mezopotámiában, Kínában és Közép-Amerikában találták fel. A legújabb felfedezések azt is bizonyítják, hogy Egyiptomban és az Indusnál az írás független volt Mezopotámiától. Továbbá, „kialakulásuk” koncepciójában gyakori a monogenézis elmélet modern cáfolata. Nincs jobb, vagy rosszabb típusú írásrendszer, mivel az írás típusa függ a nyelvtől, amit képviselnek.” (Régi írások. Írásrendszerek.)

Az első jelentős piktográfiák (képírások) azonos jelentésű, de különböző rajzai bizonyítják, hogy közöttük történetükben összefüggés, kapcsolat nem volt. Lásd: „Bronzkori magyar írásbeliség” (Varga Géza 1993, 196): „Különböző képírások néhány „azonos” képjele (Gelb nyomán).”

	SUMERIAN	EGYPTIAN	HITTITE	CHINESE
MAN				
KING				
DEITY				
OX				
SHEEP				
SKY				
STAR				
SUN				
WATER				
WOOD				
HOUSE				
ROAD				
CITY				
LAND				

— A példaként „azonosnak” citált képjelek rajzai épp különbözőségüket bizonyítják, mert egymástól független képírások azonos jelentésű, de rajzaikban különböző képzetvilágú alkotók képjelei!

„Azonos” csak az, ami egybevágó, egyforma, egyező, stb. Ezekről pedig a jelentésük — és két véletlenszerű (L.: wood) rajzjegyezésen kívül más azonosság el nem mondható. Alkotóik egymástól függetlenül, a saját elképzelésük szerint rajzolták egykor az azonos jelentésű képjeleket. Csak a Nap (Sun) és a csillag (star) rajzai hasonlítanak egymásra, mert ezeknek mindenütt teljesen azonos a látványuk.

A táblázatban a kínai ’Nap’ piktogram „modern” (mai) rajzának összevetése a több ezer éves piktogramokkal, több mint hiba. (L.: Karlgren 1957, No. 404.)

Ezért nincs történeti összefüggés a különböző képírások „azonos” képjelei (piktogramjai), és a belőlük képzett betűk (és ábécék) között még akkor sem, ha rajzuk később azonos formára egyszerűsödött!

„Rokonságban” csak az azonos piktográfia (képírás) azonos képjeléből (piktogramjából) képzett betűk vannak még akkor is, ha a belőlük különböző „betűképző nyelveken” képzett betűk hangértékei különböznek is egymástól, e nyelvek szerint megnevezett jelentések szavaiból képzett hangértékek szerint. A betűk legkorábbi rajza mindig egyezik azzal a piktogrammal, amelyből betűt képeztek.

„HITTITE” (hettita) képírás nem létezett, mert a hettiták az akkád ékírást vették át. Ami a táblázatban HITTITE, azt csak régen hitték hettitának, de nem más, mint az anatóliai luwi nyelvet beszélő nép hieroglifái. Szavakat és szótagokat jelöltek. Főként pecsétnyomókon maradtak fenn Kr. sz. e. 1400-tól 700-ig, míg a hettita ékírás már korábban: Kr. sz. e. 1700-tól 1100-ig — a luwi hieroglifákkal „párhuzamosan” létezett.

— Az emberiség nyelvei az emberi közösségek beszédhangokból épült kommunikációs eszközeiként jöttek létre. A képírások (piktográfiák) pedig az emberi közösségek olyan közmegegyezésen alapuló „kommunikációs termékei”, amelyek egymástól függetlenül ott jöttek létre, ahol a környezetüknél kedvezőbb körülmények a gyorsabb gazdasági-társadalmi fejlődést elősegítették. Ahol hiánya már a további fejlődés gátjává vált. Ezért betűírássá is csak kedvező körülmények között fejlődtek.

Rajtuk kívül számos olyan írás és íráskezdemény is létezett, amelyek nem voltak (nem lehettek) hatással tágabb környezetükre, ezért nem tudtak széleskörűen elterjedni, fejlődni. Közéjük tartoztak a krétai, vagy a luwi nyelven alkotott hieroglifák is épp úgy, mint a Tordos-Vincsa-kultúrában, — vagy Visokoban, vagy a Glozelben fellelt jelek és karcolatok, amely utóbbiak jelentését és alkotóik nyelvét sem ismerjük. És valószínű, hogy nem is fogjuk megismerni, mert történeti összehasonlító jeltörténeti egyeztetésük az alapvető nyelvi és írástörténeti összefüggéseket bizonyító szakirodalmi adatok hiányában nem lehetséges.

Megmaradnak a laikusok örök kedvenceinek, mert egyező, vagy hasonló jelalakok rajzainak parttalan összevetéséhez, jelentések, hangértékek ráfogásaihoz nyelv és írástörténeti felkészültség sem szükséges.

— A gazdasági-társadalmi fejlődésben élen járó népektől a velük szomszédos népek vették át írásukat (írásjeleiket), ha fejlettségük folytán átvételére (befogadására) már alkalmassá váltak. Másik fő módja az írás „terjedésének” a kereskedelmi kapcsolatokon alapult. Gondoljunk csak a protosínaiból származó föníciai írás szerepére a mediterráneumban, vagy a brahmi szótag-ábécé szisztema terjedése Ázsiában, ahol különösen jól figyelhetők meg az írás „szomszédoló” és kereskedelmi kapcsolatokkal történt „terjedése”. Pl.: a görög Euboean írásváltozat átvétele az etruszk, majd a latin írásba, a latinból pedig a különböző európai nyelvekhez honosított mai változatokig. Vagy a mássalhangzókon alapuló brahmi szótagírás típusok változatait.

A sémi törzsek olyan egyiptomi hieroglifák képeit vették át jelentésükkel együtt betűk alkotására, amelyek nyelvükön megnevezve mássalhangzóval kezdődtek. Ezek kezdőhangjaival alkották meg a csak mássalhangzókat jelölő „proto-sinai” ábécét, amelyből a szintén csak mássalhangzókat jelölő, de már egyenes és szögletes vonalakra tovább egyszerűsített föníciai, arámi és görög írás betűi származtak.

Az arámi írás még nem jelölte a magánhangzókat, csak helyét és „minőségét” (hosszúságát).

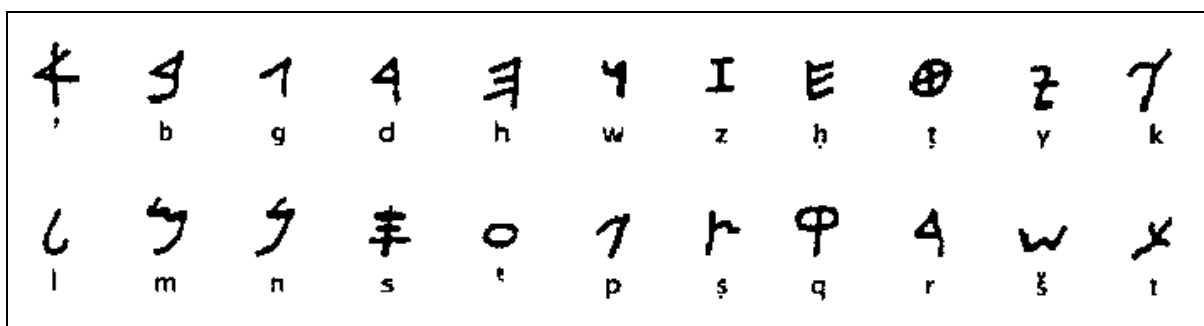
A már magánhangzókat is jelölő görög írás a föníciaiból származik, és a görögön át a többi elterjedtebb írás Európában a ma használatos „görög és latin alapú” modern írásokig.

A szogd írás az arámiból származó kurzív szír estrangela átvételén alapszik. Ezért, és más okok miatt is:

Az arámiból az ótörök írás nem származhat!

1/a. Az arámi írás használatának megszűntét hét évszázad választja el az orhoni ótörök ábécé alkotásától! Bármilyen közvetlen, vagy közvetett írástörténeti kapcsolat lehetősége már régen elmúlt!

A proto-sinai írásból származó arámi ábécé betűi (Kr. sz. e. 10. szd. – Kr. sz. u. 1. szd.) — már jelentős részben — egyenes és szögletes vonalakra egyszerűsödött rajzú betűkből álltak:

— amelyekből a szír kurzív (folyóírás) estrangela („kerek”) betűi származnak. A szír estrangela betűk közül a *g*, *z*, *p*, *l* rajza még némi hasonlatosságot mutat, és hangértékük is azonos az arámival. Ezt vették át nyelvükre és eltérő hangrendszerükre alkalmazva a szogdok úgy, hogy a betűk „még kurzívabbak” lettek. Csak írásirányuk egyező az arámival, ami származási érvként „súlytalan”, mert a proto-sinai írás változó irányú volt, de a belőle származó föníciait, arámit már jobbról balra írták; a föníciaiból származó ógörög változó irányú volt, de a belőle származó etruszkot jobbról balra, míg a latint már balról jobbra írták.

A kurzív estrangela írás Kr. sz. u. az első század elején jelent meg. A nyugati jakobita szerto ág Kr. sz. u. a 8. században, a nesztoriánus keleti ág pedig kb. Kr. sz. u. a 12. században.

Vessük össze a baloldali táblázatban a kurzív szír ábécé betűinek rajzait az arámi, a jobboldali táblázat kurzív szogd final (befejező), medial (középidéjű) és

initial (kezdeti) betűt az ótörök betűkkel:

	Estrangela	Serto	Nestorian		Estrangela	Serto	Nestorian
a	Ⲁ	ⲁ	Ⲃ	l	Ⲍ	ⲍ	Ⲏ
b	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	m	Ⲍ	ⲍ	Ⲏ
g	Ⲕ	ⲕ	Ⲍ	n	ⲏ	Ⲑ	ⲑ
d	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ	s	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ
h	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ	r	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ
w	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	p	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ
z	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	s	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ
h	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ	q	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ
t	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ	r	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ
y	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	š	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ
k	Ⲑ	ⲑ	Ⲓ	t	Ⲓ	ⲓ	Ⲕ

	final	medial	Initial		final	medial	Initial
a, ε				s			
γ, κ, ρ				š			
g, k				z, ž			
l, y, r, e, ē				n			
r				b, p			
l				v, β			
t				w, u, ū, o, ō			
δ, θ				m			
č, j				h (final)			

Mint minden „kurziválás”, az arámiból származó szír és szogd kurzív írás is egyirányú írástörténeti folyamat! A kurzív szogd betűkből a vonalas arámi (vagy ótörök!) betűket már rekonstruálni sem lehet, mert rajzaik „köszönő viszonyban” sincsenek egymással. Ezért a kurzív szogd írás betűiből az ótörök betűket sem lehet származtatni. Laikus, írástörténeti abszurdum! L. az orhoni és jenyiszeji ábécé betűit:

Orchon	Jenissei	Lautwert	Orchon	Jenissei	Lautwert
↵	↵ 5 X	a (ä)	➤	➤	m
↑	⌘	e	⌘	⌘	n ¹
↑	†	i ī	𐰢	𐰢 𐰢 𐰢 𐰢	n ²
> ʒ	>	o u	ʒ	ʒ ʒ ʒ ʒ	ŋ
𐰢 𐰢	𐰢 𐰢	ō ü	𐰢	𐰢	n _j
0	0 0	j ¹	3	2 3 3 3	nč nǰ
99	p	j ²	☺ ☺		nt nd
𐰢 𐰢	𐰢 𐰢 𐰢	b ¹	1	1	p
𐰢 𐰢	𐰢	b ²	𐰢 𐰢	N	q ¹
λ	λ	č ğ	Δ		qī qī
Υ	Υ	č ² ğ ²	↓	↑	oq uq qo qu
𐰢	𐰢 N	d ¹	4	4 4 4	r ¹
X	X	d ²	𐰢	𐰢	r ²
𐰢 𐰢	𐰢 𐰢 𐰢 𐰢	ɣ ¹	4 𐰢	𐰢 𐰢	s ¹
𐰢	𐰢 𐰢 𐰢	g ²	1	1	s ²
𐰢	𐰢 𐰢	k ²	𐰢	𐰢 𐰢 𐰢 𐰢	š
𐰢 𐰢	B B	ök ük kō kū	𐰢 𐰢	𐰢	t ¹
J	↓ ∨	l ¹	hh	hh 4	t ²
Y	Y	l ²	𐰢 𐰢	4 𐰢 𐰢	z
M		ld lt			

Az egymástól független piktográfiákból (képírásokból) létrejött írástörténeti kultúrkörök (íráscsaládok) írásainak jellemző sajátosságait *csak a „forrásig” visszamenő, történeti összehasonlító jeltörténeti vizsgálatokkal lehet megállapítani*, mert az írástörténeti kultúrköröket több közös írástörténeti jelenség is jellemzi. Ezért mindig az íráscsaládokra jellemzőket kell történeti összehasonlító módon összevetni.

1/b. A sémi nyelveket a mássalhangzók túlsúlya, torlódása, torokhangok jellemzik. Az ótörök írás másik fő problematikája, hogy belső szerkezete jelentősen eltér az arámitól, mert az ótörök nyelv magánhangzó-harmóniára épülő írásának — az egyik *č*, *ğ*, és az *m*, *p*, *š*, *z* *η* betűktől eltekintve — külön magas és mélyhangrendű magánhangzókkal harmonizáló betűi vannak, amelyek egymással szótagokat alkotnak. De vannak már eleve olyan szótaghangértékű, „másságot mutató” betűi is, mint a: qī, īq; ūk, kū; ök, kō; oq, qo; uq, qu, — amelyek az arámiban és az arámiból származó írásokban (ábécékben) nincsenek!

Ezért — rekonstruálva az ótörök írás alkotójának (alkotóinak) gondolatvilágát, szótagoljunk ótörök sorokat. A szótagokat ferde vonallal választjuk el egymástól. A szótaghangértékű ótörök betűket (pl.: **uq, üq**) félkövér, a jelöletlen magánhangzókat zárójelbe () téve, a mély hangrendű magánhangzókkal harmonizáló mássalhangzókat ¹ -es, a magas hangrendűeket ² -es felső indexel jelöljük.

Elemezzük az „Eletmiş Yabgu (Bilge atačim) Emlékmű (Kr. sz. u. 716 (728?) feliratának első sorát:

: ↓ ↓ D) H J T : I ⋈ I D : I ⋈ D D : I ⋈ Y P D : I ⋈ I H Y J J T D : H T P H :) Y H T ⋈ D : H ⋈ J 1 : H ⋈ P A
: I ⋈ Y A H : I ⋈) Y A T : I ⋈ H T Y Y : J T I 9 : J ⋈ J D J T D

(e)/č(ü)/m(ü)z : (a)/pa/m(ī)z : j¹(a)/m(ī) q¹(a)/γ¹(a)n¹ : t²ö/r²(ü)t² :
b¹u/l¹(u)η/(u)γ¹ qīs²/m(ī)š : y¹īγ¹/m(ī)š : y¹(a)y¹/m(ī)š : b¹(a)s²/m(ī)š : ol¹/q(a)n¹
y¹oq : b¹ol¹/t¹**uq**/d¹a : k²(i)s²/r²e : (e)l² y²it²/m(ī)š : ič/γ¹(a)n¹/mīš : q¹(a)č/š(a)/mīš
:

Valamint a Bilge kagán Emlékmű Komplexum (Kr. sz. u. 735) feliratának második sorát:

: 1 H A I : 1 T E T :) ⋈ T D : T Y E A : A T P H : J ⋈ Y) H Y : T A T A H Y T : J ⋈ J D J J T : ⋈ H J T :) Y H : J H P
: T H J J T D : H T P H : E T T P H Y Y : J J T D : 1 Y J T ⋈ H T : J A X P A : T H T P A : T T E P A : T H P A : Y ⋈ H T ⋈
T P A : H Y D : J Y Y : T T Y H : A P A : J H P : ⋈ X H T : ... : Y) ⋈ T D

: ü/ze : q(a)/γ¹(a)n¹ : ol¹/(u)r¹/t(u)m : ol¹/(u)r/t¹uq/(ī)/ma : ö¹/r²(ü)t² (e)/či/či :
s¹(a)/q¹(ī)n¹/(ī)γ¹/ma : t²ü/r²**ük** : b²(e)g²/l²(e)r² : b¹u/d¹(u)n¹ : e/g²(i)r²/(i)p :
s²(e)/b²(i)n²/(i)p : t¹oš/t¹(a)/m(ī)š : k²ö/zi : j²ü/g²(ü)/r²ü : k²ör²/t²i : b²ö/d²(ü)/k²e :
ö/z(ü)m ol¹/(u)r¹/(u)p : b¹un/ča : (a)γ¹/(ī)r¹ t²(ö)/r²üg² : t²ö/r²(ü)t² :
b¹ul/(u)η/d¹(a)/q¹i : b¹u/d¹un¹/(ī)γ¹ : : it²/d²(i)m : ö/ze : k²ök² : t²(e)η/(i)r²/i :
(a)s¹/(ī)r¹/a : y¹(a)γ¹/(ī)z : j²er² :

Két sor elemzése kevés, de így is megállapíthatjuk az alábbiakat:

a./ A magas vagy mély hangrendű szótagok állhatnak egy magán és egy mássalhangzóból, vagy két mássalhangzóból és a köztük lévő magánhangzóból, ami általában már jelöletlen, mert hangrendje igazodik a szó első szótagjához, vagy két közrefogó mássalhangzójához, pl.: q¹(a)/γ¹(a)n¹; t²ö/r²(ü)t²; b¹u/d¹(u)n¹. A jelölt szókezdő magánhangzók, pl.: ü/ze, és a jelöletlenek is, pl.:

(e)/č(ü)/m(ü)z — szótagot alkotnak.

b./ A szótagok magánhangzói lehetnek mássalhangzók előtt: $ol^1/(u)r^1/t(u)m$; és mássalhangzók után: $j^1(a)/m(i)$; $j^2\ddot{u}/g^2(\ddot{u})/r^2\ddot{u}$. Épp úgy, mint (az „árulkodó”) szótag betűk esetében, ahol a hangzókat felcserélték: $q\ddot{i}$, iq ; $\ddot{u}k$, $k\ddot{u}$; $\ddot{o}k$, $k\ddot{o}$; oq , qo ; uq , qu .

c./ Az ótörök írás egy megreformált bráhmii típusú szótagírás, mert:

a magas hangrendű $q\ddot{i}$, iq ; $\ddot{u}k$, $k\ddot{u}$; $\ddot{o}k$, $k\ddot{o}$, és a mély hangrendű oq , qo ; uq , qu szótagbetűk konkrétan utalnak az ótörök írás (brahmiihoz hasonló) szótagírás szótagbetűinek típusára, mert szótag hangértékű betűk az arámi és az abból le-származott írásokban nem léteznek.

d./ Az orhoni betűalkotó(k) a magas és mély hangrendű szótagok alkotásához a magánhangzók hangrendjével harmonizáló mássalhangzókat alkotott (alkottak). Kivételek az orhoni semleges hangrendű \check{c} , \check{g} és az m , η , p , \check{s} , z betűk, amelyek többnyire a szavak végén, a toldalékok írásához voltak rendelve, ezért mindkét hangrenddel harmonizálnak. Pl.: $+m\ddot{u}z$; $+m\ddot{i}\check{s}$; $+m\ddot{i}\check{s}$; $+tum$; $+ma$; $+i\check{c}$; $+ip$; $+z+i$; $+i\check{m}$; $+up$; $+i\check{c}a$; $+i\check{z}$. Stb.

e./ Az orhoni ótörök betűalkotó(k) írásreformja abban állt, hogy a jelölt, vagy jelöletlen („bújtatott”) magas, vagy mély hangrendű magánhangzók úgy alkottak a magas, vagy mély hangrendű mássalhangzókkal szótagokat, hogy a mássalhangzók betűit nem kellett „brahmii módra”, a magánhangzók ligatúraszerű mellékjeleivel jelölve bővíteni. A mássalhangzók által jelölt hangrendben a velük szótagot alkotó magas, vagy mély hangrendű magánhangzók kiírása (jelölése) is többnyire elhagyható lett. Mindig jelöletlenek („bújtatottak”) a két mássalhangzó között, velük azonos hangrendű magánhangzók. Pl.: $-\gamma^1(a)n^1$; $-y^1(a)\gamma^1$; $-q^1(a)\check{c}$; $-d^1(u)n^1$; $-l^2(e)r^2$; $-r^2(\ddot{u})g^2$; $-r^2(\ddot{u})t^2$. Kivételek a szóvégi magánhangzók, amelyek mindig kiírtak (jelöltek), és egyes esetekben a szavak elején szótagot alkotó, vagy szókezdő magánhangzók is, pl.: $e/g^2(i)r^2/(i)p$; $\ddot{o}/z(\ddot{u})m$; $it^2/d^2(i)m$; $ol^1/q(a)n^1$.

Az „íráreform” lényege az, hogy nem változott a mássalhangzók betűinek rajza! Így lényegesen könnyebben lehetett megtanulni az írásmódot és az így „írt” szöveg olvasását, mint a mássalhangzók magánhangzók mellékjeles rajzaival ligatúraszerűen jelölt brahmii szótagokat. A jelöletlen („bújtatott”) magánhangzók a mássalhangzók rajzának változtatása nélkül is (hangrendjükben) jelölték a szótagot. Pl.: $q^1(a)$, $t^1(a)$, $s^1(a)$, $(a)s^1$, $(u)r^1$, $(i)r^2$, $g^2(\ddot{u})$, $d^2(\ddot{u})$, $(\ddot{u})t^2$, $t^2(\ddot{o})$, stb.

Kivételek a szótagírás szisztémára „árulkodó”, már eleve magas hangrendű: $q\ddot{i}$, iq ; $\ddot{u}k$, $k\ddot{u}$; $\ddot{o}k$, $k\ddot{o}$, és a mély hangrendű szótagbetűk: oq , qo ; uq , qu ; valamint az lt , ld , $n\check{c}$, $n\check{g}$ mássalhangzók kapcsolatát jelölő betűk.

f./ Az ótörök típusú szótagírás jobban alkalmazható a steppei (fa, kő) íráshordozókhoz a brahmii írásmódnál, mert nem változott a betűk egyszerű, jól róható vonalas jellegű rajza. Nem kellett a mássalhangzók magánhangzókkal alkotott szótagjaihoz ligatúraszerű, „kis mellékjeles” betűket alkotni, amelyek rováspálcákra nem is róhatók.

g./ Amennyiben az arámi szisztémát vették volna át, az ótörök írás az ótörök nyelv hangrendi illeszkedése miatt nagy valószínűséggel a görög alfabétikus írástípusba fejlődhetett volna.

De nem így történt. Okait jól mutatják az ótörök írás előzményei, a szogd és brahmi (?) típusú orhoni feliratok próbálkozásai. A kurzív szogd és mellékjeles brahmi betűket rováspálcákra nem, vagy nehezen lehet róni, és nehéz olvasni. Még nehezebben lett volna alkalmazható steppei használatra a több száz piktoqram megtanulását igénylő, bonyolult szisztémájú kínai piktografia.

A hun és koraavar régészeti leleteken látható piktoqramok tanúskodnak róla, hogy csak az egyszerűbb rajzú 'üst', 'rét', stb. piktoqramok maradtak használatban. Ezért az ótörök betűk alkotásához a már hunok által használt kínai piktoqramokat, és a teknős jelcsalád hun ideogrammaikat használták fel, mert többnyire egyenes és szögletes vonalakból álló formáik alkalmasak voltak egy steppei írás alkotásához.

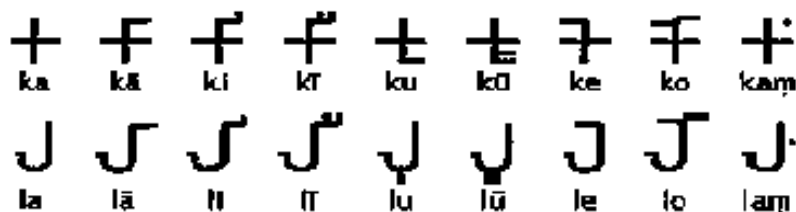
1/c. Az ótörök írás brahmihoz hasonló szisztémáját olyan írástörténeti előzményekben találjuk meg, amelyek korábban már (sikertelenül) léteztek az ótörök írás alkotásának orhoni helyszínén. Ilyen volt: a VI.-VII. századba datált Tatpar (Kutlug) kagan és a Huis Tolgoy emlékmű feliratok feltehető brahmi-kharosthi-szerű (?) írása. Amelyek ma több okból is olvas(hat)atlanok.

1/d. A brahmi írás eredetéről többféle elmélet létezik a nemzetközi szakirodalomban. Egyik az arámiból történt származás. Ez időrendben is feltehető. Betűátvétel esetén (talán) néhány brahmi betű egyszerűsített rajza és hangértéke is egyeztethető arámi betűkkel. Pl.: arámi: 𐤀 'a', brahmi: 𑀀 a; arámi: 𐤂 g, brahmi: 𑀂 ga; arámi: 𐤄 𐤅 𐤆 𐤇 𐤈 𐤉 𐤊 𐤋 𐤌 𐤍 𐤎 𐤏 𐤐 𐤑 𐤒 𐤓 𐤔 𐤕 𐤖 𐤗 𐤘 𐤙 𐤚 𐤛 𐤜 𐤝 𐤞 𐤟 𐤠 𐤡 𐤢 𐤣 𐤤 𐤥 𐤦 𐤧 𐤨 𐤩 𐤪 𐤫 𐤬 𐤭 𐤮 𐤯 𐤰 𐤱 𐤲 𐤳 𐤴 𐤵 𐤶 𐤷 𐤸 𐤹 𐤺 𐤻 𐤼 𐤽 𐤾 𐤿 𐥀 𐥁 𐥂 𐥃 𐥄 𐥅 𐥆 𐥇 𐥈 𐥉 𐥊 𐥋 𐥌 𐥍 𐥎 𐥏 𐥐 𐥑 𐥒 𐥓 𐥔 𐥕 𐥖 𐥗 𐥘 𐥙 𐥚 𐥛 𐥜 𐥝 𐥞 𐥟 𐥠 𐥡 𐥢 𐥣 𐥤 𐥥 𐥦 𐥧 𐥨 𐥩 𐥪 𐥫 𐥬 𐥭 𐥮 𐥯 𐥰 𐥱 𐥲 𐥳 𐥴 𐥵 𐥶 𐥷 𐥸 𐥹 𐥺 𐥻 𐥼 𐥽 𐥾 𐥿 𐦀 𐦁 𐦂 𐦃 𐦄 𐦅 𐦆 𐦇 𐦈 𐦉 𐦊 𐦋 𐦌 𐦍 𐦎 𐦏 𐦐 𐦑 𐦒 𐦓 𐦔 𐦕 𐦖 𐦗 𐦘 𐦙 𐦚 𐦛 𐦜 𐦝 𐦞 𐦟 𐦠 𐦡 𐦢 𐦣 𐦤 𐦥 𐦦 𐦧 𐦨 𐦩 𐦪 𐦫 𐦬 𐦭 𐦮 𐦯 𐦰 𐦱 𐦲 𐦳 𐦴 𐦵 𐦶 𐦷 𐦸 𐦹 𐦺 𐦻 𐦼 𐦽 𐦾 𐦿 𐧀 𐧁 𐧂 𐧃 𐧄 𐧅 𐧆 𐧇 𐧈 𐧉 𐧊 𐧋 𐧌 𐧍 𐧎 𐧏 𐧐 𐧑 𐧒 𐧓 𐧔 𐧕 𐧖 𐧗 𐧘 𐧙 𐧚 𐧛 𐧜 𐧝 𐧞 𐧟 𐧠 𐧡 𐧢 𐧣 𐧤 𐧥 𐧦 𐧧 𐧨 𐧩 𐧪 𐧫 𐧬 𐧭 𐧮 𐧯 𐧰 𐧱 𐧲 𐧳 𐧴 𐧵 𐧶 𐧷 𐧸 𐧹 𐧺 𐧻 𐧼 𐧽 𐧾 𐧿 𐨀 𐨁 𐨂 𐨃 𐨄 𐨅 𐨆 𐨇 𐨈 𐨉 𐨊 𐨋 𐨌 𐨍 𐨎 𐨏 𐨐 𐨑 𐨒 𐨓 𐨔 𐨕 𐨖 𐨗 𐨘 𐨙 𐨚 𐨛 𐨜 𐨝 𐨞 𐨟 𐨠 𐨡 𐨢 𐨣 𐨤 𐨥 𐨦 𐨧 𐨨 𐨩 𐨪 𐨫 𐨬 𐨭 𐨮 𐨯 𐨰 𐨱 𐨲 𐨳 𐨴 𐨵 𐨶 𐨷 𐨸 𐨹 𐨺 𐨻 𐨼 𐨽 𐨾 𐨿 𐩀 𐩁 𐩂 𐩃 𐩄 𐩅 𐩆 𐩇 𐩈 𐩉 𐩊 𐩋 𐩌 𐩍 𐩎 𐩏 𐩐 𐩑 𐩒 𐩓 𐩔 𐩕 𐩖 𐩗 𐩘 𐩙 𐩚 𐩛 𐩜 𐩝 𐩞 𐩟 𐩠 𐩡 𐩢 𐩣 𐩤 𐩥 𐩦 𐩧 𐩨 𐩩 𐩪 𐩫 𐩬 𐩭 𐩮 𐩯 𐩰 𐩱 𐩲 𐩳 𐩴 𐩵 𐩶 𐩷 𐩸 𐩹 𐩺 𐩻 𐩼 𐩽 𐩾 𐩿 𐪀 𐪁 𐪂 𐪃 𐪄 𐪅 𐪆 𐪇 𐪈 𐪉 𐪊 𐪋 𐪌 𐪍 𐪎 𐪏 𐪐 𐪑 𐪒 𐪓 𐪔 𐪕 𐪖 𐪗 𐪘 𐪙 𐪚 𐪛 𐪜 𐪝 𐪞 𐪟 𐪠 𐪡 𐪢 𐪣 𐪤 𐪥 𐪦 𐪧 𐪨 𐪩 𐪪 𐪫 𐪬 𐪭 𐪮 𐪯 𐪰 𐪱 𐪲 𐪳 𐪴 𐪵 𐪶 𐪷 𐪸 𐪹 𐪺 𐪻 𐪼 𐪽 𐪾 𐪿 𐫀 𐫁 𐫂 𐫃 𐫄 𐫅 𐫆 𐫇 𐫈 𐫉 𐫊 𐫋 𐫌 𐫍 𐫎 𐫏 𐫐 𐫑 𐫒 𐫓 𐫔 𐫕 𐫖 𐫗 𐫘 𐫙 𐫚 𐫛 𐫜 𐫝 𐫞 𐫟 𐫠 𐫡 𐫢 𐫣 𐫤 𐫥 𐫦 𐫧 𐫨 𐫩 𐫪 𐫫 𐫬 𐫭 𐫮 𐫯 𐫰 𐫱 𐫲 𐫳 𐫴 𐫵 𐫶 𐫷 𐫸 𐫹 𐫺 𐫻 𐫼 𐫽 𐫾 𐫿 𐬀 𐬁 𐬂 𐬃 𐬄 𐬅 𐬆 𐬇 𐬈 𐬉 𐬊 𐬋 𐬌 𐬍 𐬎 𐬏 𐬐 𐬑 𐬒 𐬓 𐬔 𐬕 𐬖 𐬗 𐬘 𐬙 𐬚 𐬛 𐬜 𐬝 𐬞 𐬟 𐬠 𐬡 𐬢 𐬣 𐬤 𐬥 𐬦 𐬧 𐬨 𐬩 𐬪 𐬫 𐬬 𐬭 𐬮 𐬯 𐬰 𐬱 𐬲 𐬳 𐬴 𐬵 𐬶 𐬷 𐬸 𐬹 𐬺 𐬻 𐬼 𐬽 𐬾 𐬿 𐭀 𐭁 𐭂 𐭃 𐭄 𐭅 𐭆 𐭇 𐭈 𐭉 𐭊 𐭋 𐭌 𐭍 𐭎 𐭏 𐭐 𐭑 𐭒 𐭓 𐭔 𐭕 𐭖 𐭗 𐭘 𐭙 𐭚 𐭛 𐭜 𐭝 𐭞 𐭟 𐭠 𐭡 𐭢 𐭣 𐭤 𐭥 𐭦 𐭧 𐭨 𐭩 𐭪 𐭫 𐭬 𐭭 𐭮 𐭯 𐭰 𐭱 𐭲 𐭳 𐭴 𐭵 𐭶 𐭷 𐭸 𐭹 𐭺 𐭻 𐭼 𐭽 𐭾 𐭿 𐮀 𐮁 𐮂 𐮃 𐮄 𐮅 𐮆 𐮇 𐮈 𐮉 𐮊 𐮋 𐮌 𐮍 𐮎 𐮏 𐮐 𐮑 𐮒 𐮓 𐮔 𐮕 𐮖 𐮗 𐮘 𐮙 𐮚 𐮛 𐮜 𐮝 𐮞 𐮟 𐮠 𐮡 𐮢 𐮣 𐮤 𐮥 𐮦 𐮧 𐮨 𐮩 𐮪 𐮫 𐮬 𐮭 𐮮 𐮯 𐮰 𐮱 𐮲 𐮳 𐮴 𐮵 𐮶 𐮷 𐮸 𐮹 𐮺 𐮻 𐮼 𐮽 𐮾 𐮿 𐯀 𐯁 𐯂 𐯃 𐯄 𐯅 𐯆 𐯇 𐯈 𐯉 𐯊 𐯋 𐯌 𐯍 𐯎 𐯏 𐯐 𐯑 𐯒 𐯓 𐯔 𐯕 𐯖 𐯗 𐯘 𐯙 𐯚 𐯛 𐯜 𐯝 𐯞 𐯟 𐯠 𐯡 𐯢 𐯣 𐯤 𐯥 𐯦 𐯧 𐯨 𐯩 𐯪 𐯫 𐯬 𐯭 𐯮 𐯯 𐯰 𐯱 𐯲 𐯳 𐯴 𐯵 𐯶 𐯷 𐯸 𐯹 𐯺 𐯻 𐯼 𐯽 𐯾 𐯿 𐰀 𐰁 𐰂 𐰃 𐰄 𐰅 𐰆 𐰇 𐰈 𐰉 𐰊 𐰋 𐰌 𐰍 𐰎 𐰏 𐰐 𐰑 𐰒 𐰓 𐰔 𐰕 𐰖 𐰗 𐰘 𐰙 𐰚 𐰛 𐰜 𐰝 𐰞 𐰟 𐰠 𐰡 𐰢 𐰣 𐰤 𐰥 𐰦 𐰧 𐰨 𐰩 𐰪 𐰫 𐰬 𐰭 𐰮 𐰯 𐰰 𐰱 𐰲 𐰳 𐰴 𐰵 𐰶 𐰷 𐰸 𐰹 𐰺 𐰻 𐰼 𐰽 𐰾 𐰿 𐱀 𐱁 𐱂 𐱃 𐱄 𐱅 𐱆 𐱇 𐱈 𐱉 𐱊 𐱋 𐱌 𐱍 𐱎 𐱏 𐱐 𐱑 𐱒 𐱓 𐱔 𐱕 𐱖 𐱗 𐱘 𐱙 𐱚 𐱛 𐱜 𐱝 𐱞 𐱟 𐱠 𐱡 𐱢 𐱣 𐱤 𐱥 𐱦 𐱧 𐱨 𐱩 𐱪 𐱫 𐱬 𐱭 𐱮 𐱯 𐱰 𐱱 𐱲 𐱳 𐱴 𐱵 𐱶 𐱷 𐱸 𐱹 𐱺 𐱻 𐱼 𐱽 𐱾 𐱿 𐲀 𐲁 𐲂 𐲃 𐲄 𐲅 𐲆 𐲇 𐲈 𐲉 𐲊 𐲋 𐲌 𐲍 𐲎 𐲏 𐲐 𐲑 𐲒 𐲓 𐲔 𐲕 𐲖 𐲗 𐲘 𐲙 𐲚 𐲛 𐲜 𐲝 𐲞 𐲟 𐲠 𐲡 𐲢 𐲣 𐲤 𐲥 𐲦 𐲧 𐲨 𐲩 𐲪 𐲫 𐲬 𐲭 𐲮 𐲯 𐲰 𐲱 𐲲 𐲳 𐲴 𐲵 𐲶 𐲷 𐲸 𐲹 𐲺 𐲻 𐲼 𐲽 𐲾 𐲿 𐳀 𐳁 𐳂 𐳃 𐳄 𐳅 𐳆 𐳇 𐳈 𐳉 𐳊 𐳋 𐳌 𐳍 𐳎 𐳏 𐳐 𐳑 𐳒 𐳓 𐳔 𐳕 𐳖 𐳗 𐳘 𐳙 𐳚 𐳛 𐳜 𐳝 𐳞 𐳟 𐳠 𐳡 𐳢 𐳣 𐳤 𐳥 𐳦 𐳧 𐳨 𐳩 𐳪 𐳫 𐳬 𐳭 𐳮 𐳯 𐳰 𐳱 𐳲 𐳳 𐳴 𐳵 𐳶 𐳷 𐳸 𐳹 𐳺 𐳻 𐳼 𐳽 𐳾 𐳿 𐴀 𐴁 𐴂 𐴃 𐴄 𐴅 𐴆 𐴇 𐴈 𐴉 𐴊 𐴋 𐴌 𐴍 𐴎 𐴏 𐴐 𐴑 𐴒 𐴓 𐴔 𐴕 𐴖 𐴗 𐴘 𐴙 𐴚 𐴛 𐴜 𐴝 𐴞 𐴟 𐴠 𐴡 𐴢 𐴣 𐴤 𐴥 𐴦 𐴧 𐴨 𐴩 𐴪 𐴫 𐴬 𐴭 𐴮 𐴯 𐴰 𐴱 𐴲 𐴳 𐴴 𐴵 𐴶 𐴷 𐴸 𐴹 𐴺 𐴻 𐴼 𐴽 𐴾 𐴿 𐵀 𐵁 𐵂 𐵃 𐵄 𐵅 𐵆 𐵇 𐵈 𐵉 𐵊 𐵋 𐵌 𐵍 𐵎 𐵏 𐵐 𐵑 𐵒 𐵓 𐵔 𐵕 𐵖 𐵗 𐵘 𐵙 𐵚 𐵛 𐵜 𐵝 𐵞 𐵟 𐵠 𐵡 𐵢 𐵣 𐵤 𐵥 𐵦 𐵧 𐵨 𐵩 𐵪 𐵫 𐵬 𐵭 𐵮 𐵯 𐵰 𐵱 𐵲 𐵳 𐵴 𐵵 𐵶 𐵷 𐵸 𐵹 𐵺 𐵻 𐵼 𐵽 𐵾 𐵿 𐶀 𐶁 𐶂 𐶃 𐶄 𐶅 𐶆 𐶇 𐶈 𐶉 𐶊 𐶋 𐶌 𐶍 𐶎 𐶏 𐶐 𐶑 𐶒 𐶓 𐶔 𐶕 𐶖 𐶗 𐶘 𐶙 𐶚 𐶛 𐶜 𐶝 𐶞 𐶟 𐶠 𐶡 𐶢 𐶣 𐶤 𐶥 𐶦 𐶧 𐶨 𐶩 𐶪 𐶫 𐶬 𐶭 𐶮 𐶯 𐶰 𐶱 𐶲 𐶳 𐶴 𐶵 𐶶 𐶷 𐶸 𐶹 𐶺 𐶻 𐶼 𐶽 𐶾 𐶿 𐷀 𐷁 𐷂 𐷃 𐷄 𐷅 𐷆 𐷇 𐷈 𐷉 𐷊 𐷋 𐷌 𐷍 𐷎 𐷏 𐷐 𐷑 𐷒 𐷓 𐷔 𐷕 𐷖 𐷗 𐷘 𐷙 𐷚 𐷛 𐷜 𐷝 𐷞 𐷟 𐷠 𐷡 𐷢 𐷣 𐷤 𐷥 𐷦 𐷧 𐷨 𐷩 𐷪 𐷫 𐷬 𐷭 𐷮 𐷯 𐷰 𐷱 𐷲 𐷳 𐷴 𐷵 𐷶 𐷷 𐷸 𐷹 𐷺 𐷻 𐷼 𐷽 𐷾 𐷿 𐸀 𐸁 𐸂 𐸃 𐸄 𐸅 𐸆 𐸇 𐸈 𐸉 𐸊 𐸋 𐸌 𐸍 𐸎 𐸏 𐸐 𐸑 𐸒 𐸓 𐸔 𐸕 𐸖 𐸗 𐸘 𐸙 𐸚 𐸛 𐸜 𐸝 𐸞 𐸟 𐸠 𐸡 𐸢 𐸣 𐸤 𐸥 𐸦 𐸧 𐸨 𐸩 𐸪 𐸫 𐸬 𐸭 𐸮 𐸯 𐸰 𐸱 𐸲 𐸳 𐸴 𐸵 𐸶 𐸷 𐸸 𐸹 𐸺 𐸻 𐸼 𐸽 𐸾 𐸿 𐹀 𐹁 𐹂 𐹃 𐹄 𐹅 𐹆 𐹇 𐹈 𐹉 𐹊 𐹋 𐹌 𐹍 𐹎 𐹏 𐹐 𐹑 𐹒 𐹓 𐹔 𐹕 𐹖 𐹗 𐹘 𐹙 𐹚 𐹛 𐹜 𐹝 𐹞 𐹟 𐹠 𐹡 𐹢 𐹣 𐹤 𐹥 𐹦 𐹧 𐹨 𐹩 𐹪 𐹫 𐹬 𐹭 𐹮 𐹯 𐹰 𐹱 𐹲 𐹳 𐹴 𐹵 𐹶 𐹷 𐹸 𐹹 𐹺 𐹻 𐹼 𐹽 𐹾 𐹿 𐺀 𐺁 𐺂 𐺃 𐺄 𐺅 𐺆 𐺇 𐺈 𐺉 𐺊 𐺋 𐺌 𐺍 𐺎 𐺏 𐺐 𐺑 𐺒 𐺓 𐺔 𐺕 𐺖 𐺗 𐺘 𐺙 𐺚 𐺛 𐺜 𐺝 𐺞 𐺟 𐺠 𐺡 𐺢 𐺣 𐺤 𐺥 𐺦 𐺧 𐺨 𐺩 𐺪 𐺫 𐺬 𐺭 𐺮 𐺯 𐺰 𐺱 𐺲 𐺳 𐺴 𐺵 𐺶 𐺷 𐺸 𐺹 𐺺 𐺻 𐺼 𐺽 𐺾 𐺿 𐻀 𐻁 𐻂 𐻃 𐻄 𐻅 𐻆 𐻇 𐻈 𐻉 𐻊 𐻋 𐻌 𐻍 𐻎 𐻏 𐻐 𐻑 𐻒 𐻓 𐻔 𐻕 𐻖 𐻗 𐻘 𐻙 𐻚 𐻛 𐻜 𐻝 𐻞 𐻟 𐻠 𐻡 𐻢 𐻣 𐻤 𐻥 𐻦 𐻧 𐻨 𐻩 𐻪 𐻫 𐻬 𐻭 𐻮 𐻯 𐻰 𐻱 𐻲 𐻳 𐻴 𐻵 𐻶 𐻷 𐻸 𐻹 𐻺 𐻻 𐻼 𐻽 𐻾 𐻿 𐼀 𐼁 𐼂 𐼃 𐼄 𐼅 𐼆 𐼇 𐼈 𐼉 𐼊 𐼋 𐼌 𐼍 𐼎 𐼏 𐼐 𐼑 𐼒 𐼓 𐼔 𐼕 𐼖 𐼗 𐼘 𐼙 𐼚 𐼛 𐼜 𐼝 𐼞 𐼟 𐼠 𐼡 𐼢 𐼣 𐼤 𐼥 𐼦 𐼧 𐼨 𐼩 𐼪 𐼫 𐼬 𐼭 𐼮 𐼯 𐼰 𐼱 𐼲 𐼳 𐼴 𐼵 𐼶 𐼷 𐼸 𐼹 𐼺 𐼻 𐼼 𐼽 𐼾 𐼿 𐽀 𐽁 𐽂 𐽃 𐽄 𐽅 𐽆 𐽇 𐽈 𐽉 𐽊 𐽋 𐽌 𐽍 𐽎 𐽏 𐽐 𐽑 𐽒 𐽓 𐽔 𐽕 𐽖 𐽗 𐽘 𐽙 𐽚 𐽛 𐽜 𐽝 𐽞 𐽟 𐽠 𐽡 𐽢 𐽣 𐽤 𐽥 𐽦 𐽧 𐽨 𐽩 𐽪 𐽫 𐽬 𐽭 𐽮 𐽯 𐽰 𐽱 𐽲 𐽳 𐽴 𐽵 𐽶 𐽷 𐽸 𐽹 𐽺 𐽻 𐽼 𐽽 𐽾 𐽿 𐾀 𐾁 𐾂 𐾃 𐾄 𐾅 𐾆 𐾇 𐾈 𐾉 𐾊 𐾋 𐾌 𐾍 𐾎 𐾏 𐾐 𐾑 𐾒 𐾓 𐾔 𐾕 𐾖 𐾗 𐾘 𐾙 𐾚 𐾛 𐾜 𐾝 𐾞 𐾟 𐾠 𐾡 𐾢 𐾣 𐾤 𐾥 𐾦 𐾧 𐾨 𐾩 𐾪 𐾫 𐾬 𐾭 𐾮 𐾯 𐾰 𐾱 𐾲 𐾳 𐾴 𐾵 𐾶 𐾷 𐾸 𐾹 𐾺 𐾻 𐾼 𐾽 𐾾 𐾿 𐿀 𐿁 𐿂 𐿃 𐿄 𐿅 𐿆 𐿇 𐿈 𐿉 𐿊 𐿋 𐿌 𐿍 𐿎 𐿏 𐿐 𐿑 𐿒 𐿓 𐿔 𐿕 𐿖 𐿗 𐿘 𐿙 𐿚 𐿛 𐿜 𐿝 𐿞 𐿟 𐿠 𐿡 𐿢 𐿣 𐿤 𐿥 𐿦 𐿧 𐿨 𐿩 𐿪 𐿫 𐿬 𐿭 𐿮 𐿯 𐿰 𐿱 𐿲 𐿳 𐿴 𐿵 𐿶 𐿷 𐿸 𐿹 𐿺 𐿻 𐿼 𐿽 𐿾 𐿿 𐻀 𐻁 𐻂 𐻃 𐻄 𐻅 𐻆 𐻇 𐻈 𐻉 𐻊 𐻋 𐻌 𐻍 𐻎 𐻏 𐻐 𐻑 𐻒 𐻓 𐻔 𐻕 𐻖 𐻗 𐻘 𐻙 𐻚 𐻛 𐻜 𐻝 𐻞 𐻟 𐻠 𐻡 𐻢 𐻣 𐻤 𐻥 𐻦 𐻧 𐻨 𐻩 𐻪 𐻫 𐻬 𐻭 𐻮 𐻯 𐻰 𐻱 𐻲 𐻳 𐻴 𐻵 𐻶 𐻷 𐻸 𐻹 𐻺 𐻻 𐻼 𐻽 𐻾 𐻿 𐼀 𐼁 𐼂 𐼃 𐼄 𐼅 𐼆 𐼇 𐼈 𐼉 𐼊 𐼋 𐼌 𐼍 𐼎 𐼏 𐼐 𐼑 𐼒 𐼓 𐼔 𐼕 𐼖 𐼗 𐼘 𐼙 𐼚 𐼛 𐼜 𐼝 𐼞 𐼟 𐼠 𐼡 𐼢 𐼣 𐼤 𐼥 𐼦 𐼧 𐼨 𐼩 𐼪 𐼫 𐼬 𐼭 𐼮 𐼯 𐼰 𐼱 𐼲 𐼳 𐼴 𐼵 𐼶 𐼷 𐼸 𐼹 𐼺 𐼻 𐼼 𐼽 𐼾 𐼿 𐽀 𐽁 𐽂 𐽃 𐽄 𐽅 𐽆 𐽇 𐽈 𐽉 𐽊 𐽋 𐽌 𐽍 𐽎 𐽏 𐽐 𐽑 𐽒 𐽓 𐽔 𐽕 𐽖 𐽗 𐽘 𐽙 𐽚 𐽛 𐽜 𐽝 𐽞 𐽟 𐽠 𐽡 𐽢 𐽣 𐽤 𐽥 𐽦 𐽧 𐽨 𐽩 𐽪 𐽫 𐽬 𐽭 𐽮 𐽯 𐽰 𐽱 𐽲 𐽳 𐽴 𐽵 𐽶 𐽷 𐽸 𐽹 𐽺 𐽻 𐽼 𐽽 𐽾 𐽿 𐾀 𐾁 𐾂 𐾃 𐾄 𐾅 𐾆 𐾇 𐾈 𐾉 𐾊 𐾋 𐾌 𐾍 𐾎 𐾏 𐾐 𐾑 𐾒 𐾓 𐾔 𐾕 𐾖 𐾗 𐾘 𐾙 𐾚 𐾛 𐾜 𐾝 𐾞 𐾟 𐾠 𐾡 𐾢 𐾣 𐾤 𐾥 𐾦 𐾧 𐾨 𐾩 𐾪 𐾫 𐾬 𐾭 𐾮 𐾯 𐾰 𐾱 𐾲 𐾳 𐾴 𐾵 𐾶 𐾷 𐾸 𐾹 𐾺 𐾻 𐾼 𐾽 𐾾 𐾿 𐿀 𐿁 𐿂 𐿃 𐿄 𐿅 𐿆 𐿇 𐿈 𐿉 𐿊 𐿋 𐿌 𐿍 𐿎 𐿏 𐿐 𐿑 𐿒 𐿓 𐿔 𐿕 𐿖 𐿗 𐿘 𐿙 𐿚 𐿛 𐿜 𐿝 𐿞 𐿟 𐿠 𐿡 𐿢 𐿣 𐿤 𐿥 𐿦 𐿧 𐿨 𐿩 𐿪 𐿫 𐿬 𐿭 𐿮 𐿯 𐿰 𐿱 𐿲 𐿳 𐿴 𐿵 𐿶 𐿷 𐿸 𐿹 𐿺 𐿻 𐿼 𐿽 𐿾 𐿿 𐻀 𐻁 𐻂 𐻃 𐻄 𐻅 𐻆 𐻇 𐻈 𐻉 𐻊 𐻋 𐻌 𐻍 𐻎 𐻏 𐻐 𐻑 𐻒 𐻓 𐻔 𐻕 𐻖 𐻗 𐻘 𐻙 𐻚 𐻛 𐻜 𐻝 𐻞 𐻟 𐻠 𐻡 𐻢 𐻣 𐻤 𐻥 𐻦 𐻧 𐻨 𐻩 𐻪 𐻫 𐻬 𐻭 𐻮 𐻯 𐻰 𐻱 𐻲 𐻳 𐻴 𐻵 𐻶 𐻷 𐻸 𐻹 𐻺 𐻻 𐻼 𐻽 𐻾 𐻿 𐼀 𐼁 𐼂 𐼃 𐼄 𐼅 𐼆 𐼇 𐼈 𐼉 𐼊 𐼋 𐼌 𐼍 𐼎 𐼏 𐼐 𐼑 𐼒 𐼓 𐼔 𐼕 𐼖 𐼗 𐼘 𐼙 𐼚 𐼛 𐼜 𐼝 𐼞 𐼟 𐼠 𐼡 𐼢 𐼣 𐼤 𐼥 𐼦 𐼧 𐼨 𐼩 𐼪 𐼫 𐼬 𐼭 𐼮 𐼯 𐼰 𐼱 𐼲 𐼳 𐼴 𐼵 𐼶 𐼷 𐼸 𐼹 𐼺 𐼻 𐼼 𐼽 𐼾 𐼿 𐽀 𐽁 𐽂 𐽃 𐽄 𐽅 𐽆 𐽇 𐽈 𐽉 𐽊 𐽋 𐽌 𐽍 𐽎 𐽏 𐽐 𐽑 𐽒 𐽓 𐽔 𐽕 𐽖 𐽗 𐽘 𐽙 𐽚 𐽛 𐽜 𐽝 𐽞 𐽟 𐽠 𐽡 𐽢 𐽣 𐽤 𐽥 𐽦 𐽧 𐽨 𐽩 𐽪 𐽫 𐽬 𐽭 𐽮 𐽯 𐽰 𐽱 𐽲 𐽳 𐽴 𐽵 𐽶 𐽷 𐽸 𐽹 𐽺 𐽻 𐽼 𐽽 𐽾 𐽿 𐾀 𐾁 𐾂 𐾃 𐾄 𐾅 𐾆 𐾇 𐾈 𐾉 𐾊 𐾋 𐾌 𐾍

származó ótörök hangértékek, aláhúzott félkövér betűkkel jelölve): **Ḍ** dha (Hold; ay¹), **ḍ** ḍha (selyemhernyó gubója; **ḥ**¹ögčäk (hernyó, féreg), **Ṯ** tha (Nap; on¹ (dél, Nap), *l (kicsi; kičiy¹).

Csakhogy: A brahmi szótagbetűk történetének „forrásig” visszamenő bizonyításához – *történeti összehasonlító jeltörténeti egyeztetésükhöz* – ismerni kell (kellene) az átvett kínai piktogramok jelentésének szavait a brahmi szótagbetűket alkotók (ó-szanszkrit?) nyelvén, amelyekből megállapíthatók (volnának) a jelentés szavából származó hangértéki összefüggések.

A piktogramokból alkotott betűk hangértékei a betűket alkotók nyelvétől elválaszthatatlanok! A föníciai ábécé betűit a jelentés szavának szókezdő hangjával alkották; más írásaláírókban számos más módon is. A brahmi szótagbetűk állhatnak egy vagy két mássalhangzóból és egy magánhangzóból. Képezhetők ligatúraszerűen kapcsolt magánhangzók (jellemző) rajzrészével is. A szótagok hangrendje attól függ, hogy magas, vagy mély hangrendű magánhangzóval alkotnak szótagot. A brahmi „írastudónak” minden mássalhangzó magánhangzókkal alkotott kapcsolatának (szótagjának) rajzát ismerni kellett. A szótagbetűk a mássalhangzók magas és mély hangrendű magánhangzókkal alkotott variációinak rajzkapcsolataiból álltak:

A rövid példa szerint pl. magas hangrendűek: *ki, ke, li, le*. Mélyhangrendűek: *ka, ku, ko, la, lu, lo*, stb. De a: *b, c, d, p* mássalhangzók a *h* mássalhangzóval és az *a* magánhangzóval is kapcsolatot alkottak: *bha, cha, dha, pha*, stb. A magánhangzók betűi: *a, e, i, u, o*. Két magánhangzó hangkapcsolatát jelölő betű: *ai*.

A brahmi írást Kr. sz. e. 500-tól használták Kr. sz. u. 400-ig. Szótagalfabétikus rendszere azt a szerepet töltötte be Indiában és Dél-Ázsiában, mint a görög ábécé Európában. Szisztémáját vették át az összes indiai és dél-ázsiai írások, valamint a tibeti (Kr. sz. u. 7. szd.-tól) és a tohár írás is (Kr. sz. u. 6-8. szd. között), amelyek időrendben alig előzték meg az ótörök betűkkel írt első orhoni emlékművek feliratait.

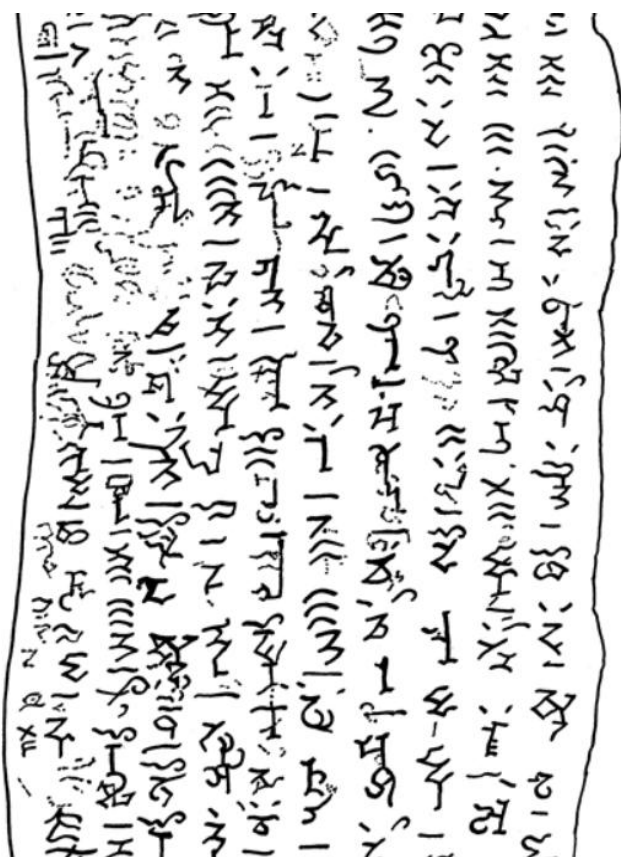
Bár több brahmi betű rajza egyezik az orhoni (vagy jenyiszeji) ótörök betűkkel (is), *önmagukban a formai egyezések még semmit nem jelentenek*, mert a különböző írástörténeti kultúrkörökben és jelrendszerekben számos azonos rajzú írásjel, betű létezik. Ha piktogram előzményű jelentéseik különböznek: semmi közük egymáshoz. Közük csak akkor van (volna) egymáshoz, ha piktogram előzményű rajzukat és jelentésüket hitelesen rekonstruálva, előzményként egyeztetni tudjuk az írástörténeti kultúrkört alkotó közös piktográfia szakirodalmi adattárában. Ahonnan származnak. Ehhez ismerni kell(ene) a brahmi szótagbetűket alkotó (ó-szanszkrit?) nyelven a kínai piktogram jelentések megneve-

zését, hogy jelentéseik és hangértékeik közt a lehetséges összefüggéseket meg tudjuk állapítani.

Néhány ótörök betűvel egyeztethető brahmi betű rajza és hangértéke. Zárójelben Szekeres 2008, No. számaival és ótörök hangértékével. Valamint a kínai piktogram előzmények ótörök nyelvű megnevezése, és az abból képzett ótörök hangérték a szavak félkövér, aláhúzott betűivel:

brahmi ᳚e , (ótörök No. 19.: ᳚qī és ᳚iq (qīrqīn); brahmi ᳚dha , jenyiszjei ótörök No. 5.: ᳚y^1 (ay); brahmi ᳚᳚ha , ótörök No. 50.: ᳚b^1 (bögčák); brahmi: ᳚tha , jenyiszjei ótörök No. 2.: ᳚᳚^0 , ᳚^1 , ᳚^2 (on); brahmi ᳚la és ᳚lam , ótörök No. 58.: ᳚l^1 (bīčīl-); brahmi ᳚l , ótörök No. 47.: ᳚^2 (kičig).

A brahmi írás „mintája” nem volt ismeretlen az ótörök írás alkotásának orhoni helyszínén, lásd a VI.-VII. századba datált Tatpar (Kutlug) kagan emlékmű-komplexumának rövid brahmi, és a Хүйс толгойн («Huis Tolgoy») emlékmű komplexum brahmi-szerű feliratát. Az utóbbi részlete:

A „brahmi-szerű” feliratok főképp olyan jelek (betűk?) rajzaiból állnak, amelyek a brahmiból ismeretlenek, viszont többnyire a székely és ótörök ábécék alkotói: — > 7 4 2 — — x = 8 3 x — 9 7 7 — 3 Csak némelyik van brahmiszerű, magánhangzókat jelölő mellékjellel ellátva. Más részük ismeretlen, miként alkotásuk és olvasatuk nyelve is. Ezért e feliratok nem csak olvasatukban: rendszerükben is (egyelőre) feltáratlanok!

1/e. Minden írás történetében meghatározó fontosságú az íráshordozó. A jel és betűformák függenek rögzítésük lehetőségeitől. Ezért az íráshordozó változása

maga után von(hat)ja az írásjelek (betűk) rajzának változását is. Más kőbe, fába „róni”, mint papírra „írni” betűket.

A brahmi mássalhangzók magánhangzókkal alkotott (szótag)kapcsolatát a magánhangzók rajzainak ligatúraszerű kis (apró) mellékjeleivel is jelölték a mássalhangzókon: 𑀩 la, 𑀭 sa, 𑀫 ki, stb.

A szélsőséges steppei időjárás ezeket a magánhangzókat jelölő kis mellékvonalakokat rongálja, „tünteti el” leghamarább. Hasonló a helyzet a kurzív szogd feliratokkal is.

Татпар (Kutlug / Elteris) kagán emlékművének (Kr. sz. u. 581 – 582-be datált) szogd betűkkel, régi szogd nyelven írt feliratának elfogadott olvasata sincs. Egyik oldalán rövid „brahmi-szerű írás” van, de annak sincs olvasata.

Нирн каган (Niri qayan) emlékmű komplexum (Kr. sz. u. 587-599) szintén kurzív szogd feliratának 13 (vagy 20?) sorából mindössze 8 sornyt olvastak el, mert a többit nem tudták elolvasni.

А Хуїс толгойн (Huis Tolgoy) emlékmű komplexum feliratát (Kr. sz. u. a VI. VII. században) „kharosthi-szerű” betűkkel írták. Máig olvasatlan. Feltételezik, hogy ó-szanszkrit nyelvű.

Az ótörök írás betűinek történeti összefoglalása

I. Az ótörök írás betűi nem származhatnak az arámiból, mert kurzív szogd betűkből az „arámi-ótörök” betűk rekonstruálhatatlanok! A kurziválás mindig egyirányú írástörténeti folyamat.

Az írás belső szerkezetének sincs köze az arámi íráshoz, mert eleve szótag hangértékű betűi is vannak, és olyan magas vagy mély hangrendű magánhangzókkal harmonizáló mássalhangzói, amelyek a jelölt, vagy jelöletlen („bujtatott”) magánhangzókkal szótagokat alkotnak.

Tehát az ótörök írás — szótagírásként (is) definiálható.

Az arámival egyező írásirányt sem lehet a származás bizonyítékának érveként értékelni, mert az egyiptomi és a proto-sinai írás változó irányú volt; a belőle származó föníciait, arámit jobbról balra írták; az ógörög írás szintén változó irányú volt, de a belőle származó etruszkot már jobbról balra, a latint pedig balról jobbra írták.

II. Ezzel szemben, az ótörök írás a brahmi szótagírás struktúrájával jól egyeztethető, mert vannak magas és mély hangrendű szótagokat jelölő betűi, valamint olyan mássalhangzókat jelölő betűi, amelyek a magas és mély hangrendű magánhangzókkal nyíltan, vagy jelöletlenül („bújtatva”) szótagokat alkotnak. Ezért az ótörök szótagokat jól lehetett pálcára is róni, mert a jelöletlen („bujtatott”) magánhangzókkal alkotott szótagbetűk alakja — a magánhangzókat jelölő „mellékjelek” nélkül — azonos maradt a mássalhangzó betűformákkal. Ezért az írás szerkezete az ótörök nyelv struktúrájához és a steppei rováspálca íráshordozókhoz igazodva, egy megreformált bráhmi típusú írás. Csak annyi köze van (lehet) az arámi íráshoz, amennyi a mintaadó bráhmi írásnak.

III. A betűk alkotásához az ótörök betűalkotó(k) többnyire már a hunok által átvett kínai piktogramokat, és a teknős jelcsalád hun ideogrammáit használták fel, amelyek jelentős része már a hun és korai avar régészeti leleteken is előkerült. Amelyekből a Kárpát-medencében a középvavar-kortól kezdődően a székeltek (elődei) nyelvünkön betűket alkottak, és rövid tárgyfeliratokban a koraavar-kor végén megjelentek. (L.: Szekeres 2008, 182-214). Egyenes és szögletes vonalakból álló formájuk alkalmas volt egy pálcá(k)ra is róható írás alkotásához.

IV. A hunok által átvett kínai piktogramokból és a hun ideogrammákból alkotott székely és ótörök írás betűi egymással, és a kínai piktográfiából átvett kínai piktogramokkal (mint előzményeikkel) olyan jelcsaládot alkotnak, amelyeknek (egymást igazoló) formai és jelentéstörténeti azonosságaik vannak. Olyan azonosságaik, amelyek más piktográfiák íráscsaládjaival nem állnak fenn. Ezért az ótörök írás bármely más írástörténeti kultúrkörből történt származtatása olyan téves, írástörténeti eszközökkel nem bizonyítható feltevés, amelyik a kellő és szükséges írástörténeti felkészültség hiányából fakad.

2./ A Kárpátoktól keletre nyelvünkön írt betűfeliratok nem kerültek elő, és ki is zárható előkerülésük, mert nyelvünkön legkorábban történeti összehasonlítható jeltörténeti módszerrel igazolható betűképzés és betűkkel írt (rótt) tárgyfeliratok csak a koraavar-kor végén, a középvavar-kor elején léteztek, és csak a Kárpát-medencében. (L.: Szekeres 2008, 205 – 214) Korábban nem.

A betűk hangértékképzésének hiteles szakirodalmi adatokkal (adatokból) történő levezetése előfeltétele a hiteles hangértékeken olvasott betűfeliratoknak. Ezért nem igazolható a székely rovásírás kárpát-medencei „öshonossága” sem, mert ahhoz nem csak innen-onnan való, rajzukban, hangértékükben össze (sem) vethető (néhány) „egyeztetés” szükséges (L.: Aethicus betűit!), amelyek történeti szempontból semmit nem bizonyítanak! —, hanem a legrégebbi székely nikolsburgi ábécé (jelcsalád) összes betűjének *piktogram előzménytörténeti egyezése*, amelyekből a betűk rajzai és hangértékei nyelvünk korabeli hangtörténete alapján hitelesen levezethetők!

Ilyen tudományos alapú levezetéshez a Kárpát-medencében és környékén sem rendelkezünk olyan írástörténeti előzményekkel, amelyekből a betűk hangértékei történeti összehasonlítható módon és írástörténeti eszközökkel hitelesen levezethetők. Csak mesés állításokkal és ráfogásokkal találkozunk, történeti összehasonlítható jeltörténeti levezetések: bizonyítások nélkül.

De nem csak magyar szerzőknél. Ugyanez a helyzet az olasz Michelangelo Naddeo közelmúltban megjelent (2007), már a címében is a magyar rovásírásra utaló könyvében is. („The Ugaritic abjad... ..a rovás alphabet”)

A Szerző szintén csak betűformákat, ábécéket hasonlít. A székely betűk eredeti (nikolsburgi) rajzait (és hangértékeit) többször is rosszul adja meg. Az általa „magyar rovásnak” nevezett ábécé történetében a „székely” nevet és a nikolsburgi ábécé említését is hiába keressük.

— A kínai piktográfiából származó, hun és koraavar régészeti leleteken is

előkerült székely rovásírás betűinek piktogram és ideogramma előzményei, *történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel* bizonyítva egyelőre csak az ótörök írással bizonyítanak betűtörténeti rokonságot. Jóllehet, a „kelet-európai” (kazáriai, stb.) rovásírások is nagy valószínűséggel ebbe az írás családba tartoznak. De ez még történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel — bizonyításra vár.

Árpád honfoglaló népének régészeti leletein eddig hét olyan „írástörténeti leletanyaggal” találkoztam, amelyek közül a 3., 4., 5. lété és „minőségét” nem volt alkalmam látni és ellenőrizni.

1./ A Békés-Povádon feltárt Árpád-kori temető 45. sz. lovassírájában talált íjvégen és az íj markolat-lemezén talált azonos alakú rovásjelek, amelyek nyílvevesszőket ábrázolnak felezett nyílheggyel.⁵⁹ (Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében 106-107.)

2./ A homokméggy-halomi honfoglalás-kori temető 6. sírjából előkerült tegez csontlemezén talált felirat. (Vékony Gábor: Varázsszöveg a halomi honfoglalás kori temetőből Magyar Őstörténeti Könyvtár 4 Szeged 1992) Ez csak török nyelvű lehet.

3./ A bezdédi honfoglalás kori tarsolylemezre karcolt felirat, amelynek rajzát nem közölte a feliratok ismertetésekor a Györffy György és Harmatta János szerzőpár. (Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében. Honfoglalásról sok szemmel. Szerk. Kovács László és Veszprémi László Balassi Kiadó, 1997)

4./5./ A benepusztai síjvég két rövid felirata, melyek közül csak az egyiket közzétették tanulmányukban Györffy György és Harmatta János.

6./ A kétpói honfoglalás kori lelet levél alakú lószerszám veretére karcolt) és N jel.

7./ Marosgombásról a honfoglalás-kori női sír gyöngysorának egyik gyöngyének díszítéseként magányos piktogramként a székely nikolsburgi 'ty' betű piktogram előzménye, egy másik gyöngysorának gyöngyén pedig a nikolsburgi 'and' ligatúra 'a' betűjének 'aty' piktogram előzménye látható. (Ferenczi István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál, Erdélyi Múzeum 58. kötet, 1996 1 -2. füzet.)

Létezik még a benepusztai ezüst síjvégen az öt, vagy csak két betűből álló „felirat”. (L.: Harmatta 1997, Szekeres 2008, Erdélyi I. – Ráduly J. 2010)

2/a. A későavar-kori „szarvas-nagyszentmiklósi feliratok” betűi – a „kelet-európaiakkal” együtt – még nincsenek feltárva, mert nem létezik olyan hosszabb bilingvis felirat, amely segítségével a betűk hangértékét meg lehetne állapítani. Csak jelformák és hangértékek hasonlítgatásával próbálták a szarvas-nagyszentmiklósi feliratokat elolvasni, a magyar, vagy török nyelvű olvasatukhoz a betűknek hangértékeket adni. Ezért egyelőre magyar rovásírásként hivatkozni rájuk: a laikus írástörténeti tájékozatlanság nyilvánvaló bizonyítéka. A formai azonosság, vagy hasonlóság — mint (írás és) jeltörténeti bizonyítás, ön-

⁵⁹ Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében (1987) 9-11.

magában még semmit nem jelent. A többszörös betűátvételek a különböző változások után pedig már semmit sem bizonyítanak, így kívül esnek a tudomány hitelesen felhasználható lehetőségeinek határain.

Kutatásában alapvető feladat, hogy a feltehetően bolgár-török (?), vagy a korabeli magyar hangértékadó nyelv felől „közelítve”, a betűk székely és ótörök (kínai) piktogram előzményű rajzainak és jelentésének figyelembe vételével, a korabeli „nyugati ótörök” (?), vagy a magyar nyelv (?) hangértékadó szavaira szűkítsük a piktogram jelentéseken alapuló hangértékadás lehetőségeit. Olyan kiinduló alaphelyzetet teremtve, amikor a betűk egy részének (feltételezhető, lehetséges) hangértékét meg tudjuk határozni a további kutatáshoz. Amikor néhány „ismert hangérték” segítségével már egyes szavakat próbálunk elolvasni az írás szerkezetének megismerésével. Apró lépésenként így haladva és javítgatva „utunkat” a nem kis feladat teljes megoldásáig.

A bolgár-török nyelv szavairól – a néhány magyar jövevényszón kívül – alig vannak ismereteink. Ezért csak török etimológiai szótárakra és nyelvtudományunk munkáira hagyatkozhatunk.

Annyi már az eddig elvégzett vizsgálataimból kétségtelenül kiderült, hogy a feliratok olvasatával eddig próbálkozók több betűnek olyan hangértéket adtak, amelyek nincsenek (mert rajzuk alapján nem lehetnek!) kapcsolatban a betűk piktogram (és ideogramma) előzményinek jelentéstörténeti, magyar, vagy török hangértékadó szavaival. És vannak olyan betűk is, amelyek ráfogott hangértéke helyesnek tűnik. A betűk rajzainak rekonstruálásához Vékony Gábor, később pedig Róna Tas András rekonstrukciós vizsgálatait vettem alapul.

— Egy részben ismeretlen (rendszerű) írás ismeretlen hangértékű betűinek hangértékeit hitelesen, tudományos alapossággal megállapítani rendkívül komplex feladat. Csak *történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel lehetséges*, ha van hozzá elég összevethető adatunk. Ebben az esetben csak a betűk formája (rajza), és a rajzokhoz köthető piktogram előzményű jelentések állnak rendelkezésünkre.

2/b. A székely betűkkel „egyező” rajzú betűk „ősmagyar” azonosítása, hangértékeinek ráfogása, ismeretlen hangértékeik miatt olvashatatlan feliratok ráfogott hangértékekkel történő „elolvasása”, stb. — a laikusok örök „módszerei” közé tartoznak. Az egymástól független piktográfiák egymástól elhatároló viszonyát és bizonyítását már meg sem említem.

Az írás története nem különbözik egyetlen más tudománytól sem abban, hogy épp úgy kell megszerezni hozzá az írástörténeti jártasságot a hozzá szükséges nyelvészeti ismeretekkel, mint bármelyik tudomány vagy szakma tisztességes műveléséhez. A különbség csak annyi, hogy ehhez a „szakmához” jelenleg nem léteznek tanintézetek. Mindenki a szorgalmára, a megszerzett ismereteire van utalva, hogy kellő érdeklődéssel és kitartással (és kritikával!) tanulmányozza a nyelvek és írások történetét, amíg különbséget tud tenni a „búza és ocsú” között. Mert megszerzett ismereteink mértékét és értékét ez dönti el. Ez határozza meg.

Ma már az emberiség nyelveinek, a legjelentősebb írástörténeti kultúrköröknek (íráscsaládjaiknak) alapját alkotó képírások (piktográfiák) története szakirodalmaikban jól feldolgozottak. Csak származékírásaik történetében vannak kétféleképpen nem bizonyítottak. Egymástól kritikátlanul és ellenőrizetlenül sok mindent átvettek (átvesznek) az egymásra hivatkozó szerzők, s így „megsokasítva hirdetik” olykor téves elméleteiket. Alapos írástörténeti felkészültség, a „forrásig” feltáró történeti összehasonlító jeltörténeti levezetés nélkül.

— Egyező, vagy hasonló rajzú betűk, múltjukról, történeti összefüggéseikről, rokonsági kapcsolataikról önmagukban még semmit nem bizonyítanak. Csak annyit, hogy rajzaik egyeznek, vagy hasonlítanak egymásra. Amit már egy kisiskolás is könnyedén meg tud állapítani, mert ehhez semminemű írástörténeti felkészültség nem szükséges. Akár „leltározni” is lehet az írás történetében előforduló azonos rajzú jeleket, betűket, mert van belőlük bőven.

Egy ábécé „származásának”, és bármilyen írástörténeti összefüggéseinek szakszerű bizonyítása ennél lényegesen bonyolultabb írástörténeti, és nyelvészeti felkészültséget is kívánó feladat. Mert a betűk alkotásának története nem választható el az alkotó nyelvtől, és annak korabeli hangtörténetétől.

Írásjelek, betűk származásának tudományos igényű bizonyítása, történetének levezetése, csak íráscsaládja „forrásig visszamenő”, hiteles piktográfiájában lehetséges. Amikor a betűt hangértékképzése korabeli nyelven, rajza és hangértéke segítségével piktogram előzményében is rekonstruáljuk, s így íráscsaládja hiteles piktográfiájában, rajzával és jelentésével egybevetve azonosítjuk származását „forrásadatával”.

Aki nem így jár el, annak a feladathoz nincs meg a kellő felkészültsége.

2/c. — Népek szomszédságából adódó természetes körülmény, hogy az írásokat egykor a szomszédos népek vették át egymástól, ha fejlettségük folytán befogadására alkalmassá váltak. S hogy mit és hogyan vettek át, az jellemző („adat”) lehet az átvevők életmódjára. Arra, hogy mit tartottak fontosabbnak.

Ezért az írástörténet kutatójának feladata:

Hiteles szakirodalmi adatokkal, ellenőrizhető módon bizonyítani a létező összefüggéseket. Nem azonos, vagy hasonló betűk rajzainak hasonlításával, vagy kitalált piktogram jelentések ráfogásaival (ahogy ez laikus epigonjaimnál mostanában dívik), hanem az összefüggések komplex, nyelvi és történeti összehasonlító jeltörténeti bizonyításával, a már azonosított íráscsalád piktográfiájában.

Mert bármilyen írástörténeti összefüggés bizonyításának hitelessége abban van (és cáfolhatatlan), ha az nem csak a jelek (betűk) rajzában, de nyelvi és jeltörténeti előzményeivel is igazolható. Ez teszi lehetővé a betűk rekonstruált piktogram (ideogramma) előzményeinek hiteles egyeztetését íráscsaládja primer piktográfiája szakirodalmában, hogy a hibás összefüggéseket cáfolva, az írástörténet „szakmai eszközeivel” helyesbítsük tévesen megállapított történetüket. Mert feladat van, és lesz is bőven, amíg a téveszméken alapuló feltevéseket, a kellő írás és nyelvtörténeti felkészültséggel rendelkező kutatók rendre kijavít-

ják. Rövidítve idézzünk egy egyszerű példát:

A székely 𐀀 a-betűt általában a Proto-Sinai szótagírásból származó föniciai 𐤀 „aleph” jelentésű arámi betű rajzával egyeztetik (származtatják), amelynek képjel jelentése: ’ox; ökör’ volt. Az ’aleph’ akrofonijája (szókezdő hangja) is egyezik a székely betű hangértékével. Ez nagyon is csábító a csupán csak rajzokat és hangértékeket hasonlítatóknak. Teljesen tévesen, mert alapvető írástörténeti kultúrkörük (piktográfiája) sem egyezik.

Vitatott, vagy megkérdőjelezett történetű jelrendszer(ek) (ábécé(k) esetében az első feladat mindig az írástörténeti kultúrkör (íráscsalád) szakszerű megállapítása, amelybe a vizsgálat alá vont ábécé(k), betű(k) piktogram (ideogramma) előzményei tartoznak (tartozhatnak). Amiből szabályosan levezethető(k).

A „szondázást” mindig a jelrendszer (ábécé) legbonyolultabb rajzú betűinek egybevetetőségének keresésével kell kezdeni a különböző íráscsaládok piktográfiájában (alapadat-rendszerében) úgy, hogy elfogulatlan írástörténeti adatokból kiindulva próbáljuk megtalálni a betűk (írásjelek) eredetének „forrását” és írástörténeti kapcsolatait. Ehhez néhány egyedi, jellegzetesen képszerű betűt (jelet) választunk „szondázó” útmutatónak, amelyek szerencsés esetben megadják a további kutatás irányát. Melyik *írástörténeti kultúrkörben* (íráscsaládban) van, vagy lehet keresnivalónk.

A közös íráscsaládba tartozó székely és ótörök betűk „genetikus kapcsolatrendszerének” meghatározását a nikolsburgi ábécé sajtószerű, sok vonalból álló 𐀀 *ew* (ü), 𐀁 *v* (u) betűk, és az 𐀂 *us* (üs > ős), 𐀃 *tprus* (tiprós?) rajzaival végeztem el oly módon, hogy Th. W. Danzel „Die Anfänge der Schrift” (Az írás kezdetei) c. könyvében megtaláltam a kínai teknős 𐀄 piktogramját a 6. sorszám felett, amely piktogram rajzának „kivonatolt részeként” az *ew* (ü) betűt, valamint az *us* (üs > ős) tamga rajzát adja. Majd az ’üst’ piktogramban az *v* (u) betűt, az ’*utána megy, utód*’ piktogramban a *tprus* (tiprós) jel kínai piktogram előzményét. Ennek elvégzéséhez már a kínai írás történetének megfelelő ismeretére is szükség volt. (Többször konzultáltam otthonában Dr. Ecsedy Ildikó sinológussal is, aki készségesen segített.)

A sikeres „szondázó” egyeztetések már meghatározták, hogy a székely és az ótörök ábécé betűi az egykori „szomszédság” írástörténeti következményeként, eredendően a kínai piktográfiába tartoznak. Így a székely 𐀀 ’a’-betű piktogram előzménye is, amelynek „előtörténete” az uráli Irbit-parti Sziklarajzoktól kísérhető a Sárge-folyóig.

Már csak a betű piktogram előzményét kellett megkeresni a kínai piktográfiában, és történetét a megfelelő szakirodalmi hiteles adatokkal egybevetve levezetni.

— A kínai ’nő, anya’ jelentésű piktogram (Kyril Ryjik No. 11. a): 𐀅 > 𐀆 egy térdeplő, „megalázkodó” nőt ábrázol. Bernhard Karlgren 1957. No. 934/c „leigáz, meghódol” jelentésű rajza: 𐀇 szintén „egy térdeplő embert és egy kezét ábrázol.” Csakhogy a *c* rajz „gerincvonala” (a Chou II -kori ábrán) egyenes, nem

„térdel”, mint az *a* és *b* rajzon. Tehát létezett a kínai piktogramnak „egyenes gerincvonalú” rajza is az ágyékháromszöggel, ami fa íráshordozóra is könnyen róható, mert a fa szálasságát metsző vonalából áll.

Nyelvtudományunk ’anya’ szavunkat⁶⁰ egy alapnyelvi **a*na alakra vezeti vissza oly módon, hogy a szóvégi ’a’ vagy kicsinyítő képző, vagy egyes szám 3. sz. birtokos személyrag. Ezek szerint az ősi szótó *án* volt. Ehhez kapcsolódott az *+a* kicsinyítő, vagy birtokos személyrag, amiből teljes hasonlással lett ’anya’. A szókezdő ’a’ hang a szó története folyamán nem változott.

Az egyenes gerincű rajzra egyszerűsített, nyelvünkön megnevezett kínai ’*anya*’ piktogram szavunk szókezdő ’a’ hangjával alkotja a székely rovásírás ’a’ betűjét.

A gerincvonallal egyszerűsített $\nabla \rightarrow \triangleleft$ „ágyékháromszög” rajzával alkották az ótörök ’*qi*’ és ’*iq*’ szótag hangértékű betűt, amelynek ótörök nyelven megnevezett jelentése: „*qirqin* Jungfrau || bakire” (hajadon, szűz). (AlttGramm) A betű a ’*qirqin*’ szó első két (sajátos) hangjával kapta szókezdő szótagként *qi*, a két betű megcserélésével pedig *iq* hangértékét. Az ótörök hangértékadás sajátossága, hogy a két hangból álló szótag hangérték hangjait a felhasználás „kiterjesztése” céljából felcserélték.

Összefoglalva:

A kínai piktográfiából átvett ’nő, anya’ jelentésű piktogram a székely rovásírásban a magyar nyelvű ’*anya*’ megnevezés szókezdő ’a’ hangjával kapta hangértékét. Ebből egyszerűsített rajzú ótörök változata pedig az ótörök ’*qirqin*’ (hajadon, szűz) megnevezéssel ’*qi*’ és ’*iq*’ szótag hangértékét.

A kínai ’nő, anya’ piktogram a székely és ótörök betűváltozatokkal olyan jelcsaládot alkot, amelynek két leszármazott tagja jelentésükkel (is) egymást igazoló betű.

Történeti összehasonlító jeltörténeti módszerrel bizonyítottuk, hogy a be-

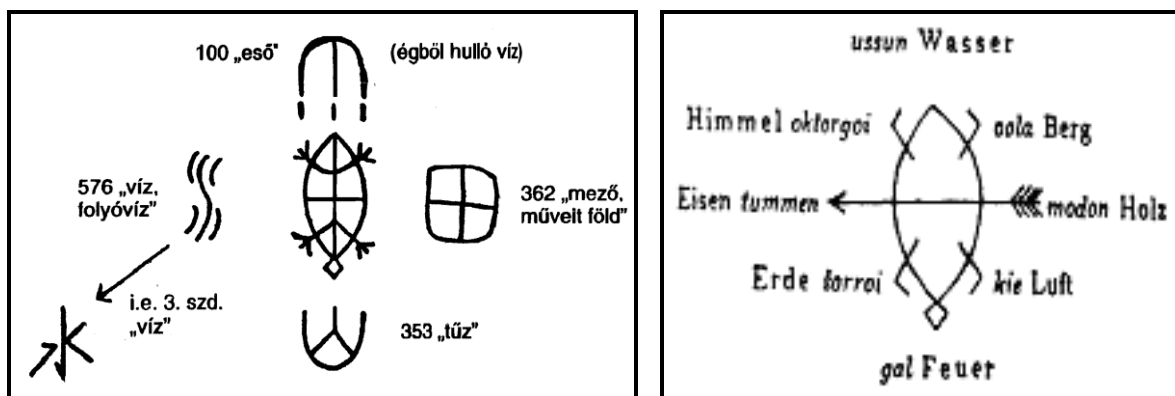
⁶⁰ „**anya** 1181/1288/1366/16. sz.: ? Ana hn.(Sztp.: KritJ. 1: 43); 1300 k.: „fyrou aniath thekunched” (OMS.); 1372 u./1448 k.: Annya (JókK. 77). J: 1. 1300 k.: ’édesanya; Mutter’ # (l. fent); 2. 1529 e.: ’női előjáró; Vorgesetzte | vezetőnő; Leiterin’ ” Továbbá: „A szócsalád tagjai származékszavak; any- alapszavunk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor, esetleg az urali korból; vö.: vog. AL. *án* ’anyai nagyanya’ (MK. 3: 364); zürj. V. *án* ’asszony’ (Fokos: SyrjWb.); md. M. *ánaka* ’testvérnéne’ (JE.); — vö. esetleg még votj. *ánj* ’kenderkéve’ (Wichmann: FUF. 3: 105). Az alapnyelvi alak **a*na lehetett. A hangtanilag egymásnak jól megfelelő szavak eltérő jelentései könnyen megmagyarázhatók névátvitellel; hangalak és jelentés szempontjából ugyanilyen jól illenek ide ángy szavunk rokon nyelvi megfelelői (l. ott). Az ángy-gyal való esetleges összetartozása az urali korból való származtatást is lehetővé teszi. Hasonló hangalakú, ’anya’ jelentésű, de hangszabályszerűen ide nem vonható szó több rokon nyelvben van; vö.: vog. *ün̄o*; osztj. *əŋki*; votj. *anai* (< tat. *ānej*); vót *enne*; lp. N. *oed’ ne*: ’anya’. Más nyelvcsaládokból is idézhetők hasonló alakú és jelentésű szavak; vö.: török *ana*; tunguz *ani*, *áni*; sumér *anna*; ’anya’ stb.” Továbbá: „— A magyar szóvégi *-a* vagy kicsinyítő képző, vagy egyes számú 3. sz. birtokos személyrag. Az *anya* jelentésváltozatai mind a magyar nyelv külön életében fejlődhetnek ki az I., eredeti jelentésből.”

tűknek a föníciai írástörténeti kultúrkör 'alep'-jéhez semmi közük sincs. „Gene-
tikusan másik”, a kínai írástörténeti kultúrkörbe (íráscsaládba) tartoznak.

2./c A közös írástörténeti kultúrkörbe (íráscsaládba) tartozás nem csak a
székely és ótörök betűk kínai piktogram előzményeiben nyilvánulnak meg, ha-
nem az észak-dél tájolású kínai „világmodell” piktogramból történt hun és ótö-
rök ideogrammak alkotásában is.

2./d A kínai piktográfia és a hun – ótörök jelalkotás közös sajátossága: pik-
togramok (ideogrammak) „tájolt tartalmi részegységekként” történt „kiemelése”
a Kelet-ázsiai szélrózsát (Hung fant) modellező ku-wen („kínai óképírás”) 'tek-
nős' (világmodell) piktogramból. Valamint piktogramok kettéosztásával új jelek
(piktogramok, ideogrammak), betűk alkotása.

Így származtatták a kínai piktográfia 'tűz' és 'eső' (égből hulló víz), és a
'mező, művelt föld' jelentésű piktogramját a 'teknős' (világmodell) „fején álló”
kettéosztott piktogramjából az észak-déli, és kelet-nyugati fővonalával. A kínai
piktogramok Bernhard Karlgren (1957) jelicikkeinek számaival:

A „teknős jelcsalád” székely és ótörök betűinek hun ideogramma előzmé-
nyei szintén „kínai módra”, a teknős piktogram tájolt rajzelem-részeként, jelen-
tésükkel együtt lettek „kiemelve”, kivonatolva.

A tájolt rajzrészekből képzett ideogrammak jelentései megfelelnek a Hung
fan (Nagy szabály), „az öt elem (wu hing) elmélete” megjelenítésének a Henri
Maspero idézet szerint:⁶¹

„A „több féle elmélet közül” a Hung fan más sorrendet ad, kettesével állít-
va szembe egymással a nekik megfelelő égtájakat.” (L.: alábbiakban a „Kelet-
ázsiai szélrózsák” (Ostasiatische Windrosen) 180 fokkal megfordított rajzát.)

A hunok a déli tájolású kínai 'tűz' piktogram (L.: B. Karlgren 1957, No.

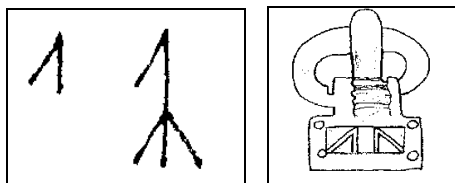
⁶¹ Henri Maspero: Az ókori Kína, 1978, Gondolat (Ford. Csongor Barnabás) 349-351 A tájo-
láshoz Maspero 33. jegyzete: „Az égtájaknak való megfelelés magyarázatára nézve lásd
M. Granet: Religion des Chinois. 118. l., ám a Hic'e numerikus részleteinek bevonása a
megvitatásba számomra anakronizmusnak tetszik. Chavannes (Mémoires historiques. IV.
219. l., 5. jegyz.) véleménye szerint a Hung fanban található sorrend másolási hiba kö-
vetkezménye, s a győzelmek sorrendje szerint helyreállítható a fa és föld felcserélésével.
Véleményem szerint azonban a szöveg helyességét bizonyítja a Ji Csou su egy részlete (3.
K., 10b, 28.), amelyben ugyanez a sorrend.” (Maspero 351.)

átvétele a hun ideogrammának, amely a 'dél – tűz', 'észak – víz' jelpárokkal az ordoszi hun koronadísznek is tájoló ideogrammai. (L.: Szekeres 2008, VI. fejezet.)

A székely **D** 'ny' betű '**nyug**at' ideogramma előzményével egyező rajzú **D** ótörök betűnek *y* (j) hangértéke van, tehát az ótörök *qurī* ('nyugat') szó nem adhatta a betű hangértékét! Csak a kínai **D** 'Hold' piktogramnak a hun 'nyugat' ideogrammával egyező rajza, bár semmi közük sincs egymáshoz.

Csak az ótörök **ay** (aj) ('Hold') szó véghangzójával lehet az ótörök betű hiteles hangértékét meghatározni, történetét levezetni. (L.: Karlgren 1957, No. „796 a-d * *dziäk / ziäk / si* este (Si); éjszaka, (Csuang). b. Jin -csont (A 1:5,1), c. Jin -csont (A 1:27,4), d. is Csou I (inser. 65) (kb. 1027—900). Az írásjegy a Holdat ábrázolja”⁶²

Az ótörök **▲** **t¹** hangértékű betű a nyíl vesszőjének rajzát **↑** jelképező (felső) rajzrésznek: **▲** és a 'vas nyílhegynek' összevont, egyesített rajza **▲** — ami jelöli a vessző és a nyílhegy kapcsolatát. De itt elsődleges szempont volna a 'vas' (tämir), az „öt elem” egyike, amelyet a **^** nyílhegy jelölése képvisel a Hung fan (tájolt teknős piktogramjának) rajzán is. Amely a nikolsburgi ábécében a nyílhegy felezett bal oldali **^** rajzaként, véghangzó **f** (**š/s**) hangértékű betűként van jelen. Így látjuk felezve a Békés-povádi nyílvessző **▲** rajzán és kettéosztva a Mezőberényben előkerült hun aranycsaton is:

Az ótörök betű **▲** „összevont” rajza megfelel a **tämürgän** ('vas nyílhegy') szóval képzett akrofonias **t¹** hangértéknek. Így az összefüggés a többi **t¹** hangértékű **▲** **▲** **▲** **▲** **▲** betűváltozatokkal nyilvánvaló, ahol a nyílhegy alatt **▲** **▲** a vessző „keresztmetszeti rajza” képviseli a nyíl vesszőjét.

A nyíl **↑** 'száraz fa' vesszőjének (celőke, cselőke = 'lövesszőcske') rajza nem felel meg az ótörök **oq** (nyíl) jelentésnek és hangértéknek, mert a rajz csak a **↑** 'vessző', és nem a nyíl egyik: **▲** vagy egy másik: **▲** kínai piktogramjának rajza.

Az ótörök jenyiszeji **O** **o** **y**er, **y**ir (föld) rajzából hiányzik a **⊙**föld **×** 'közép' jelölése, ahogy a székely **f** hangértékű betűként látjuk. (Az egyszerűsítés általános, összevethető írástörténeti folyamat).

— Összegezve megállapíthatjuk, hogy amíg a Hung fan jelcsalád hun és koraavar előzményű székely betűk rajzai, és hangértékeik segítségével rekonstruált ideogramma jelentéseik megfelelnek (egyeznek) a Kelet-ázsiai szélrózsa Henri Maspero által leírt égtájak és elemek párosításával. Az ótörök betűkről ez

⁶² „796 a-d * *dziäk / ziäk / si* evening (Shi); night (éj), (Chuang). b. is Yin bone (A 1:5,1), c. is Yin bone (A 1:27,4), d. is Chou I (inser. 65). The graph is a drawing of the moon.”

már kevésbé mondható el, mert többnyire már időrendben is másodfokú átvételek.

A Hung fan (a „Nagy Szabály”, az „öt elem bölcselete”) ma is jelen van közmondásainkban, nyelvhasználatunkban, és Sajó nevű vízfolyásaink nevében:

„Tűz és víz.”; „Tűz, víz nem ellenkezik úgy egymással, mint...”; „Mintha vizet égetnénk.”; „Elöl tűz, hátul víz.” (!); „Fából vaskarika.” A Hung fan szerint sem hatolnak egymásba, és nem is keverednek.

Az sem véletlen, hogy hazánkban három (!!) Sajó (’só-jó = sófolyó’) nevű folyónk, patakunk van. Legnagyobb a Felvidékről folyik a Tiszába. Erdélyben az egyik Sajó az Iza, a másik a Szamos baloldali kis patakja. Nem sós a vizük. Nem „sóvidékről” folynak! Sót sem szállíthattak rajtuk. A felvidéki Sajó — legközelebb még kis pataként Dobsinánál — közel 100 km.-re van (hegységeken átkelve) az Eperjestől is keletre lévő sóbányáktól. Teljesen helytelen (Kiss Lajos 1988) „sószállító” etimológiájuk.

Csak a Hung fan (Nagy szabály) szerint „sós” a vizük: „ami folyik és lefelé halad, hozza létre a sósat, ami ég és felszáll, hozza létre a keserűt”, stb. (Szekeres 2008, 72 – 74)

Ugyanezek — gondolom — nem mondhatók el a Hung fan és a török közmondások hasonló megfeleléseiről.

2./b A székely és ótörök betűtörténet (közös) sajátossága, hogy a több rajzrészről álló betű részeit összevonták, összekötötték, „egységesítették”. Pl.: a No. 23. kínai 冫 ’jég’ piktogramból képzett nikolsburgi 冫 ’gy’ betű (**gy**eg / jég) két ferde vonalát egy függőleges vonallal kötötték össze: 𠃉.

A későbbi rontott (romlott) ábécékben és feliratokban már csak így látjuk. Szintén a nikolsburgi ábécében a No. 25. kínai 𠃉 ’barna lószín fehér foltokkal’ (nyelvünkön 𠃉 **h**óka) piktogram két részét betűként egybevonták: 𠃉. Épp így összevonták a No. 47.: kínai 丩 ’kicsi’ (ótörök 丩 kičig) piktogram rajzának vonásait. Az „összevont” (egységesített) rajzú betű változatok: 𠃉 𠃉 𠃉

2./c A székely és ótörök jel és betűalkotás szintén közös sajátossága, hogy a piktogramokat (miként a kínai ’tűz’ és ’eső’ piktogramok származtatásánál is láttuk) kettéosztották, „megfelezték”, és úgy alkottak betűket belőlük.

„Az öt elem elméletének” rajzában a fémet a nyílhegy ’vas’ anyaga jelenti meg. A nikolsburgi ábécében (jelcsaládban) a nyílhegy ’vas’ anyagát a kínai 𠃉 (’hegyes tárgy, nyílhegy’) piktogram felezett 𠃉 rajzaként látjuk véghangzó ’s’ hangértékkel. Előzményként a nyílhegyet a mezőberényi hun lelet arany övcsatján is kettéosztva (megfelelve) látjuk: 𠃉 𠃉 (Bóna 1993, 150).

Vagy: No. 27. A kínai 𠃉 (’üst’) piktogramból egyszerűsített hun (székely) 𠃉 (’üst’) piktogram rajza (Bóna 1993, 231), amelyből ’u’ betűt képeztek. (L.: Szekeres 2008, 189: ’üst’ piktogram alakú „kzylkajnartöbei hun övveretek”) A későbbi romlott székely ábécékben megjelent a „rontott 𠃉 rajzú” változata is.

Az ótörök betűalkotó(k) a piktogram rajzát kettéosztották. Felső felének 𠃉 𠃉 **üst**ün, **ü**sdün (felső fél jelentés) ótörök szavával képezték orhoni akrofoniás ’ü’, és **üt**üg (ima, kérés) szó akrofoniájával az orhoni ’ö’ betű hangér-

tékét. (A megfordított üst (boltozata) a Tājri (Ég: Isten) jelképe volt.) A pikto-gram rajzának alsó felével képzett orhoni ṡ ṡ — és már erősen rontott rajzú jenyiszeji ṡ betűváltozat az ótörök (Gabain) küzäč (üst) szó akrofonijával kapta **q¹** hangértékét.

Ugyancsak az üst pikto-gram felső részével képezték (l.: No. 28.) a ṡ 'vas' jelentésű ideogramma szavának szókezdő hangjával a székely 'v' betűt (mert az üst réz-bronz anyagát egykor a 'vas' szóval neveztük meg), amely ṡ betű ótörök változata 'lt' és 'ld' hangértékű, amely a hangértékadó szó belsejében lévő 'lt' és 'ld' hangkapcsolatra utal. Az ótörök szót még nem sikerült megtalálni, de a hangkapcsolatok **t** és **d** összetevője a 'vas' anyagára (ótörök: tämür ~ tämür > demir) utal.

A kínai piktográfiában is felfedezhetjük a hun 'vas' ideogrammát, ahol az 'izom' rajzára van rajzolva, s így együtt: izomerőt, fizikai energiát jelent. (L.: Szekeres 2008, 132) Kyril Ryjik No. 153c:

A rajzra és jelentésére tekintve eszünkbe jut „kis vasgyúró” szóhasználatunk, amikor fiú gyermekünk „rendkívüli izomosságát, erejét” dicsérijük. Személynévként is: „1429: Georghius Vasgyuro dictus” (TESz)

A kínai ṡ 'mező, üres határvidék' pikto-gram jelentésének megfelel nyelvünkön a ṡ rét szó (l.: No. 22.). A székely rovásírás 'r' hangértékű betűje. Az ótörök betűalkotó(k) a pikto-gram felezésével (kettéosztásával) két betűt alkotak. A felső részének rajza **ṡ** **r¹** hangértékű. Az ótörök nyelvben nem volt szókezdő r hang, így csak nyelvünk korabeli 'rét' ('ret') szavának szókezdő r hangjával kaphatta **r¹** hangértékét. Alsó fele **ṡ** **t²** hangértékű, amely a 'rét' szavunknak megfelelő ótörök tariylay ('mező, szabad terület') szókezdő t hangjával kapta **t²** hangértékét.

És így tovább, a kínai 'repülni', 'toll', 'szárny' pikto-gramok „felezésével” alkotott székely cs, p, z betűk (No. 31-33-ig).

2./d A székely és az ótörök „rovásírás” történetében közös jelenség a betűk rajzainak rontása (romlása), és idővel már más pikto-gramok rajzaival történt kicserélése, „helyettesítése” is.

Az „írás és olvasás tudománya” nem volt széleskörűen elterjedt a székelyeknél sem, ami a betűk rontásaiban, romlásaiban is megnyilvánult. Sőt: előfordult betűknek más pikto-gram előzményű betűkkel történt „kicserélése” is, amelyek jelentéseiből hangértékeik nem vezethetők le, mert más a jelentésük. Amit már szintén elfelejtettek. Egyik jellemző példája a cserének, amikor a teknős pikto-gramból kivonatolt, „mell, mell(ső) rész” jelentésű ideogrammból képzett *nikolsburgi* **ly** hangértékű betűt (l.: Szekeres 2008, No.17.) kicserélték a kínai 'Nap' (B. Karlgren 1957, No. 404.) pikto-gramra, amelynek ótörök be-

túként **ŋ** (nazális) hangértéke van az **onŋ** ('dél(i)') szó véghangzója alapján. Ennek semmi köze sincs az eredeti nikolsburgi betű rajzához és 'ly' hangértékhez.

Az első téves lejegyzés után a további másolók sorra átvették a „hibát”. Ennek egyszerű oka, hogy évszázadok múltán már erősen megkopott a székely rovásírás sohasem általános ismerete, mert akkor ilyen cserék nem fordulnak elő. Így látjuk később „időrendben”: Miskolci Csulyák István ref. esperes mindkét lejegyzett romlott ábécéjében 1610 körül; a Hickers-Harsányi-féle romlott ábécében 1678-ból; a marosvásárhelyi kézirat kilenc romlott ábécéjében 1753-ból; és a Révai Miklós romlott ábécéjében is 1803-ból. (L.: Forrai Sándor 1988, Gödöllő.)

Ezért a ☉ 'Nap' piktogram rajzára adatként hivatkozni és tovább adni a székely rovásírás **ly** betűjeként: *totalis laikusságot jelez!* (Mert (sajnos) vannak „rovásírás kutatók”, akik a Nap piktogramnak „ex-has”: 'lyuk' jelentést adnak (más hasonló blódségekkel együtt), és megsokszorozva terjesztik az interneten is.)

Vagy: a **ŕ** 'dél' jelentésű piktogramból származtatott 'd' betű romlása (l. Szekeres 2008, No. 2.), amelynek a nikolsburgi ábécében még hiteles a **ŕ** rajza. De már teljesen romlott (rontott), amikor a függőleges fővonalától a teknős jobb első lábhoz tartó mellékvonalat a „fővonalon” teljesen áthúzták: **ŕ** Elfeledve „származását” és eredeti jelentését. Így látható a későbbi romlott (rontott) betűket is tartalmazó ábécékben. Sőt: a laikusok ma ezt a romlott rajzot tartják a székely rovásírás eredeti 'd' betűjének.

Vagy: a szintén teknős világmodell (üdv-hely = menny) piktogramjából származtatott nikolsburgi **ŕ** ü betű rajzát cserélték ki az 'üst' piktogram kettéosztott felső részének rontott rajzú ótörök: **ŕ** 'ü' betűjével. (L.: Szekeres 2008, No. 27.)

Néhány ótörök betű alkotására épp úgy (szintén) jellemző, hogy a kínai piktogram „görbe” vonalának rajzát „kiegyenesítették”, s így könnyebben véshető, róható betűket alakítottak belőlük. Pl. a kínai **𠃉** 'íjjal lő' jelentésű piktogram (ij) rajzának középső vonalát: **𠃉** (l. Szekeres 2008, No. 59). Miként ugyanebből a kínai piktogramból képezték az orhoni 'z' betű rajzát az ótörök **𠃉** *bu* (megsemmisít, elpusztít) szó véghangzójával, mert az ótörök nyelvben szókezdő 'z' hang nem létezett. (L.: Szekeres 2008, No. 63.)

A jenyiszeji 'z' betűváltozatok között már erősen rontott rajzúak, vagy kicserélt, más hangértékű orhoni betűk is vannak: **𠃉 𠃉 𠃉 𠃉 𠃉 𠃉** Bizonyítva a jenyiszeji ótörök ábécének az orhoni betűk átvételén alapuló, időrendben későbbi voltát, amikor olyan, rajzukban és piktogram előzményükben más betűk cseréi is végbe mentek, mint a fentebb említett, romlott székely ábécék betűinek esetében.

De említhetnénk még a székely No. 9. **⊕** föld, ótörök **⊕ ⊙ ⊕ ⊙** yer, yir (föld) jelentéssel alkotott ótörök betűt is, ahol már hiányzik a 'közép', a teknős piktogram két fővonalának metszéspontjával történt jelölése. Bár ez egyben a rajz egyszerűsítése is, ami szintén törvényszerű jelenség a „rovásírások” történe-

tében, mert mindig igyekeztek fára rovásnál a betűknek könnyebben róható rajzot adni.

2./e Az ótörök és székely írás történetében egyaránt közös „tanúbizonyosság”, amikor akrofoniás hangértékadás esetében a szó kezdőhangjának változásával a betűnek időlegesen még két hangértéke volt, mert a hangértékadó szót még mindkét kezdőhangjával ismerték.

Lásd a korabeli nyelvünkön megnevezett hun uralkodó Φ 'šän-jü' ('šäles nagy(u) egejú' = széles nagy egű) tamgáját alkotó (|) 'nagy', 'széles', 'ég' ideogrammák közül a 'széles' szavunk egykori š (s) kezdőhangjával képzett orhoni ótörök | š⁰ és s⁰ (s⁰ és sz⁰) hangértékű betűt, amelynek a későbbi jenyi-szeji feliratos emlékekben már csak s² (sz²) hangértéke van. Pld.: az orhoni Kültegin emlékmű feliratának második sorában, ahol a betűnek még | š hangértéke van: 𐌆𐌆𐌆𐌆𐌆 'qop almiš'.

Mert Kr. sz. u. a VIII. századra már befejeződött egykori 'széles' hangértékadó szavunk szókezdő š > s (s > sz) hangjának változása. (L.: Szekeres 2008, No.14.)

Az orhoni š (s) hangérték „harmonizál” nyelvtudományunk adatával, amely szerint „szél” (széle valaminek), így 'széles' szavunk szókezdő hangja „ösnyelvünkben” s (s) volt: „Az ugor alapalak a *šél₃ lehetett.” (TESz)

Ugyanilyen szókezdő hangtörténeti változásról „tudósít” a székely Ψ ž (zs) betű hangértékeinek története a nikolsburgi ábécében és a székely rovásnaptárban, amelynek korábban š (s) hangértéke volt. (l.: Szekeres 2008, No. 30)

A betű fs (ž) és efch (eš) hangérték jelölése a nikolsburgi ábécében nem tűnt fel a székely rovásírás „kutatóinak”. Pedig a betű š (s) hangértékét még a Bolognai Rovásemlék is „visszaigazolja”! — amelynek első, részletes ismertetésével Forrai Sándor (1985), majd lényegesen magasabb színvonalon Sándor Klára (1991) foglalkozott. Forrai Sándor nem ismerte fel a betű š (s) hangértékét, és mindhárom nevet ž (zs) hangértékkel olvassa.

Sándor Klára a „Nyelvtörténeti vonatkozások összegzése” c. fejezetben írja: „Arra is a rovásnaptár névalakjai mutatnak rá, hogy néhány, ma –s-végű névben a szóvégen a 15. századi adatokban még esetleg -zs-t kell olvasnunk, annak ellenére, hogy a latinbetűs helyesírás ezt nem jelzi.”⁶³

— Súlyos tévedés, mert Ő sem ismeri kellően a nikolsburgi ábécét! — Nem kell **zs** -t olvasnunk! — mert e három név utolsó betűit még a nikolsburgi ábécében is jelölt Ψ efch (š) hangértékkel kell olvasni! Idézzük könyvéből (1991) az érintett nevek írását:

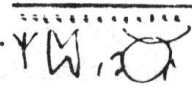
673.2.4 **Kolos (Skolasztika).** Scholastica. Február 10.
kol(t)t; *Kolozs.*
ekols.; Colo ſ ina/ M.; 4.

.....
Ψ A D O

⁶³ Sándor Klára 1991, 152.

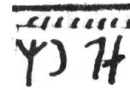
683.1.1 Ambrus. Ambrosius. Április 4.

ambruž = a | mbruž; Ambruzs v. Amburuzs.
ambrus; Ambro j y M.; 19.

677.1.8 Dénes. Dionysius. Október 9.

dinž; Dienezs
ediens; Diony j y; 8 (7).

Mindhárom idézett szó végén még Y š (s) hangértékű betű van! Nem ž (zs) hangértékkel kell olvasni!

A kínai Y 'šeng' (fiatal növény, kicsiny hajtás, csíra) szó kínai jövevény nyelvünkben, amelyhez: -e (l.: zsen-g-e), -ül (l.: zsen-g-ül), -dül (l.: zsen-dül) képzőink járultak. Szókezdő š (s) hangja a székely betű alkotásának idejében zöngésült nyelvünkben: š > ž (s > zs), amikor mindkét szókezdő hangjával még használták a hangértékadó szót. Miként a szintén idegen (főleg német) eredetű zsák, zsálya, zsámoly, zsellér, zsemle zsendely, stb. szavunknak is az 1400-as évek végéig követhető gót f és sch szókezdő betűkkel történő az írása. Nyelvünkben egykor nem volt (szókezdő) zs hang.

Nyelvtudományunk 'zsen-g-e, zsen-g-ül, zsen-dül' szavainkat „ismeretlen eredetű”-nek definiálja. (TESz) Az ótörök és a többi török nyelvben ismeretlen a 'šeng' szó. Ezért ótörök közvetítéssel nem, csak **eleink közvetlen kínai szomszédsága idejében** kerülhetett nyelvünkbe! — amit „véletlen egybeesést kizáró” piktogramja is igazol! Miként feltehetően előfordul nyelvünkben még számos más kínai jövevény is, amelyekkel nyelvtudományunknak foglalkozni kellene. Pl.:

hui visszafordulni, visszatérni „Lárma, paizscsörgés, ördögi huj! huj! szó: Félelem a vadnak ez idegen új szó.” (Arany János: Buda halála, Ötödik ének.)

Eszerint a „Huj! huj!” szavunk nem „önkéntelen hangkitörésből, vagy hangutánzó eredetű indulatszó” feltevésével keletkezhetett (TESz), hanem olyan kínai eredetű katonai szakszavunk, amelynek kiáltása egykor a menekülés színleléséből a *visszafordulás* műveletét jelentette.

Erre utalhat az 'u' hang nyíltabbá válásával keletkezett 'huj > haj-' alapszó, és a -rá határozószóval képzett haj+rá ('hajrá') szavunk is („Rá! — Rá! — Hajrá!) — vagy: „Rájuk megyünk!”, miként az -sz deverbális képzővel a 'hajsz-' alapszavunk, amelyből +a főnévképzővel 'hajsza', és gyakorító képzővel 'hajszol' szavunk is. Ezek feltehetően mind a kínai eredetű 'hui' szóból képzett katonai szakszavaink volnának. A török nyelvekben ismeretlenek.

Vagy a kínai: *csi* ('csirke, tyúk') szó, amelyből nyelvünkben a 'csi+be', 'csi+r+ke', 'csi+kó', 'csi+du' stb. szavunk származhat. Vagy: a kínai *háj* ('gyermek') szóból: háj+csi > hajcsi (l.: 'csi-csi-kál, csi-gat', stb.). „Paplan alá! Hajjcsi!” — Stb.

Érdeemes volna kutakodni ismeretlen, hangutánzó, vagy gyermeknyelvinek

tekintett szótöveink (szavaink) után a kínai nyelvben, amelyek nyelvünkben többnyire képzőkkel vannak ellátva. Ez egyik ismérvük. Ez bizony sinológus feladat volna.

A magyar és a török nyelvek magánhangzó-harmóniája miatt az eltérő hangrendű kínai nyelvből a jövevényszavak átvétele mindig is a szavak jól hallható, teljes értékű hangzóin és jelentésén alapulhatott. A kínai nyelv félhangzóit nem érzékelték (érezkelhették), csak a teljes értékű, jól hallható hangokat.

Vagy szókezdő mássalhangzók torlódása esetében az egyiket „kiejtették”. Pl. a kínai *t'ien* ('ég') szó (B. Karlgren (1957) No. 361) az ótörök nyelvbe: „*tän-si* < chin. 天子 *T'ien-tsü* Kaiser || imparátor” ('császár') (AlttGramm)

— A *t'ien* > *tän* alakban került (kerülhetett) nyelvünkbe, és az ótörök nyelvbe is, mert szavak elején a mássalhangzók torlódását az ótörök nyelv sem tűrte. ('Isten' szavunk az 'is' (ös) szóhoz kapcsolódó 'tän' (kínai: 'ég') szó összetételéből jött (jöhetett) létre a kereszténység felvétele idejében.

3./ A székely és az ótörök betűk történeti előzményeit a hun és koraavar régészeti leleteken előkerült piktogramok és ideogrammak igazolják. (L.: Szekeres 2008, 182-190, és 200-214.) Így a žaman-togaji hun sírból előkerült csontlemez rajzán (Szekeres 2008, 63.), a jutasi koraavar vadászsípon és a homok-rév/mokrini csontraizon (Szekeres 2008, 203.) a rajzok mellé „feliratként” rótt székely betűk *piktogram/ideogramma előzményeit* látjuk.

Ótörök piktogram feliratoknak eddig nem akadtam nyomára, vagy nem ismertem fel, mert a piktogramok megnevezésének nyelve önmagában nem ismerhető fel. Csak az orhoni „Шивээт Улаан” (Shiveet Ulan) emlékmű (Kr. sz. u. V. – VI. századba datált) kőtáblája kerülhet „valamiféle” előzmény gyanújába:

Betűfelirat nem lehet, mert a piktogramok, ideogrammak és ágyékháromszög-szerű antropomorf alakok teljesen rendszertelen összevisszaságban vannak a kőlapra vésve. Több olyan kínai/hun piktogramot és hun ideogrammat is látnunk rajta, amelyek az ótörök és székely ábécé betűinek előzményei.

Felülről indulva vizsgáljuk a jeleket (piktogramokat). A No. számok Szekeres (2008) jelicikk számai. A belőlük képzett székely és ótörök betűk hangértékeit félkövér, aláhúzott betűivel jelölöm:

- 1./ No. 13. Jelentése: 'nagy'; hangértékei: székely: n; ótörök: n²
- 2./3. Ligatúra (jelösszevonás). Jelentése: 'juh, antilop' + 'apa, atya'. Ótörök: 'kočqar² (kos)' + d²ädä (apa).
- 2./ No. 35. J.: 'juh, antilop'; székely: nt; ótörök: 'kočqar², košqar² (kos)'.
- 3./ No. 20. J.: 'apa'; székely: 'apa/aty'; ótörök: 'd²ädä: (apa)'.
- 4./5. A némileg rontott 'folyó)víz' és az 'észak' ideogrammapárja.
4. No. 3. J.: '(folyó)víz'; székely: 'jó'; ótörök: 'sub/supp' (szub/szup) (víz).
- 5./ No. 4. J.: 'észak'; ótörök: 'ir, yir (észak)' és: 'ej(szak)'.
- 6./ L. mint No. 35.
- 7./ No. 10. J.: 'ég'. Az ideogramma még nem szögletesített előzménye. (Bóna 1993, 100.; Szekeres 2008, 63.)
- 8./ No. 23. (> ~~†~~) J.: 'jég'; székely: 'gyeg' eredeti piktogram változata.
- 9./ No. 6. J.: 'nyílhegy'; székely: 'vas nyílhegy'. Ótörök: 'tämürgän (vas nyílhegy)'.
- 10./ No. 8. J.: 'vessző, rovásvessző'; székely: 'celőke, cselőke (a nyíl száraz fa (ló)vesszője)'; ótörök: 'oq (nyíl), siruq (karó, pózna)'.
- 11./ No. 2. J.: 'Nap'; jenyiszeji ótörök: 'on¹ (dél)'.
- 12./ L. mint No. 3.

A kőtáblán lévő piktogramok, ideogrammak kigyűjtésével az alábbi ismeretekhez jutottunk:

a./ A kigyűjtött tiz jel közül hét került elő hun, egy pedig koraavar régészeti leleten. A tizből nyolc (No. 13.; No. 35.; No. 20.; No. 3.; No. 10.; No. 23.; No. 6.; No. 8.) a nikolsburgi ábécé betűinek piktogram és ideogramma előzménye!

A kőtáblán hét olyan piktogram/ideogramma van, amelyekből az orhoni: No. 13.; No. 35.; No. 20.; No. 3.; No. 4.; No. 6.; No. 8. — az No. 2. piktogramból pedig a jenyiszeji ótörök ábécében alkottak betűt.

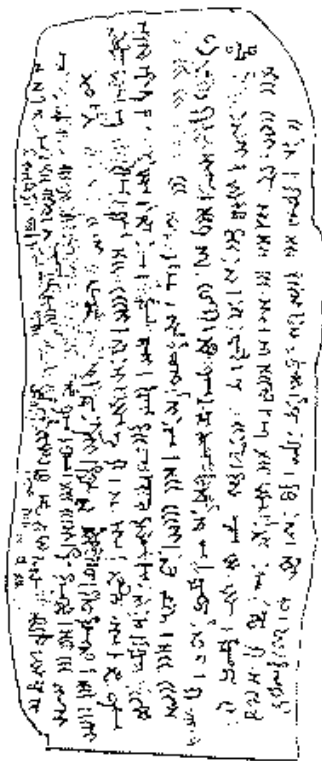
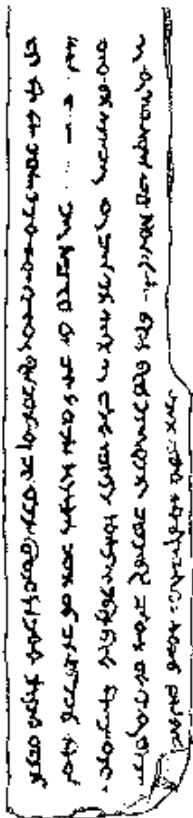
Megállapíthatjuk, hogy a kőlapon még nem ótörök betűket, hanem hun (piktogram, ideogramma) előzményeit látjuk, mert a No. 10. 'ég' ideogrammanak (a székely 'g' betűnek) eredeti rajzát a Žaman-Togaj 21. kurgánja melletti hun sírban talált „feliratos csontlemezen”, a No. 23. 'jég' pikto-

gramot pedig a jutasi 125. avar sírból előkerült vadászsíp rajzán is látjuk. Az ótörök ábécékben ezekből nem képeztek betűt.

Mivel feltárható, olvasható összefüggést (összefüggéseket) nem sikerült megállapítani a kőlapra vésett piktoqramok, ideogrammák között, — a ШИВЭЭТ Улаан emlékmű „feliratának” alkotója feltehetően olyan személy lehetett, aki a piktoqramok, ideogrammák rajzait (és talán némelyik jelentését is?) ismerhette, azokat a saját gondolatvilága összevisszaságában véste fel az egyébként kiválóan előkészített kőlapra.

S hogy csak egy ilyen korai, össze-vissza rótt, értelmezhetetlen „felirat” maradt fenn az utókornak, jelzi: az I. Ótörök Birodalom népei még nem ismerték (nem ismerhették) az ótörök írás ábécéjét, mert még nem létezett. Az első ótörök feliratokat a Kr. sz. utáni 830-as év körüli időpontra datálják.

Az ennél korábban az ótörök írás (és ábécé) hiányát „jelzik” a legrégebbi szogd, brahmi - kharosti (?) betűkkel írt feliratok is, amelyek a Kr. sz. u. VI. századba (581 – 599) vannak keltezve az alábbiak szerint:

A baloldali kép Татпар (Kutlug / Elteris) kagán emlékművének (Kr. sz. u. 581 – 582-be datált) kurzív szogd írással írt feliratának egyik oldala. Elfogadott olvasata nincs. (Egyik oldalán négy vízszintes sorban, kharosti-szerű olvasatlan felirat is van.)

A középső a ХУйic толгойн (Huis Tolgoy) emlékmű komplexum (Kr. sz. u. a VI. VII. századból), két brahmi-kharoshti-szerű felirat (régí szanszkrit?) ismeretlen nyelven. Szintén olvasatlan.

A jobboldali kép a Нирн каган (Niri qayan) emlékmű komplexum (Kr. sz. u. 587-599) szintén kurzív szogd felirata. Mindössze 8 sornyt olvastak el a 13 (vagy 20?) sorból. —

Az orhoni ótörök írástörténeti „előzmények” jól mutatják az írás igényének megjelenését Kr. sz. u. a VI. század végén, az I. Türk Birodalom idejében. de kkor még ótörök írásról nem beszélhetünk.

Az orhoni ótörök ábécé (és írásrendszer) alkotásának időpontját (az eddig feltárt ismereteink alapján) bizonyíthatóan csak a VIII. század elejére, a II. Türk Birodalom idejébe tehetjük az alábbi indokok szerint:

Az orhoni „Шивээт Улаан” emlékmű kőtábláján olyan, a hunok által átvett kínai piktogramok és hun alkotású ideogrammak vannak, amelyek székely és ótörök betűként egyaránt ismeretesek. De hiányoznak még azon ótörök betűk olyan kínai piktogram előzményei, amelyeket a No. 22. ’rét’, és a No. 27. ’üst’ piktogram kettéosztásával származtattak. Ezért az ótörök ábécék piktogram és ideogramma előzményeit két csoportra oszthatjuk:

a./ Hun előzményként átvett kínai piktogramokra, és a hunok által alkotott „teknős jelcsalád” ideogrammáira.

b./ Olyan kínai piktogramokra, amelyek nem kerültek elő (eddig) hun előzményként, csak betűként ismeretesek az ótörök ábécékben.

Az (orhoni) ótörök ábécé és írásrendszer alkotásához olyan „betűalkotó(k)” segítsége kellett, aki(k) még ismerték a hunok által alkotott teknős jelcsalád páros (Hung fan) ideogrammáit, és a hun uralkodó \emptyset tamgájának (|) ideogramma összetevőit, és megnevezését nyelvünkön. És (valamennyire) a kínai piktográfiát.

Valamint jelentős ismerete(ik) volt(ak) a brahmi-kharosti írástípus rendszeréről, amelynek már voltak „ótörök előzményei” a Татнап (Kutlug / Elteris) kagán és a Хүйс толгойн (Huis Tolgoy) emlékmű komplexum felirata elkészítésekor, Kr. sz. u. a VI.-VII. században.

Ilyen komplex ismeretekkel bíró „tudós embert” (embereket) csak a korabeli Kínából, vagy Kína északi, „hun határvidékéről” lehetett hozni (hozatni), aki (akik) nagy valószínűséggel a déli hunok (vagy avarok?) leszármazotta(i) lehetett (lehetek). Aki(k) még ismerte (ismerték) a hunok által használt piktogramok (ideogrammak) jelentését és a szakrálisan fontosabbak hun szavakat is, mert az ’ej(szak), valamint a nagy(u) (nagy), šeleš (széles), ege (ég) szavunk csak így lehetett a székellyel azonos hangértéket adó szava az ótörök betűnek.

Épp úgy, miként az ótörök feliratokat — évszázadok múltán — már csak Kínából hozott „qam” –ok (sámánok) tudták a 13. század közepén elolvasni, mert az észak-kínai határvidék mindig az utolsó behódolt, beolvadó „barbárok” területe volt.

Az orhoni ótörök írás írástörténeti előzményei bizonyoságként mutatják, hogy az ótörök írásnak nem volt időrendben megfogható „belső fejlődése”. Olyannak alkották Kr. sz. u. a 830 körüli években, ahogy az első ótörök betűkkel vésett orhoni feliratokban ma is látjuk.

Az eddig feltárt tényadatok alapján megállapítható, hogy az eddig még feltáratlan „kelet-európai” rovásírás ábécék alkotása időrendben megelőzte (megelőzhette) az orhonit! — mert azokat a már korábban nyugatra elvonult hunok (és avarok) piktogramjaiból és ideogrammaiból alkották!

Belső szerkezetük sem lehet azonos az orhoni típusú írásokkal, mert eltávolodtak (elvonultak) a kínai és brahmi írástörténeti kultúrkör közelségéből. Így a Szarvas-Nagyszentmiklósi rovás emlékeket is ebbe a csoportba kell sorolnunk. A betűalkotásra bizonyára a görög írás, vagy más hatás is érvényesült.

A székelyek elődei is a középvár-korban (ennek hatására?) kezdtek betűket alkotni, mert néhány olyan betű is előfordulnak bennük, amelyek a Szarvas-Nagyszentmiklósi rovás emlékekben is láthatók. Akkor, mikor a középvár-korban nyelvünkön az első tárgyfeliratokat: a jánoshidai tütartó, kunágotai ezüstkorsó, ozora-tótipusztai lelet, kiskőrös-vágóhídi kehely tárgyfeliratait alkották, s amelyek többsége azért nem azonos a „kelet-európai” rovásírások betűivel, mert a székely betűket közvetlenül hun és koraavar piktogramokból alkották. (L.: Szekeres 2008, 200-214)

4./ A kínai piktogramok ótörök átvételei nem minden esetben „direkt jelentésükkel” történtek, de mindig jelképi összefüggésben vannak az eredeti jelentéssel. Ez jól látható a teknős jelcsalád történeti összehasonlító vizsgálatánál, ahol a ’tűz’ ideogrammából, a jenyiszejiben a „napkarikából” is ’*oη*’ (dél) jelentéssel képeztek η (nazális) hangértékű betűt (l.: No.2.), mert a tájolt teknős Hung fan piktogramból származó ’tűz’ ideogramma tájolója, és a ’Nap’ is délen van.

A kínai ’ék, nyílhegy, behatol, áthatol’ jelentésű piktogram rajzváltozatnak (l.: No. 54.) az ótörök *č* és *ğ* hangértékkel meghatározható *čoy-* ,*čog-* ’schlachten’ (’öl, megöl’) jelentése van. (AlttGramm.)

A kínai ’bárd, alabárd’ piktogram (l.: No. 57.) a jenyiszeji ábécében a ’*küzät*’ (ör, örség) jelentés szavával kapta *kü* és *ük* hangértékét, mert az alabárd az ’ör, örség’ jelképe volt.

A hun uralkodó *šan-jü* ∅ tamgája ’*us*’ (ös)-ként van feltüntetve a nikolsburgi ábécében, mert a székelyek „ös(ük)ként” tisztelték. Épp így, a kínai ’*utódok, utána megy*’ jelentésű kínai piktogramnak (L.: Szekeres 2008, No.38.) a székely nikolsburgi jelcsaládban (ábécében) *tprus* (tiprós) megnevezése van. Mert az üldöző azért „megy utána” a menekülő ellenségnek, hogy megsemmisítse, „eltiporja”. A piktogram ennek az „utána menésnek”, üldöző katonai (harcászati) műveletnek lett a jelképe.

5./ A hangértékképző szavak hangrendje, és a belőlük képzett ótörök betűk magas vagy mély hangrendje között sincs összefüggés. Eklatáns példája, hogy a ’tűz’ és ’dél’ ideogrammából és a ’Nap’ piktogramból egyazon ’*oη*’ (dél) jelentéssel képeztek véghangzó η⁰, η¹, és η² (nazális) hangértékű betűt (l.: No. 2.), mert a ’tűz’ tájolója és a ’Nap’ egyaránt *délen* van.

6./ Az ótörök írás brahmihoz hasonló rendszerű, magas és mély hangrendű szótagokra épített szerkezete, az ótörök nyelv hangtörténete és az alkotók rendelkezésre álló (többnyire) hun előzményű piktogramok és ideogrammak meg-

határozták (és behatárolták) a betűalkotó(k) munkáját.

A betűk többségének ótörök hangértékképzése a piktogramok és ideogrammak ótörök megnevezésének szókezdő és véghangzó hangjával, vagy szótagjával (pl.: No. 8. 'uq, qu'; No. 29. 'ük, kü', 'ök, kö'), és néhány esetben a szavak belsejében lévő mássalhangzók hangkapcsolatával (pl.: No. 48. 'nd, nt'; No. 60. 'ny' (nj); No. 61. 'nč' (ncs) történt. (Ily módon képezték a székely nikolsburgi ábécében az 'antilop' jelentésű piktogramból a szó belsejében lévő 'nt' hangkapcsolattal alkotott hangértéket is. (L.: No. 35).

De néhány betű hangértékképzése az ótörök nyelv hangtörténete és a történelmi hagyományok miatt, csak a piktogramok és ideogrammak nyelvünkön megnevezett szavaival volt lehetséges az elsőként alkotott orhoni ábécében: No. 4.: ej(szak); No. 10.: eg² ('ég'); No. 13.: n²ogy(u), ('nagy'); No. 14.: šel(es), s²el(es), ('széles'); No. 22. r¹et ('rét'). A piktogramok (ideogrammak) nyelvünkön megnevezett szavai tévedhetetlenül adják az ótörök betűk hangértékét!

Az ótörök írás betűinek alkotására (miként a székelyre is!) — csak részben jellemző az akrofóniás (szókezdő) hangértékkadás, ami a Proto-sinai — mediterráneumi írástörténelmi kultúrkörben még általános. Az ótörök és a székely rovásírás jel és betűtörténelmi előzményeikkel nem a Proto-sinai (arámi) írástörténelmi kultúrkörbe tartoznak. A különböző írástörténelmi kultúrkörökben (íráscsaládokban) egymástól különböző betű és szótagalkotó stb. szisztémák érvényesültek. Az írás története rendkívül változatos.

Az ótörök nyelvben nem volt szókezdő *r*, *η* (nazális), *g*, *ğ*, hang. A *p* is csak szanszkrit és szogd jövevényszavakban fordult elő. Ezért szavak végén előforduló hangokkal (pl. No. 2. 'oŋ'; No. 3. *sub* ~ *sup*; No. 55. 'tal'; No. 58. *bičil*'; No. 35. 'kočqar', — vagy nyelvünk 'ret' ('rét') szavának szókezdő hangjával kaptak (kaphattak csak) hangértéket. A véghangzóval képzett ótörök hangérték gyakoribb, mint a mai nyelvünk hangrendszeréhez időrendben is már jóval közelebbi nikolsburgi ábécé betűinek hangérték képzése (alkotása) idején, amikor a nyelvünkben régebben létező hangokra már nem is alkottak betűket. Ez „alsó időhátként” nyelvészeti szempontból jól határolja a székely rovásírás betűalkotásának lehetséges időszakát. Felső határát pedig a két, *š* (s) és *s* (sz) hangértékkel rendelkező betű, és a hangértékeket a nikolsburgi ábécében rögzítő írásmódok adják. Pl. a 'cs' betű hangértékét *ch* betűkapcsolattal (lásd az echech (ecsecs) ligatúrát is!), a 'gy' hangot *g* betűvel jelölték. Stb. Az írástörténelmi kutatójának ezért alapvetően fontos a nyelvek hangtörténelmének valamilyen fokú ismerete. A „rovásírás kutatóknak” pedig korai latin betűs írásunk ismerete is. Mert nem csak a jó pap tanul holtig.

Ezért „kőkori”, vagy „ötven ezer éves”, vagy „bronzkori magyar írás” feltevése is a laikus tudatlanság tanúsítványa az írástudomány területén!

Rendszerét tekintve a székely írás is lehet szótagoló, mint az ótörök, de lényegesen különbözik abban, hogy nincsenek csak magas vagy csak mélyhangrendű magánhangzókhoz kapcsolódó, mássalhangzókat jelölő betűi. Ezért a sok ótörökkel közös azonosság és hasonlóság mellett a székely hangértékek már az

európai latin írás hatását is tükrözik.

7./ Az első ótörök betűkkel írt feliratok „központi akarat megrendelésére” készültek. Ezért az ótörök írás nem „írástörténeti fejlődés”, hanem hatalmi akarral megvalósított alkotás eredménye.

Nem zárható ki az sem, hogy e „munkáknak” (kínai szokás szerint), volt „főfelügyelője” aki a munkálatokat ellenőrizte. Ezért a betűket az első orhoni emlékműveken „kínai pontossággal” vonalak közé vésték. Ami később, a már nem központi megrendelésre készített feliratoknál elmaradt.

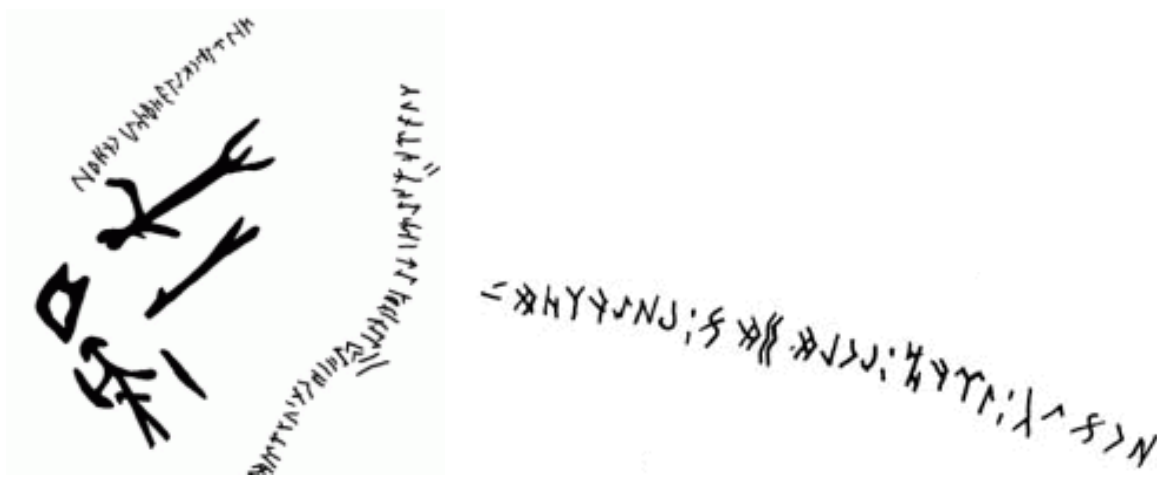
Nomád népek vonulásánál mindig voltak olyan visszamaradó néprészek, amelyek nyelvüket és sajátos kultúrájukat kedvező környezetben még évszázadokig meg tudták őrizni. Gazdasági kényszerből nem kötődtek még a „hivatalos”, érvényesülés nyelvéhez, mint a mai modern államokban. A „déli hunok” néhány évszázad alatt beolvadtak a nagy tömegű kínai népességbe. Az avarok uralmának Kr. sz. u. 552-ben történt leverése és az orhoni ШИВЭЭТ Улаан (Shiveet Ulan) emlékmű Kr. sz. u. az V. – VI. századba keltezésének időpontja pedig „szinte találkozik” egymással.

Néhány ótörök betű különféle (hangtörténeti, stb.) okok miatt, csak a nyelvünkön megnevezett piktogram (ideogramma) jelentésének szavával nyerhette el hangértékét. Finnugor eredetűnek tekintett szavaink és kicsinyítő-becéző képzőink szórványai az ótörök nyelvben — szintén bizonyítják nyelvünk és a keleti ótörök nyelv egykori „közvetlen találkozását”. (L.: „Finnugor eredetű szavaink A. von Gabain ótörök glosszáriumában. Kicsinyítő becéző képző(in)k az ótörök nyelvben” c. tanulmányom.)

Átvételük és beépülésük az ótörök nyelvbe lényegesen korábbi időszakot feltételez az első ótörök feliratok datálásánál.

Ugyanekkor a legkorábbi keleti ótörök, valamint köztörök és más ismeretlen török eredetű szavaink átvételei a bolgár-török nyelvi érintkezéseknél szintén lényegesen korábbi időszakra is rávilágítanak.

8./ Az ótörök jelrendszerekből a **kü, ük** (l.: No. 29.) és az **I²** (l.: No. 55.) betű kivételével hiányoznak a ku-wen (kínai óképírás) piktogramokból származó betűk. De hiányzik a hunok és korai avarok régészeti leletein egyaránt jelen lévő, és a székely nikolsburgi ábécében (jelcsaládban) a kínai 𠄎 ’jég’ > ’**gyeg**’ piktogramból alkotott (No. 23.) ’**gy**’ hangértékű székely betű ótörök változata is. Csak a hun-kori kőrajz fölé és alá rótt „Del uul” felirat alsó sora alá róva két helyen, és a negyedik tábla egyik sorának végén fordul elő:

Betűként ótörök olvasatuk sincs. Nem tudni, milyen célból rótt a felirat alsó sorának ötödik betűje alá és a hosszú sor végére a felirat készítője.

9./ Az ótörök betütörténetre is jellemző a betűk rajzának egyszerűsítése, a több részből álló piktogram részek összekötése. Eklatáns példája az (No. 47.) *kičig* ('kicsi') piktogramból képzett betű története.

A kínai 小 'kicsi' jelentésű piktogramot 180°-al elforgatva vették át az ótörök jelrendszer(ek)be: 𐰇 'Majd „szépítették”': 𐰇 (Kültegin felirat); a három vesszőt összekötötték: 𐰇 (Jenyiszej (e-45) felirat); majd már rontva, még bonyolultabb módon kötötték össze: 𐰇 (Talasz VIII felirat).

Amikor egy betű már elveszíti piktogram előzményű képzetének rajzát, biztosak lehetünk abban, hogy nem ismerték, „elfelejtették” piktogram jelentését. Ugyanezt látjuk a 𐰇 > 𐰇 *jég* ('gyeg') piktogramból képzett székely 'gy' betű esetében, ahol a két ferde vonalat egy függőleges vonallal kötötték egybe. Ennek első hiteles előfordulása a Nikolsburgi ábécé 𐰇 *eng* ('engy') ligatúrájában.)

10./ Maradt néhány ótörök betű, amelyek írástörténeti szakirodalmi adatokkal bizonyítható történetét különböző okok miatt eddig nem sikerült hitelesen, pontosan levezetni.

Ilyen a No. 56. sorszámommal jelölt betű, amelyik úgy az orhoni, mint a jenyiszeji jelrendszerben *d'* hangértékű. Sajátos rajzát könnyen, kizárólagos pontossággal sikerült egyeztetni a kínai írástörténeti szakirodalom műveiben. Bernhard Karlgren No. 406. 'erős', 'egy erős íj', illetve Kyril Ryjik No. 355. jelcíkké jelének 'izomerő' jelentésével.

'Erős' jelentésű szó csak szókezdő 't' hanggal fordult elő az ótörök nyelvben. Az is kínai jövevényként: „*tī, tii* < chin. *ting* „fest” immer, beständig, fest || *daima, daimî, saġlam*” („erős” mindig, állandó, erős) (AlttGramm) Ebből jöttek létre a különböző 'erős' jelentésű változatok: „*mtü. tygra* 'stark sein' (erőssége), *IM. tygra* 'batırlanmak'; *uig. (Gab.) mtü. tygra-k* 'stark, fest' (erős, szilárd)”, továbbá: „*kzk. oir. usw. tyη* 'schwer, fest, stark' (nehéz, állhatatos, erős), 'sehr, in hohem Grad' (nagyon, magas mértékben), *jak. tyη, дыη* 'туго напряженно' (fe-

szesen, feszülten), tob. дын 'fest' (állhatatos, szilárd); ^{64 272} (M. Räsänen)

Csak később, a törökországi török nyelvben, szókezdő t > d hangváltozással: „*dinč kräftig, kraftvoll*” (erős, erőtéljes)⁶⁵ Csakhogy: a törökországi török, vagy más későbbi török szó nem lehet az ótörökben hangértékadó. Így a tob. (toboli dialektus) дын sem.

Ezért hangértékadó szó pontos megállapítása, azonosítása további kutatást igényel. De ez már turkológus feladat.

A másik, hasonló probléma az orhoni ny ('nj') hangkapcsolatot jelölő, No. 60. sorszámú betű.

Két mássalhangzó hangkapcsolatából álló hangérték történetének feltárása a legnehezebb feladat még a képzett, írástörténeti és nyelvi ismeretekkel is bíró kutató számára is, mint a „szabályosabb” hangértékű betűnek, mert mássalhangzó hangkapcsolatok többnyire csak szavak belsejében fordulnak elő. Ezért ehhez a török nyelveket jól (jobban) ismerő kutató szükséges.

Szókezdőként az ótörök nyelv (miként a magyar is) került a mássalhangzó „torlódásokat”. Lásd a No. 35. jelicikben a székely ʎ 'nt' hangkapcsolatot jelölő székely betűt, amelyik a kínai piktogram 'antilop' jelentésváltozat 'nt' hangkapcsolatából kapta hangértékét.

Az átvett kínai piktogram változatok ʎ ʎ ʎ jelentései: 'juh, antilop, kecske'. Az ótörök nyelvben még nem volt még szókezdő 'r' hang. Ezért a kínai piktogram ótörök 'kočqar, košqar' (kos) jelentésű szó véghangzójával adtak hangértéket az ʎ 'r²' hangértékű ótörök betűnek.

— Az ótörök írás betűinek alkotása (képzése) Kr. sz. u. a VII. század legvégén, vagy inkább a VIII. század elején történhetett (lásd időrendben a legelső ótörök betűkkel írt „Memorial Complex Eletmiš Yabgu (Bilge atačim) 716; 718?” emlékmű feliratát).

Az azonos kínai piktogramokból származó ótörök és székely betűk és a közös „írástörténeti jellemzők” épp úgy meghatározzák az írástörténeti rokonságot, a közös írástörténeti kultúrkörbe (íráscsaládba) tartozást, mint nyelvészetben a nyelvcsaládokat az alapszókinés és a nyelvtani szerkesztés közös eszközei. — Az írások kutatójának feladata, hogy az írások történetét az írástörténeti kultúrkörökben (íráscsaládokban) feltárt sajátos összefüggések alapján, történeti összefüggéseikben, történeti összehasonlító szakirodalmi adatokkal bizonyítva tárja fel. Mert ahány írás, annyi az egymástól függetlenül létrejött írástörténeti kultúrkörökben (íráscsaládokban) létező összefüggés és sajátosság. És eltérés.

A „rovásírás kutató” is csak akkor kap hiteles eredményeket, ha kellő írástörténeti felkészültséggel meg tudja keresni, fel tudja kutatni a már azonosított írástörténeti kultúrkör hiteles piktográfiájában a betűk rekonstruált piktogram (ideogramma) előzményeit, és fel tudja tárni az íráscsalád közös jellemzőit. Mert

⁶⁴ M. Räsänen „Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen (1969) 477-478

⁶⁵ M. Faruk Bayrak, 2000, 500. o.

a közös írástörténeti jellemzők összekötnek, a nem létezők és bizonyíthatatlanok szétválasztanak.

Így, eszerint kell tekinteni a kínai írástörténeti kultúrkörbe tartozó ótörök és székely írás rokonságára is.

Irodalom:

A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótára, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.

A Magyar Nyelv Értelmező Szótára, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

B. A. Булатова: Рууическая надпис на хуме из ферганы 1965. The text is studied by E.Tenishev and V.Bulatova in 1973.

Bóna István: A hunok és nagykirályaik, Budapest, Corvina, 1993.

Danzel, Theodor-Wilhelm: Die Aufgänge der Schrift, (1912), Leipzig, Voigtländer.

Faulman, Karl: Illustrierte Geschichte der Schrift, Wien –Pest, Leipzig, 1880.

Ferenczi István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál Erdélyi Múzeum 58. kötet, 1996 1 -2. füzet.

Gabain, von A. (Annemarie von Gabain): Alttürkische Grammatik, Leipzig, Otto Harrasovitz, 1950.

Györffy György - Harmatta János: Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében. Honfoglalásról sok szemmel. Szerk. Kovács László és Veszprémi László Balassi Kiadó, 1997.

Harmatta János: A türk rovásírás legkorábbi emlékei, Antik tanulmányok, 1997.

Karlgren, Bernhard: Grammata Serica Recensa, Stockholm, 1957.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

László Gyula: Őseinkről, Budapest, Gondolat Kiadó, 1990.

Maspero, Henri: Az ókori Kína, Budapest, Gondolat Kiadó, 1978.

Michelangelo Naddeo: The Ugaritic abjad... a rovás alphabet, Printed on August 2007 by Selgraph srl – Cocquio T. (VA) Italy.

Németh Gyula: A magyar rovásírás, Budapest, A magyar Nyelvtudomány Kézikönyve II, 2.

Ryjik, Kyril: L'idiome chinois, élémentaire a la lecture intelligible des caracteres chinois, Paris Payot, 1980.

Räsänen. Martti: Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen, Helsinki, 1969.

Sándor Klára: A Bolognai Rovásémlék, Szeged, 1991.

Szekeres István: A székely és ótörök írás jeltörténete Bevezetés a történeti ösz-

szehasonlító jeltörténet módszertanába Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2008.

Vékony Gábor: Későnépvándorlás-kori rovásfeliratok a Kárpát-medencében 106-107.

Szekeres István:

Finnugor eredetű szavaink A. von Gabain ótörök glosszáriumában. Kicsinyítő-becéző képző(in)k az ótörök nyelvben

Amikor egy témakörben olyan újabb adatok kerülnek elő, amelyek figyelmünket elkerülték, akkor *szükséges a korábbi megállapítások felülvizsgálata, módosítása. Így esetünkben, a csuvasos típusú* („nyugati ótörök”) nyelvi érintkezések előtti török kapcsolatok vizsgálata, amelynek „nyomait” a keleti ótörök nyelvbe átvett szavaink történetével vizsgálhatjuk.

Annamarie von Gabain *Alttürkische Grammatik* c. könyve glosszáriumában olyan szavakkal is találkozunk, amelyek nyelvünk finnugor eredetű szókincsébe tartoznak. De erről nyelvtörténetünk szakirodalmában egyetlen tanulmányt, vagy könyvet sem találunk.

Már írástörténeti kutatásaim közben többször fennakadtam azon, hogy oly sok ótörök jövevényszavunk ellenére az ótörök nyelvben előforduló jövevényszavainknak egyáltalán nincs publikációja. Pedig népek között az érintkezések mindig is kétoldalúak voltak. Ha történelmi kapcsolataink folyamán a török népektől átvettünk szavakat, akkor törvénytörő, hogy ők is átvegyenek tőlünk. Mert egykor nem csak mi voltunk ott az „átvétel helyén”. Ott kellett lenni az átadóknak is, akik lehetnek szintén átvevők.

Kölcsönös érintkezéseket nem lehet csak egyirányú, egyoldalú felfogással és látásmóddal vizsgálni.

A magyar nyelv történetének könyvtárnyi irodalma van. Könyvek, tankönyvek sokaságában szinte már memoriterként olvashatjuk a különböző „műveltségi” tárgykörökbe sorolt (iráni, ótörök, szláv, stb.) jövevényszavainkat, hogy melyik nyelvből milyen szavakat vettünk át. Hogyan gazdagodott népünk műveltsége. Az elmélyültebb ismeretekre vágyók már az olyan török hangtani sajátosságokról is olvashatnak, mint: rotacizmus, lambdacizmus.

Népünk egyoldalú, monoton-átvevő kapcsolatáról a régi török nyelveket beszélő népekkel.

Írástörténeti kutatásaim közben szembesültem azzal is, hogy néhány ótörök betű az ótörök nyelv hangtörténeti sajátosságai miatt (l. No. 10. ’ég’, és No. 22. ’rét’), vagy „történelmi örökségként” (l. No. 15. ’šan-jü’ = No. 14.: š/s ’széles’, No. 13. n ’nagy’, No. 10. ’ég’) csak ideogramma előzményük nyelvünkön megnevezett szavának akrofonijával, vagy véghangzójával (l. No. 10. **eg**) kapták (kaphatták csak!) hangértéküket. Más lehetőség a piktogram (ideogramma) je-

lentések és a belőlük képzett betűk hangértékeinek összefüggése miatt nem léteznek.

A VII–VIII. században az ótörök nyelvben még nem volt szókezdő 'g' és 'r' hang, és biztos, hogy szókezdő 'g' hang a mi nyelvünkben sem. Ehhez elég végigolvasni a TESz –ben 'g' hanggal kezdődő szavainkat. Egyetlen alapszókincsünkbe tartozó szót nem találunk szókezdő 'g' hanggal. A néhány, a török nyelvekben ma is 'k' szókezdővel kezdődő ótörök jövevényszavunk (pl.: 'güzü') a nyelvünkben zöngésült. A többi szláv (pl.: káčer>gácsér), latin, germán, vagy bizonytalan eredetű. Vagy hangfestő (pl.: kacsos>gacsos), vagy hangutánzó szó.

Az ótörök 'kők' (ég) szónak még nem létezett 'gök' változata. Így az ótörök 'g²' betű hangérték képzése az 'ég' ideogrammból csak nyelvünk 'ég' szavának véghangzójával (l. Szekeres, No. 10. : 'eg') történt. Szókezdő 'r' hang a 'rét' piktogramból képzett betű esetében is csak a nyelvünkben létezett. Az ótörök nyelvben csak 't' szókezdővel (l.: tariylay 'mező') fordul elő a piktogram jelentését megnevező ótörök szó. (l. No. 22.)

Ezért nyelvünk említett hangértékadó szavainak még ismertnek kellett lenni az ótörök betűk hangértékadásának helyén és idejében, ahogy Gabain ótörök szójegyzékében (az ótörök nyelvben) is voltak finnugor eredetű jövevényszavaink.

Betűk, szótagjelek hangértékeit nem minden írástörténeti kultúrkörben azonos módon: akroфонia (szókezdő hang, szótag) alkalmazásával alkották meg az emberiség írástörténetében. Ez lényegében csak a föníciai írástörténeti kultúrkör létrejöttében igaz. A székely és ótörök írás betűinek képzésében sem általános. Más írástörténeti kultúrkörökben más elvek (is) érvényesültek igen nagy változatosságban.

Az akroфонia elvének általánosítása olyan naivan terjesztett blőd állítás, amely az egyetemes írástörténeti szakirodalom kellő ismeretének hiányából, tudatos negligálásából ered. Épp úgy, mint minden, a székely betűkkel azonos, vagy hasonló rajzú jel ötletszerű azonosítása „székely-magyar” betűként, nyelvünk hangtörténeti ismerete, a betűk előzményének történeti összehasonlító vizsgálata, bizonyítása nélkül.

A TESz -ben több szavunk szócikke végződik azzal, hogy „A szócsalád esetleges altáji kapcsolata további vizsgálatot kíván.” A vizsgálatok eredményeit viszont hiába is keressük, mert az elmúlt három-négy évtizedben (TESz I. kötet: 1967; II.: 1970; III.: 1976) az említett szavak, szócsaládok „további” vizsgálatait nem végezték el. Máig megmaradtak kívánságnak. —

Nyelvünk finnugor eredetű szavaink vizsgálata az ótörök (és mongol) nyelvben kivételes és különleges jelentőségű volna népünk ősmúltjának valós nyelvfeldrajzi feltárásában. A kölcsönhatások ismeretéből sok mindent meg lehet (meg lehetett volna) állapítani.

Őstörténetünk „megfogalmazását” egyoldalú nyelvi modellezése miatt érik támadások, mert népünk történetét, „műveltségének fejlődését” csak különböző eredetű jövevényszavaink egyoldalú tükrében mutatják.

Az ótörök nyelvben egykor meghonosodott szavainkról egyetlen publikációt, könyvet vagy tanulmányt nem találunk, amelyekben szavainkat új nyelvi környezetükben, szóalaki, jelentéstörténeti és más összefüggéseikben is vizsgálják. „Beépülve” az ótörök nyelvbe.

Az Európában velünk szomszédos népek nyelvébe került szavainkkal más a helyzet, mert azzal már Kniezsa István is foglalkozott. Újabban pedig egyre több európai nyelvben végzik el nyelvészeink a vizsgálatokat. Az orosz nyelvben: Hollós Attila 1996.; a finn nyelvben: Kiss Jenő MNy. 1975: 335-7.; a svéd nyelvben: Kiss Jenő MNy. 1976: 947.; a spanyol nyelvben: Oszkó Beatrix MTA Ny. tud. Int. 1997: 267-9.

A Magyar Nyelv XCVI. ÉVF. 2000. 3. számában rövid ismertetőt olvashatunk a készülő Kárpát nyelvátlasz munkálatairól. (L.: *Posgay Ildikó: A Kárpát nyelvátlasz magyar lexikai elemei*, 368.)

Legutóbb Nyomárkay István, az MTA levelező tagja tartott székfoglaló előadást 2004. november 15.-én „Nyelvi kölcsönhatás a szavak tükrében, „A magyar-horvát nyelvi kapcsolatok múltja és jelenje” címmel. — De szavainknak az ótörök (és mongol) nyelvben történt „meghonosodásával” könyvet, vagy csak egy rövid tanulmányt is hiába keresnénk.

Ilyen feltáró munka elvégzésének szándékával a közelmúltban még az Ivanics Mária vezette MTA-SzTE Turkológiai Kutatócsoport (*Róna-Tas András, Biacsi Mónika, Kempf Béla*) (2002-2006) célkitűzései között sem találkoztam, amelynek fő pontjai:

1. A korai magyar-török nyelvi és történeti kapcsolatok komplex vizsgálata. (Csak korai török jövevényszavaink új szintézissel történő sajtó alá rendezése szerepel a tervezetben. Pedig ebbe a tárgykörbe tartozna a kapcsolatok „másik” oldalának „komplex” bemutatása is.)

2. Az ótörök nyelvemlékek történeti szempontú értékelése.

3. A besenyő nyelvi korpusz adatbázisának összeállítása.

4. Óstörök kutatások.

5. Előmunkálatok egy török etimológiai szótárhoz. —

Az ótörök (és mongol) nyelvben előforduló szavaink vizsgálatáról, átvételük nyelvföldrajzi helyszínéről, még egy mellékesen felröppenő gondolatfoszlány sem található a munkatervekben.

Meddig kell (kellene) még várni? — hogy a „hézagpótló” munkát immár elkezdjék? —

Precedensként kezdjünk hozzá. Remélve, hogy lesznek ifjú, vagy kevésbé ifjú tehetséges követőink.

Az ótörök nyelvbe átvett szavaink vizsgálata a megfigyelt nyelvi jelenségek összevetésén alapul. Azon, hogy az ótörök nyelvbe átvett szavaink jelentése többnyire változatlan szóalakok megmaradása mellett is változott (olykor) a török nyelvekben. Ennek (egyik) oka lehet a török nyelvek nagy földrajzi széttagolódása. De feltehetően más is.

A hangtörténeti változások, a képzőkkel ellátott új szóalakok és jelentések időrendben már átvétel utáni, későbbi fejlemények. De a jelentésváltozások (bővülések) továbbra is összefüggésben maradtak a szavak eredeti, átvett jelentésével. Annak mintegy „leszármazott” jelentéstörténeti változatai.

Kitűzött feladatunk megoldása szempontjából a változásokra, a változatokra kell figyelni (!), mert az adatokból, az átvett szavak, (morfémák) egyezéséből és változásaiból sok minden megállapítható.

Az ótörök feliratokban és kéziratokban szórványosan előforduló szavaink épp úgy a legrégebbi (hiányolt) hiteles „ősmagyar-kori” szórvány nyelvemlékeink, mint később, a legkorábbi latin nyelvű „ómagyar-kori” okiratainkban előfordulók.

Annamarie von Gabain (Gaben) ótörök glosszárúját (szójegyzékét) és nyelvtanát az ótörök feliratok és a turfani és dunhuangi kézírásos ujjur írásemlékek alapján állította össze, tehát a glosszárújában előforduló szavak valamelyik ótörök feliratban (feliratokban) és kézíratos írásemlék(ek)ben is többnyire megtalálhatók. Az átvétel utáni változások mutatják meghonosodásuk folyamatát a török nyelvekben. —

A megfigyelt összefüggésekre építve azon szavaink vizsgálatával lehet folytatni a kutakodást, amelyek ugyan nem fordulnak elő ótörök feliratokban és kézírásos emlékekben, de a Történeti Etimológiai Szótárban a szócikk végén olvasható, hogy:

„A szócsalád esetleges altáji kapcsolata további vizsgálatot kíván.” Különös tekintettel a „mongolosság” gyanújába került szavainkra, amelyek egyáltalán nem biztos, hogy ótörök közvetítéssel kerültek a mongol nyelvbe, vagy a mongolból nyelvünkbe.

Például: ’dél’ szavunk. L. „No. 2. A ʃ ’dél’ ideogramma és az ótörök ʃ ʃ ʃ ʃ ’on’ (dél, déli) jelentésű ideogrammak” jelszámban. (Szekeres 2008) Valamint 1991-ben: A „teknős jelszalag”. (A ZMTE Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai 78-101. Budapest – St. Gallen, 2005 ISBN 963 9349 08 9 Szent Gallen 1991.)

Bárcki Géza néhány fontos, ma is érvényes és meggondolandó tanácsot fűzött az etimológia módszertanához:

„Az egyik legfontosabb módszertani elv annak a felismeréséből áll, hogy egy szó etimológiája nem választható el a szó belső történetétől, azaz, hogy amikor egy szó eredetét kutatjuk, sohasem szabad kiindulni jelenlegi alakjából és jelentéséből. Föltétlenül ki kell aknázni az írott forrásokat, hogy összeállíthassuk belőlük a szóra vonatkozó történeti adatokat, gondosan megállapítván minden alak- és jelentésbeli változatot, amelyben a szó története során jelentkezik. Természetesen az adatok láncolatában többé-kevésbé jelentékeny hézagok is mutatkoznak, melyeket igyekezni kell kitölteni. Ebben a nyelv fejlődésének története segíti az etimológust. Ily módon el lehet jutni ahhoz a legrégebbi alakhoz és jelentéshez vagy alakokhoz és jelentésekhez, melyeket tévedés veszélye nélkül megállapíthatunk. Ezáltal kétségtelenül közelebb jutunk a szó eredetéhez,

jobb kiindulópontot kapunk az összehasonlításához. Természetesen éppoly szükséges, hogy az etimológus, ha nem is a finnugor nyelvészet szakembere, legalább bizonyos fokig tájékozott legyen ebben a tudományágban, és szilárd ismeretei legyenek azoknak a nyelveknek fejlődéstörténetéről, amelyekkel – úgy véli – kapcsolatba hozhatja a magyar szót.” (Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelene Gondolat Kiadó, Budapest 1980. 215)

Először tekintsük át egy régi török szótő és bővítményei adatait a török nyelvekben:

„čol- verstümmelt werden || sakatlan-” (A. von Gabain)

„uig. (Gab.) čol- ’verstümmelt werden’; mtü. čol-ak (C. Brockelmann čulak) ’verstümmelt (am Arm)’; čag. usw. čolak ’verkrüppelt’, osm. krm. Az. čolak ’einarmig’, kkir. čolok, kzk. čulak ’vertrocknet (von den Armen)’ (> čuv. čəlaχ ’Krüppel, einarmig’; čer. TLČ 80 čolak); ? tel. čoltyk, čontyk ’ohne Schwanz’, soj. čoldak, šoltak ’kurz’ (> kam. Joki 294-5 šoltak ’kurz’); kzk. šujnak ’hinkend’;” (Martti Räsänen)

Vagyis:

„čol- ’megcsonkított’ ” (A. von Gabain)

„ujgur čol- ’megcsonkított’; középtörök čol-ak: ’csonka (kar)’; csagatáj stb. čolak: ’nyomorék’; oszmánli, krimi török, azeri čolak: ’félkarú’; karakirgiz čolok, kazak čulak: ’elszáradt (karoktól)’ (>csuvas čəlaχ: ’nyomorék, félkarú’; cseremisiz, tatár jövevényszótár 80: čolak); ? teleut čoltyk, čontyk: ’farok nélkül (faroktalan)’; sojot čoldak, šoltak: ’rövid’; kazak šujnak: ’sánta’ ” (Martti Räsänen)

Az uig. *čol-*: ’megcsonkított’ szótő *ak* ’kar’ szóval összetett, jelentésbővült („leszármazott”) változatai a török nyelvekben: ’csonka (kar); nyomorék; félkarú; elszáradt; farok nélkül (faroktalan); rövid; sánta’. Mind a megcsonkítás következményei!

Láthatjuk, hogy a szó nem csak a déli z -s török (oguz) nyelvekben ismeretes, hanem a török nyelvterület más nyelveiben is, ahol később a szó nem csak jelentésében, hanem már különböző hangalaki változásokon is átment. Pl.: karakirgiz čolok (a második szótagban a > o; kazak čulak (az első szótagban o > u); ’ (>csuvas čəlaχ (az első szótagban o > ə, a másodikban k > χ változás történt. A teleut čoltyk, čontyk, sojot čoldak, šoltak valószínű, hogy képzős szóalakok; a kazak šujnak és sojot šujnak pedig č > š szókezdő hangváltzáson ment át.

Ennyit tudtam (tudunk) röviden megállapítani az ótörök ’čol-’ és bővítményei szótári alakjaiból. —

Legyen a következő néhány finnugor eredetű szavunk vizsgálata módszer-tani kezdeményezés, a „további vizsgálatot kívánó” szavaink, valamint nyelv és történettudományunk érdekében. Remélve, hogy tehetséges fiatal (vagy már kevésbé fiatal) nyelvészeink körében lesz a feladatnak (ennél jobb és megfelelőbb) folytatása. Kezdjük a vizsgálatot A. von Gabain ótörök szójegyzékének egyik szavával:

käräkü 'Zelt' || *çadır*
kärgä- ermangeln || eksik
 ol-

(AlttGramm)

A 'käräkü' szó ótörök jelentése: 'sátor' (Zelt, çadır). (AlttGramm)
 Martti Räsänen etimológiai szótárában:

uig. (Gab.) *käräkü* 'Zelt', mtü. *kärägü* 'Zelt
 bei den Türkmenen', 'Winterhaus bei
 den Ansässigen', čag. srt. *kärägä*, oir.
 tel. *käräyä* 'Jurtengitter, Holzgitter',
 kzk. *kerägü* id.

< *kär* 'spannen, ausdehnen'

(Martti Räsänen)

Azaz:

„ujgur (Gab.) *käräkü* 'sátor', középtörök *kärägü* 'sátor a türkméneknél, a letelepedettek téli háza', csagatáj *käräge*, oirát, teleut *käräye* 'jurtarács, farács', kazak *keräge* azonos jelentésű (az előzőkkel). < *kär* '(ki)feszt/húz', 'kinyújt' ”

A középtörök *kerägü* a türkméneknél időrendben későbbi előfordulás lehet, mert harmadik (utolsó) szótagjában már $k > g$ zöngésülés (hangváltozás) történt.

A 'käräkü' (kerekü) szó jelentése az ótörök ujjur és középtörök nyelvben: 'sátor'; de jelenti a *keräge* ($k > g$ zöngésült) változat a (délkeleti török) csagatájoknál és (északkeleti szajan török) teleutoknál a kerek jurtarácsot, farácsot, amely a sátor kerek vázaként annak a legfontosabb alkotó része.

A 'kär kifeszt, kinyújt' jelentése elvonással keletkezett a 'käräkü' (sátor) szóból. A sátor összezsákolásának utolsó művelete, amikor a kerek jurtarácsra (farácsra) feszítik a nemez külső burkolatot.

mtü. **[kär]** 'spannen', čag. usw. *kär* 'ausspannen, ausdehnen, ausstrecken', krm. *gär*, osm. *gär*, blk. usw. *ker*, kaz. *kir*, čuv. *kar*; АН. *kär-kü*, tel. *ker-ki* 'Rahmen zum Ausspannen, Stickrahmen', osm. *gärgi*, kaz. *kirgä* 'пятицы', čuv. **kara* (> čer. Vas. 65 *kär-ä* 'пятицы, прибор для влвания кружев'); bar. *kär-gic* 'ein Holzgestell zum Ausspannen der Felle', čuv. *kar-aš-jš* id.; osm. *kär-gäf* 'пятицы'; KB. kom. tel usw. *kär-iš* 'Streit, Zank', mtü. *käriš* 'Ringkampf' usw.

~ mo. (Poppe 18) *kereläü* 'zanken, streiten' ~ tu. *ker-čę* ~ kor. *kel* 'zanken'

Azaz:

„középtörök kār '(ki)feszt/húz', csagatáj, stb. kār 'ki-/megfeszít', 'kinyújt', '(ki)nyújt', krími-török gār, oszmánli gār, balkár, stb. ker, kazak, kirgiz, čuvas kar; Abû-Hayyân kār-kü, teleut ker-ki 'rámák a ki-/megfeszítéshez', 'rámák hímzéshez', oszmánli gārgi, kazak kirgə 'kifeszít, horgolásra készített eszköz'); barabani kār-gic 'egy faváz a nyersbőr kifeszítéséhez', čuvas kar-Gə-ʒə azonos jelentésű (az előzőkkel); oszmánli kār-gäf 'kifeszít'; katadgu bilig (Radloff után), komán, teleut, stb. kār-iš 'viszály, civakodás', középtörök kəriš 'birkózás', stb.

~ mongol, írott mongol (Poppe 18) kere-ldü 'civakodni, viszálykodni' ~ tunguz ker-če ~ kóreai kel 'civakodni' "

A kār szó (szótő) legrégebb feljegyzése '(ki)feszt/húz' jelentéssel a középtörök nyelvben fordul elő. A krími török, oszmánli gār esetében már szókezdő k > g zöngésülés (hangváltozás) történt, tehát időrendben későbbi fejlemények, mivel az ótörök nyelvben még nem volt (miként a nyelvünkben sem) szókezdő 'g' hang.

Ugyanez a kār > ker szó(tő) zöngésült szókezdővel, főnévi ger 'jurta' jelentéssel van jelen a mongol nyelvben, bár a két egykor azonos szóalaknak történetükben közvetlenül sincs közük egymáshoz. A kārükü jelentése egyezik a kār > ger szó jelentésével. Miért?

„Main article: Yurt (Fő cikk: Jurta)

Ger-tereg on the move (Jurta-kocsi útközben)

The yurt is the traditional dwelling of the Mongolian nomads. It has a circular shape, is supported by a collapsible wooden frame, and is covered by wool felt. In Mongolia, a “yurt” is called a “ger” (Mongolian: rəp).

In the 12th and 13th centuries, ger-tereg (yurts on carts) were built for the khans and chieftains. Iron bushes of enormous dimensions for the shafts of a cart were found during excavations of Karakorum.^[6] The distance between the wheels of such a cart would be over 6 metres and it would be pulled by 22 oxen. Such ger-teregs are mentioned in the Secret History of the Mongols.

A common arrangement of a yurt camp in the medieval Mongolia was huree (kuren) (meaning „circle”), in which the yurt of the khan or chieftain was

located in the centre and the yurts of the other members of the tribe were placed around it. This arrangement had a defensive function in the conditions of frequent skirmishes.

Inside a yurt (Egy jurta belül)

(Wikipedia: Architecture of Mongolia)

Azaz:

„A jurta hagyományos lakása a mongol nomádoknak. Ez egy kör alakú, összecusukható fakeretből áll, és gyapjú nemezzel van fedve. Mongóliában, a „jurta” neve „ger” (mongol: гэр).

A 12. és a 13. században, a kánok és törzsfők jurta-szekéért (jurták szekerek) építettek. A szekér hatalmas méretű tengelyeinek vasperselyeit ásatások során találták meg Karakorumban. A távolság a kerek között ilyen szekérenél több mint 6 méter, és 22 ökör sem tudná húzni. Ezeket a jurta-szekereket említi a Mongolok Titkos Története.

A középkori Mongóliában közös egyezés alapján a jurta tábor huree (kuren) volt (jelentése „kör”), amelyben a kánnak vagy vezérnek a jurtája volt a központban, és a törzs többi tagjainak jurtája körbefogta azt. Ez az elrendezés a védekezés feltétele volt a gyakori csetepatékban.”

Továbbá:

„In modern Turkish the word „yurt” is used as the synonym of homeland. In Russian the structure is called „yurta” (юрта), whence the word came into English.

The Kazakh word used for yurt is киіз үй (transliterated: kīiz üy), and means “felt house”. The Kyrgyz term is боз үй (transliterated: boz üy), meaning “grey house”, because of the color of the felt. In Turkmen the term is both ak öý and gara öý, literally “white house” and “black house”, depending on its luxury and elegance. In Mongolian it is called a ger (гэр / □□□□). Afghans call them “Kherga”/”Jirga”. In Pakistan it is also known as gher (رھگ). In Hindi, it is called ghar (घर), which means home. In Persian yurt is called xeyme (خمیخ), in Tajik the names are yurt, хона-и сиёҳ, хаума (юрт, хонаи сиёҳ, хайма).”

(Yurt from Wikipedia, the free encyclopedia)

Azaz:

„A modern török nyelvben a „jurta” szót a szülőföld szinonimájaként használják. Oroszul a szerkezet neve „jurta” (юрта), ahonnan a szó az angolba került.

A jurtára használt kazak szó кииз үй (átírt: kīiz Uy), és a jelentése: „nemez ház”. A kirgiz kifejezés боз үй (átírt: Boz Uy), jelentése „szürke ház”, a nemez színe miatt. A türkménben a kifejezés mindkettő, fehér Oy és fekete Oy, szó szerint „fehér ház” és a „fekete ház”, a luxusától és az eleganciájától függően. A mongolban a neve ger (ᠭᠡᠷ / ᠭ ᠢ ᠷ). Az afgánoknak „Kherga” / „Jirga”. Pakisztánban szintén úgy ismeretes, mint gher (گهر). A hindiben a nevezete Ghar (घर), ami otthont jelent. A perzsa jurta neve xeyme (خمیخه), tádzsikul a jurták neve хона-и сиёҳ, хаума (юрт, хонаи сиёҳ, хайма).”

A ‘ger’ szó az afgán, perzsa, hindi nyelvben a mongol hódítás következménye lehet.

Az ősmongol nyelvben sem volt szókezdő ‘g’ hang:

„A középkori hangtan tanulmányozásához feltétlenül ismeretes a mai hangtan ismerete is. A mongol és a kínai nyelv eltérő eredetű, ráadásul másféleképpen fejlődtek, néhány hangtani változásuk igencsak eltérő.

A fenti rekonstruált szavak vizsgálatából kiderül, hogy a kínai nyelv ‘gu’ jele elején álló, mássalhangzó a korai és középkorai kínai, valamint a mai összetétele alapján (k>k>g), a mongol nyelvben pedig (k>g>h) volt. Ha a nyelvjárásokat vesszük alapul, akkor a (k) és a (h) között (g) hangnak kell lennie. Éppen ezért, ha a fenti alakok fordulnak elő egy szóban, a rekonstruálásuk és magyarázatuk nagyon könnyű. Bár a változások ebben az esetben a mai hangrenddel nagyjából megegyeznek, esetleg némi eltérés lehet köztük, az ilyen összefüggések figyelemre méltóak.” (Ucsiraltu/Obrusánszky 2008, 45)

Az adatok alapján rekonstruált mongol kār ~ ker> ger ‘jurta’ szó jelentése az ótörök ‘käräkü; jurta’ jelentéssel egyezik. Az ótörök ‘kär’ szó ‘kifeszít, kinyújt’ jelentésének nincs köze a mongol ‘kär ~ ker > ger’ ‘jurta’ jelentéshez, tehát az átvétel nem egymástól (egymásból), hanem egymástól függetlenül történt (történhetett) a nyelvünkben. A kérdés csak az, hogy milyen lehetséges összefüggések léteznek?

Nyelvünkben a ‘käräkü’ (kerekü) — kerek’ szavunk régi alakja a szóvégi sorvadó ‘ü’ hanggal:

„kerek 1055: „que ducitur iterum admonarau kerekv” hn. (TA.); 1075/†1124/†1214: kerektou hn. (MonStrig. 1: 57); 1372 u./1448 k.: bigquereg hn. (OMOlV. 55);” Stb. Továbbá:

J: A) fn. 1. 1055: ‘erdő; Wald’ (l. fent); 2. 1416 u./1490 k.: ‘forgószél; Wirbelwind’ (AporK. 33); 3. [a föld(nek) kerekén]” Továbbá:

B) mn. 1. 1075/†1124/†1217: kör, (korong, henger) alakú, körhöz hasonló; rund, kreisförmig’ # (l. fent), 1372 u./1448 k.: ‘ua’. (l. fent); 2. 1075/†1124/†1217: ? ‘nagy kiterjedésű; umfangreich | az egész látóhatárt betöltő; den ganzen Horizont ausfüllend;” stb. (TESz)

A legrégebben feljegyzett *kerekv* (kerekü) szavunk a tihanyi apátság alapítólevelében (1055) fordul elő a TESz adatai szerint. (A szóvégi v-betű az 'ü' hang egyik korabeli jelölése.)

Továbbá:

„Származékszó: a kerül, kerít, kering igék ker- alapszavából jött létre –k deverbális nomenképzővel. Kerék alakváltozata, amelyhez eleinte megkülönböztetés nélkül fűződtek főnévi és melléknévi jelentések, később sajátos főnévi szerepben elkülönült (l kerék a.). Az ö- ző alakok a kör hatását tükrözik.” (TESz)

„kerék 1211: ? „In villa Pechel isti sunt vdornici... Keregus” sz. szn. (PRT. 10: 504); 1325: ? Kerek szn. (Oklsz.);” Továbbá:

„Szóhasadás eredménye: a kerek szótól különült el. Az egyaránt régi kerek és kerék változatok között a jelentésmegoszlás viszonylag kései. Egyes nyelvjáráásokban ma is megvan a kerek hangalak a főnévi jelentések hordozójaként is.” (TESz)

A ker- alapszóból a 'kerül' ige eredetét a TESz az alábbiakban adatozza:

„A szócsalád ker- alapszava ősi örökség a finnugor korból; vö.: vog. AK. kər- 'valamit oldalt> körüljár; elmegy, eltűnik' (Vir. 1960. 342); osztj. kəri- 'megfordul, forog' (MSFOu. 23. sz. 3), V. kórək 'kerek, kör alakú' ” Továbbá:

„Az ugor első szótagbeli magánhangzók nyílt ä- re utalnak, a finn ie < *ē hangnak is lehet ugor *ä megfelelője (vö. a m. lé, nyelv egyeztetését). Az e>ä változás az ugor korban történhetett. A finnugor előzmény alapalakja *kerä(-) lehetett; feltehetőleg igenévszó jellegű volt, 'kerek, forgó', illetőleg 'forog, kering' jelentéssel. A szócsalád esetleges altáji kapcsolata további vizsgálatot kíván” (TESz)

„**kör** 1643: „Közben [о : Körben] isznac avagy kórnyül szerben iddogalnac: bibunt in orbem seu circumpotant” (NySz. 1: 1629 Iddogál a.; a javítás: MNy. 7: 34); 1770: „Köré . . . eft enim tertius cafus nominis kër, (kör) circus” (Kalmár: Prodr. 166.); 1802: Körjein gr. (Peretsenyi Nagy L.: Szakadár 176: NSz.). J: 1. 1643: 'zárt görbe vonal, illetőleg ilyen vonal alakjában elhelyezkedő személyek, testek sora, mozgásnak ilyen alakú pályája; Kreis' # 2. 1770: 'olyan zárt görbe vonal, amelynek minden pontja a középponttól egyenlő távolságra van; Kreis <in der Geometrie>' # (1. fent); 3. 1785: 'valakinek, valaminek közvetlen környezete, közelsége; Umgebung, Umkreis' # „Valamint: „7. 1815: 'együvé tartozó dolgok, jelenségek rendszere, csoportja; System' (Kazinczy: Munkái 8: 290: NSz.);” Stb.

„Szóelvonás eredménye: a körül, köröskörül, körülötte szavakból jött létre, feltehetően az alul : al, fölül : föl szópárok analógiájára. A körül, körös-körül, valamint a környék szavaknak ez a közös alapszava valószínűleg önállóan élt az ősmagyar korban. Egykori meglétére vallanak egyéb származékok is; vö. például: 1518 k.: „Egy bársony aranyos köretes szederjes főkötő” ('aranyos szélű, kerületű') (MNy. 56: 118); 1592/1852: „kerekded figurában, az első és külső kör-

zetben is megtalálod” (Csízio 53: NSz.). E származékok szintén elősegíthették a kör szó elvonását, illetőleg elvont jelentésben való felelevenítését.

A ker alakváltozat tudatos alkotás lehet a kerül, kerít igékkel való egybevetés alapján. A jelentések közül az 1. lehetett az eredeti, a 2., 4. ebből közvetlenül fejlődhetett. A 3. jelentés körül, környék hatására alakulhatott ki; az 5 – 8. fejlődésére vö.: fr. cercle; ném. Kreis: ’kör, köralak; hatáskör, munkakör; közvetlen környezet, társaskör, csoport’.” (TESz)

Csakhogy: Egyáltalán nem biztos, hogy a ker „alakváltozat” „tudatos alkotás”. A békéscsabai tótok (szlovákok) a XVIII. század elejétől telepedtek át a Felvidékről. Eleik archaikus nyelvét beszélték és keverték olyan magyar szavakkal később is, amelyekre nem volt szó, kifejezés egykori nyelvükben. A ’kör’ szót egyértelműen ’ker’ –nek mondták. Létezett nyelvünkben a ’kör’ szó ’ker’ előzménye:

„Voltak, akik malackáikat lábuknál megkötve kipányválták és az utcai árokparton (na garad’e) vagy a közeli körgáton (kergát) s úgy legeltették őket” (Dedinszky Gyula: A csabai kolbász, Tevan Kiadó 1998. 24)

De jól emlékszem még e csabai „felemagyar-feletót” nyelvet megjelenítő mondásra is: „Ta igyeme na kergátu vízállás megtekintováty.” („Megyek a körgáthoz a vízállást megtekinteni.”)

Figyelemre méltó a mongol kuren>huree (’kör’) szóváltozat is, amely –en képzővel (?) szintén a ker>kär (’kör’) szóalakra, szótőre mehet vissza.

A mongol átvétel idején (ami szótóként korábban lehetett a már képzővel ellátott ’käräkü’ szavunk ótörök átvételénél), a kər ~ ker > kär szavunknak még ’kör, kör alakú’ főnévi (!) jelentése (is) lehetett, mert ez lett hasonlóságon alapuló jelentéstapadással a mongol sátor (jurta) neve is, amely (k > g) zöngésedéssel ’ger’ szóvá alakult. S ennek nincs köze az ótörök (középtörök) kär ’(ki)feszt/húz’ igéhez, amely a käräkü szóból elvonással származott.

A „kívánt” vizsgálatot az adatok összevetésével, összefoglalásával végezzük el:

1./ A Tihanyi alapítólevélben 1055-ben előforduló ’käräkü’ (kerek) szó finnugor eredetű, amely a ker- alapszóból jött létre –k deverbális nomenképzővel. (Igéből képzett névképzővel).

2./ Gabain ótörök glosszáriumában a nyelvünkből átvett ’käräkü’ szónak (çadır) ’sátor’ jelentése van.

A ’käräkü’ ótörök (ujgur) átvételéből arra következtethetünk, hogy a nyelvünkben főnevesült ’käräkü’ szónak az „ősmagyar korban” külső hasonlóságon alapuló névátvitellel ’kerek (ház), sátor’ jelentése (is) volt.

A névátvitelnak sok változata van. Talán a leggyakoribb, amikor külső megjelenésük alapján, valamihez hasonlítva nevezünk el földrajzi fogalmakat, tárgyakat, embereket, stb.

Pl.: torok > ’utca, völgy bejárata’; kereki > ’kerek ’erdő’; käräkü > ’kerek (alakú) ház, sátor’.

Személynévként: Balogh > 'balkezes'; Sánta, Kövér, Bika, Nagy, Vékony, stb.

A középtörök és türkmén kerägu utolsó szótagjában már k > g zöngésülés történt. A szónak szintén 'sátor', valamint a 'letelepedettek téli háza' jelentése van.

3./ Több török nyelvben az átvett 'käräkü' szóból származnak jelentésmódosulással a 'kerek sátor' fő részei. A 'käräkü' szó keräga változatának a (délkeleti török) csagatájoknál és (északkeleti szajan török) teleutoknál, valamint a mongol oiratoknál (kerek) jurtarács, farács jelentése van, amely a sátor vázaként annak a legfontosabb része, alkotója.

4./ A 'käräkü' szóból elvonással keletkezett a 'kär; kifeszít, kinyújt' jelentésű szó a török nyelvekben, amely a sátor felállításának, a részek összezsátolásának utolsó művelete, amikor a kerek rácsszerkezet vázára (jurtarácsra, farácsra) feszítik, nyújtják a nemez burkolatot.

A kär legrégebb feljegyzése '(ki)feszít/húz' jelentéssel a középtörök nyelvben fordul elő. A krími török és oszmánli gär esetében már szókezdő k > g zöngésülés történt, tehát időrendben későbbi fejlemények. A kär és különböző bővített változatai már az egész török nyelvterületen elterjedtek:

Középtörök kär '(ki)feszít/húz', csagatáj, stb. kär 'ki-/megfeszít', 'kinyújt', '(ki)nyújt', krími-török gär, oszmánli gär, balkär, stb. ker, kazak, kirgiz, čuvas kar. Abû-Hayyân kär-kü, teleut ker-ki 'rámák a ki-/megfeszítéshez', 'rámák hímzéshez', oszmánli gärgi, kazak kirgø 'kifeszít, horgolásra készített eszköz'); barabani kär-gic 'egy faváz a nyersbőr kifeszítéséhez', čuvas kar-Gø-ʒə azonos jelentésű (az előzőkkel). Oszmánli kär-gäf 'kifeszít'; katadgu bilig (Radloff után), komán, teleut, stb. kär-iš 'viszály, civakodás', középtörök käriš 'birkózás', stb.

A mongol (Poppe 18) kere-ldü, tunguz ker-če, kórei kel 'civakodni, viszálykodni' jelentések az ótörök käriš (viszály, veszekedés) szóval vannak kapcsolatban.

5./ Nyelvünkben a mind erősebben érvényesülő török hatásra, vagy más ok miatt a 'käräkü' 'sátor' jelentése kiavult, s az ótörök čatir, vagy a csuvasos * šatir szóból jövevényként a 'sátor' név honosodott meg nyelvünkben.

6./ A nyelvünkben átvett 'sátor' jelentésű 'käräkü' ujjur, középtörök, türkmén déli török adatsora alapján megállapíthatjuk, hogy egyik nyelvünket beszélő néprészünk útvonala Belső-Ázsiából a Dzsungár-kapun és a Heftalita Birodalom területén át a Kaszpi tenger megkerülésével vezetett a Kaukázustól északra fekvő területre, s onnan a Kárpát-medencébe, mert az ujjurok sosem hagyták el belső-ázsiai hazájukat. Nyelvünkben csak Belső-Ázsiában, egy hosszabb történelmi kapcsolat idején vehettek át szavakat.

Lehet, hogy a török népek között általánosan elterjedt čatir (sátor) szó épp a több részből összezsátolt 'kerekü' és szócsaládja párhuzamaként jött létre a török čat- (összeilleszt) ige származékeként. Mindkettő ismeretes a középtörök (mtü.) és más török nyelvekből is.

A 'középtörök' nyelvet C. Brockelmann: *Mitteltürkischer Wort schatz nach Mahmūd al Kāšyarīs Divān Luyāt at- Turk*. Budapest—Leipzig 1928, ellenében, a turkológia már szintén ótöröknek tartja:

„Ma már az 1072 körül Mahmū al-Kāšyarī által írt, és egyetlen egy, 1266 körüli másolatban fennmaradt művet ótöröknek tartjuk és (egyik korai kiadója az arabista Brockelman ellenében) nem középtöröknek,” (Róna-Tas András: „Börtön szavunk és az avar-magyar kapcsolatok” (Nyelvtudományi Közlemények 100. 221. old. (2003))” (Szekeres 2008, Jegyzetek 64.)

7./ A 'kär > ger' szó(tő) zöngésült szókezdővel, főnévi 'ger; jurta' jelentéssel van jelen a mongol nyelvben. De semmi köze sincs a 'käräkü' szóból elvonással keletkezett 'kär; kifeszít, kinyújt' jelentésű ótörök szóhoz. A mongol 'kär ~ ker > ger; jurta' szó jelentése az ótörök 'käräkü; jurta' jelentéssel egyezik. Mongol és ótörök (ujgur) átvételük egymástól teljesen függetlenül történt (történhetett) nyelvünkben.

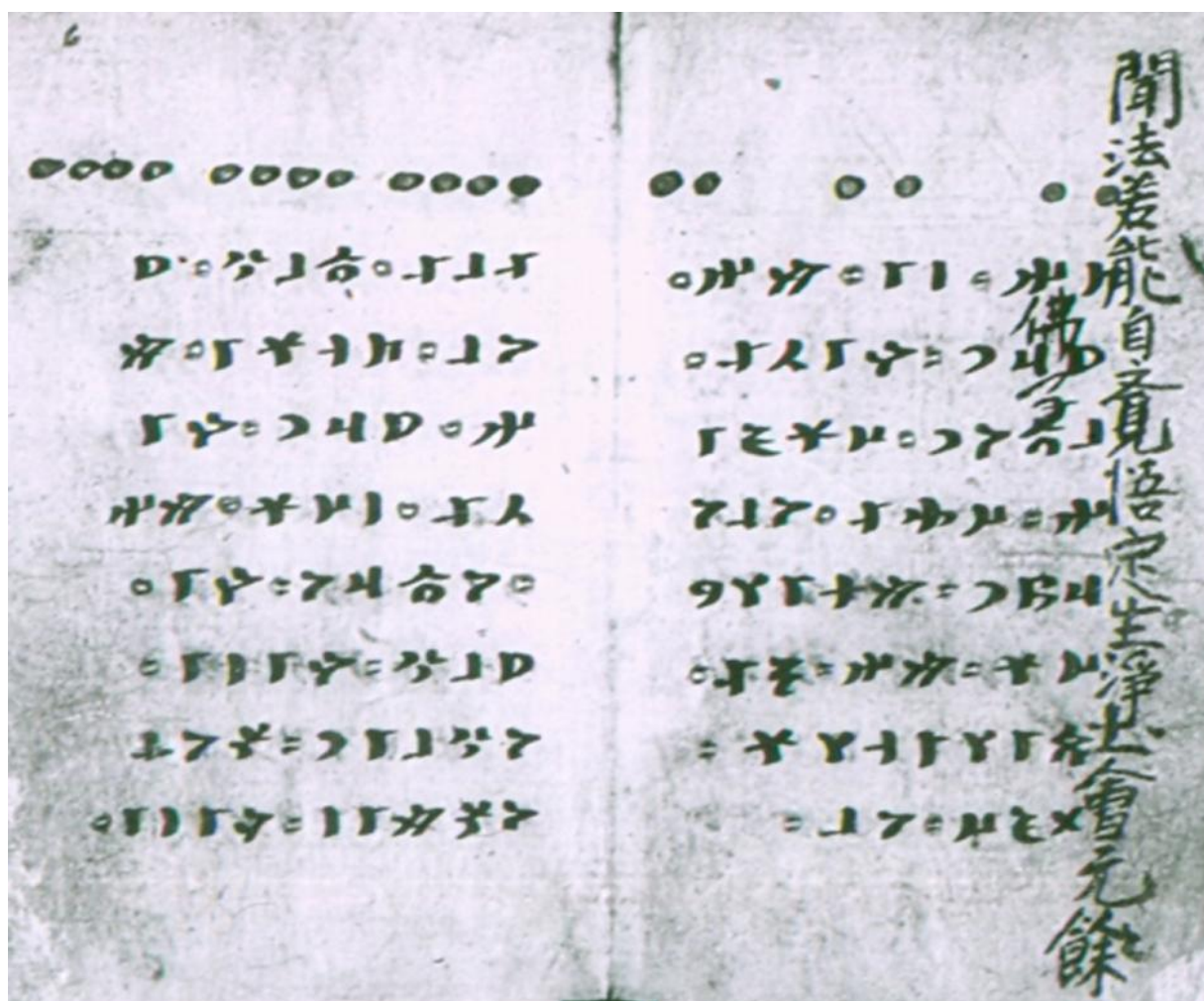
A 'kär' szó jelentése a korai tót (szlovák) és a mongol átvétel egyezése szerint 'kör, köralakú' volt. Erdélyben is megfigyelhetjük, hogy az 1200-as évektől bevándorló vlahok (románok) átvett földrajzi és településneveinket úgy őrizték meg nyelvükben, ahogy egykor a magyaroktól hallották. Ez érvényes lehet a szlovákok szláv nyelvű elődeire is. (Megjegyzem: a szlovák és az általam még ismert orosz és bolgárszláv nyelvben nincs és tudtommal nem volt 'ö' hang.)

8./ A käräkü szó čatır (sátor) jelentéssel a legterjedelmesebb (több mint 60 oldal) „Irk bitig” (Jós könyv) nevű turfáni kéziratot ótörök írásemlék 18. lapján fordul elő.

Egyéb nevei: „The Book of Omens” (Jóslások könyve); „Manual of Divination” (Jövendőmondás kézikönyve); „Гадательная книга” (Jós könyv).

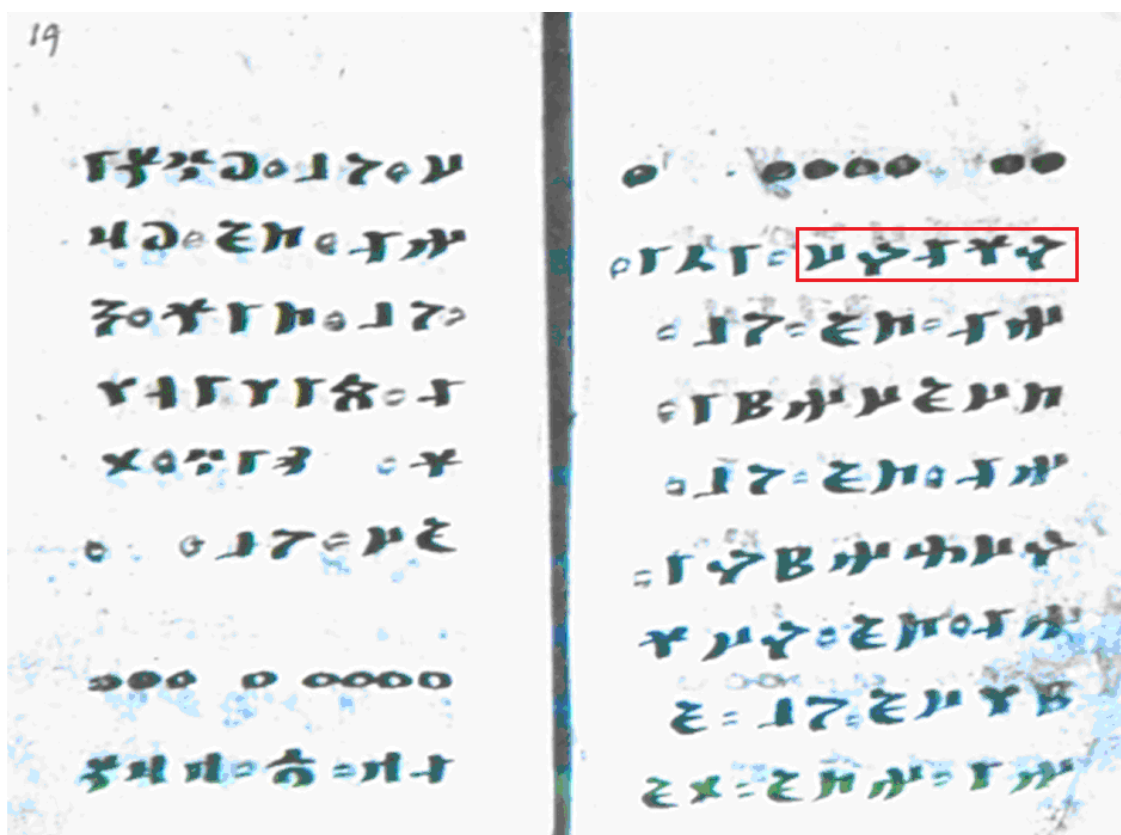
Az ősi kéziratot a Londoni Brit Könyvtárban őrzik Or 8212 (161) (Ch 0033) nyilvántartási számmal.

A teljes ujjur írásemlék ecsettel írt. Az 1 – 5. oldala kínai (piktográf) írás. A 6. oldal már ótörök írással írt, de jobb szélén egy sor függőleges kínai írás van:

A 7 – 55. oldal ótörök írással írt, de az 56 – 59. oldal ismét kínai írással van írva. A 60. üres lapon angol nyelvű bejegyzés és leltári szám látható. A kárakü a számozott 19. lapon az első szó. (Az olvasat a TÜRIK BITIG adatbázisban a 18. oldalként van megadva, de ez nem esik egybe a lapok számozásával. A szavakat kis körök, az oldalakat sorba rajzolt körök választják el egymástól.)

A 19. számozott lapon a 18. oldal:

Olvasata a bal oldali lapon alul, az oldalakat elválasztó alsó körökig:

kerekü : içi : ne : teg : ol : tügünüki : ne : teg : ol : küzünüki : ne : teg :
 körüklüg : ol : egni : neteg : edgü : ol : bayisī : ne : teg : bar : ol : tir : anča :
 biliñler : añiy : edgü : ol.

Fordítás:

„Milyen a sátor belseje? Milyen a füstlyuka? Milyen az ablaka? Átlátnak rajta. Hogy van a teteje? Ez jó. Hogy vannak a kötelei? Ezek mind ott vannak, mondja. Tudd: így nagyon jó.”

A turfáni ujjur ótörök manuscript (kézírás) betűi egyes esetekben jelentősen eltérnek a vésett (rótt) ótörök betűktől. A változás egyik előidézője a korabeli kínai — ecsettel papírra rajzolt — írásmód, ami jelentősen meghatározta (megváltoztatta) a betűk (lehetséges) rajzát. Ezért az olvasásához mellékelem az adatbázisból az ótörök ábécék összehasonlító táblázatát:

A kár- alapszó származéka az ótörök átvételű kãrgã szó is

*kãrgã- ermangeln || eksik
ol-*

Azzal kell kezdenem, hogy a 'kãr-' alapszóval képzett 'kerge' szavunknak megfelelő, a betegséget látványos kórtünetével: egyirányú keringéssel, „forgással” megnevező szót számos más nyelvben keresve sem találtam. Csak a betegség szimptomáit az ótörök nyelvbe átvett, ótörök képzőkkel ellátott 'kãrgã' szavunk ótörök jelentéseiben, amelyek bizonyítják 'kerge' szavunk még régebbi átvételét.

'Kerge' szavunkat más nyelvekben 'őrült, bolond' jelentéssel fordítják, ami félrevezető, nem pontos, mert nem fejezi ki egyértelműen a betegség nyelvünkön megnevezett látványos kórtünetét: a beteg (állat) egyirányú körbe forgását, amiről egykor nyelvünkben a 'kerge' nevet kapta.

Átvett 'kerge' szavunkat ótörök képzőkkel látták el, így alkotva új szavakat, amelyek jelentéseikben jól összevethetők a betegség nyelvünkön megnevezett szimptomáival. Ennek a hosszabb idejű egymás mellett élés, a közös gazdasági-társadalmi nomád életmód lehetővé válása és feltétele, ahol az állatállomány volt az „ÉLET” legfontosabb létalapja, miként letelepedve később (népünknek) a gabona, a búza. A betegség gazdasági-társadalmi jelentőségét, megítélését is ez adta.

„kerge 1351: ? „Jacobi dicti Kerge” szn. (OkI Sz); 1725—64/1892: „Az melly tino kerge... mindennek neki megy” (Amade 303: NSz.). J: 1. 1725-64/1892: 'kergeségben szenvedő; drehkrank | szédelgő, szédülő; taumelnd, schwindelig' # (1. fent); 2. 1856: 'féleszű, hobortos; nãrisch, verrückt' (Garay A.: Fal. él. I: 131: NSz..)” Továbbá:

„A szócsalád tagjai származékszavak: a kerül, kerít, kering igék ker- alapszavának önálló használatban ki nem mutatható –g gyakorító igeképzős származékából jöttek létre. A kerge folyamatos melléknévi igenévképzővel alakult (vö. fãrge, lenge, szöcske; csusza, hulla, kajla stb.); a kergeteg –atag, -eteg deverbális névszóképzővel) vö. fergeteg, hervatag stb.), a kergül visszaható igeképzővel. A kergül-lel azonos jelentésű kerdül (1784: Sz. D, 43) kezdővisszaható képzős származék, mint a fordul, perdül stb.

A főként juhokat megtámadó kergekór jellegzetes tünete az állat egy irányba való forgása, tájékozódásának, egyensúlyhelyzetének megzavarodása.” (TESz)

(Lehet, hogy volt egy *ker'g* ~ *kereg* előzménye a *kerge* szónak? L.: for'g > forog > forgó.)

A kergekór gyógyíthatatlan, halálos betegség:

„Az agyvelőben fejlődő, folyadékkal telt hólyag, a *Coenurus cerebralis*, mely a kutya egyik galandférgének, a *Taenia multiceps*-nek a lárvája. A *T. multiceps*-szel fertőzött kutyák, illetve egyes vadon élő húsevők bélsarával ga-

landféregpeték ürülnek, melyeket a juhok legelés közben, de akár az istállóban is felvehetnek a fertőzött takarmányokkal. A petékből a juh gyomrában kiszabaduló lárvák a bélfalon átfurakodva a véráramba, ezzel pedig az agyvelőbe kerülnek (más szervekbe is eljutnak, de ezekben elhalnak és elmeszesednek, csak a központi idegrendszer szövetei alkalmasak megtelepedésükre és továbbfejlődésükre), ahol 2-5 hét alatt kölesnyi-kendermagnyi képletek, 4-6 hét alatt lencsényi, 7 hét alatt mogyorónyi hólyagok keletkeznek. Teljes fejlettségük eléréséhez 3, vagy ennél is több hónap szükséges, a hólyagféreg ebben az állapotában akár galambtojásnyi, sőt tyúktojásnyi-nagyságú is lehet.

Mikor fordul elő?

Ha a juh a pásztorkutyák, esetleg más kutyák vagy húsevők *T. multiceps*-nevű galandférgének petéivel fertőződik.

Milyen tünetek vannak?

A lárvák az agyvelőben való megtelepedésük előtt vándorolnak ott, már a fertőződés után 2-3 héttel jelentkezhetnek idegrendszeri tünetek: tompultság vagy ellenkezőleg, izgatottság, fogcsikorgatás, rendezetlen mozgás stb. A legtöbb juh ez után látszólag gyógyul. A súlyosabb tünetek csak több hónap múlva jelentkeznek, akkor, amikor a már mintegy galambtojásnyi hólyag nyomást gyakorol az agyszövetre: az állatok botorkálva járnak, fejüket rendellenesen tartják, falnak támasztják, egyre súlyosbodó görcsök, kényszermozgások, körmozgások (kerge birka) jelentkeznek.

Az elhullott vagy kényszervágott juhok agyában, a felpuhult koponyacsont közelében felismerhetők a hólyagok.” (Dr. Böő István: Juhok gyakoribb parazitózisai (Élősködők-okozta betegségei II.) Agrároidal.hu)

„kärġä- ermangeln || eksik, ol-” (’Híján/híjával van, nincs neki’) (AlttGramm)

Martti Räsänen etimológiai szótárában:

uig. *kärġä* ’ermangeln’, mtü. *kärġä* ’geziemen’, jak. *käräj* ’удерживаться, не решаться’; jak. *kärägäj* ’немного недостающий’; atü. *kärġäk* ’Ende’, *kärġäk bol* ’sterben’, uig. *kärġäk* ’Bedarf, notwendig’, mtü. *käräk* ’Notwendigkeit’, čag. otü. tar. srt. *käräk* ’nötig’, osm. *ġäräk id.*, *ġäräk* — *ġäräk* ’entweder — oder’, kmk. *ġerek* ’muss, nötig sein’, kzk. kkir. sag. kč. koib. *keräk*, kaz. *kiräk* ’nötig’ (> čer. TLČ 36 *kerek*; wog. TLW 128 *koarχ*), soj. *χerek* ’дело’, ’нужно’, jak. *käräχ* ’нужный’; čuv. *kir-lə* ’nötig, von Nöten’
 ~ mo. (SKE 104) *kereg* ’Notwendigkeit’
 ~ ma. *χergi*
 ~ kor. *kelda*, *kēda*

„uigur kãrgã 'híján/híjával van, nincs neki', középtörök kãrgã 'illik', jakut kãrãj 'tartja magát, nem megoldott'; jakut kãrgãj 'kevés, hiányzó', ótörök (rovásírás után) kãrgãk 'vég (befejező szakasz)', kãrgãk bol 'meghal', uigur kãrgãk 'szükség, sükségszerű', középtörök kãrãk 'szükségszerűség', csagatãj, keleti török, tarancsi, szart kãrãk 'szükséges', oszmánli ġãrãk, szinonim ġãrãk — ġãrãk 'vagy... vagy', kumük gerek 'muszáj, sükséges', kazak, kirgiz, fekete-kirgiz, szaga,kacsa-török, kojbal kerãk, kazántatár kirãk 'szükséges' (> csere-misz JÖVEVÉNYSZAVAK 36 kerek; vogul TATÁR JÖVEVÉNYSZAVAK A VOGULBAN 128 koarχ), szojon χerek 'dolog', 'kell', jakut kãrãχ 'szükséges'; csuvas kir-lã 'szükséges', a sükségletekből; ~ mongol (G. J. Ramstedt: Tanulmányok a koreai etimológiában 104) kerek 'szükség';

~ mandzsu χergi;

~ koreai kelda, kēda”

A betegség kórtünetei az átvett kãrgã szó ótörök képzőkkel ellátott megnevezéseivel szinte minden török népnél ismeretesek, de időrendben a legrégebbi orhoni emlékművek ótörök felirataiban olvashatók. Bizonyságaként, hogy az átvétel lényegesen korábban, az ázsiai hun, vagy avar korban történt (történhetett). Birodalmakat mindig több nép és nyelv alkotott időlegesen.

A kergeség főbb kórtüneteit a kãrgãk 'vég (befejező szakasz)'; kãrgãk bol 'meghal'; valamint az uigur kãrgã 'híján/híjával van, nincs neki', és kãrgãk 'szükség, sükségszerű' jelentésekben találjuk meg. Valamint a kergeség jellegzetes tüneteit előidéző kãr- alapszóval és-ģü főnévképzővel képzett kãrgü 'hólyag' ótörök nevében.

A szó ótörök átvétele – a belső-ázsiai hun-korszak – óta, több mint kétezer év is eltelt, ezért később a különböző török nyelvű változatokban szókezdő k > g, k > χ hangtörténeti változások történtek.

Az ujur kãrgã ('híján/híjával van, nincs neki'), valamint az ótörök rovásírásos emlékekben fennmaradt kãrgãk (vég; befejező szakasz; meghal) szimp-tómákat jól össze lehet vetni a gyógyíthatatlan kergeség nyelvünkön megnevezett kórtünetivel:

1./ A kãrgã betegség a juhok, a szarvasmarha, kecske, ló és eb: a nomád népek állatainak végzetes, halálos betegsége. De emberre is ragályos. Innen van nyelvünkben az „Elment az eszed? Megkergültél?” mondás, amelynek ótörök megfelelője a „híján/híjával van, nincs neki” jelentés.

2./ A voguloknál csak tatár jövevényszóként a koarχ 'kell, sükséges' jelentés ismeretes, ami arra vall, hogy ebben a korban már nem éltek népünkkel szoros kapcsolatban és nomád életmódban. De a csuvas kir-lã 'szükséges' változat is távol van az eredeti szó hangalakjától.

3./ A. von Gabain ótörök glosszáriumában a „kãrgã” jelentése: 'híjával van, nincs neki'. Az ótörök kãrgãk (-k képzővel) 'vég, befejező szakasz', valamint (-

k igeképzővel) kãrgãk bol 'meghal'; uigur kãrgãk 'szükség, szükségszerű' jelentéssel, — mind a kergekór ismérvei.

4./ A kãrgã szóból kãr- alapszó elvonással és az ótörök -gü főnévképzővel (1. AlttGramm. 60.) — képezték a kergekór jellegzetes tüneteit előidéző 'hólyag' ótörök nevét is:

„kergü Blase || kabarcık” (AlttGramm) — amikor a kerge agyában hólyagok keletkeznek, s ennek hatására lép fel a betegségre jellemző „forgó” tünet:

„Taenia multiceps (Kergeféreg). A kutyában élősködő kergeféreg fejlődési alakja a hólyagféreg, főleg a juhok kergeségét idézi elő.” Továbbá:

„Az embernél az esetleges fertőzés hasonló tüneteket eredményez.” (Gáspár Margit: A kutyáról az emberre áttérjedő betegségek és élősködők)

5./ A „kãrgãksiz unnutz, unermeßlich || lüzumsus, hudutsuz” (haszontalan, mérhetetlen) (AlttGramm) szóalak a -siz -(sziz) képzővel a kãrgãk 'szükséges, szükségszerűség' jelentés ellenkezője.

6/ Az ótörök (ujgur) nyelvbe átvett kãrgã szó híján/híjával van, nincs neki; -k képzős ótörök kãrgãk alakjának vég (befejező szakasz), a kãrgãk bol 'meghal'; uigur 'szükség, szükségszerűség'; meghal' jelentések a kergekór legfontosabb szimptomái, amelyeket csak a 'kerge' (kergekór) betegség nyelvünkön megnevezett tüneteivel lehet rendre egyeztetni:

„Elment az eszed? Megkergültél?” = uigur kãrgã: 'híjával van, nincs neki'; 'végzetes, gyógyíthatatlan betegség' = ótörök (uigur) kãrgãk: 'szükséges, szükségszerűség';

„7 hét alatt mogyorónyi hólyagok keletkeznek” = ótörök kãrgü: 'hólyag';

'halálos betegség' = ótörök kãrgãk: 'vég (befejező szakasz)';

'végül az állat elpusztul' = ótörök kãrgãk bol: 'meghal'.

Három orhoni ótörök emlékmű feliratában a 'kãrgã' szó továbbképzett változatai hat helyen fordulnak elő:

1./Az orhoni Kültegin Emlékmű feliratában négy helyen:

Az orhoni Kültegin Emlékmű (Kr. sz. u. 732)

A Kültegin Emlékmű I. feliratmező átiratának 4. sorában:

: YĒYŦĹ : ǮYǻŦǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻ : ǻǻǻǻ : Ǯǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ
: Ǯǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ
: ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ
: ǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻǻǻǻ

Olvasat:

kārgāk : bolmuš : yoyučī : öñre : kün : toyusiqta : Böküli : Čölüg äl : Tabyač : Tüpüt : Apar : Purum : Qïrqïz : Üč Quriqan : Otuz Tatar : Qïtañ : Tatabi : bunča : budun : kälipän : siyitamīs : yoyulamīs : antïy : külüg : qayan ärmis : anta kisre : inisi : qayan :

Fordítás:

Meghalt. (Tengrihez repült.) Temetésére gyászolók (jajgatók) jöttek keletről, ahol a nap születik — a steppei tabyač nép, a töpüt, apar (avar), bizánci, kirgiz, öt kurikan, harminc tatár, kínaiak tatabik. Ennyi ember jött és sírva gyászolta. Aztán a fiatalabb testvér (lehetett) kagán

A Kültegin Emlékmű I. feliratmező átiratának 30. sorában:

: ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻ : ǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ
: ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻ
ǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻ

Olvasat:

budunïy : qop : baz qiltim : jaysiz : qiltim : qop : maña : küerti : isig kücüg : berür : bunča : törüg : qazyaniþ : inim Kültegin : üze anča : **kārgāk** bolti : tenjim tegin : qayan : uçduqda inim : Kültegin : jiti

Fordítás:

az összes népet leigáztam, ellenség nem maradt, mindnyájan behódoltak nekem. Öcsém, Kültegin **meghalt**, miután létrehozta (megszerezte) az erős hatalmat, ahol az emberek szolgáltak nekem. Amikor bátyám, a kagán meghalt, öcsém, Kültegin hét (éves volt).

A Kültegin Emlékmű II. feliratmező átiratának 9. sorában:

: ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻ
: ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ
: ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻǻǻǻǻ
ǻǻǻǻǻǻǻ : ǻǻǻǻǻǻǻ

Olvasat:

: 1 2 3 4 5 : 6 7 8 9 10 : 11 12 13 14 15 : 16 17 18 : 19 20 21 22 23 24 : 25 26 27 ...
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 : 16 17 18 19 20 21 : 22 23 24 25 26

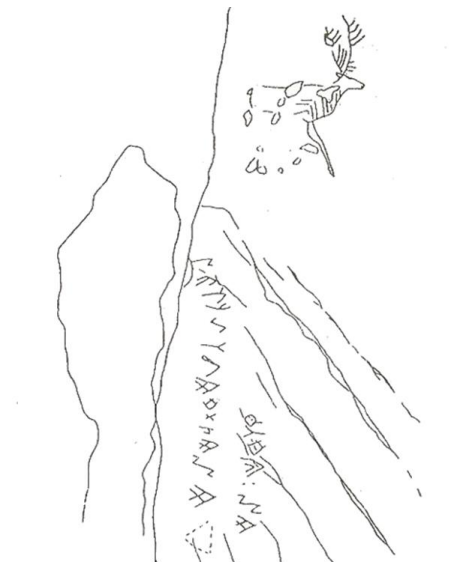
Olvasat:

...üke : tusu bol...q : öde ülügi : anča ermiš erinč : yayıqa : yaljus : oplayu
 tegip : oplayu kirip : üze qışya **kergeg** bolti :

Fordítás:

„ ... : hasznosítva ...q a támadás időszakát, valamiféle látszólagos férfias-
 sággként az ellenséggel egyedül végezni, mígnem (az) megnyugodva a meghaj-
 láshoz (megadáshoz) **meghalt**”

A kergü 'hólyag' szó az altáji Жалпақ-Тас II/XV kis méretű sziklafelirat 2. sorában fordul elő, lényegesen később az orhoni feliratoknál.

Жалпақ-Тас II/XV (Kr. sz. u. VIII – XI. szd.)

Átirata:

1 ... 1 2 3 : 4 5

ben : atim č...

2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

ben bitidim bičle **kerqu**

Fordítás:

én : lövész : Č...

: én : írásom : korcs(osult(?)) : **hólyag**

Összefoglalva:

Az átvett *käräkü* és *kärgä* szavakból ótörök képzőkkel differenciált jelentések az átvétel legfontosabb bizonyítékai, mert látványosan mutatják az átvett szavak eredeti jelentésével kapcsolatos jelentésváltozatok „meghonosodását”, beépülését az átvevő nyelvekbe.

A ’käräkü’ (kerek) = ótörök ’sátor’; > kerägä ’jurtarács; farács’; kär ’kifeszít’. Mongol kär > ger ’(kör-alakú) sátor’.

A ’kärgä’ = ótörök ’híján/híjával van’; nincs neki; kärgäk ’vég (befejező szakasz)’; kärgäk ’szükség; szükségszerű/szükségszerűség’; kärgäk bol ’meghal’; kär + gü = kärgü ’hólyag’. Mongol kereg ’szükség’. Mandzsu χergi ’szükség’. Koreai kelda, kēda ’szükség’.

A kär > ger ’(kör-alakú) sátor’, valamint a feltehetően hangátvétéssel keletkezett kärgä > käräg (kereg) ’szükség’ szó, az ótörök átvételtől függetlenül került (kerülhetett) nyelvünkbe a mongol nyelvbe.

Bizonyítja, hogy az ótörök kär ’kifeszít’ jelentésnek közvetlenül nincs köze a mongol kär > ger ’(kör-alakú) sátor’ jelentéshez, bár mindkettő különböző módon a kär szótövékre vezethető vissza.

Az egymástól független átvétel erősen feltételezi, hogy *nyelvünk földrajzi helyzetét tekintve, az átadás-átvétel idején* — még mindkettővel érintkezve — *az ősmongol és az őstörök nyelv között helyezkedett el.*

Kärgä szavunk mindkét átadás-átvétel esetében nyomatékosan jelentette a kerge állat menthetetlen, ’szükségszerű’ meghalását (pusztulását).

(Tanulmányomban a fényképek és a feliratok másolatai a „Türük Bitig Language Comitte of Ministry of Culture and Informátion of RK” alapján készültek.)

Finnugor eredetű *iči*, *äči* szavunk az ótörök emlékművek felirataiban

Szavunk történetét „A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára” az alábbiakban ismerteti:

„öcs 1067 k./1267: ? „Concedo filio filie mee Magne scilicet Heche dimidiam partem terre Fonsol” sz. szn., ? Ichy szn. (ÁÚO 1: 25, 27); 1200 k.: Echy hn. (ÁÚO 6: 222); 1211: Wche sz. szn. (PRT. 10: 504); 1237—40: ? Ech hn. (PRT. 1: 771); 1284/1394: Euchefaya sz. hn. (OklSz.); 1372 u./1448 k.: „Ilakozykuala ... zent Claranak annya es Ágnes azon zent Claranak ewce” (JókK. 76); 1395 k.: wche gr. (BesztSzj. 33); 1506: öccheeth gr. (WinklK. 323); 1515: ecem gr. (LevT. 2: 2); 1539: ücscsét gr. RMKT. 2: 44); 1575: öczöit gr. (Szeg: Theoph. 13: NySz.); 1660: eccse gr. (Pethő: Kron. 70: NySz.); 1863: écsém gr. (Krizsa: Vadr. 511); — öc (MTSz.).

J: 1. 1372u./1448 k.: ’húg; die jüngere Schwester’ (1. fent); 2. 1395 k.: fiatalabb fiútestvér; der jüngere Bruder’ # (. fent); 3. 1507: ’fiatalabb férfirokon; jüngerer mänlicher Verwandter | rokon; Verwndter’ (NyIrK. 6: 187); 4. 1810—20: fiatalabb férfi megszólításaként; als Andere an einen Jüngerem (Nagy S.:

Szatira 13: NSz.). — Sz: ~i 1842: öcsikém sz. (Nemzeti Almanach 143: NSz.) | ~kös 1886: öcskös (Mikszáth: Urak 134: NSz.).

Ősi örökség a finnugor korból; vö.: vog. T. iŕši 'a fiútestvér, a leánytestvér lánya' (Steinitz: Wog.Vok. 217), Szo ës 'öcs'; osztj. Trj. 'itšaki <kisfiú megszólitása>, É. ? is 'öcs' (PB.), O. ? izi 'ua.' ; votj. G. uzi 'sógorasszony, a férjem húga'. A kérdőjeles osztják megfelelők talán vogul jövevényszavak. A finnugor alapalak * ecz lehetett; eredeti jelentésül 'öcs és hóg' egyaránt föltehető. — A magyar szó R. öcse alakjának e végződése valószínűleg 3. személyű birtokos személyrag vagy pedig kicsinyítő képző. Az öcsi származékra vö. csoki, fagyi, hugi, stb. Az öcskös végződése ritkán előforduló kicsinyítő-becéző képzőbeker. Az eredeti tágabb jelentésből ('fiatalabb testvér vagy közeli rokon') a rokonságnevek differenciálódása, valamint az egyértelműbb hóg párhuzamossága révén szűkült le a jelentés a férfiágra. — A magyar szónak és rokon nyelvi megfelelőinek altaji kapcsolatai további vizsgálatot igényelnek. Más finnugor, illetőleg uráli egyeztetése téves." (TESz)

Az ótörök nyelvben:

iči, äči älterer Bruder, Vatersbruder || ağabey, dayı (AlttGramm)

Jelentése: 'idősebb testvér, apja testvére (bátya)'.

Martti Räsänen etimológiai szótárában:

uig. (Gab.) äči, *iči* 'älterer Bruder, Vatersbruder', 'jüngerer Bruder', mtü. AH. *iči* 'büyük kardeş' jak. *äži, ädjī* 'вообще старшая годами'; ? osm. *äžā* 'Greis', čuv. *aža* 'Männchen', 'Vater', ? atü. *äčü* 'Vorfahren'
~ ung. (Németh Nr. 16, UAW 8) öcs 'jüngerer Bruder'

„ujgur (Gabain) *äči, iči* 'idősebb fiútestvér, apai fiútestvér', 'fiatalabb fiútestvér', mtü. (középtörök) AH. (: Abú-Hayyán: Kitáb al-Ídrak li-lisán al-Atrák. Istanbul, 1931). *iči* 'nagy (felnőtt) testvér' jakut *ädjī* 'általában években idősebb'; ? oszmánli *äžā* 'öreg', csuvas *aža* 'emberke', 'apa', ? ótörök *äčü* 'ösök'
~ magyar (Németh nr. 16, UAW8) *öcs* 'fiatalabb fiútestvér' ”

A nyelvünköl Belső-Ázsiában átvett *iči, äči* szóalakok teljesen egyeznek a Kárpát-medencében a TESz által 1067 – 1267 közé adatolt „Ichy” (icsi), „Echy” (ecsi) szavunkkal.

Kárpát-medencei nyelvünkben *iči, äči* szavunknak 1372u./1448 k.: 'húg; 1395 k.: fiatalabb fiútestvér; 1507: 'fiatalabb férfirokon' jelentése adatolt. Az Ichy" (icsi) változat szókezdő i > ü > ö hangváltozásával jött létre 'öcsi' szavunk (l.: 1067 k./1267: Ichy (icsi); > 1211: wche (ücsse); 1539: ücscsét; > 1284/1394: Euchefaya (Öccsefája). Az „Echy" (ecsi; l. még: 1863: écsém) nyomatékosan archaizáló változat máig használatos. A példákából láthatjuk, hogy az 'ö' hang mikor jelent meg nyelvünk hangtörténetében.

Az ótörök feliratokban olvasható *iči, äči* szavunk a legrégebbi írott, hiteles adata „öcsi”, „ecsem” szavunknak. Ennél későbbiek a latin betűs magyar, és lényegesen későbbiek a „közelmúltban” feljegyzett vogul és osztják előfordulások.

Mindkét szóváltozatunk az orhoni és jenyiszeji ótörök feliratokban igen sok helyen előfordul, ezért csak néhány (általam könnyebben fordítható) sorban idézem:

Az orhoni Kültegin Emlékmű (Kr. sz. u. 732) felirat másolatának 5. sorában

: 𐰽𐰺𐰸𐰸 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺
 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺
 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺
 : 𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺

Olvasat:

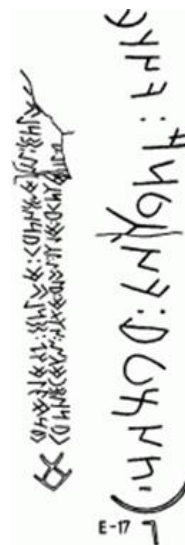
: bolmis erinč : oyuli atī : qayan : bolmis erinč : anta kisre : inisi : ečisin teg
 : qılınmadıq erinč : oyuli : aqañin teg : qılınmadıq erinč : bilgesiz : qayan :

olurmīs erinč : yablaq : qayan : olurmīs erinč : bujruqī : jeme : bilgesiz erinč : yablaq ermīs : erinč :

Fordítás:

(...) lettek nyilvánvalóan fiú, férfi rokonai kagánok. Később azután nyilvánvaló lett, mint **fiatalabb fiú testvér**, felkészületlen, az idősebb testvér, a bölcs kagán után. Nyilvánvalóan rossz kagán. Nyilvánvalóan oktalan, rossz parancsnok

A jenyiszeji Чаа-Холь V, (Chaa-hol V) (e-17) emlékmű feliratmásolatának 2. sorában:

...⊗ λϣ⊗D : ⊗ΓλΓ : √βΓD : ⊗xYN : #λ⊗)⊗HϣD⊗

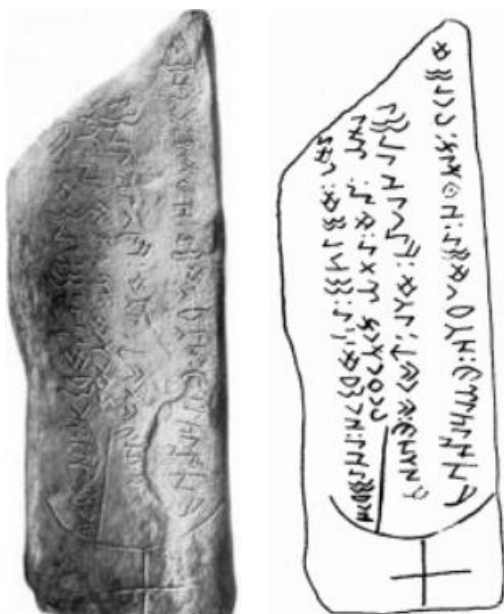
Olvasat:

Uyar qatunīm üčün : öldim : jita : **ičim** : yorčim :

Fordítás:

nemes királynőm halála miatt az én özvegy **bátyám** ...

A jenyiszeji Baryk II (e-6) emlékmű (Kr. sz. u. VIII-IX. szd.) felirat másolatának 2. sorában:

ԻՅՎԻԻԿԻԳ : ԻԿ : ՎՅՅ : ԵՆԿԻԳ

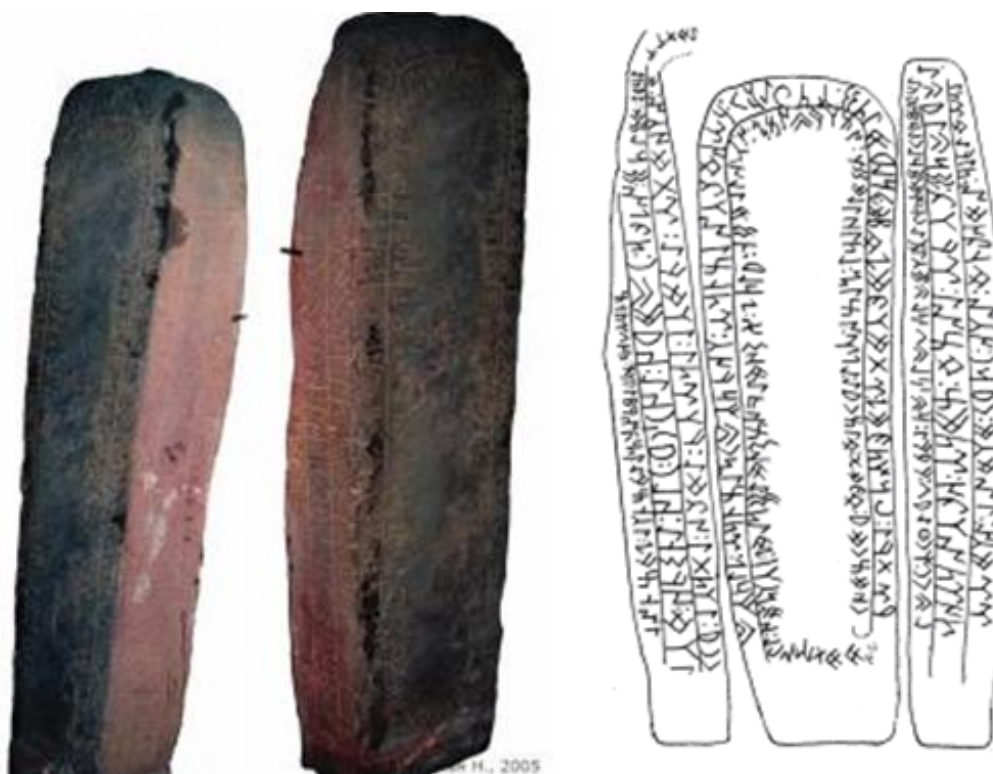
Olvasat:

Külüg : Tutuq : ečim : kiši qildi

Fordítás:

Külüg Tutuq **nagybátyám** (**apám?**) kivezette az embereket

Jenysiszeji Altyn-kol (e-28) felirat (Kr. sz. u. VIII-IX. szd.) másolatának 4. sora:

𐎲𐎠𐎧𐎺𐎠𐎧 : 𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶 : 𐎠𐎶𐎠𐎶 : 𐎠𐎶𐎠𐎶 : 𐎠𐎶𐎠𐎶 : 𐎠𐎶𐎠𐎶

Olvasat:

Er erimčin : inim ečim : uyurun : üçün : beḡümin : tike berti :

Fordítás:

Hős katonák, a fiatalabb három erős **fiú testvérem** emelt örök (emléket)

Jenyiszeji Buy-bulun I (e-42) felirat (VIII-IX. szd.) 8. sorának másolatában:

Az „ecsim” szó az átmásolt felirat 8. (jobb szélső) sorában fordul elő. A felirat készítője talán hibázott, mert az „ečim” ’cs’ és ’m’ betűje közé egy ’l’² hangértékű betűt vésett. (Lásd a fenti eredeti felirat részleten.)

Az is lehet, hogy a „hasonló” jenyiszeji 𐎠 ’i’ hangértékű betűt akarta valamiért feltüntetni. A felirat másolója valóságúen átmásolta.

A felirat 8. (jobbszélső) sora:

: 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥 : 𐎦𐎧 : 𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬 : 𐎭𐎮 : 𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳 : 𐎴𐎵𐎶𐎷
𐎸𐎹𐎺𐎻 : 𐎼𐎽𐎾𐎿𐏀)

Olvasat:

Esiz jerim : ĩduq jerim : esize : esiz **ečim** : qanĭm : kün ay esize : ana estegün jerim : en bilgür...

Fordítás:

Elhagyott földem, gazdátlan szent földem; elhagyott **bátyám**, vérem. Gazdátlan rabszolga a Hold. Anyakereső földem. A legbölcsebb...

A Jenyiszeji Qara-bulun II (e-66) felirat (VIII-IX. szd.) feliratmásolatának 1. sorában:

Annemarie von Gabain „Alttürkische Grammatik“ c. művében az alábbi kicsinyítő, becéző képző(in)k léteznek:

44. +^oč: Deminutive und Koseformen.

ögüčüm „mein Mütterchen“ (*ög* „Mutter“).

atačim „mein Väterchen“ (*ata* „Vater“).

45. +čā, +čä: Deminutive, Intensive (DENY § 517);
s. a. Partikeln § 349; identisch m. d. Äquat.

anča „ein paar“.

azraqča „ganz wenig“.

antača (StG 47) „grade dort“.

azuča (Suv. 135,13) „oder auch“:

barča < **bar-ir+ča* „alle“.

349. +čā, +čä: Deminutiv, Intensiv; als Wortbildungs-
Element zu betrachten; s. § 45.

Vagyis:

„44. +č (+cs): Kicsinyítő és becéző alakok.

ögüčüm „anyácskám” (*ög* „anya”).

atačim „apácskám” (*ata* „apa”). ”

„45. + čā, +čä: Kicsinyítő, intenzív (Deny § 517);

lásd a partikulákon § 349; azonos itt az Äquatívval. [Szögletes zárójelben közlöm a szavak „alapalakját” is]

anča „egy pár”. [*<* jak. *ān* ’начало’, ’первый’; ’kezdet, eleje; első’]

azraqča „nagyon kevés”. [*<* „az, as br. ’Wenig, etwas’; ’kevés, valami’]

antača (St.G 47) „csak ott”. [*<* „anda, anta dort, dann || orada, o esnada, ondan sondra” ’ott, azután’]

azuča (Suv. 135,13) „vagyis”. [*<* „azu, azuu, asu br. oder, etwa || yahut” ’vagy; mintegy, valami’]

barča < **bar-ir+ča* „minden”. [*<* „bar, par br. vorhanden, das Vorhandensein, alle, stattfindend, es gibt || var, varlik” ’létező, létezés, minden’]

57. +^oq, +^ok: Deminutive und anderes.

ögük „Mütterchen“ (*ög* „Mutter“).

yulaq „kleiner Bach“ (*yul* „Wasserlauf“).

čöbik „Trübung“ (*čöp* „Mist u. dgl.“).

46. +^očaq, +^očäk: Diminutive.

bičaq, bičäk „kleines Messer“ (*bī* „Messer“)
qoličaq „Ärmchen“ (*qol* „Arm“)

Vagyis:

„57. +^oq, +^ok: kicsinyítő és egyebek.

ögük „anyácska” (*ög* „anya”).

yulak „kis vízfolyás, patak” (*yul* „vízfolyás”).

čöbik „zavarosság” (*čöp* „szemét és ilyenféle”).”

„46. +^očaq, +^očäk: kicsinyítő.

bičaq, bičäk „kis kés” (*bī* „kés”)

qoličaq „kis kar” (*qol* „kar”)

Az azonos magyar és ótörök kicsinyítő, becéző képzők történeti összefüggéseinek vizsgálatáról nyelvünk szakirodalmában még csak említést sem találunk! Szintén nagy adósságaként a magyar nyelvtudománynak és turkológiának!

Ezért az ótörök nyelvben meghonosodott szavaink történeti összehasonlító vizsgálataival együtt e kicsinyítő, becéző képzők vizsgálata is épp oly fontos, amit nem lehet egy „véletlen egyezések” kijelentéssel mellőzni. Hiszen nyelvek érintkezése: népek érintkezése is! Nyelvünk pedig kiváltképp gazdag kicsinyítő, becéző képzőkben. Többek között erről (is) írt Balázs Géza:

„3. Kicsinyítés a magyar nyelvben. Többen is fölhívták a figyelmet arra, hogy a magyar nyelv (mellette olykor az orosz, a spanyol nyelvet is emlegetik) más nyelveknél gyakrabban él a kicsinyítés lehetőségével. Ez nyilván csak naiv megfigyelés, amelyet tudományosan is bizonyítani kellene, addig azonban csak antropológiai nyelvészeti megfigyeléseinkre hagyatkozhatunk.

A magyarban kiemelkedően sok kicsinyítő képzőt tartunk számon. Gárdonyi Géza (1974: 209.) szépítő ragoknak nevezi őket: „Szépítő ragok a kicsinyítő ragok.” Balassa József és Simonyi Zsigmond (1895: 541–561.) a mértéket kifejező képzők között tárgyalja a következő – egy híján húsz – kicsinyítő képzőnket:

-cska, -cske (fácska, gyermekecske, jócska, szócska, Verácska, magácska)

-ka, -ke (madárka, mondóka, egyke, Eszterke),

-ika, -ike (ládika, táncika, Palika, Ferike),

-csa, -cse (gyermekcse, babcsa, pl. babcsát főztem, könyvecse, tejcse, tócsa), Komáromi Csipkés György 17. századi magyar nyelvtanában említi a gyermekcse, tyúkcsa kicsinyített alakokat, amelyeket palócnak vél (idézi Szathmári, 1968: 280). D. Bartha Katalin (1958: 114.) szerint a régi szlavóniai nyelvjárásnak ma is a lelegeleveníbb deminutív formánsa, amely középfokú mellékne-

vekhez is járulhat: erépcséb, méjebcséb, valamint mód- vagy állapothatározókban is előfordul: natyszerűcsén), a régiségben főleg személynevekben gyakori.

- cs (uracs, kenőcs, kövecs),
- csi (Ibcsi, Jancsi, Julcsi),
- ca, -ce (gyerkőce, Ilca, Katica, tárca),
- ica (szláv szavakban fordul elő, de érezhető bennük a kicsinyítés: galambica, kupica, muslica, de erre rímel a nyilván összetett Klárica is, illetve nem szláv szavakban: apáca, tréfás változattal: anyáca),
- is (Andris, baris = barna disznó vagy kutya),
- us (Annus, anyus, Ilus, cicus),
- üs (csib-üs-ke, körmüs),
- s (sárgás, feketés),
- d (apród, édesd, jobbad, kicsid),
- gy (Egregy, Nyüved, Somogy ~ somod),
- dad, -ded (apródad, édesded, gyermekded, kisedd),
- i (édi, mozi, Tóni, Betti, Gyuri),
- di (fehérdi, havadi, igazándi),
- ó, -ő (bátyó, Kató, Pető),
- kó, -kő (haskó, szánkó, sütkő = süldő, Palkó, Ferkó).

A mai magyar nyelv című egyetemi tankönyv (Rácz 1968: 140–142.) még további 7 kicsinyítő képzőt is felsorol, ezzel 26-ra emelkedik a kicsinyítő képzők száma:

- ca (Teca),
- ci (Berci, tejci),
- u (anyu, apu),
- ikó (házikó, ládikó),
- uci (anyuci),
- uka (apuka, Gézuka),
- ók, -ők (Erzsók, pufók, Sebők).

D. Bartha Katalin (1958: 108–117.) főleg történeti szempontból említ még további képzőket (az eddig említetteken túl még 4-et, s ezzel a képzők száma 30-ra emelkedik):

- ta, -te (pocs – pocséta),
- ika, -ike (anyika, apika, árpika, botika),
- l, -ly (-ály, -ély) (zugoly, hangyál),
- n (-ny ~ -m) (kicsiny, Somogyom).

Nem találtuk a listákban a következő hármat, amelyekkel a számba vett kicsinyítő képzők száma 33 lesz:

- a (Ilona – Ila, Izidóra – Iza),
- csó (Jancsó),
- si (tökszi, buksi).

Ha a különböző nyelvtanokban említett (mindig változó számú) kicsinyítő képzőt összeszámoljuk, akkor tehát (jelenlegi adataink szerint) 33 különálló ki-

csinyító képzőt tarthatunk számon. És ez a szám korántsem végleges, hiszen egyes képzőbokrok ezt jelentősen megnövelhetik. Tehát nem túloztak azok, akik pontos összeszámlálás nélkül a magyar kicsinyítő képzők számát több tucatra (!) becsülték.

Az egyes nyelvtanokban található kicsinyítőképző-szám azért térhet el egymástól, mert egyes szerzők bizonyos képzőket már csak történetinek (elavultnak) tartanak, másokat idegen eredetűnek, illetve az összetett képzők is megzavarják még a képet. Pl. van -i képző és van -ka/-ke, de van -ika/-ike is, mivel pl. a lád-ika, pálc-ika szónak nem létezik *ládi, *pálc-i formája. Van -s, van -i képző, de bizonyára van -si is (töksi, buksi, mert *töks, *buk alak nincs), s ezt mi is fölvevük a listánkba. D. Bartha Katalin (1958: 117–118.) a -di mellett említi -sdi képzőt (huntyósd, katonásdi, kapusdi, illetve: bujósdi, katonásdi), ez azonban tipikus összetett képző, mert az -s képzős alakok is élnek: kapu-s-di, bujós-s-di stb. További tipikus összetett képző az -iska (Andris – Andrisk), és a képzőhalmozás ritka szép esete: apucika (ap-u-ci-ka, amelyben a -c és az -i külön is lehet képző).

Ugyanígyenek gondolhatjuk a gyerkőce szóban lévő képzőket is: (gyerek, gyerk-) gyerk-ő-ce (Jókai-szótár, é. n. 50). Ha ezeket az összetett képzőket is felsorolnánk, akkor könnyen lehet, hogy a 33 magyar kicsinyítő képző száma még jobban megnövekedne.

Hangátvetés, megfordítás

A gyermecske lehet, hogy a gyermekecske formából rövidült, de az is lehet, hogy hangátvetéssel keletkezett a gyermecse alakból. Ezt erősíti meg D. Bartha Katalin (1958: 113.) is: „Az alapszó -k véghangzójához kapcsolódva gyakran történik hangátvetés, éppen úgy, mint más természetű -kcs kapcsolatok esetében is (vö. szökcse > szöcske stb.), amely szórványos hangváltozás talán a -cska, -cske képző analogikus hatásának köszönhető: ablakcsa > ablacska, gyermecse > gyermecske.”

Figyelmet érdemel a -kó/-kő és az -ók/-ők képző, mert éppen fordítottjai egymásnak (Ildikó – Erzsók). Erre ugyancsak fölívta a figyelmet D. Bartha (1958: 115): „Ugyancsak a -k és az -ó, -ő fordított sorrendű összetapadásával keletkezett az -ók, -ők képzőbokor”.

Hogy egy adott szóhoz mely kicsinyítő képzők járulhatnak, s melyek nem, ugyancsak magyarázatra váró kérdés. Van ugyebár ház-ikó, de nincs *ház-ika, van ház-acska, de nincs *ház-csa, *ház-csi, *ház-ca, *ház-us stb. Végül az is érdekes szempont, hogy bizonyos képzők termékenyen csak a becézésben (kedveskedésben) maradtak fenn.

A kicsinyítés grammatikai lehetőségei

A magyar nyelvtanban tehát a kicsinyítés fő eszköze a szó végi (egyszeri vagy halmozott) kicsinyítő képző.

Arról már alig szólnak a nyelvtanok, hogy a magyarban nemcsak szóvégi, hanem szó belseji (inflexiós, esetleg infixáló) szóképzéssel is lehetséges a kicsinyítés kifejezése. Ráadásul nemcsak főnevek, hanem igék esetében is. Simonyi

Zsigmond (1977: 368.) A magyar nyelv apológiája című tanulmányában) figyelt föl arra, hogy szó belseji szóképzéssel (inflexióval), például szótó-torzítással, a második tőhangzónak i-re változtatásával kicsinyítést érhetünk el: madár: madárka, madirka, bogárka: bugirka; Teri: Tiri; kapar: kapargál – kapirgál, farag: faragcsál: farigcskál (faricskál). Tegyük hozzá ezt is: pisál: pisil. Természetesen nem véletlen, hogy a gyakori kicsinyítő képzőként is szereplő i-re változik a szótó egyik hangja. A jelenséget tehát szó belseji képzésnek (infixálódásnak) nevezhetjük. Ugyanilyen példa, bár nem hangváltozással, hanem betoldódással: rágcsál – rágicsál. Azt tudjuk, hogy a kiált szavunknak korábbi változatában az első magánhangzó a volt (tehát: ka-j-ált), amelyet a kajabál, illetve a kajált-bajált ikerszó meg is őrzött. A szótár szerint az a-ból elhasonulással lett i (Zaicz 2006: 407.), az én véleményem szerint itt is közrejátszhatott az a > i belső szóképzés. Végül meg kell említeni azt a nyelvtani lehetőséget is, hogy egy adott szót rövidítünk (csonkítunk), s annak ugyancsak becező hatása lesz: Zsóka – Zsó. Ennek a csonkításnak a fordítottja, vagyis az, hogy a név elejét hagyjuk le, a magyarban ritka (pl. Patrícia – Cia), de az angolban gyakori. A jelenségre Zolnai Béla (1964: 233–234.) is felhívja a figyelmet: „A magyar inkább a név elejét tartja meg”, míg a német, olasz, angol példák azt mutatják, hogy ott inkább a végét. „Hogy mely nyelvben melyik szótag marad meg a csonkításból, általában a szóhangsúly kérdése” véli Zolnai. Czákó Gábor (2010: 57.) szerint a becézésünk is a gyökrendet követi. (A szó eleji hangsúly mindig a gyökre esik.) Erzsébet nálunk Erzsi, az angolban Betty. Sőt, még a focicsapatok neve is tükrözi ezt: nálunk a Haladás Hali, a Ferencváros (Franzstadt) Fradi, míg az FC Liverpool Angliában Pool.

Roman Jakobson (1972: 128.) is említi, hogy: „Egyes baszk nyelvjárásokban a mássalhangzók tonalitását emelő palatalizáció a kicsinyítés képzetét idézi elő.” Illetve amerikai indián nyelvekben bizonyos magán- és mássalhangzók cseréje is „a kicsinyítés képzetét fűzi a szó jelentéséhez”. Jakobson ebben az ikonicitás lehetőségét is látta, s ez még tovább bővítheti gondolatainkat: vagyis bizonyos hangok nem véletlenül jelölhetnek kisebb, míg mások nagyobb dolgokat. Ez a lehetőség egyébként sok más kutatónál, így az International Encyclopedic of Linguistics Diminutives szócikkében is felbukkan.

Am témánknál maradva ennél is izgalmasabbnak tűnik, hogy a palatalizált kicsinyítésre talán magyar nyelvi példák is vannak: pl. lány > lyány, néne > nénnye (nénje). D. Bartha Katalin (1958: 113.) egyértelművé teszi, hogy az -l, -ly (-ály, -ély) képző különösen palatalizált alakban fordul elő, „Fő funkciója kétségtelenül a kicsinyítés-becézés” (talán: körtvély, zugoly szavunk mutatja ezt).

A kicsiség arányai

Karácsony Sándor (1985: 262.) hívja fel a figyelmet a kicsinyítő képzők egymáshoz való viszonyára, amellyel arányt, mértéket lehet kimutatni: „Erzsike Erzsihez képest kisebb, Erzsók nagyobb. Erzsóka viszont Erzsókhoz képest kisebb (kedveskedésből, gyöngédségből persze, Erzsi is kisebb, mint Erzsébet).”

Ezt képletben így ábrázolhatjuk: Erzsébet > Erzsi > Erzsike, illetve: Erzsi < Erzsók > Erzsóka.

A kicsinyítő képzők esetében különösen föltűnő a halmozás, amely nagyobb nyomatékot, érzelmet sugall. Nem csak a közismert Jancsi > Jancsika formákra gondolunk, hanem ilyen népies halmozásokra: menyecskecske, könyvecskécske (Balassa–Simonyi példái, 1895: 544).

Tiszteleti, vallási-etnikai háttér

Kicsi Sándor András idézi Ketskés Győző Nógrád megyei palóc községekből („Szarvas-Gede, Jobbágyi, Szurdok-Püspöki, Csécse, Apcz, Ecseg”) való följegyzését, mely szerint bizonyos szavakat kizárólag kicsinyítő képzővel használnak. Ezek: kenyérke, apáka, anyáka, menyétke. Ezeknek tiszteleti, sőt vallási oka van. Kicsi Sándor András (2007: 37.) tiszteleti szuffixumoknak is nevezi őket. Ugyanígyen vallási okból a méh szót is kicsinyítve használják: méhecske (népi indoklása: Jézus testéből lett, sokat dolgozik, a katolikusoknál a szakrális viaszt szolgáltatja). Hasonló följegyzések vannak a moldvai régióból is: „A moldvai régióban a kicsinyítő képzők átlagon felüli gyakorisága figyelhető meg: macskácska, facska, száncsó, apika, lányikó, ángyó, hosszukó, ökörke, botóka, bihalica ’bivalyborjú’.” (A. Jászó 2004: 678.)

A mai családi nyelvhasználatban szinte kötelező jellegű a „Mit hozott a Jézuska?” fatikus kérdésben a kicsinyítés. (Magyar nyelvi szokásként elképzelhetetlen ilyen forma: *Mit hozott a Jézus?)

Fehér József megfigyelte, hogy a zempléni görög katolikusoknál (főként ruszinoknál) kivételesen gyakori a kicsinyítés. Sátoraljaújhely közelében négy falu neve is kicsinyítőképzős: Filkeháza (a Fil, Filip, Fülöp kicsinyítő képzős változata), Rudabányácska, Komlóska, Vajdácska. A Zempléni-hegység (északi rész) című turistatérképen még további kicsinyítő képzős neveket találunk: Rudabányácska közelében: Malmocska, Radoska-völgy, Széphalom közelében Nagy-Dubinka, Dubinka-dülő, Kapaszóka-dülő, Filkeháza mellett Bariska-dülő. De talán ide sorolható Makkoshotyka, Mikóháza neve is.

Fehér József gyűjtése szerint Végardón még a felnőtt férfiakat is így szólítják: Józsika, Palika, Jánoska. A palóc területekhez hasonlóan itt is járja a kenyérke, kenyerecske, sajtocska, hagymácska, papocska, templomocska, Istenke, Istenke kenyérkéje, Jézuska, bátyuska (legújában: mobilocska) forma, de még a névmáshasználatban is megfigyelhető a kicsinyítés (anyicska, enyicske), pl. „Hát csak anyicskát/enyicskét ettél?” További mondatpéldák: „Melegítsd meg a lábaskában”, „Csak egyecskét melegítsél nekem (a töltött káposztából)”, „Megivogáljuk a bort a legkisebbecske hordóból!” (Fehér József szóbeli közlése.)

Mint látható, a kicsinyítés összetett jelensége is nyelvi szokásokban él, amelyek közül még alig figyeltünk fel néhányra. Példáinkkal azt is bizonyítani akartam, hogy a mai magyar grammatikában is számos régiség, „zárvány”, feltáratlan antropológiai-kulturális nyelvészeti lehetőség van. A magyar nyelvtudomány nagy adóssága ennek a hagyománynak a feltáratlansága, illetve kutatásá-

nak mai napig való mellőzése is. Jó okunk van föltételezni azt, hogy egy ilyen antropológiai-kulturális nyelvészeti fordulat (például a tankönyvekben) a gyerekek számára is sokkal közelebb hozná az anyanyelvi-nyelvi ismereteket, érdekesebbé tenné a nyelvtanórákat tanárok és diákok számára egyaránt. (Ehhez kívánunk segítséget nyújtani az első magyar nyelvű áttekintéssel: Balázs–Takács 2009.)

A magyar nyelvi kicsinyítés jelez valamit. Régiséget, a nyelvhasználat szokás hátterét és területi kapcsolatot föltétlenül. Erre utalnak a Magyar dialektológia (Kiss, 2001: 354.) következő sorai: „Mind állományban, mind gyakoriságban kitűnik a keleti nyelvjárásoknak, a csángóknak és a székelyeknek a kicsinyítő-becéző származékokban való gazdagsága. Ezzel bizonyára összefügg a gyakorító igeképzők nagyobb gyakorisága és állománybeli gazdagsága. Mindkét képzőtípus emotív funkciójú ugyanis, és ez erőteljesebb az archaikus peremnyelvjárásokban. A kicsinyítő-becéző származékok gyakoriságát a csángó nyelvjárásokban erősíti az aktív magyar–román kétnyelvűség abban az értelemben, hogy a moldvai román nyelvjárás ebben a tekintetben szintén nagyon gazdag.”

A kicsinyítésről így vélekedik a nyelvészet nemzetközi enciklopédiája (International Encyclopedic of Linguistics, Vol. 1. 355.):

„This category of derivational morphology is characterized by a basic denotative meaning of smallness, and potentially by a variety of connotative meanings... Diminutives are mostly effected by suffixation, with an iconic tendency towards palatal phonemes... Diminutive formation preferentially allies to noun bases, and more rarely to adjectives, adverbs, and verbs...” (Vagyis: „A szóképzés alakjának erre a kategóriájára alapvetően jellemző a kicsiséget jelölő jelentés, és különböző lehetséges mellékjelentések... A kicsinyítők többnyire valóságos főnévképző toldalékok, ikonikus tendenciájú palatális fonémák... A kicsinyítő képző kedvezményes szövetségese a főnév alapszóknak, és ritkábban mellékneveknek, határozószóknak, és igéknek...”) Mint láttuk, a magyar nyelvből ezek a jelenségek gazdagon illusztrálhatók.”

(Balázs Géza: *Gyermekecske, gyermecske, gyermekcse* e-nyelv.hu 2011. 05. 16.)

A képzők felsorolása még így sem teljes, mert hiányzik a felsorolásból pl. az *-e*: *Lőrincze* (Lőrinc); *-ny*: *Györkény* (György). Tárgyunk szempontjából pedig különösen hiányolom a *-k* képzőt, pl.: *Petk* (Péter), *Lök* (Lőrinc), *Jánk* (János) — amely szintén az egyik legősibb kicsinyítő-becéző képzőnk. De egyik alkotója az *-ók* összetett képzőnek is, pl.: *Fabók* (Fábián), *Andók* (András), *Erzsók* (Erzsébet).

(Kálmán Béla)

Bárcki Géza a *-cska* képzőbokkal kapcsolatban említi:

„E korban keletkezik a *-cska* kicsinyítő képzőbokor is a *-cs*, *-k*, és *-a* kicsinyítő képzők összetapadásából, tehát oly módon, hogy a megkopott funkciójú

képzőt ismételten egy újabb hasonló funkciójú képző erősítette meg, míg aztán ebből kiformalódott az egységesnek érzett új képző, vö. pl. Virginia-kodex (XVI. Század első negyede): ablakocska. Igen sokról azonban ez idő szerint csak azt tudjuk kimutatni, e korban már megvoltak, de azt nem, hogy keletkezésük nem nyúlik még jóval régebbi időbe, a honfoglalás előtti századokba.” (Bárczi 1975. 111)

— Vajon, egymástól függetlenül jöttek létre a magyar és ótörök nyelvben az azonos alakú kicsinyítő, becéző képzők? S ha nem: lehetséges történeti összehasonlító vizsgálattal megállapítani összefüggéseiket? Viszonyukat egymáshoz?

— Először vizsgáljuk a -č (cs) kicsinyítő, becéző képző összefüggéseit a rendelkezésünkre álló adatok alapján.

A. von Gabain ótörök példái:

„*üğüčüm* „anyáčkám” (ög „anya”).” (A szóvégi *m* I. szám I. személy birtokos személy rag.)

atačim „apáčkám” (*ata* „apa”).

A. von Gabain *Alttürkische Grammatik* c. művében nincs adat a -č (cs) és a többi általunk vizsgált ótörök kicsinyítő, becéző képző történetére.

Nyelvünk -č (-cs) kicsinyítő képzőjéről két vélemény:

„A denominális nomenképzők névszói alapszóból más névszót képeznek. Igen sok ősi, alapnyelvi eredetű denominális főnévképző van: -d, -t, -g, -**k**, -s, -**cs**, -n, -ny, -m, -l, -ly, -r, -sz, -z, -c, -ó, -ő, -ú, -ű; -**a**, -**e**. Ezek az alapnyelvben két névszó viszonyának sokféle árnyalatát, két dolog különböző természetű összefüggését fejezhették ki. Az önálló magyar nyelvtörténet folyamán főképp mint kicsinyítő-becéző képzők jelennek meg. Igen sok kicsinyítő képzőbokrót is alkottak ezek a képzők egymással: -sa, -csa, -ka, -kó, -ók, -us, -cska, stb. Mind az egyelemű képzők, mind a képzőbokok jó része már elavult.”

(Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán: *A magyar nyelv története*. Bp., 1967. 307-351.)

Bárczi Géza szerint „ősi, alapnyelvi eredetű denominális főnévképző” nyelvünkben a vizsgálatunk tárgyát képező: -**cs**, -**a**, -**e**, -**k** képző.

Kelemen Ivett véleménye:

„3. 7. A -cs képző

Mint arról a fentiekben már említést tettem, B. LŐRINCZY ÉVA tanulmányában az -s ~ -cs képzőkkel foglalkozik, mely egyértelműen mutatja, hogy vélemény szerint -s és -cs egymásnak csupán alakváltozatai, s tanulmányában ehhez következetesen tartja is magát.

Ezzel szemben a TNyt. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a -cs képző az ősmagyar kor első felében az –s képző nyelvjárási hangtani változata volt. Az alaki különfejlődésük az ősmagyar kor második felében fokozatosan funkcionális hasadással is kiegészült, mely eredményeként a -cs képző elsődleges szerepe a kicsinyítés lett és a többi funkcióban nem terjedt el, míg ezzel szemben az -s

képző kiszorult a kicsinyítésből (kivéve a becézést), de elterjedt az ellátottság, a hasonlóság, foglalkozásnevek stb. képzőjeként (TNyt. I, 212).

Önálló -cs képzővel az ősmagyar kor második felétől számolhatunk. A TNyt. felhívja továbbá arra is a figyelmet, hogy a legkorábbi nyelvemlékeinkben a helyesírás már megkülönbözteti a két formánst, a cs-t ugyanis ch-val jelölte: TÖ.: Bychachi; [1237–1240]: Erech (TNyt. I, 213). Szembetűnő, hogy a legrégebbi adatokban a -cs forma figyelhető meg (D. BARTHA 1958: 107; BÁRCZI 1951: 157).

Ez arra is rámutat, hogy olyan képző esetében, mint az -s, mely számos jelentéssel rendelkezik, elképzelhető, hogy csak bizonyos jelentésükben van alakváltozatuk (BÉNYEI 2004: 103). Például földrajzi köznevek esetében ezek a képzők elsősorban a valamivel való ellátottság jelentéssel bírnak, s itt elő is fordulhatnak változatok (köves ~ kövecs; agyagás ~ agyagács). Ám a legtöbb földrajzi köznévből is inkább az -s képző adatolható nagyobb számban.

Végül is adatok hiányában nem tudjuk egyértelműen bizonyítani, hogy az -s helynévképző mellett létezett-e egy -cs helynévképző is. Az azonban tény, hogy az -s képzős helynevek száma jóval nagyobb, mint a -cs képzősöké, ami így már önmagában is megkérdőjelezi a két képző alternánsként való feltételezését (BÉNYEI 2004: 103). PÓCZOS RITA Borsod és Bodrog vármegye településneveinek vizsgálata során 3 -cs képzővel ellátott helynevet vizsgált: Hangács, Csepces, Tököracs.

Ezekben a nevekben a -cs formánsnak feltételezhető helynévképzői funkciója. Viszont az is lehetséges, hogy a képző a növénynévhez (hanga) mint kicsinyítő képző vagy mint valamivel való ellátottságot kifejező képzőelem kapcsolódott, és ez vált helynévvé. A Csepces és Tököracs helynevek etimológiája bizonytalan, esetleg személynévi eredetre vezethető vissza (PÓCZOS 2001: 144–145).”

(Kelemen Ivett: A 'hely' jelentésű képzők komparatív vizsgálata 33-34.)

A két nyelvész véleménye szerint nyelvünkben az „ősmagyar kor” második felétől a -cs (č) már kicsinyítő képző volt. Tehát lehetséges volt a történeti érintkezések évszázadai folyamán az ótörök nyelvbe történt átvétel is. Ezért fontos bizonyíték latinbetűs írásbeliségünkben is korai előfordulásuk. (A 'cs' (č) hangot általában még 'ch' betűvel jelölték.)

Árpád-kori okleveleinkben már számos kicsinyítő-becéző képzőkkel alkotott név és településnév fordult elő, amelyek többnyire lényegesen korábban léteztek már „okleveles rögzítésük” időpontjánál.

A -cs (č) kicsinyítő, becéző képző előfordulása Árpád-kori helyneveinkben:

1./ „**Andacspuszta** ’romániai település Biharban Nagyszalontától (Salonta) kelet-északkeletre’ ” Továbbá: „*Bihar m. a. és 1214/1550: vndoch: VárReg.. 323. is]. Az Andacs hn. Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló szn. –hez l. a Somogy megyei Andocs szócikkét. ”*

2./ „**Andocs** ’helység Somogy megyében Tabtól délnyugatra’ [1208: *Andocs* (az adat közlés nélkül): MVV. Somogy vm. 35; 1321: *Onduch*: Csánki 2:

586]. Puszta szn. –ből keletkezett magyar névadással; vö.: 1274: *Andoch* szn. (ÁÚÓ. 9.9: 76). Az alapjául szolgáló szn. A m. *András* becéző alakja.”

3./ „**Batarcs** ’romániai helység az Alföld peremén Szatmárnémetitől (Satu Mare) észak-északkeletre; Bătarci’ [1378: *Batharch*: DocVal. 282]. A falu a Batar bal oldali mellékvíze, a Batarcs mellett települt, s róla kapta a nevét. A *Batarcs* [1319: *Batharch*: ZichyOkm. 1: 164; 1396: super rivulo *Batharch*: DocVal. 490] víznév a *Batár* víznévből alakult kicsinyítő funkciójú m -cs képzővel.”

4./ „**Ekecs** ’ helység a Csallóközben (Szlovákia) Dunaszerdahelytől (Dunajská Streda) délkeletre; Okoč’ [1268/1347; *Ekech*: MonStrig. 1: 556]. Puszta szn.-ből keletkezett magyar névadással; vö.: 1248: *Ekech* szn. (ÁÚÓ. 7: 266.) Ennek alapszavához 1. 1274: *Ek* szn.”

5. „**Encs** ’város Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Miskolctól északkeletre’ [1219/1550: *Henfy* VárReg. 5.]. Puszta személynévből keletkezett magyar névadással; vö. 1294/1488: *Enche* szn. (Győrffy 1: 290). Az alapjául szolgáló személynév vagy a ném. *Entsch*, *Entz* (Gottschild 251) szn.-ből való, vagy — kisebb valószínűséggel a m. *Endre* szn.-ből alakult rövidítéssel és –cs képző hozzáadásával.”

6. „**Ercsi** ’Helység Fejér megyében Martonvásártól délkeletre’ [+1207-8/14. sz.: *Erchy* : Győrffy 2: 360]. A m. *ér* ’kis folyóvíz’ fn. –cs kicsinyítő képzős származékából keletkezett –i képzővel.”

7. „**Jövedics** ’romániai helység Erdélyben Medgyestől (Medias) északkeletre; Idiciu’ [1319: *Ivedeech*: Győrffy 3: 554]. Puszta szn.-ből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló sz. a m. R. *Iwedi* [1138/1329: MNy. 32: 132] szn.-nek a -cs képzős származéka.”

8. „**Mikepércs** ’helység Hajdú-Bihar megyében Debrecentől délre’ [1415: *Mikeperch* : Jakó 322, de l. 1323: Prentz f. *Myke* nob. de *Peyrch*: Győrffy l. 653, 1335 uo. és 1270/1282: *Peerch*: uo. is.] A *Pércs* hn pusztaszemélynévből, mégpedig a m. *Pér* [1270: *Peer* : ÁÚÓ. 9: 180] sz.-nek kicsinyítő funkciójú -cs képzős származékából keletkezett.”

Árpád-kori helyneveinkben a -cs kicsinyítő-becéző képzőnek főnévképző funkciója (is) volt. Mindemellett jól összevethetők a Gabain által idézett ótörök +č (+cs) kicsinyítő, becéző szóalakokkal:

üğüçüm „anyács(ká)m” (ög „anya”).

atačim „apács(ká)m” (*ata* „apa”).

(A szóvégi -m egyes szám első személy birtokos személyrag az ótörök nyelvben, ami szintén azonos nyelvünk birtokos személyragjával.)

Az ótörök *atač* (apács) szóalak az ótörök feliratok közül az orhoni „Eletmiş Yabgu Bilge *atačim*” emlékmű komplexum (Kr. sz. u. 716 (728?) feliratának 12. és 13. sorában fordul elő.

A 12. sorban:

: 𐰽𐰺𐰸)𐰾𐰢 : 𐰾𐰺𐰽 : 𐰺𐰾𐰽𐰢 : 𐰽 : 𐰺𐰾𐰽 : 𐰽𐰺𐰽𐰾 : 𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰢 : 𐰽𐰾𐰽
 : 𐰾𐰽 : ... : 𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰽 : 𐰾𐰽𐰽𐰽 : 𐰽𐰾𐰽 : 𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰾𐰽𐰽𐰽 : 𐰽𐰾𐰽𐰾
 𐰾𐰽 : 𐰾𐰽𐰽𐰾 : 𐰾𐰽... : ... : 𐰾𐰽𐰽𐰾

Olvasat:

öze : Tenri : qan : ülüi : jılqa : jetinč : ay : küčlüg : alip er : qayanımda :
 adrılı : bardıñız : **atačim** : yoyıñ : aluruyıñın : qazyantım : (...> sub) jer
 Tenriöd...gč : eki erür : erti :

Fordítás:

a győztes Tengri kánt a sárkány éve hetedik hónapjában vesztettük el. Erő-
 teljes, dalia uralkodó **apács**(ká)m (a temetés) gyászünnepevényén kapott ajándékot
 (= ékszer), csak a ...> víz), föld, Ég-idő : ... : volt : két erősebb (hatalom) :

A 13. sorban:

: 𐰾𐰽 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽 : 𐰽... : 𐰾𐰽𐰾𐰽 : 𐰽𐰾... : 𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽
 : 𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽 : 𐰽𐰾 : 𐰾𐰽𐰾 : 𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾

Olvasat:

Atačimqa bitig tašig : ... (bitigledim qıldım) : beñigü : ...> (qayanı)m :
Atačim : Bilge : **Atačim** : ülü : yılqa : bilge : ulug alp er : edgü : qan : **Atačim** :
 ölti :

Fordítás:

Apács(ká)mnak örök felirat(os) követ emeltünk. **Apács**(ká)m, Bilge
Apács(ká)m a sárkány évében, az okos, nagy, bátor katona, a kedves, jó vezető
Apács(ká)m meghalt

A jenyiszeji Uybat III (e-32) „eredeti” felirat (VIII-IX. szd) 4. sorában:

𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾

Hibás másolata az adatbázis „egységesített” hangértékű betűivel:

: 𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾 : 𐰽𐰾𐰽𐰾𐰽𐰾

Az „eredeti” felirat 4. sorának olvasata:

bir yašimta : **atačim**qa : adirındıma : atsız :

Fordítás:

egy évesen **apács**(ká)mtól elvászta

A jenyiszeji Shanchy 3 (e-152) felirat (VIII-IX. szd.) 2. sorában:

⊗#|⊗x√y⊗ : √⊗ ⊗ :)H4⊗1√y3)∩ : y∩ΛεY#

Olvasat:

En Elig Čur : Īnanču Alip Tarqan : **atač**īma : adīrīldīm : esizim :

Fordítás:

Széles Ötven Civakodás Hiteles Hatalmas Tarqan vagyok. **Apács**(ká)mtól elváltunk. Gazdátlan

— *Két, egykor egymással történeti (történelmi) kapcsolatba került nép nyelvében egyaránt jelen lévő -č (-cs), kicsinyítő-becéző képző történetét, az átadás-átvétel irányát csupán írott előfordulásuk időrendje alapján nem lehet hitelesen megállapítani, mert a korábbi írott előfordulás önmagában még nem dönti (döntheti) el, hogy melyik nyelv vette át a másik nyelvből. Mi a viszonyuk egymáshoz.*

A -č (-cs) kicsinyítő képző története nyelvünkben bizonyított. (L. B. Lőrinczy Éva tanulmányát.)

Más a helyzet a mindkét nyelvben jelen lévő képzőbokok esetében. Ekkor meghatározó, hogy a képzőbokokat alkotó, összetapadt egyszerű kicsinyítő képzők melyik nyelvben fordultak elő (hiánytalanul), és melyikben nem. Mert amelyik nyelvben a képzőbokor bármelyik egyszerű összetevője hiányzott, az csakis átvevője lehet a másik nyelvben keletkezett képzőbokornak. S ez a tény (esetünkben) erősen „visszahat” a mindkét nyelvben jelen lévő egyszerű -č (-cs) kicsinyítő-becéző képző történetére, átvételének irányára is.

Nyelvünkben nem csak a -č (-cs), hanem az **-a**, **-e** kicsinyítő-becéző képző is jelen volt, pl.: *Bona* (Bonifác), *Bóda* (Boldizsár), *Dóra* (Dorottya), *Fora* (Florián); vagy: *Gere* (Gergely), *Györe* (György); *Lőre* (Lőrinc), *Mike* (Miklós), *Sike* (Sixtus). Ezért a **-ča** (-csa), **-čü** (-cse) képzőbokor létrejöttének feltételei adottak voltak. Olyan becéző neveket alkottunk velük, mint: *Julcsa*, *Ancsa*, *Marcsa*; vagy főnevet alkottunk: *vércse*; vagy becéztünk kicsinyítve: *tejcse*, *gyermekcse*.

Az ótörök nyelvben **-a**, **-ü** (>*e*) kicsinyítő-becéző képzők nem léteztek.

D. Bartha Katalin az összetett képző, vagy képzőbokor fogalmát az alábbiak szerint definiálja:

„a képzőbokok több egyszerű képző összetapadásából keletkeznek, olyan módon, hogy egy, már képzővel ellátott alapszóhoz újabb képző, esetleg több újabb, azonos vagy különböző funkciójú képzőelem járul, s idővel a nyelvérzék számára az összeforrt, több képzőelem együttesen tölt be valamilyen jelentésmódosító szerepet” (D. Bartha 1958)

A **-č** (-cs) kicsinyítő-becéző képzőhöz tapadt **-a**, **-e** kicsinyítő-becézők már az „ősmagyar korban” jelen voltak nyelvünkben, mert a korai Árpád-korban már helyneveket is alkottak velük. Pl.: Csengersima, mely név alapja a latin Simeon

(Simon), amely személynévből rövidüléssel és **-a** kicsinyítő képzővel jött létre a Sima: „1138//1329: *Sima*” Csenger közelségéből pedig később: Csengersima.

Vagy **-a ~ -e** képzővel az István régi Csépan változatából: *Csépa ~ Csépe*; Boldizsár > *Bolda*; János > *Jana*; Lőrinc > *Lőre*; Mihály > *Mihe*; Miklós > *Mike*; Péter > *Pete*.

Hely és személynéveink jelentős része kicsinyítő-becéző képzőkkel alkotott név.

Az ótörök nyelvben -a ~ -e (-ä) kicsinyítő-becéző képzők nem léteztek, így a -ča (-csa), -čä (-cse) mély és magas hangrendű képzőbokok csak ősnyelvünkben jöhettek létre! Csak nyelvünkéből kerülhettek az ótörök nyelvbe!

Mert „A *-csa/-cse* képzőbokor a *-cs* képzőhöz hasonló helyzetekben fordult elő már egészen az ősmagyar kortól, de ez a képzőbokor az ómagyar kor után is eleven személynévképző marad. Megjelenik ősi eredetű közszavakból létrejött személynéveken: TÖ.: *Feuche, Fiacha*; 1237: *Scimche*; 1282: *Magycha*; jövevénynevek rövidült változatához kapcsolódva: 1152: *Damacham*; TÖ.: *Eguche*; 1245: *Bnecha*; 1258: *Pouche*; 1275: *Ancha*; teljes alakú néven alig fordul elő: 1238: *Iwanche*.”

(Mozga Evelin Ildikó: „A *-d* képző a régi magyar személynévekben” Szakdolgozat, Debrecen 2009)

De ősi Géza nevünk is a *-csa* kicsinyítő képzőbokkal képzett szó:

„Méltóságnévből származik Géza nevünk, amely egy régi név téves másolatából ered. Szabályosan Gyejsa, Gyécse vagy Décse lenne. Ez egy török eredetű méltóságnév, amelyhez magyar kicsinyítő képző járult. Képző nélküli alakja mutatkozik meg a Csongrád megyei Algyő és Felgyő községek nevének második tagjában. Ez a név az Árpádok korában elég népszerű, több királyunk viselte. Később azonban feledésbe merült és csak a XIX. században elevenítették föl.” (Kálmán Béla 40)

Az Árpád-korban az alábbi *-csa, -cse* képzőbokkal alkotott településnevek fordultak elő:

1./ „**Erdőtarcsa** ’helység Nógrád megyében Pászótól dél-délnyugatra’ [1799: *Erdő Tarcsa* : Vályi 3: 460, de l. 1404/1406: *Tarcha* : ZsigmOkl. 2/1: 447 is]. A *Tarcsa* hn. Pusztaszn.-ből keletkezett magyar névadással; vö.: 1211: *Tarsa* szn. (PRT. 10: 515); 1300: *Tarcha* szn. (ÁÚO. 10: 401). Az alapjául szolgáló szn. a m. *tar* ’tarka’ mn.-ből származik *-sa ~ -csa* kicsinyítő képzőbokkal.”

2./ „**Kistarcsa** ’1978-ban Kerepessel *Kerepestarcsa* néven egyesített helység Pest megyében’ [1773: *Kis Tarcsa*: LexLoc. 164, de l. 1352/1354: *Tarcha*: PestReg. 193 is]. A *Tarcsa* hn. sz.-i előzményéhez l. *Erdőtarcsa* szócikkét.”

3./ **Fejércse** ’1977-ben Hetével *Hetefejércse* néven egyesített település Szabolcs-Szatmár megyében a Beregi-Tiszaháton’ [1299: *Feyrche* : ZichyOkm. 1: 91]. Pusta sz.-ből keletkezett magyar névadással; vö. 13. szd. vége: *Feierche* szn. (MNY. 10: 195). Az alapjául szolgáló szn. A sz.-ként [1219/1550: *Feier* :

VárReg. 86.] is alkalmazott m. R. N. *fejér* 'fehér' mn.-nek a kicsinyítő-becéző képzős származéka.”

4./ „**Gecse** 'helység Veszprém megyében Pápától észak-északkeletre' [1319: *Gueche* : AnjouOkm. 1: 526]. Pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással; vö. 1240: *Geche* szn. (Sztp. KritJ. 1: 205). Az alapjául szolgáló szn. talán a m. *Gergely* szn. Becéző változata.”

5. **Karcsa** 'helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Sárospataktól keletre' [1358: de villa *Karcha*: AnjouOkm. 7: 184]. A helység arról az érről kapta a nevét, amely innen húzódik Királyhalmec felé. A *Karcs* [+1214/1334: riuus *Karacha*: Fejér: CD, 3/1: 156, Szept. KritJ. 1: 96; 1254: iuxta *Karacha*: HazaiOkm. 7: 44] víznév nyelvi forrása a török *qara* 'fekete' származékában kereshető; vö. oszm. *Karaca* 'feketés, sötét', *Karaca* szn. L. 1211: *Karache* szn.”

6./ „**Kékcse** 'helység Szabolcs-Szatmár megyében Kisvárdától nyugat-északnyugatra' [1329: *Kekche*: ZichiOkm. 1: 321]. A *kék* színnév *-cse* kicsinyítő képzőbokros származékából keletkezett, talán szn.-i használaton keresztül. Mint sz. azt jelölhette, hogy viselőjének kék a szeme.”

7./ **Kötcse** 'helység Somogy megyében Balatonszárszótól dél-délkeletre' [1229: *Keccha* : PRT. 1: 695]. A szn.-ként is használatos m. *kék* mn. *-csa* képzőbokros származékából keletkezett.”

8./ **Köpcseny** 'ausztriai helység Burgenlandban a szlovák határnál; Kittsee' [1291: *Chuzthu*: Urk Burg. 2: 232; 1363: *Kuchche* : Csánki 3: 671; 1447: *Kewpche*: Csánki 3: 674; 1549: *Kepczen* : KranzmBürg. 82; 1680: *Köpcseny* uo.]. A magyar *kék* kicsinyítő funkciójú *-cse* képzős származékából keletkezett, talán szn.-i használaton át;”

9./ **Micske** 'romániai helység Biharban Margittától (Marghita) délnyugatra; Mișca' [1255/1300 k.: *mikche* : Györffy 1: 643]. Az elsődleges *Mikcse* névalak pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással; vö.: 1236: *Micche* szn. (ÁÚO. 7: 21). Az alapjául szolgáló szn. a *Miklós* szn.-nek a kicsinyítő-becéző alakja. Az újabb *Micske* változat *kcs* > *csk* hangátvetés eredménye.”

10./ „**Ramocsa** 'helység Zala megyében Lentitől észak-északnyugatra [1378: *Ramacha* : Csánki 3: 97]. Pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással; vö.: 1266: *Ramacha* szn. (HazaiOkm. 8: 102);” Továbbá: „Az alapjául szolgáló szn. annak a m. R. *Rama* [1299: ÁÚO. 10: 359] szn.-nek a kicsinyítő-becéző képzős származéka, amelynek előzménye a ném. R. *Rami* szn., *Ramo* szn. (Först.² 1243) lehetett.”

Az ótörök nyelvben A. von Gabain példái [általánosan kiegészítve kapcsolatos zárójelben a szavak töveivel]:

„349. + *ča*, + *čä*: Kicsinyítő, intenzív; mint szóképző elem figyelembe vételéhez; lásd § 45. ”

„45. + *ča*, + *čä*: Kicsinyítő, intenzív (Deny § 517);
lásd a partikulákon § 349; azonos itt az Äquatival.

anča „egy pár”. [jak. *ān* 'начало', 'первый'; 'kezdet, eleje; első']

„57. +^o*q*, +^o*k*: kicsinyítő és egyebek.
ögük „anyácska” (*ög* „anya”).
yulak „kis vízfolyás, patak” (*yul* „vízfolyás”).
čöbik „zavarosság” (*čöp* „szemét és ilyenféle”).”

Nyelvünkben: „A *-k* képző neveken viszonylag ritkán bukkan fel, és akkor is inkább idegen eredetű nevek rövidült változatához járult: DömAd.: *Dumku*, *Zolku*; teljes névhez ritkán kapcsolódik: 1247: *Iwanc*; 1298: *Andork*; magyar alapszavakon alig fordul elő: 1237-1240: *Ekeshc*, *Hetenc*.” (Mozga Evelin Ildikó 2009)

További rövidült kicsinyítő képzős név változatok: *Jánk* ~ *Jánok* (János), *Lök* (Lőrinc), *Petk* (Péter). (Kálmán Béla 1966, 70)

Árpád-kori *-k* kicsinyítő képzős helyneveink:

1./ **Gyákos** ’romániai helység Erdélyben Erzsébetvárostól (Dumbrăveni) nyugat-északnyugatra; Giacăs’ [1337/1399: *Gyakusteleky*: Györffy 3: 553]. A *Jakab* szn. kicsinyítő-becéző alakjából, a m. R. *Jákus* [1214/1550: *Iacum* (lat. Tárnyragos alak): VárReg. 172.] keletkezett *j > gy* változással. Vö. ném. *Jakobsdorf* ’Gyákos’. — A rom. *Giacăs* ’Gyákos’ a magyarból való.”

2./ **Ják** ’helység Vas megyében Szombathelytől délre’ [1211/1252: *Iak*: Urkburg. 1: 61]. Puszta szn.-ből keletkezett magyar névadással; vö. 1211: *Jac* szn. (PRT. 10: 507). Az alapjául szolgáló szn. a m. *Jakab* ~ R. *Jákob* [1138/1329: *Jacob*: MNy. 32: 132] szn.-nek a rövidüléssel becéző alakja.”

3./ **Vének** ’helység Győr-Sopron megyében Győrtől északkeletre’ [1093: „Octauum praedium est, quod a colono accepituocabulum *uueinic*” (= a nyolcadok birtok. Amely egy telepestől kapta nevét, *Vének*): PRT. 1: 591 (az évszámhoz l. Györffy 2: 640)]. Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév talán a m. *vén* ’öreg’ kicsinyítő képzős származéka; vö. 1138/1329: ? *vín* azn. (MNy. 32: 133).”

Annak bizonyítása (miként a *-ča*, *-čä* esetében), hogy az ősi *-k* kicsinyítő képző nyelvünkben került (kerülhetett) az ótörök nyelvbe, kellő adatokkal nem rendelkezünk. Miként az ellenkezőjére sem. A *-čaq*, *-čäq* kicsinyítő képzőbórok Árpád-kori helységneveinkben nem fordul elő.

Ezért egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az ótörök nyelvben keletkezett. A *-k* kicsinyítő képző hiányával az ótörök *-čaq*, *-čäq* (*-ča+q*, *-čä+q*) kicsinyítő képzőbórok nem jöhetett volna létre.

A. von Gabain példái:

„46. +^o*čaq*, +^o*čäq*: kicsinyítő.
bičaq, *bičäq* „kis kés” (*bī* „kés”)
qoličaq „kis kar” (*qol* „kar”)

A *bičaq* szó nyelvünkben is jelen volt és van ma is. A TESz-ben az alábbiakat olvashatjuk:

„**bicsak** 1408: *Bichak* szn. (Csánki 5: 912); **1505**: „Vbum *Bychak* arganteum deauratum vnacum ferro” (OkISz.); 1799: *Bitsk, Bitsok* (Gyarmathi S.: Affinitas 223: NSz.); 1820: *bicsákja* gr. (Dugonics: Példabesz. 2: 280: NSz.) — ? *bécsajték*, ? *bicsajték* (Nyr. 37: 375); *bicsek* (EtSz. 1. *bicsak* a.); *bicsag*, *bicsakli* ((ÜMTSz.). **J**: 1.? 1505 k.: ’tör; Dolch | egyenes kard; Schwert’ (l. fent), 1549: ’ua’. (NytudÉrt. 50. sz. 85); 2. 1708: ’összecsukható kés; Klappmesser’ (PP.).

Vitatott eredetű. — 1. Török jövevényszó; vö.: CC. *bīčaq*; oszm. *bıçak*; tat. *pəçaq*; alt. *pičaq*; jak. *bičax*: ’kés’. A török szó a *bīč-* ~ *bič-* ’vág’ ige származéka.”

Továbbá:

„Végső soron ugyanerre a török igtőre megy vissza *bicska* és *bicskia* szavunk is. Nem dönthető el, hogy a *bicsak* török jövevényszavaink melyik rétegébe tartozik; legvalószínűbb az, hogy a kun-besenyőbe. Ótörök eredetét hangtani kritérium hiánya, oszmán-török eredetét pedig túl korai előfordulása teszi kétségesé. Az oszmán-török hatás inkább csak ahhoz járulhatott hozzá, hogy a magyarban már meglévő szó használata gyakoribbá váljék. Esetleg figyelembe vehető a déli szláv nyelvek közvetítő szerepe is; vö. blg. N. *бичакчия* ’késes’; szb.-hv. N. *bičāk* ’kés’; szln. *bicsak*, *bicsek* ’bicska’. E származtatásnak némi gyengéje, hogy a magyar szónak a törökkel azonos ’kés, bicska’ jelentése csak viszonylag kései időből mutatható ki. — ” „A szó nagyszámú alakváltozata közül némelyik, így pl. a *bécsajték*, további vizsgálatra szorul. A N. *bizsók*, *birzsák* ’zsebkés’ (MTSz.) talán nem is tartozik ide. — A szlk. N. *bičak*; ukr. Kárp. *бучак*; le. R. *biczak*: ’kés’, sőt esetleg a délszláv népek idézett adatai is a magyarból valók.”

Legkorábbi magyar előfordulás már 1408-ban személynévként (!) a szó ótörök és mai magyar *bicsak* alakját mutatja. A legrégebb előfordulás ’kard’ jelentése az átadó nyelvből származhatott, ami oszmán-török hatásra változhatott vissza eredeti jelentésére.

— Nem érthetünk egyet a szó TESz által meghatározott származtatásával: „A török szó a *bīč-* ~ *bič-* ’vág’ ige származéka.”

A. von Gabain 46. +^o*čaq*, +^o*čäq*: kicsinyítő képzős példájában az ótörök szó nem a *bīč-* ~ *bič-* ’vág’ ige származéka, hanem a *bī* ~ *bi* ’kés’ –*čaq*, –*čäq* kicsinyítő képzővel ellátott *bīčaq* ~ *bīčäq* alakja. Jelentése: ’kis kés’. Miként ma nyelvünkben a szó minden változatának.

A TESz cikkírója véleményét a ’kard’ jelentés befolyásolhatta. Mert arra azért mégsem gondolhatunk, hogy nem ismerte az ótörök *čaq*, *čäq* kicsinyítő képzőket.

Az ótörök *bīčaq* szóval (majdnem) egyező *Bichak* (Bicsak) személynévhez milyen hangtani kritérium hiányzik? A *b* hanggal kezdődő ótörök szavak szóközi *i* hangjának már az ótörök nyelvben rendre előfordultak *i* hangváltozatai, pl.: „*bīr*, *bir*, *biri* hier, rechts, Süden”, vagy: „*bīš-*, *biš-* reifen, reif”.

Helységneveinkben nem fordul elő, ami későbbi kun jövevény voltát támogathatja. Személyneveinkben nem csak magyar, hanem a szomszédos szláv és német eredetű szótövekhez kapcsolódva is előfordul. Csak néhány példa a telefonkönyvből:

Babcsák, Bobcsek
 Bernyicsek
 Csifcsák
 Hereycsek
 Hodoscsek
 Hornycsek
 Hrabcsák, Hrabcsek
 Jafcsák
 Jakubcsák, Jakubcsek
 Jefcsák
 Juszcsák
 Klopccsek
 Knapccsek
 Kopccsek
 Krafccsek
 Kristófcák
 Kufcsák
 Ledcsák
 Loviscsek
 Matiszcsák
 Moravccsek
 Ofcsák, Ovcsek
 Oryzcsák
 Poliszcsák
 Rabcsák
 Ragcsák
 Ruszcsák
 Szurovcsek
 Viltcsek
 Zofcsák ~ Zsofcák

A felsorolásból kitűnik, hogy a *-čaq* (-csak) *-čäq* (-csek) mély és magas hangrendű kicsinyítő képző nem mindig a mély és hangrendű név csonkított szótövéhez (vagy szavához) kapcsolódik, pl.: Hodoscsek, Krafccsek. Vagy mindkettő kapcsolódik egyazon szóhoz: Hrabcsák, Hrabcsek; Jakubcsák, Jakubcsek.

Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy a *-čaq* (-csak) *-čäq* (-csek) kicsinyítő képző ótörök eredetű nyelvünkben.

Összefoglalás

A nyelvünkbe került „nyugati ótörök” jövevényszavaink vizsgálatától eltérően, a keleti ótörök nyelvvel egykor létező kapcsolataink csak a keleti ótörök nyelvbe került szórványainkkal deklaráálhatók.

Csak annak a folyamatnak a vizsgálatával lehet e kapcsolatok létezését megállapítani, ahogy ősi szavainkat és egyes kicsinyítő képzőinket átvéve, „beépültek” egykor a „keleti” ótörök nyelvbe.

E vizsgált, pár szóból álló nyelvi anyag egyelőre nem túl nagy, de turkológusaink, nyelvészeink még bővíthetik.

A szavak átadás-átvételének lehetősége feltehetően még a türk birodalmak létrejötte előtt, az ázsiai hun és avar korszakban volt lehetséges, mert nyelvünk hatása még a mongol (és koreai) nyelvben is érvényesült. (L.: *kār* ~ koreai *kel*; *kārgā* ~ koreai *kelda, kēda*.) Az ujugrok pedig sohasem hagyták el belső-ázsiai hazájukat. A nyelvünkben átvett, vizsgált szavak szócsaládjai a török népek nagy kiterjedésű nyelvföldrajzi területén elterjedtek.

Annamarie von Gabain *Alttürkische Grammatik* c. könyve glosszáriumában néhány olyan szóval, nyelvtanában pedig kicsinyítő-becéző képzőkkel találkozhatunk, amelyek nyelvünk ősi rétegébe tartoznak.

E szavak és kicsinyítő-becéző képzők előfordulását az ótörök nyelvben oly módon is igazoltam, hogy a „TÜRİK BITIG Language Committe of Ministry of Culture and Information of RK” adatbázisának ótörök felirataiban is megkerestem, és előfordulásuk soraival együtt nyelvünkre is lefordítottam.

Pl. a „*kārākū*” (kerekü) szavunkat a turfáni Irk Bitig (The Book of Omens) „Jóslatok Könyve” című kézírásos műben találtam meg *'čadır, sátor'* jelentéssel. A nomádok sátra *'kerek'* volt, s az ótörök *čadır* szóból származik *sátor* szavunk is.

E könyv (feltehetően másolat, és) nincs keltezve. Valószínű, hogy Krisztus születése után a 9-10. században keletkezett ó-ujgur nyelven.

Tavaly (2010-ben) az Azerbadzsán Köztársaság Nagykövetségén rendezett Nemzetközi Konferencián Hoppál Mihály említette, hogy az ujugur nyelvben több szavunk létezik. Az ó-ujgur nyelvből máig maradtak nyelvünkben átvett jövevények, amelyeket szakszerű módon kellene vizsgálni.

1995-ben, a ZMTE Kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozóján Cey-Bert Róbert vendégeként az ujugur *Nyat Tohnyaz* helyszíni felkérésre „kaspásból” felírt a táblára húsz, általa közösnek vélt (mai) ujugur–magyar szót:

„Ujugrok Belső Ázsiában élő török nyelvet beszélő kis nép. A hivatalos kínai történelmi források szerint a hunok voltak őseik. Mára nem maradt sok hun szó a nyelvben, de sikerült megtalálni több mint 200 szót, amelyik kiejtése, értelme hasonló a magyarban és az ujugurban.

Például:

magyar: alma, ujugur: alma;

magyar: árpa, ujugur: árpa;

magyar: atya, ujugur: atya;

magyar: anya, ujugur: anya;

magyar: átlép, ujjur: átlép;
 magyar: bátor, ujjur: bátor;
 magyar: botlás, ujjur: botlás;
 magyar: bocsát, ujjur: bosat;
 magyar: bér, ujjur: ber;
 magyar: didereg, ujjur: titireg;
 magyar: kutat, ujjur: kutat;
 magyar: késik, ujjur: késik;
 magyar: gyavas, ujjur: juvas;
 magyar: csomó, ujjur: csomak;
 magyar: oktat, ujjur: oktat;
 magyar: pocsék, ujjur: pocsek;
 magyar: pecsét, ujjur: pecset;
 magyar: söpör, ujjur: söpör;
 magyar: szakáll, ujjur: szakáll;
 magyar: takács, ujjur: takács.

A hunoknak és magyaroknak Ázsiából való elvándorlását senki nem tudja tagadni. Az ujjurok sohasem vándoroltak Európa felé, de a mai napig a két nyelvben közös alapvető szavak maradtak fenn.” (Nyat Tohnyaz (Ujjuria) **Ősi magyar kapcsolatok** A Kilencedik (tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai, Tapolca 1994, 22. (Budapest Zürich 1995)

Nyat Tohnyaz rögtönözve idézett szavai nem szótári alakok. Emlékeim szerint Magyarországon kezdte meg felsőfokú tanulmányait, de nem nyelvészeti szakon. Nem tudhatta, hogy szavak egyeztetése nem csupán (a mai) formai, hanem más kritériumok alapján (is) történik.

Rögtönzött rövid előadásának idézett szavaihoz annyit meg kell jegyeznem, hogy többségüket – kilenc szót – ótörök eredetű jövevényszónak tartunk: *alma, árpa, bátor, bocsát, bér, késik, ok, seprű, szakáll*. Finnugor eredetűnek az *anya, atya, lép, csomó* szót.

Ujjur *'anya, atya'* szó nem létezik, csak az ótörökkel ma is azonos *ana, ata*, mert nyelvükben nincs *'ny'* és *'ty'* hang. Ugyanezek az ótörök szóalakok léteztek a csagatájban, középtörökben, oszmánliban, és más török nyelvekben. (Martti Räsänen)

Nyelvünkben az *anya* az ősi *an*, az *atya* pedig az ősi *at* szó fejleménye. A szóvégi *-a* mindkét (mai) *'anya, atya'* szavunknál kicsinyítő képző, vagy egyes számú 3. személy birtokos személyrag.

Az *csomak* szóval egyeztetett *csomó* szavunknak a finnugor eredetű *csom* a szótöve.

Ismeretlen eredetű a *botlik*; hangutánzó a *didereg, kutat, pocsék* szavunk; szláv eredetű a *pecsét*; bizonytalan a *takács* szó.

A *gyavas* szót így nem ismerjük, ha csak nem a *javas*, amit a melléknévi *'jó'* alapján urali eredetűnek tart nyelvtudományunk.

Nyat Tohnyaz „egyeztetései” mindenképpen rámutatnak a szavak létre,

vagy összetéveszthető hasonlóságukra az ujjur nyelvben. Felhívják figyelmünket a hasonló módon, csupán „érdekességként csöpögtetett”, tudományosan nem ellenőrzött ujjur adatokra. Arra a feltevésre, hogy ma is vannak — lehetnek ősi nyelvünkől származó szavaink az ujjur nyelvben. S ezek lehetséges kigyűjtése, felmérése és tisztázása — helyszíni kutatásra ösztönözhetné nyelvtudományunk jeles képviselőit.

A nyelvtudományunk által eddig képviselt monoton egyoldalú nyelvi összefüggéseket át kell értékelni. Számos szavunk altaji kapcsolatainak „további vizsgálatait igénylő” kinyilatkoztatást pedig nem csak deklarálni, hanem el is kell (kellett volna már!) végezni.

Irodalom

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára Akadémiai Kiadó, Budapest 1967

Agrároldal.Hu Élősködők-okozta betegségei II.

Architecture of Mongolia (Wikipedia)

Balázs Géza: *Gyermekecske, gyermekcske, gyermekcse* e-nyelv.hu (2011. 05. 16.)

Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán: *A magyar nyelv története*. Bp., 1967.

Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza* Gondolat Kiadó, Budapest 1975.

Bárczi Géza: *A magyar nyelv múltja és jelene* Gondolat Kiadó, Budapest 1980.

Böő István Dr.: *Juhok gyakoribb parazitózisai (Élősködők-okozta betegségei II.)* Agrároldal.hu

D. Bartha Katalin: *A magyar szóképzés története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1958.

Dedinszky Gyula: *A csabai kolbász*, Tevan Kiadó 1998.

Gabain, A. von: *Alttürkische Grammatik*, Leipzig, Otto Harrasovitz, 1950.

Gáspár Margit: *A kutyáról az emberre áterjedő betegségek és élősködők* (Orpheus Á.E. 2005.05.06.)

A Magyar Őstörténeti Találkozó iratai, Tapolca, 1994. Budapest — Zürich 1995.

Kálmán Béla: *A nevek világa*, Sprinter Kiadó, IV. kiadás 1988.

Kelemen Ivett: *A 'hely' jelentésű képzők komparatív vizsgálata*. Szakdolgozat. Debrecen 2008.

Kiss Jenő: MNy. 1975: 335-7.

Kiss Jenő: MNy. 1976: 947.

Kiss Lajos: *Földrejzi nevek etimológiai szótára*, Akadémiai Kiadó Bp. 1997.

Magyar Nyelv XCVI. ÉVF. 2000. 3. szám

Mozga Evelin Ildikó: A *-d* képző a régi magyar személynevekben Szakdolgozat, Debrecen 2009.

Nyat Tohnyaz: Ősi magyar kapcsolatok, Kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai, iratai, Tapolca, 1994. Budapest — Zürich 1995.

Oszkó Beatrix: MTA Ny. Tud. Int. 1997: 267-9.

Posgay Ildikó: A Kárpát nyelvátlasz magyar lexikai elemei 368.

Räsänen, Martti: Versuch eines etymologischen wörterbuchs der türksprachen Helsinki, 1969.

Szekeres István: A székely és az ótörök írás jeltörténete Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest 2008.

TÜRIK BITIG Language Committe of Ministry of Culture and Information of RK.

Ucsiraltu/Obrusánszky Borbála: A hun nyelv szavai, Bp. 2008.

Yurt (Wikipedia)

ZMTE Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó (1991) Előadásai és Iratai Budapest – St. Gallen, 2005.

Szekeres István:

Kőbevésett kőrajzos költészet, szerelmi vallomás

Hol van már az „Örök(ös) Čur”? És hol van már a kéz? — amelyik kőbe véste.

Másfél éve az ótörök feliratok tanulmányozása közben különösen megfogott a jenyiszeji Борбак-Арык, E 57-es lajstromszámmal jelölt ótörök írástörténeti emlék.

Már akkor eldöntöttem: írni fogok róla, megosztva más érdeklődőkkel is különös élményem. —

A homokkőbe vésett feliratos kőrajzot J. L. Aranchyn találta 1950-ben. 1963-ban került a Tyva Múzeumba. Magassága: 1,45 m. Hossza: 0,4 – 0,56 m. Szélessége: 0,14 – 0,18 m.

A körrajz a „feliratos rajzok” közé tartozik, ahol a rajzot a jobb megértés, a pontosítás érdekében felirat egészíti ki. Csakhogy feliratként itt már nem pikto-gram(okk)al: betűfelirattal találkozunk.

Köbe vésvé különböző helyzetekben ábrázolt ló három rajzát látjuk egy hosszúcsőrű, repülő madár szárnyának tollai közé illesztve. A szarvszerűen rajzolt ’toll’ piktogramjának mellékvonalai ráhajlanak a ló hátára, a szárny tollába zárva mindegyiket.

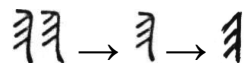
Merthogy madár rajzát látjuk: jól mutatja hosszú csőre, feje és szeme. Hátára pedig nem szarv, hanem a ’szárny, toll’ piktogramjának fele (felezett rajza) van rajzolva. Bizonyítjuk B. Karlgren „Easy lessons in chinese writing” c. könyvéből:

„124. jü ’toll, szárny’. Rajz.”⁶⁶

Valamint: B. Karlgren 1957, No. „98 a–b. giwo /jiu: /j ü toll, szárny (Si). b. a 1124-es (lásd lent) ősi formájából kivonatolva (439. felirat) Az írásjegy egy rajz.”⁶⁷

A piktogram éppúgy meg van felezve, mint a nikolsburgi ábécé \mathbb{A} ep (p) hangértékű betűjének rajza:

Ennek a piktogramnak a felezett rajza van a madár hátára fektetve úgy, hogy felső vége a fejéhez is illeszkedik.

Mert ez a ló, ez a Čur — madár-röptű ló volt. Úgy tudott futni, hogy szinte szállt. Avagy a lelke szállt el, mint egy madár? A gyász, a fájdalom rajzát látjuk? (A kő is síremlék-méretű.)

A balszélső rajzon még megmakacsolva magát, leszegett fejjel áll. A középső rajz azt a pillanatot mutatja, ahogy Čur ebből a helyzetből hirtelen futás-

⁶⁶ „124. yü ’feather, wing’. Drawing.”

⁶⁷ „98 a—b. giwo /jiu: /y ü feather, wing (Shī). b. is extracted from the archaic graph for 1124 below (inscr. 439). The graph is a drawing.”

nak ered. A jobbszélső rajzon ismét csak áll. —
A rajz alatt rövid ótörök nyelvű felirat van:

Olvasata: Bejü Čur (vagy: Bejü Čor)

Az első szó: „mänü, mänģü, bänü ewig || daimi, ebedi” (Alttgramm) Vagyis: „Az örök(ös), állandó, (örökkévaló) Čur”

A 'Čur > Čor' méltóságnévként is használatos személynév. De itt más jelentése lehet: „tel. čur Lärm, Zank, Ton, Neuigkeit', jak. Sur” Vagyis: 'lárma', civakodás/veszekedés, modor, ujdonság. Ennek a lónak „civakodó/veszekedő” volt a neve, amit a véső kéz a rajz alá írt.

Mert valami kimondhatatlan, múlhatatlan nagy szeretet rajzát látjuk. Gazdája olyannyira szerette (szerethette) Čur lovát, hogy szeretetét (szerelmét, fájdalmát?) csak kőbe vésve, kőbe kiáltva tudta elmondani, megörökíteni.

Bejü Čur

The eternal Čor.

„mänü, mänģü, bänü ewig || daimi, ebedi” (Alttgramm) ewig =
örök(ös), örökkévaló

ewig = örök, örökös 2. örökkévaló

Oroszford.: Bejü = örökös, állandó (vecsnűj)

Hol van már a madár-röptű ló?

MAGYAR ŐSTÖRTÉNET KUTATÁS (II), AZ ŐSI MA- GYAR ÁLLAM (II/10), MA- GYARORSZÁG ÉS A TÖBB HONFOGLALÁS (III/01.)

Cser Ferenc – Darai Lajos:

A magyar azonosság kérdésköréhez

Eddiginél is jobban kell vigyáznunk nyelvünk, műveltségünk, népünk s nemzetünk eredetére, ha azt érzékeljük újabban, hogy a finnugristák a sztyeppét akarják megmenteni maguknak, mert nekik az a lényeg, hogy az nem a magyarok területe. Megkezdték ugyan a visszavonulást, de csak a parlagi (mocsaras) síkról, az elv meg fog maradni, abból nem engednek. Ami azt jelenti, hogy a lakatlan erdős-mocsaras területről származást feladják, és kínálnak helyette egy dicsőségesebbnek látszót, mint ahogy tette ezt annakidején a turáni eredetelmélet. Hiszen kiderült arról is – mint a finnugorról – az osztrák császári bábáskodás. A sztyepei eredethez körömszakadtáig fognak ragaszkodni, mert számítanak rá, hogy szövetségesekre lelhetnek a szkítizmus, hunnizmus, türkizmus, turanizmus, mongolizmus, sőt még a sumérizmus híveiben is.⁶⁸

⁶⁸ Például az MTA volt elnöke, Glatz Ferenc „Köszöntő és bevezető” beszédében a ’honfoglalást’ lezáró ’pozsonyi’ (valójában az Enns-Duna-torkolata környéki) csata 1100. év fordulója alkalmából rendezett ÁRPÁD EMLÉKEZETE c. tudományos konferencián (MTA Történettudományi Intézet, MTA Európa-történeti Munkacsoport, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, Jakobinus Terem, 2007. november 13.) kijelentette: lehetséges, hogy nem az Urálon túlról, hanem a sztyeppéről kell a magyarságot eredeztetni. Helytelen megállapítását vagy javaslatát azonban semmivel se támasztotta alá, és azt se mondta ki, hogy a finnugor eredetelmélet érvénytelen. Ez az őstörténetünk nyakába zúdítt újabb valótlanság veszélyesebb, mint a korábbi, mert a helytelen finnugor elmélet ellen már sikeresen felvette nemzeti tudományunk a harcot, míg a hamis sztyepei eredet most új frontot akar nyitni. Pedig a mi műveltségi és népi eredetünk sem nem nomád, sem nem

Érdy Miklós összefoglaló munkájának gondolata lehet itt iránymutató, aki a több ágból szövődő őstörténetünk korábban javasolt⁶⁹ elméletének jogosultságát elismerve, a keleti származtatásnak a katonai–hatalmi körre szűkítéséhez nyújt adalékot, mikor rámutat, hogy az út, amit a nyugatra vonuló katonatörzsek megtettek, a Kaspi-tenger déli oldalán haladt: „Korai magyarságon olyan népet, népeket értünk a most még ködös múltban – ki tudja, milyen néven, – amelyekhez a honfoglaló magyarságtól visszafelé el lehet jutni régészeti leletek, írott források, a népzene útmutatása, néprajzi emlékek vagy nyelvi megfelelések segítségével, és legújabban a klasszikus és molekuláris biológia jelzőire, mutatóira támaszkodva. Az ilyen többágú történeti kapcsolat felismerése és követése a korai időkbe elsőrendű fontosságú ahhoz, hogy a magyarság történelmi kialakulását megismerjük és helyesen azonosítsuk.”⁷⁰ Továbbá „a magyarság eredete szempontjából az Ázsiába vivő vonal mellett figyelmet kell fordítani a Dél-Káspi-folyosó esetleges őstörténeti szerepére, a kaukázusi magyarság történelmi tényére (Jeretamir-Jeretány magyar országa szerepel egy pápai bullában), Madzsar városa, a Kuma menti magyarok nem ismert, ködbe vesző történelmi szerepének tisztázására, a magyarság több ágból való kialakulásának lehetőségére.”⁷¹

Ugyanakkor már a feltáró régészet is éledezik és lábra kapott: az autópályák alatti lelőhelyek Kárpát-medencei, nálunk mostanában feltárt anyaga nem szláv jellegű és sokkal korábbi, mint eddig gondolták, amilyennek tartották, valamint hihetetlenül gazdagok a lelőhelyek.⁷² Azaz egyre több bizonyítékkal bebizonyosodik, hogy a szláv nem egyenlő a latin sclau szóval, ami csak hatalom alá rendeltet jelent. És bizonyossággá kezd válni, hogy a minden eddigi megismert összefüggésre, fejleményre, adatra érvényes teljes magyarázatot egyedül népünk Kárpát-medencei eredete – és a folyamatban igen hatékonyan a Kárpátok közvetlen keleti környezetében résztvevők szerepe – adhat.

A magyar hatalom eredetét is nagyban befolyásolta a Kárpát-medence népi ereje, amit a Vérszerződésben és a honegyesítő Árpád-vezette bejövételben

sztyeppe, hanem földműves állattenyésztői, és a Kárpát-medencéből, valamint annak keleti szomszédságából való. A hatalmi ág is hozzáidomult e műveltség követelményeihez. V. ö.: Cser Ferenc és Darai Lajos: „Kárpát-medencébe gyökérsző magyar folytonosság”. *Magyarságtudományi tanulmányok*. Magyarságtudományi Intézet, Budapest, 2008.

⁶⁹ Darai Lajos: „Többágú őstörténetünk értelmezéséhez.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Ötödik Magyar Óstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai, Altenberg 1990*. ZMTE, Budapest–Zürich, 2005. pp.: 22-29, és Darai Lajos: „Egy tudomány – egy történelem.” *Magyar történelem. Tízezer év – ezer oldalról*. ZMTE, Budapest, 2003. pp.: 11-32.

⁷⁰ Érdy Miklós: *A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata*. Kairosz, Budapest, 2010. p.: 11.

⁷¹ Érdy (2010), p.: 12.

⁷² Dr. Takács Miklós régész hozzászólásából, amely elhangzott e 68. lábjegyzetben említett konferencián.

szemlélhetünk megnyilvánulni. Ez a mi 1117, sőt 1124 éve⁷³ folytonos államunk, azóta is töretlenül fennáll, bár már több más államot is fialt, több hasonló műveltségű, de külső hatásra módosult nyelvű népet is szült. Van azonban reményünk, hogy felvilágosítva őket az igazságról – a több százezer éves műveltségi, valamint a több tízezer év óta fennálló népi folytonosságról a Kárpát-medencében, és egyedülállóan Európában és a világban, aminek ők is teljes mértékben a részesei, – őket is megnyerjük a Kárpát-medencei egység helyreállításához.

Az európai alpműveltséget adó népesség jelentős része a Kárpát-medencéből távozott el, először mintegy 14 ezer évvel ezelőtt, amikor a würm fölmelegedésével a rénszarvasok északra vonultak és követték őket a gravetti műveltség emberei, a vadászok is. Mert a würm fölmelegedése 18-15 évezreddel ezelőtt váltott gyorsuló ütemre, majd még három kisebb-nagyobb visszahűlést követően (idősebb dryas jelen előtt 14, az ifjabb dryas a JE 9, és egy rövid lehűlés a JE 8. évezreddel) a világóceánok JE 7,5 évezreddel ezelőttre érték el a jelenlegi vízszintjüket, azaz ekkorra fejeződött be a jégkorszak fölmelegedése, az északi féltekét borító jég elolvadása.⁷⁴ A Fekete-tenger erre az időszakra területének a felére zsugorodott, mert kiszáradt, ám benne édesvízi élet volt.

A dombvidéki műveltségek területén a legfelsőbb rétegeket a csapadékos időjárás elmosta, ezért alig van adatunk, hogy túléltek-e azok a műveltségek a jégkorszakot.⁷⁵ Mégis, két adattal rendelkezünk: Subalyuk környékén egyéves gyermek csontvázát találták meg, akinek a kormeghatározás 20 évezredes kort mutatott ki.⁷⁶ A másik adat, hogy az újkőkorszakban, amikor a Kárpát-medence síkvidéki folyampartjaihoz (Körös–Tisza) Anatóliából gabonatermelő népesség érkezett, a dombvidéki területeken túlélő emberek mintegy száz év alatt átvették az új típusú műveltséget és kifejlesztették az ún. vonaldíszes kerámia bükki műveltségét. Ennek kora a korszerű adatok alapján a JE 9. évezred, azaz pontosabban JE 8500 körüli.

Ekkor volt a würm utolsó kisebb lehűlése, amikor Anatólia kiszáradt és onnan a korábbi, immár kerámiát készítő műveltségek eltűntek. Az utolsó hirtelen olvadáskor a Boszporusz átszakadt és a Fekete-tenger ekkor rendkívüli gyorsan

⁷³ A számolást 2012-ben végezve. A második számot a 888-re tett Vérszerződés adja, mert attól kezdve egyaránt a magyar hatalom alá tartozónak tekintették a Kárpátokon túli és a Kárpátokon belüli területet.

⁷⁴ Ryan, William & Walter Pitman: *Noah's Flood; The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Schuster, New York, 1998. pp.: 104, 154-158. Openheimer, Stephen: *Eden is the East; The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London, 1998. pp.: 30, 37-38. Lorius, C.—Jouzel, J.—Ritz, C.—Merlivat, L.—Barkov, N. I.—Korotkevich Y. S.—Kotlyakov V. M.: „A 150,000-year climatic record from Antarctic ice.” *Nature*, **316**, #6029, (1985), p.: 592, 1. ábra.

⁷⁵ Gáboriné Csánk Vera: *Az ősemlék Magyarországon*. Budapest, 1980. p.: 199. Bár a bükki műveltség ekkor Erdélyre és a Cseh-medencébe is áterjedt, a hol maradt letet.

⁷⁶ Gáboriné (1980), p.: 173.

sós vízzel töltődött fel, az esetlegesen a partján lévő emberi települések részben elpusztultak, részben a környezetbe elmenekültek.⁷⁷

A Boszporusz átszakadásakor a Fekete-tenger környékén egyszerre több műveltség is megjelent.⁷⁸ Jellemzőjük, hogy már a háziásított búzát és az árpát ekés földműveléssel termelték (fogatoltak), embert formáló edényeket készítettek, ismerték a rézöntés technikáját és alárendelő szemléletük volt: isteneket tiszteltek. A Kárpát-medencében a Duna–Tisza összefolyás mellé telepedtek, és hamarosan fölváltották a virágzó Kőrös–Tisza műveltséget. Vinča a legjelentősebb telephelyük, ahonnan Vinča műveltségnek nevezik őket. Rezet bányásztak.⁷⁹ Rezet öntötték a JE 8. évezred végén, több mint két évezreddel megelőzve a sumér műveltség megjelenését. A Szegvár–Tűzköves (Szentés) mellett kiásott 7 évezredes szobor vállán rézsarlót lehet látni.⁸⁰

Ez a műveltség már írt. Írásjeleiket nemcsak a Tatárlakai táblákon,⁸¹ hanem számtalan cseréptöredéken, nem csak a Kárpát-medencében, hanem a Balkánon több helyen megtalálták. Így pl. Thesszalonikiben, a Karanovó műveltségben, majd Erdélyben is több helyen.⁸² Torma Zsófia a XIX. században már ásott ki ehhez a műveltséghez tartozó írásjeleket tartalmazó cseréptöredékeket.⁸³ Az írásjelek mintegy kétharmada megtalálható a későbbi ún. Lineáris A írás jelei között, aminek a fele viszont a még későbbi Lineáris B jeleinek felelt meg.⁸⁴ A lineáris A jeleit találjuk meg aztán a ciprusi írásjelek között is. Az itt megtalált írás nem kereskedelmi, elszámoló jellegű, mint a másfél-két évezreddel később megszületett sumér írás, hanem minden bizonnyal vallási emlékeket rögzítő. A Tatárlakai tábla 13 írásjeléből nyolc megtalálható a székely/magyar rovásírás jelei között.⁸⁵

⁷⁷ Ryan (1998), pp.: 188-201.

⁷⁸ Mellaart, James: *The Neolithic of the Near East*, Thames and Hudson, London, 1981. pp.: 101, 248-248.

⁷⁹ Rudna Glavánál 25 méter mélyre vezető bánya alján korabeli kerámiát találtak. Renfrew, Colin: *Before Civilization; The Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*. Jonathane Cape, London, 1973. p.: 209. (Magyarul sokkal később jelent meg: *A civilizáció előtt. A radiokarbon-forradalom és Európa őstörténete*. Osiris, Budapest, 2005.)

⁸⁰ Ez is azt jelenti, hogy rezet önteniük kellett, mert természetes rézből ilyen eszköz nem készíthető. A szobor vállán lévő rézsarló egy példányát Zaleszentmihályon, régészetiileg nem datálható helyen meg is találták.

⁸¹ Forrai (1994), pp.: 24-26, Gimbutas, Marija: *The Goddesses and Gods of Old Europe 6500-3500 BC Myths and Cult Images*, Thames and Hudson, 2nd ed. 1982. p.: 88, Rudgley (1999), p.: 59.

⁸² Gimbutas, Marija: *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco, 1991. pp.: 310-347, Rudgley, Richard: *The Lost Civilizations of the Stone Age*. The Free Press, New York, 1999. pp.: 59-70. Ezt az írást találhatták meg legutóbb a boszniai „piramisban” is.

⁸³ Forrai Sándor: *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*. Antológia kiadó, Lakitelek, 1994. pp.: 24-26.

⁸⁴ Rudgley, (1999), p.: 70.

⁸⁵ Forrai (1994), p.: 25.

A Kárpát-medencében ekkor három (háromfajta) műveltség van jelen.⁸⁶ A Tisza (Vinča) műveltséggel érintkezett nyugaton az alföldi vonalkerámias műveltség, amely áterjedt a Dunántúlra is. Északon a Bükki műveltséget (1) találjuk, amely embertanilag nem hígult fel a tiszai műveltség (2) emberével, de nem vette át annak embert formáló kerámiáját sem. Később kottafejes műveltség (3) néven terjedt át a Kárpátokon, egészen a Dnyeperig, és alkotta a kukutyini (cucuteny-i) műveltséget JE 6 évezredtől.⁸⁷ A földművesség mellett az ércbányászat, a fémöntés és a fémfeldolgozás jellemezte a műveltséget, olyannyira, hogy a tőle délre és keletre élő pásztor műveltségeket is innen látták el rézzel.⁸⁸

A kottafejes műveltség terjedt aztán tovább Európa nyugati felére, ahol faluközösségek és mellérendelő szemlélete, istenek hiánya jelezte útját. V. G. Childe ezt a műveltséget öreg-európai, ill. Duna I és Duna II műveltségnek nevezte, és kiemelte békés jellegét, meg azt, hogy más forma mezőgazdaságot folytatott, mint a korabeli folyamközi, ill. balkáni műveltségek. A gabonatermelés során kimerült földet itt elhagyták, de előbb betelepítették erdővel, majd amikor az megerősödött, az erdőt fölégették és visszatértek. A hamuval ugyanis visszakerültek a termőföldre a kilúgozott elemek.⁸⁹ Nem a folyamközben megismert tellek jellemzik az itteni településeket, hanem időszakonként odébb költöztek, majd tovább, majd vissza, de nem pontosan ugyanarra a helyre.

Erre az időre az orosz sztyeppe pásztornépei befogták a lovat és kialakították a harci baltát, – kezdetben kőből, később rézből – és a JE 6. évezred közepén megindult délnyugat felé az első kurgán invázió.⁹⁰ Ennek forrása az orosz sztyeppe déli peremén élő halomsíros műveltség volt. Minek során a harcibaltások fölégették a balkáni műveltségeket, és megjelent ott is a sztyeppén ekkorra már egyeduralkodó társadalmi tagozódás és annak jele: a gazdag ember sírja a szegényé mellett. Különösen gazdagok voltak azok a sírok, melyek fölé hatalmas dombot – kurgánt – emeltek, ahová a főnököt temették, gyakran – emberáldozatként – udvaroncaival és ágyasaival egyetemben. Az első kurgán invázió még mindent fölégetett, és pásztor műveltséget vitt a korábbi földművelő helyére.⁹¹

Az inváziót követően néhány emberöltővel később azonban újra helyreállt a földművelés, hogy aztán a következő, a második kurgán invázió idején, a JE 5,5 évezreddel, a lovas kocsi birtokában, már ne égessék föl azt, hanem rátelepedve, úr és szolga viszonyt teremtve folytassák az alárendelő szemléletű műveltsé-

⁸⁶ Makkay János: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1982. pp.: 47-67. Kalicz Nándor: *Agyag istenek*. Corvina, Budapest, 1970. p.: 43.

⁸⁷ Gimbutas (1991), p.: 103, Gimbutas (1982), pp.: 33-36.

⁸⁸ Gimbutas (1991), p.: 361.

⁸⁹ Childe, Gordon V.: *What Happened in History*. Penguin Books, Harmondsworth, 1954. pp.: 62.

⁹⁰ Gimbutas (1991), pp.: 358-359.

⁹¹ László Gyula: *Vértesszőlőstől Pusztaszerig*. Gondolat, Budapest, 1974. p.: 75.

get.⁹² Ennek a forrása az orosz sztyeppe északkeleti területe, a Volga és Káma vidéke volt. A korábbi faluközpontok közösségi házai átalakultak urasági erőd-dé, ahol már az urak hitének megfelelő formájú kerámia és rézeszközök sorozata készült. Ám ebben az időszakban jelent meg ezen a területen a bronz is, amihez a környezet bronzával ellentétben ötvöző elemként nem arzént – később ónt – használtak, hanem antimont.⁹³ A Kárpát-medence antimon bronzának a minősége olyan jó volt, hogy később még a vaskorszak megérkezését is késleltette, mert a Kr. e. 5. évszázadban ez a bronz még mindig olcsóbb és jobb volt, mint a korabeli vas.⁹⁴ A második kurgán invázió elsősorban a Kárpátokon belül a Tisza és a Duna mentén haladt északra, majd nyugatra, de nem hatolt be a dombvidéki műveltségi területekre. Ugyanakkor a Kárpátoktól északra is haladt, és ekkor a Dnyeper keleti oldalától a vonalkerámia műveltsége északra, északkeletre ‘menekül’, és az Ural nyugati területeit foglalja el.⁹⁵ A glottokronológiai eredményekkel összhangban ekkor távozhatott az ‘ugor’ műveltség Európa közepéről, és kezdett a nyelve lepusztulni, hogy mára mintegy harminc nyelvjárásban csak töredékeiben tartalmazza mindazt, amivel a magyar nyelv még ma is bír.

A harmadik kurgán invázió forrása immár a Kárpát-medence nyugati fele volt. JE 5 évezreddel indult el Somogyvár-Vinkovciból az ú. n. harang (alakú) edény műveltség nyugatra, teljessé téve Európa indoeurópaizálódását.⁹⁶ Ezzel egy időben jelent meg – ettől függetlenül – a már sumér nyelvűnek mondható műveltség a Folyamközben. A Kárpátok északkeleti területein – a medencén belül és kívül egyaránt – a vonalkerámiás műveltség szinte érintetlenül továbbélt eddig. Ez több mint három évezredes viszonylag egységes fejlődést jelent. Ennek magva a bükki műveltség volt, aminek a maga korába a Felvidéken, egészen az Alföld pereméig, majd Erdélyben több mint 700 telepe ismeretes.⁹⁷ Ha egy műveltség ennyi ideig viszonylag folyamatosan fejlődhet, akkor a műveltséghez tartoznia kell egy viszonylag fejlett nyelvnek is. Ha a továbbiakban nem találkozzunk olyan eseménnyel, aminek során ez a műveltség kiirtódott volna, akkor a területen élők nyelvében még ma is meg kell találnunk a hosszú ideig fejlett műveltség nyelvét, mint utódnnyelvet.

A harmadik kurgán invázió most sem érintette az Észak-kelet Kárpátok környezetét. Sőt, az egységes sírokat, azaz a gazdagok sírjának a hiányát egészen a

⁹² Gimbutas (1982), p.: 34, Gimbutas (1991), p.: 385, Sherrat, Andrew: „The Transformation of Early Agrarian Europe: The later Neolithic and Copper Ages 4500-2500 BC.” *Prehistoric Europe*, Szerk.: B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford, 1998. p.: 169.

⁹³ Bárczy Zoltán: „Újabb adatok a Kárpát-medence bronzkori kohászatáról.” *Turán XXIX* (Új II), pp.: 11-16. (1999.) p.: 10.

⁹⁴ Bárczy (1999), p.: 11.

⁹⁵ Sherrat (1998), p.: 169.

⁹⁶ Gimbutas (1991), pp.: 392-393. Renfrew, Colin: *Archaeology and Language*. Jonathan Cape, London, 1987. pp.: 86-93, László (1974), p.: 94.

⁹⁷ Gimbutas (1991), p.: 43. Nem véletlen, hogy nyelvészeink éppen erre a területre teszik a mai ‘irodalmi’ magyar nyelv kialakulását.

Kr. e. VII. századig megfigyelhetjük, elsősorban Erdélyben.⁹⁸ Ekkorra pedig már a kimmerekkel is találkozhattunk, akiknek a vezértörzse erre a területre telepedett be, amikor a szkíták Kr. e. 700 körül elüldözték őket a sztyeppei területtükről. Ebben az időszakban a Dunántúlon már az urnasíros műveltséggel találkozunk. Ez a műveltség hatott a későbbi etruszk területen lévő Villanova műveltségre, ahová ugyanakkor Erdélyből szállítanak rezet.⁹⁹ Érdekes, hogy nem csak a fémeket szállították, hanem vele együtt ment a mester és a családja is, ott dolgozta fel a fémeket, majd visszament eredeti telephelyére. Nem olyan fajta kereskedelemmel találkozunk itt, mint amelyet a Folyamközben folytattak! Az erdélyi területeken ekkoriban terjedt el a temetkezéseknél a csónakos temetkezési mód két madárral a csónak két orrában. A madár pedig lélekszimbólum.

A vaskorszak küszöbére érkeztünk. A Kárpát-medencében azonban nem ez az időszak, amikor legelőször vasat öntöttek. A Tátra térségében már a JE. 4. évezred elejéről ismert vaskohó.¹⁰⁰ Ennél sokkal korábbról ismert olyan kemence, amelyiknek a hőmérséklete már 1600 °C fölé lehetett, ami a vas olvasztásához kell. Korábban még a vas tárgyakat szivacsos vasból kalapálással készítették el, mert a fémfeldolgozó, fémöntő műhelyek nem voltak képesek a vas olvadáspontjára fölmelegíteni a reakciós elegyet, és a vas szivacsos formában redukálódott az érceiből. A Kárpát-medencében mégsem terjedt el ekkor a vasolvasztás, mert a vas eszközök önmagukban alkalmatlanok voltak, pl. fegyverként mindaddig, amíg az acélt föl nem találták. S a Kárpát-medence bronzá pedig annyira jó minőségű volt, hogy egyszerűen nem volt még szükség a vasra.

A szkíta időkben a Kárpátok észak-keleti környezetében nyugalmat találunk. Ugyan föltehető, hogy a szkíták 'hatalma' átmenetileg kiterjedt erre a területre is, de a műveltséget illetően semmiféle drasztikus átalakulást nem lehet kimutatni. Hérodotosz maga is írta, hogy a szkíták nem egységesek, számtalan velük együttműködő, esetleg nekik adózó törzs tartozik alájuk, akiket egyaránt szkítáknak neveznek, de ezek akár meg is tagadhatják a szkíták katonai támogatását — mint ahogy ez Dáriusz hadjáratakor meg is történt.¹⁰¹ A szkíták sztyeppei uralma a Kr. e. 3. században megroppant, és a szarmaták elől részben Iránba vonultak, ahol megalapították a médek birodalmát,¹⁰² míg másik részük a Kárpátokon belülre telepedett, ahol a helyi lakosságban feloldódtak.¹⁰³

A közvetlen turáni eredetünket cáfolja az is, hogy az Aral-tótól délre nem sztyeppe volt, ott letelepedettek éltek, de erős pásztorság mellett. A Khorezm ál-

⁹⁸ László (1974), p.: 82. Taylor, Thimoty: „Thracians, Scythians, and Dacians.” *Prehistoric Europe; An Illustrated History*. Szerk.: B. Cunliffe. Oxford Univ. Press, Oxford, 1998. p.: 378

⁹⁹ Bárczi (1999), p.: 11.

¹⁰⁰ Taylor (1998), pp.: 377-378.

¹⁰¹ Herodotos: *The Histories*, Ford. Aubrey de Sélincourt. Penguin Books, London, 1954. 4:87, p.: 243, Taylor (1998), p.: 381.

¹⁰² Ascherson, Neal: *Black Sea*. Vintage, London, 1996. pp.: 223-224.

¹⁰³ László (1974), p.: 103.

lam eredete jégkorszaki, de az északról és délről jövő nyomás hatására keletnek mozog. A keletnek mozgók meg a sztyeppére adnak nyomást és ott nyugati a mozgás. De ez csak JE 3000 körül lesz komolyabb, aztán fokozódik egészen a Kr. e. 500-as évekig. Később már csak átszáguldanak rajta a mongol–tatár lovasok, de azok már északon, nem pedig a Káspi-tengertől délre. Akik a Káspi-tótól délre mennek, azok aztán Levantin felé veszik útjukat, nem mennek fel északra. Sztyeppe van még Irán északkeleti részén is és vékony sávban a nagy hegyektől északnyugatra is, de az jelentéktelen – pásztorvonuláshoz azonban elegendő. A lényeg az, hogy nagyobb tömegben – törzsi, vagy nagyobb keretben, azaz kocsikkal, asszonyokkal s nem csak lóháton katonaként – a déli útvonal nehezen járható. Főként nincs kapcsolat a Kaukázustól északra elterülő részek és az iráni fennsík között, mert itt csak lovas katonák tudnak közlekedni – ahogy a szkíták is katonaként törtek oda be, és viszont: később arabok is csak katonacsapatokat vezettek át ott – lóháton. Kínában is vannak sztyepei területek, de azokra nem mehettek be – pedig akartak – a lovas nagyállattenyésztők, mert ott kínaiak gyakorolták a hatalmat. A későbbiek – a turkok – már a Kaukázus hágóit is használták délre törésükben, ahogy ezt már a szkíták is megtették. De akkor a Káspi-tó nyugati szélén is levonulhattak – de azok csak lóháton ügetők voltak. A korábbiak – akik kocsikkal közlekedtek – ezeket az utakat általában nem használhatták, ezért, hogy délre kerüljenek nagyobb tömegben, az Aral- és a Káspi-tó közötti arid területen kellett átvonulniuk.

Érdekesség, hogy a szkíták egyenes utódai az alánok leszármazottai, az oszétok,¹⁰⁴ és ők, a kardot istenítők, a kovácsot is istenítették — és a sztyeppén nincs fa, hogy kovácsolni lehessen. Ez lehetett a szkíták korlátja is: nem volt korlátlan mennyiségű nyílhegyük! És ugyanezért azokat, akiktől beszerezték, azaz fémműves elődeinket is isteníthették, s ami lényegesebb számunkra, hogy szerepükben meghagyták. Mert az isteni szimbólum kard imádata tehát a sztyepei kultúrákban igen mélyen gyökerezik.¹⁰⁵ A kardimádat Sulimirski szerint az iráni nyelvű pusztai népeknél egészen szokványos. Ennek igazolására Hérodotoszt

¹⁰⁴ Littleton, Scott L.—Malcor, Linda A.: *Szkítiától Camelotig. Az Arthur királyról, a Kerekasztal Lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése*. Szkíta Szarvas Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2005. Az Arthurról, Lancelotról és Batrazról szóló legendák feltételezett kialakulási menete szerint az északkelet iráni alaptípus három alakban, illetve időben fejlődött tovább: a szkítáknál, a jazigoknál (szarmatáknál) és az alánoknál. A szkítáknál a 'szkíta Árészig', a jazigoknál Arthurig, és az alánoknál két, nyugati és keleti részre oszlott. A galliai alánoknál jelent meg Lancelot, és az oszétéknél Batraz. Lásd Littleton (2007), p.: 32. Vessd össze: „...a középkori Arthurlegendák az időszámításunk előtti első évezredben az ősi Szkítiában virágzó epikus hagyományban gyökereznek...” (Littleton [2007], p.: 27.) „Batraznak, az oszét hősök, a nártok vezérének Arthurhoz hasonlóan varázserejű kardja van.” (Littleton [2007], p.: 27. V. ö.: Dirr, Adolf: *Caucasian Folk Tales*. Dutton, New York, 1925. Dumézil, Georges: *Légendes sur les Nartes*. Librairie ancienne Honoré Champion, Paris, 1930. Dumézil, Georges: *Le livre des héros*. Gallimard, Paris, 1965.

¹⁰⁵ Hérodotosz 4.59 62; de Sélincourt 1972:290-291.

idézi, miszerint az észak-pontuszi tartomány szkítáinál a vaskardot, a 'szkimitárt' a hadisten, a szkíta Árész¹⁰⁶ képmásának tekintették. Amint Claudius Marius Victor 5. századi marseillesi rétor is Alethia¹⁰⁷ című művében említést tesz az alánok 'primitív' vallásáról, hogy a korabeli alánok áldozatokat mutattak be őseik tiszteletére, és a kard az ősi alánok vallásában is központi helyen állott. Sőt a kard sokkal több ajándékot kívánt, mint más istenségek. Árésznek hadifoglyokat is áldoztak.¹⁰⁸ Bachrach a kardkultuszt még a nem indoeurópai hunoknál is kimutatja, mivel azt átvették alán-szarmata szomszédjaiktól.¹⁰⁹ A kardkultusz aztán az 5-6. században Nyugat-Európába telepedő alánokkal megérkezett nyugatra is. E kereszténység előtti alán-szarmata vallás a csupasz kardot, ill. az általa képviselt természetfölötti erőt központi helyre tette.¹¹⁰ Sőt, itt már csak az a harcos sajátíthatja el tökéletesen hivatása művészetét, aki képes kardot kovácsolni magának. S jóllehet a kőbe zárt kard motívumának e vetülete a keresztény kort megelőző időkből való, nem jellegzetesen alán-szarmata eredetű. Inkább a széles körben elterjedt észak-európai kovácsszimbolika megnyilvánulá-

¹⁰⁶ Sulimirski, Tadeusz: *The Sarmatians.*: McGraw-Hill, New York, 1970. p.: 36; Hérodotosz 4.62; de Sélincourt (1972), p.: 190.

¹⁰⁷ Schenkl, C., ed.: „*Claudii Marii Victoris oratoris Massiliensis Alethia*” *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 16. 1888. I. pp.: 335-498, II. pp.: 189-200. Bachrach, Bernard S.: *A History of the Alans in the West.* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1973. p: 31-32. Courcelle, Pierre: *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques.* Hachette, Paris. 1948. p.: 221. Werner, Joachim: *Beitrag zur Archologie des Attila-Reiches.* Munich, 1956. p.: 16. a marseilles-i alán temetések bizonyítékairól ír.

¹⁰⁸ Az emberáldozat másféle rendben történt, mint az állatáldozat: minden századik férfi fogoly fejére bort öntöttek, nyakát tál fölött elvágták, a tálat vérrel a halomra tették, s a kardot vérrel öntözték. E gyakorlat hatással lehetett a legendákra, ahonnan a vérrel telt Szent Grál edény, ill. kehely történetei kifejlődtek. Vö. Littleton (2005), 8. és 9. fejezetet.

¹⁰⁹ Bachrach (1973), p.: 111. szoros tagolásában az egyes mesék sokkal inkább a három nemzetség lakóhelye szerint oszlanak el (földműves, állattenyésztő és harcos).

¹¹⁰ A kardot itt már nem földbe szúrva ábrázolták, hanem kőbe zárva. A kard egyfajta világtengely (axis mundi), szent, központ, ahonnan a törzs származik. A szent kardot a kőből kihúzó aktus a harcost elválaszthatatlanul összefűzi a szent kiindulóponttal. Egyúttal felruhazza a fegyver természetfeletti erejével és teljes jogú harcosná teszi. (S aztán a kőbe zárt kard a legtöbb nyugati, azaz arthuri szövegben módosul, mert a kard kovácsüllőből áll ki, s az üllő van kőbe ágyazva. Lásd Cowen, James: *The Elements of the Aboriginal Tradition.* Element Books, Shaftsbury (első kiadás 1992), 1969. 1:16. Az *Arthour és Merlin*, ahol üllőről nincs szó, kivétel, a jelenetben „a földön nagy kő hevert”, melyből „egy szép míves kard kiállt.” Lásd Cowen [1969], II. 27-29; vö. Weston, Jessie L.: *Chief Middle English Poets.* Houghton Miillin, Boston, 1910. p.: 119. Az üllő szerepét Udo Strutynski azzal magyarázza, hogy a Nibelung-énekben Siegfridet egy Mime nevű isteni kovács beavatja a fémmegmunkálás titkaiba, mely tudás révén a hős úgy jut a varázkard birtokába, hogy maga készíti el a fegyverét, amivel azt is igazolja, hogy már igazi harcos. Megjavítja a kardot, melyet apja, Siegmund húzott ki egy fából, miután a kardot Odin lándzsája kettétörte. Lásd Davitson, H. R. Ellis.. *Gods and Myths of Northern Europe.* Penguin Books, Harmondsworth and New York, 1964. p.: 49. Az Arthur legendakörből Perceval kardját és a törött Excaliburt a Tó Hölgye cseréli ki Arthurnak.

sa.¹¹¹ Valószínűsíthető, hogy az alánoknál és a szarmatáknál is ugyanez a hagyomány élt. S ahogy a kőbe zárt kard történetét a hadistent földbe szúrt karddal tisztelő galliai alánok vallása átalakította, ugyanúgy a Grál legendák kialakulását a varázskupáról szóló történetek hatásának tekinthetjük.¹¹²

Ezen időszakban ritkul meg a Kárpátokról keletre ismert Przeworsk és később ikertestvére a Cjernjakov műveltség.¹¹³ E két műveltség emberei – bár hátrahagytak katonasírokat is, lovas katonákat rejtve – zömmel közepesen gazdag emberek egalitárius telepeit alkották. Mozaikszerűen, hihetetlen változatosságot mutattak fel, ezért a kutatók képtelenek egységes nép alá rendelni őket. Ellenben mindezen sajátságok megfelelnek a mellérendelő társadalomnak, amely a magyarságot jellemzi. Telepeik a Tiszától keletre a Dnyeszterig, délen a Dunától északon az Odera és a Visztula völgyéig voltak. Véglegesen az V. század elején, a hun időkben tűnik el ez a műveltség innen – és alakul mássá, vagy költözik el.¹¹⁴

S ha folytatjuk a Kárpát-medence keleti területei régészeti anyaga időbeli feldolgozását, azt látjuk, hogy az írott történelmi időkben sem kerül ez a terület elnyomó hatalom igája alá. A kimmerek vezértörzse hatalmuk vesztesékor érkezik ide és beolvad. Ugyanez látszik a szkítáknál néhány évszázad múltán. A kelták megjelentek ugyan a terület nyugati részén, de jelenlétük nem feltétlenül uralmi jellegű, és a rómaiak elleni harcuk vereségét követően ugyancsak a terület észak-keleti részére menekültek és ott beolvadtak.

A szkítákat a szarmaták és a dákok követték. Az ő hatásuk már annyiban jelentkezett, hogy megszűnt a sírok egyformasága Erdélyben, de a népesség átalakulásáról még ekkor sincs hírünk. Ekkor Erdély a dákok érdekeltségi területévé vált, de nem alakult ki ekkor sem igazi dák uralom. Ugyanakkor Josephus Flavius úgy értesült, hogy ezen a területen egyistenhit uralkodott.

¹¹¹ E szimbólumrendszer jelenik meg a *Kalevalában* Wayland kovács történetében, és egyéb olyan regékben, ahol isteni vagy félisteni kovácsok őrzik az ércet fémmé alakító mágikus tudományt, s annak művészetét, hogy a harcosok miként alkalmazhatják e tudást a gyakorlatban. Így például Arthur kihúzza a kardot az üllőből, s Perceval szinte ’újrakovácsolja’ a Grál-kard törött darabjait, amikor összeilleszti őket. A kovácsmesterség jelképéből kovácsolja meg a saját kardját, és Siegfriedhez hasonló jártasságot mutat a mesterségben.

¹¹² Az alán hitben a kupához és egyben a hordozó nárt-családhoz kötődő fő istenség a Napisten. A kupa az Alagáta-nemzetségről, az uralkodói szereppel felruházott nárt-családról a Borata családra, a marhapásztor nemzetségre szállt. Lásd Littleton (1978), p.: 517. Az utóbbi nemzetséghez társuló istenek a tűzhely és a víz istensége, melyeket a nárt mondákban Szatana, ill. Batraz/Don Bettir képvisel. Lásd Abaev, V. I.: *The Prechristian Religion of the Alans*. Oriental Literature, Moscow, 1960. pp.: 12-14. Dumézil megjegyzi, hogy noha a nártoknál a hadistenhez az Ahszartaghta család, vagyis a második szerepkör nemzetsége kötődik, a többi nemzetség csöppet sem kevésbé harcias. Lásd Dumézil (1930), p.: 19.

¹¹³ Cunliff, Barry: *Prehistoric Europe. An Illustrated History*. Oxford Univ. Press, Oxford, 1998. p. 452.

¹¹⁴ Todd, Malcolm: “Barbarian Europe, AD 300-700.” *Prehistoric Europe*. Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford, 1998. p.: 452.

Ezenközben nyugatról a kelták látogattak a Dunántúlra, majd a műveltségük (a halott hamvasztása) fokozatosan elterjedt a keleti területeken is, de a népesség átalakulása még ekkor sem figyelhető meg. A népességben a bükki kultúra utódnépe, a cromagnon B még mindig meghatározó mértékben megtalálható. A vaskohászat azonban erőre kapott már ebben az időszakban. De a vaskohók itt sem olyan hatalmas üstök, mint amiket ma használnak, hanem a faszénégető kemencékhez hasonlítottak, mint amelyet, pl. Jósvafő határában még nemrég is lehetett találni.¹¹⁵

A rómaiak sem kívánták átlépni a Dunát, nem kívánták kiterjeszteni hatalmukat a keleti területekre, jóllehet, a Fekete-tengerhez vezető szárazföldi út biztosításában érdekeltek voltak, és erre lépéseket is tettek. A rómaiak a Kr. u. első században kiszorították a keltákat, akiknek utolsó csoportja az északi Felvidékre költözött, és az ottani népességbe beolvadt.¹¹⁶ A rómaiak átalakították a Dunántúl műveltségét, de ők sem okoztak komoly mértékű lakosságcserét. Ugyan a hatalmukat átmenetileg kiterjesztették az erdélyi terület déli részére, de ez az uralom nagyon rövid idejű volt. Az ide telepített katonai erő szíriai volt, ezért az utódnyelvként nem a latinnal analóg románt, hanem valamilyen arab nyelvet várhatnánk. A románok nyelve ezért innen nem eredeztethető.

Mindezekből arra következtethetünk, hogy a genetikai jegyek ezen ideig a számos betelepülés ellenére sem nagyon módosulhattak, hiszen a betelepülők számaránya töredéke lehetett az eredeti lakosságénak. Ezen a területen tehát a lakosság zömében eredeti, a jégkorszak utáni embertani jegyeit megőrizhette. Ha ez a jegy az Eu18 (M173) és Eu19 (M17) génjelzőket mutatta fel, akkor ezek a génjelzők ebben az időszakban továbbra is itt jellemző mértékben megmaradhettek.

A rómaiak végül is mai időszámításunk kezdete környékén kerültek csak be a területre, majd itt találkoztak a szarmatákkal, akik mellett keletről – föltehetően a Kárpátok külső pereméről – megindult egy helyhez kötött földművelő társadalom betelepülése. A szarmata jelenlét régészeti leletekben elhanyagolható mértékű. A rómaiak idején kezdődött meg tehát a Kárpátokon kívülről való betelepülés, és szarmata törzsnek vélték a régészek azokat, akik Kr. u. 270 körül az Alföld északi peremére telepedtek be, de sírmellékleteik között nem volt fegyver. Olyan szarmata törzset még más régész nem talált, amelyiknek a sírjaiban ne lett volna fegyver. Ezekében nem volt.¹¹⁷ A szarmatákat az általuk felfegyverzett őslakosok a végén levették.

¹¹⁵ Cser Ferenc: *Gyökerek. Töprengések a magyar nyelv és nép Kárpát–medencei származásáról*. Szerzői Kiadás, Melbourne, 2000. p.: 5. <http://www.nemenyi.net/doc/01-GYOKEREK.pdf>. 72002. 07. 13. 7:21:58. (Angolul: *Roots of the Hungarian Origin. Contemplation on the Carpathian Origin of the Hungarian Language and People*. Melbourne, 2006. <http://www.nemenyi.net/doc/01-ROOTSOFT.pdf>. 2006. 05. 19. 14:11:42.

¹¹⁶ Szabó Miklós: *A kelták nyomában Magyarországon*. Hereditás. Corvina Kiadó, Budapest, 1971. p.: 17.

¹¹⁷ László (1974), pp.: 156-157.

Ekkor északról megindult a germán törzsek délre telepedése, és a Kárpátokon belülre előbb a vandálok, majd 400 körül a hunok elől menekülő ostrogótok települtek be a dunántúli sztyeppei jellegű területekre. Őket aztán a keletről beáramló hunok tovább kergették (Kr. u. 405). A hun betelepülés is csak a sztyeppei területeket érintette, ott sem százezres, hanem csak néhány tízezres tömeget, miközben a Medence lakossága több százezres lehetett. Az ostrogótok távozását követően a Dunántúlra folytatódott a lakosság betelepülése. A hunok összeomlását követően (456-458) érkeztek a longobárdok (500), akiket aztán az avarok tessékelték ki (Kr. u. 558), ill. olvasztottak magukba.

Mindezen időkben a Kárpátok északi és a keleti peremén nem tapasztalható népesség változás, műveltségváltás. A bükki műveltség lakosságát még mindig itt érezhetjük, ezért a nyelvének erre az időre még itt föllelhetőnek kell lennie.¹¹⁸ Az egyetlen komolyabb mértékű változást az jelenti, amikor 670 körül az ú. n. griffes-indás nép áramlik be a Kárpát-medencén belülre, és telepszik le a földművelésre alkalmas területeken.¹¹⁹ Eredetüket a Volgához teszi László Gyula, ám megjegyzésre méltó, hogy a griffes-indás műveltség népére semmi olyasmi nem jellemző, ami a korabeli Volgai népességet meghatározta.¹²⁰ Így pl. nem találjuk meg náluk azokat az edényeket sem, ami a Volga mellett települőket a környezetüktől megkülönböztette. A griffes-indás jelzőt a sírmellékleteken talált hímzés alapján kapták. Ez azt jelenti, hogy a műveltség felfogása nagymértékben egyezett a későbbi magyarságéval: nem azokat a jelképeket hímezték az eszközeikre, ruháikra, amik a sztyeppei nagyállattenyésztőket jellemezte, hanem olyanokat, amiket a letelepedett, a földműves ember használt. László Gyula bennük látja a magyarság első hullámát. Ez el is fogadható, csak azzal a megszorítással, hogy nem a Volga mellől, hanem esetleg éppen csak a Kárpátok szomszédságából indultak és telepedtek a Kárpát-medencén belülre, de a korábban már itt élő magyarok mellé.

Az avarokat Kr. u. 800 körül nyugatról a frankok verték le, keletről pedig a turk törzs, a bolgár terjesztette ki hatalmát a Kárpátokon belülre (Kr. u. 803).¹²¹ Ekkor tűnt fel a sztyeppén az a katonatörzs, akik később Árpád 'honfoglalóiként' a Kárpát-medencébe költöztek 895-896-ban. A hivatalos elképzelések szerint Árpád népe hét törzs szövetségében több százezres népességet jelentett, s lovas nagyállattenyésztők voltak, de furcsa módon a Kárpát-medencébe településüket követően földművelő mezőgazdaságra tértek át a nem sztyeppei területeken.

Továbbá különös módon közös temetőket használtak a Medencében lakókkal, akik számát a hivatalos felfogás képviselői csupán néhány tízezerre becsü-

¹¹⁸ Cser (2000), p.: 161.

¹¹⁹ László (1974), p.: 207, László Gyula: *Hunor és Magor nyomában*. Gondolat, Budapest, 1967. p.: 51.

¹²⁰ László (1974), p.: 219.

¹²¹ Dümmerth, Dezső: *Az Árpádok nyomában* Panoráma, Budapest, 1977. p.: 510.

lik,¹²² és akiket elsősorban szláv töredékeknek vélnek. Erre Anonymus Gestájában olvasható *sclau* latin szóból következtetnek. Ám de a szó akkori jelentése kizárólagosan *szolga, fogoly*,¹²³ mint láttuk, és nem szláv nyelvű, merthogy Anonymus felsorolja a Kárpát-medencén kívül élő szerbeket, horvátokat, lengyeleket, ukránokat az akkor ismert saját nevükön.

Vita van arról is, hogy kik is voltak Árpád honfoglalói. A krónikáink szerint hun utódok, s Árpádot Attila családjából eredeztetik. Erre vonatkozó adatok valószínűleg vannak is.¹²⁴ Krónikáink azonban nem említenek törzseket, sem törzsi vezetőket, hanem csak kapitányokról, seregszereplőkről írnak. A hét kapitánynak egyenként háromezernyi hadereje volt, s ez a türk törzsi szervezetek alapján¹²⁵ valóban csak egyetlen törzset jelent.

A föltételezett törzsnevekkel meg az a helyzet, hogy megfelelnek a türk hadrend csapatneveinek. Így nem feltétlen jelenti azt, hogy két helyen azonos nép, vagy törzs élt volna, ha Árpád ú. n. törzsnevei megjelennek, mert a hadrend szerinti nevek a különböző türk törzsek telepeit is egyazon névvel illethetik.

Adatok vannak arról, hogy Álmos és katonái a IX. század első felében nyugat felé terjesztették hatalmukat, és ellenőrzésük alá vették a Dnyeper menti településeket.¹²⁶ Kijevben megszervezték a kardkovácsoló ipart, és ott találkoztak a Kárpát-medencéből jövő küldöttekkel, akik kérésére telepedtek be aztán a Kárpát-medencébe.¹²⁷

Az ú. n. 'vérszerződés' uralkodó nemesség és letelepedett népesség közötti szerződésnek fogható fel. A 'honfoglalás' során Árpád katonanépe elsősorban a legeltető területekre telepedett be, a hegy- és dombvidéket viszont ellenőrzése alá vette. Anonymus a Gestájában utal is Bors vezérre,¹²⁸ akiről a helyi lakosok várat neveztek el (Borsod), és megjegyzi, hogy a -d képző azok nyelvén kicsit jelent. Már pedig, ha szláv töredékek éltek volna a Medencén belül, azok egyikének a nyelvén sem jelent a -d képző kicsit. A magyar nyelvében ellenben igen.

A honfoglaláskor a Dnyeper és a Kárpátok között hét kunkapitány is élt a népével, és ők is betelepültek a Medencén belülré. Folytatódott tehát az, ami a szarmata időben elkezdődött, majd az avar korszak alatt a griffes-indás népeséggel is folytatódott: a Kárpátok külső peremén élő, hajdani kukutyini (cucuteny-i) műveltség maradványa a medencén belülré költözött! Felfogásunk

¹²² Glatz Ferenc: *Magyarok Krónikája*. 2. kiadás, Officina Nova, Budapest, 1996. pp.: 8-9.

¹²³ Du Cange, Dominus: *Glossarium Mediae et Intimae Latinitatis*. Tomus Septimus. (Az 1883-1887-es kötetek változatlan utánnomása.) Akademische Druck, Graz, 1954. p.: 357.

¹²⁴ Dümmerth (1977), pp.: 40, 76-77.

¹²⁵ Padányi Viktor: *Dentu-Magyarica*, Turul, Veszprém, 1989. pp.: 23-24.

¹²⁶ Padányi (1989), pp.: 317-318.

¹²⁷ Padányi (1989), p.: 353

¹²⁸ Anonymus: *Gesta Hungarorum*, 16. fejezet. Pais Dezső ford. Magyar Helikon, Budapest, 1977. p.: 96.

szerint a Medence domb- és hegyvidékén élőkkel egyetemben ők alkották a magyar nyelvű és magyar műveltségű népséget.

A Kárpátok keleti oldalán több évezredig virágzott egy földműves és fémfeldolgozó műveltség, amelynek szemléletére az egalitáriusság és nem az alárendelés volt a jellemző. Az ilyen hosszú ideig élő műveltséghez mindenképpen tartozik egy utódnyelv. Minthogy azt is láthattuk, hogy ennek a műveltségnek és emberének az utódait mindvégig megtaláljuk a Kárpát-medencén belül, ezért a „honfoglaláskor” adott népek egyikének a nyelvét kell hozzájuk rendelnünk. A Kárpát-medencébe a műveltség virágzását követően betelepülő törzsek, népek nyelve zömmel a türk nyelvek közé sorolható, ezért elsősorban türk nyelvet kellene itt megtalálnunk. Ezzel szemben a Kárpát-medencén belül élők kis részben szláv, vagy germán, ám zömében magyar nyelven beszélnek.

A magyar nyelv fejlettsége, hangzó- és szókészlete, nyelvtana mind egy hosszú ideig letelepedett, zárt, nagy sűrűségben élő időszakot igényel. Ezt a hivatalos származási elképzelések képtelenek biztosítani. Egyszerűen azok szerint érthetetlen nyelvünk tömörsége, szavainak ősi jellege, a magánhangzó harmóniája, a ragozás következetessége és a szóképzés hihetetlen hajlékonysága. Ellenben logikusan összetartozónak foghatjuk fel a két jelenséget, azaz kijelenthetjük, hogy a magyar nyelv és a magyar nyelvet beszélők az utódai ennek a hosszú ideig békésen fejlődő műveltségnek. Ezzel összhangban van a magyarság mellérendelő kulturális szemlélete, népi ábrázoló művészete, népdalai, népmeséi, regéi, de embertani összetétele és genetikai jellemzői is.¹²⁹

¹²⁹ Darai Lajos: „Egy tudomány — egy történelem.” *Magyar Történelem. Tízezer év - ezer oldalról.* Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Zürich-Budapest 2002. Cser Ferenc—Darai Lajos: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy Kőkori eredetünk és a sejti tulajdonság örökítő kutatás.* Frig Kiadó. Pilisszentiván, 2005. Cser Ferenc—Darai Lajos: *Az újkőkori forradalom népe.* Frig Kiadó. Pilisszentiván, 2007. Cser Ferenc—Darai Lajos: *Európa mi vagyunk. Európa történelmi kapcsolatai a sejti átörökítő jelzőkhöz és a Kárpát-medencei magyar népi, nyelvi, műveltségi folytonosság. I-II. kötet.* Frig Kiadó. Pilisszentiván, 2007-2008. Cser Ferenc—Darai Lajos: *Kárpát-medence, vagy Szkítia?* Frig Kiadó. Pilisszentiván, 2008. Cser Ferenc—Darai Lajos: *Kárpát-medencei magyar ősiség.* Hun-Idea, Budapest, 2011.

ÍROTT FORRÁSOK (I/10.)

Csihák György:

Kiegészítés a "Maja" dolgozatomhoz

Az "Arte" televízió 2012. február 11-én 20.15 órakor "Der Maya-Code" címmel (A maja írás) másfél órás műsorban bemutatót adott az újabb maja kutatás eredményeiről (kód: 83-44-091). Bő helyszíni filmanyaggal rövid áttekintést adtak a maja írás megismerésének történetéről is. Előadásaimban óvni szoktam a régebbi szakirodalomtól, mert a maják írását alig negyven éve tudják olvasni (lásd: mekszikói útbeszámoló. KAPU, 1998. 6/7: A Tollaskígyó országában).

A film bemutatja, hogy igen sok és érdekes részeredmény után Lenin-grádban 1970 táján sikerült a döntő áttörés a maja szövegek olvasása tárgyában. Egy kutatóintézet második emeletén, öt másik társával egy szobában dolgozó Jurij Knorosov-é az érdem, aki viszont élete végéig elszigetelt maradt. A hidegháború nem kedvez a tudománynak. Mégis, neki köszönhetjük a döntő felfedezést, miáltal mára egyre több eredeti maja szöveget elolvasnak a kutatók.

A filmben igen szépen méltatják Knorosov eredményét és a mai elektronikus író és rajzoló eszközök segítségével, a képernyőn igen szemléletesen megmutatják a National Geographic kutatói.

Leegyszerűsítve a lényeg az, hogy nemcsak nincs szó betű írásról, de még a képírásnak is egy igen érdekes változatával van dolgunk. Két fontos dolog van: az egyik, hogy azonos dolgot, tárgyat, fogalmat leírtak többféle képpel is. Ezt a kutatók az író ember szellemességével magyarázzák. Lehet. A másik, hogy az egyes szótagok képét az írók egybetolták - és ez az, amit a mai technikával igen szépen lehet mutatni a képernyőn, és így lesz a két szótagképből egy szó képe. Ha pedig az író két ilyen szótagképet egymásra tolt, akkor a kettő természetesen nem fedi egymást pontosan: az egyik alól a másik kilóg alul, felül, esetleg mindenhol. Márpedig ugyanazt a szóképet össze lehet tolni akárhány másik szóképpel, miáltal újabb és újabb szavak képét lehet megalkotni. Így azután nincsen a-b-c, ami a beszéd hangzóit adná, de egységes képírás sincs. Példának hozták a kínai írást, és annak sokszáz képét egybevetik a maja írás számtalan képével. Mindkét esetben ugyanarról a logikai megoldásról van szó. És itt jön az, amiért ezt a kiegészítést írom.

Mi, a mi ősi betűírásunkkal pontosan azt tesszük, mint amit a maják a maguk képírásával. Így születik nálunk a "ligatura" amikor a mi íróink is a

különböző betűket egymásba tolják és így írnak szavakat. Az én nevem Csihák és György, rovásírásunkkal mindkét nevet gyönyörű ligatúrával, tehát egy-egy képpel lehet leírni: az egyes rovásírásos betűket egymásba lehet róni úgy, hogy mindkét nevem egy-egy furcsa alakú kis rovás lesz (lásd: Acta Historica Hungarica Turiciensia X/2, 10-11. oldal).

Tehát azt mondjuk (és csináljuk!), hogy a betűket egyberójuk. Nem magamtól találtam ki. Magyarországon, még a 16. században is, térképekre ráírták rovásírással is, például a megyék nevét. A Csihák írását Csik Megyétől, a Györgyöt Gyergyó rovásírásából veszem. Rendben is van, mert a székely rovásírásos botnaptáron is György napon Gyergy szerepel. Ami azért is jó, mert ő így írta: Székely Dósa Gyergy.

Tehát a ligatura "észjárása" megegyezik a maja írókéval - miként az ősi kínai írásával is - hiszen véletlenek nincsenek.

Néprajzkutatók tanítják, hogy az emberi agy tértől és időtől függetlenül képes azonos eredményre. Esetünkben lehet ez is igaz. De bennem motoszkál egy gondolat. Újabb maja szakirodalomban olvasom egy mellékmondatban: valakinek feltűnt, hogy amikor a Földközi-tenger medencéjében nagyobb mozgás volt, akkor rendre megjelentek embercsoportok a mai Mekszikói öbölben.

Az embertanosok szerint egységes nagyobb népcsoportok közös magatartási formát mutatnak. Egyesek például szelídek, békeszeretők - mások harciasak, támadók. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne itt is - ott is ez is meg az is, de nagyobb csoportok mutatnak jellegzetes, egységes, rájuk jellemző alapvető tulajdonságokat.

Ezek szerint nem kizárható, hogy az itt most összehasonlított írók között lehet valami összefüggés. Ez pedig nagyban alátámasztja azt a dolgot, amihez ezt a kiegészítést írom.

Végezetül még egy érdekesség. Soha le nem írtam, de a rovásírásunkról tartott előadásaimban mindig bemutatom egy angol szerző munkájából a mellékletet (A sign-list in which old forms /Ku-Wen/ of Chinese characters compared with Sumerian congeners or prototypes. Bau, C. J.: Chinese and Sumerian. London, 1903). Magyarul: a szumér lineáris írás összehasonlítása a kínai ku wen írással. Tehát a legrégebbi szumér írás összehasonlítása a legrégebbi kínai írással. A szerző összehasonlít 108 jelet. Ezeknek nemcsak a formája, de a két nyelvben való jelentése és hangzósítása is - mondjuk óvatosan - igen hasonló. Ezért írta az illető az egész könyvet. Hozzáteszem, hogy bőven van köztük olyan, ami a mai magyar nyelven is igen hasonlóan hangzik és néha teljesen azonos értelmű. A rendelkezésre álló szumér-kínai összehasonlításban vannak olyan szavak, amelyeket ugyanabban a formában és jelentéssel mi magyarok ma is használunk.

Az már ne is legyen meglepő, hogy a felsorolt jelek közül több is megtalálható rovásírásunkban.

Zürich, 2010. február.

Záhonyi András:

A somogyi rovástábla és kapcsolatai

1999-ben Barkó Béla mutatta be Harkányban a Csepregi Ferenc tulajdonában lévő rovásírásos köveket és a palatáblát. Berkesi Gyula kaposvári tanár „mágus köveknek” és „Tanító táblának” nevezte el őket.

A Duna TV 2009 tavaszán egy beszélgetést közvetített, melynek tárgya a somogyi rovástábla (Tanító tábla), a rováskövek (mágus kövek, táltos kövek) és a Naprendszer kialakulását szemléltető „májkő” voltak. Költő László régész (A Kaposvári Megyei Múzeum igazgatója), Marton Veronika (aki a leletekről könyvet írt 2001-ben), Gesztesi Albert csillagász és Fabó László íráskutató végigkövették a leletek útját, a feliratok lehetséges olvasatait.

A műsorban nyitva hagyott kérdések miatt vettem elő ismét a témáról írt cikkeket, könyveket. A Kaposvári Megyei Múzeumban pedig megnéztem a rovástáblát és a köveket (2009. ősze óta ismét Csepregi úrnál tekinthetők meg).

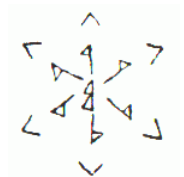
Marton Veronika és Friedrich Klára alapos könyve (A somogyi rovástábla és a táltos kövek, Matrona, Győr, 2001) végigelemzi a rajtuk található összes feliratot és ábrát.

Most azokat a névértelmezési lehetőségeket szeretném bemutatni, amelyekre rendszerszemléletű megközelítéssel az Arvisura, a Nap-jelképek és a Tanító tábla kapcsán nemrég jutottam.

Néhány fontos megállapítás

A leletek régészeti kormeghatározására még nem került sor, ezért a tábla és a felirat készítésének koráról nem áll rendelkezésünkre biztos támpont.

A tábla és a kövek feliratainak rendszerbe foglalása írástörténetileg sem könnyű feladat: rajtuk mezopotámiai istennevek /Samas, Babbar/ együtt szerepelnek a magyar etnogenezis szereplőivel /Ménrót-Nimród, Hunor, Mag(y)ar/,

nemzetségnevekkel /Pécs, Torda, Baján/ és földrajzi nevekkel /Balaton, Győr, Ister (azaz a Duna)/.

ábra

Samas akkád napisten neve csillag-formában (sugárzó Napként) szerepel a Tanító táblán

A rovástáblán találunk néhány balról jobbra írt szót /APA, BALAS(S)A/, jelet.

Ezek egy része a jobbról balra írt tükrözésként jelenik meg /pl. JÁR(om)-RAJ, eNY-NYe, VAR-RAV/.

Új felismerések

– **A feliratok között megtaláljuk az ősvallás hármasságát.**

A vallás alapszavai közül felbukkan az ISTEN, az ATYA.

Az anyai minőséget az ANAH(I)TA istennő neve képviseli.

A „Fiú” is megjelenik DUMUSZ(i)-T(ü)müz napistenség személyében.

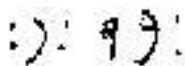
– **A leleteken több mezopotámiai vonatkozással is találkozunk.**

A mezopotámiai Panteon már említett tagjai /Samas és BAB(B)AR napistenségek/ mellett felbukkan DUMUSZ(i)-T(ü)müz és a szerelem, a harc akkád istennője, Istar, a meghaló és feltámadó Dumuzi párja.

Az Istar névhez a Tanító táblán úgy juthatunk el, hogy az S-T-R mássalhangzózóvázat nem Ister-nek, hanem – a rovás T-je mellett egy A-t is feltételezve – *Istarnak* hangzósítjuk.

Dumuzi és Istar „kapcsolata” az évszakok váltakozására utal. Égi-testként a Nap és a Vénusz kapcsolhatók hozzájuk.

– **A Nap** neve és jele több alakban is felbukkan:

1., rovásírással a baloldali oszlop felülről 6. sorában

2., a jobboldali legelső szövegrész középső jelében egy „napot formázó” áb-

ráként (melyet n-a-p ligatúraként-összerovásként is kiolvashatunk)

3., a jobboldali oszlop felülről 6. sorában, a lemenő Nap jeleként – mellette jobbra pedig a Nap éves járását szemléltető ábraként (az utóbbi formája a sinus görbére hasonlít).

Ezt a két jelet eddig a hím ivarsejt és a petesejt rajzának tekintették. A lemenő Napnak és Nap éves járásának ábrája azonban jobban illeszkedik a szöveggörnyezetbe, mint a nemiséggel kapcsolatos értelmezés.

Az előbbieket analógiájaként a H önállóan álló rovásjele (a baloldali oszlop 5. sorában) a Holdat juttatja eszünkbe.

A somogyi Tanító tábla: iskolai gyakorlótábla?

Az eddigiek kapcsán felmerül több fontos kérdés is.

Miért kerültek az egymástól térben és időben távoli kultúrákat képviselő nevek egy táblára?

Lehet, hogy egy “iskolai dolgozat” egymással szorosan össze nem függő kérdéseire adott válaszokat találjuk a palatáblán? (Ezért jó névválasztás a “Tanító tábla”!)

Ezek után keresni kezdtem egy olyan “forrást”, ahol a somogyi rovás-tábla (Tanító tábla) feliratai egy helyen megtalálhatók.

Örömmel számolok be róla, hogy sikerült egy ilyen könyvre bukkani! Ez a könyv pedig nem más, mint az Arvisura.

Az ARVISURA – mint névforrás

Paál Zoltán *Arvisurájának* (Püski, Budapest, 2003) 1254-1282. oldalán találunk egy táblázatot (Féran nevek ABC-ben), mely neveket tartalmaz ábécésorrendben.

Egyik reggel, mikor éppen a Tanító tábla felirataim gondolkodtam, „véletlenül” ez a táblázat került a kezembe. Már is megszületett a megdöbbentő felismerés: a Tanító tábla látszólag egymáshoz nem kapcsolható nevei ennek az úzpalóc történelmet áttekintő könyvnek a névtárában együtt szerepelnek!

(További tisztázandó kérdés, hogy mi képezi az Arvisura forrását.)

Csoportokba szedve most felsorolok közülük néhányat, melyek a somogyi Tanító táblán is szerepelnek (különválasztva ősatyáink neveit, a földrajzi neveket, a nemzetségneveket, az égitestekkel és istenségekkel kapcsolatos elnevezéseket):

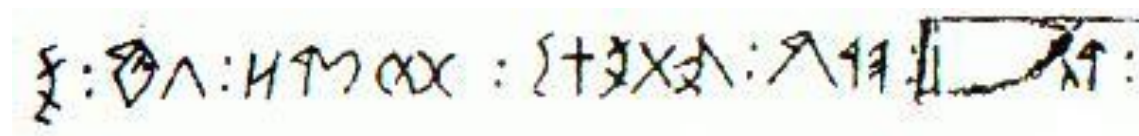
Ménrótt	– Nimród, II: 4.
Bor	– III. 9., IV. 1. (vagy Bór III. 6., IV. 1.)
Hunor	– VII. 30.
Magar	– Magyar V. 29.
Atila	– Atilla I. 7., Attila V. 5.

Bakon	– Bakony IX. 14
Csanak	– X. 3.
Győr	– IX. 2.
Balaton	– VII. 11.
Balas(s)a	– XII. 8.
Pécs	– III. 14.
Baján	– II. 12.
Torda	– III. 1.
Sólyom	– IV. 15., IX. 25.
Jár	– Jára IV. 30.
Járom	– VI. 2.
Nap	– V. 20., XI. 6.
Samas	– VI. 7., X. 5.
Babar	– Babbar VII. 7.
Dumusz(i)-(T)ümüz	– Dömös II. 15.)
(I)st(a)r	– Eszter III. 18., Istáros X. 4.
Apa	– IX. 29.
Ba	– Aba I. 1.
Batya	– XI. 20.
Anahita	– IX. 20.

A tábla felső sora

A legnehezebb feladatnak a palatábla legfelső – töredékes – sorának értelmezése bizonyult. Eddig ezt „töredékes mondatnak” tekintették.

Az Arvisura névtárának segítségével itt is sikerült neveket azonosítani:

Ené(h)	S(z)alka	Vara	Hun	Ede	Seb	Pasa(j)	balról jobbra: (Pa)saj
I. 7.	IX. 4., XII. 22.	II. 20.	X. 28.	I. 5.	VIII. 29.		
IX. 5.	IX. 5.						

Az alsó sorban az Arvisura szerinti naptári ünnepnapok szerepelnek.

A Pasaj név esetében véleményem szerint a többféle írásmód gyakoroltására látunk példát (lásd az „aj” és a „sa” ligatúrát). Jobbról balra olvasva a jobbszélső „ja” kopott „pa”-nak is olvasható, így ismételten a Pasaj névhez jutunk.

A középen olvasható Seb (VIII. 29.) a Sebestyén név (I. 20., II. 3.) rövid alakja.

A két kettőspont közötti szövegrészre pillantva belőle a SEBEsT(y)ÉN nevet is kiolvashatjuk, ha a kisebb tévesztés vagy elírás és a „hangugratás” lehetőségét is számításba vesszük.

Iskolai gyakorlótáblák

A „gyakorló tábla” elnevezés már a mezopotámiai írásemlékek kapcsán is felbukkant. Feltételezésével jól magyarázhatók a „szokatlan, csak egyszer felbukkanó” jelváltozatok.

Más esetben pl. homonimák (azonos hangalakú, de különböző jelentésű szavak) gyakoroltatása, értelmes mondatok formálása (megadott szavakból) lehetett az írnokiskolai feladat.

A sumer agyagtáblák és pecséthengerek feliratainak értelmezésében nemrég elkészült sumer-akkád-magyar szó- jeltáram volt segítségemre.

A somogyi rovástábla és kövek esetében most az Arvisura és a csillagászati, asztrológiai ismeretek segítettek az eddig rejtett összefüggések feltárásában.

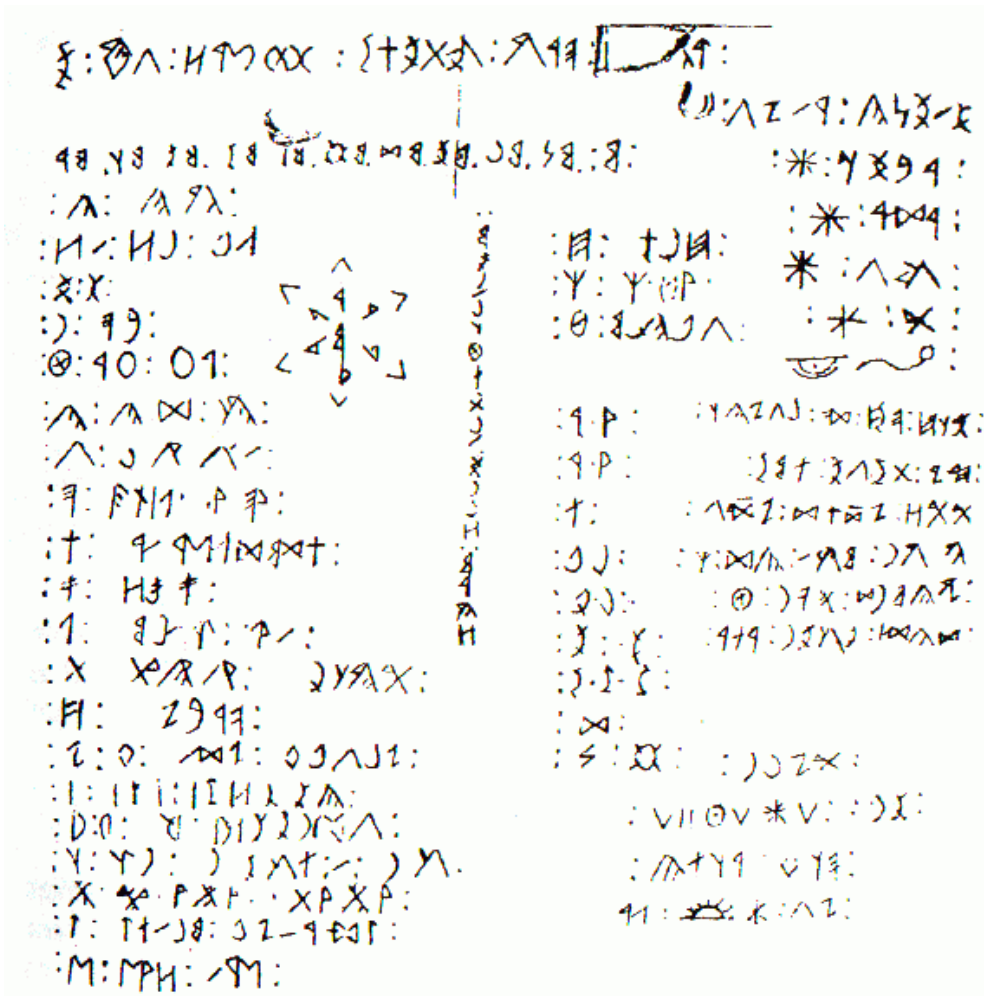
Úgy gondolom, hogy a Tanító tábla készítője vagy készíttetője ismerte az Arvisurát, a mezopotámiai Panteont és a teremtésmítoszokat. Az iskolai feladat pedig a nevek gyakoroltatása (lásd a palatáblát), a bazaltkő („májkő”) esetében pedig a naprendszer kialakulásának lerajzolása lehetett.

A Tanító tábla és a táltos kövek helye a rovásírás-kutatásban

Úgy vélem, hogy nem szabad elfogadnunk Koricsánszky Attila véleményét, aki az értelmezési nehézségeket látva egyszerűen hamisítványnak minősítette a rovástáblát és a táltos köveket.

Az Arvisura (illetve annak egyelőre ismeretlen forrása) segítségével ugyanis sikerült olyan egységes és logikus olvasati rendszert találni, mely akkor is megállja a helyét, ha a leletek 1000 évesek, de akkor is, ha csak 50 éve írták őket.

Kortól függetlenül rovásírásos emlékeink számát gyarapítják, ugyanakkor olyan „összerovási” lehetőségeket mutatnak be, melyekből a cserkészek, a rovásíró versenyek résztvevői is sokat tanulhatnak.

2. ábra. A somogyi Tanító tábla

Függelék

I.

További nevek az Arvisurából, melyeket a **Tanító táblán** is sikerült felismerni:

Gal (III. 20.), Gál (I. 1., II. 1.), Vára-Vara (II. 20.), Ten I. 7., Móric* (IX. 22.), Zöd-Szöd (I. 15., I. 31.), Re-Ré (V. 14.), Paka (XII. 5.), Bese (VI. 30.), Ugur-Ugor (IV. 2., VIII. 16.), Ad(a) (VI. 5.), En (VII. 16.), Borsa (II. 11., IV. 2.), Bereg (VI. 22.), Kadarta (X. 1.)

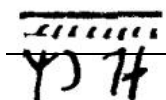
* A Móric név ugyan az Arvisura névtárában nem szerepel, a mai naptárakban viszont igen.

II.

Az Arvisura névtárát sikerült már más esetben is felhasználni.

Jelenleg a Marsigli feljegyzései alapján készült **Bolognai Rovásnaptár** eddig még megfejtetlen oldalának (áthuzott, 681. lap) értelmezésén dolgozom. Kiderült, hogy a mai naptárak és az Arvisura névtára (Ferán nevei) segítségével a felirat egyes elemei naptári névként, ünnepnapként is értelmezhetők.

Pl. a jobbról első jelsor esetében az eDeN /Forrai olvasata/ helyett a Dénes (II. 26., a mai naptárakban X. 9.) egyik névváltozata (DeNeSZ) is szóba jöhet.

A „**DINeZS**” névváltozat a *Bolognai Rovásnaptárban* a 677. lapon

A felső sorban felbukkan még az ÖdöN (XI. 16.), az AgaTA (Ágota I. 11.), a GyuLA (VI. 2.), az ATIL (Attila V. 5., Atilla I. 7.) név.

Az alsó sorban felismerhetjük az OLIM (V. 28.), a JANKa (III. 28.), az OTtoKÁR (OTtó XI. 18. + KARa III. 27.), a DoNáT (II. 17.) neveket.

A Sándor Klára által Piricske(-tetőnek), Forrai szerint Perzsiának olvasott jelsor /Barabási Enikő szerint az olvasata „priscsia”/ a PeReS (VIII.

9.) nevet /de lehet a Piriska-Piroska (I. 18.) egyik névváltozata is/.

Ha a Forrai szerint GYüMöLCS NC vagy GYüMöLCSOLTÓ olvasat a 'BoldoGAsszON' előtt áll, akkor a III. 25-ei Gyümölcsoltó **Boldogasszony** ünnepnap áll előttünk.

A „**Boldogasszony**” rövidítése a 683. lapon

A PANnoNIA /Forrai olvasata/ felirat részben az első N helyén NT áll. Ezért (a kezdő P nélkül) az ANTÓNIA név (V. 3., a mai naptárakban I. 17.) is kiolvasható belőle.

A záró „ÁLDÁS” /Forrai olvasata/ Lajos (VIII. 25.) vagy Alajos (VI.

21.) is lehet – az Arvisurában azonban névként is szerepel az **Áldás** (IX. 4.).

Feltételezésem szerint arról van szó, hogy egy helyesen másolt, kiolvasható szövegrész és egy nehezen olvasható, kiegészítésekkel olvashatóvá tett szöveg került egy lapra. Ezt támasztja alá, hogy a kutatók a nevek (naptárrész) mellett egy fohász részletét vélik felismerni, illetve földrajzi neveket feltételeznek.

A fohászcsoveg: „... HÁLÁT AGYUNK (adjunk) ÖNeKe, HOGY AGTA (adta)...”

Forrai szerint a fohászban az „őneke” helyett az „isTeNneK” is szóba jöhet.

Akkor lesz esélyünk a 681. lap egyértelmű olvasatának megtalálására, ha sikerül a kétféle szövegrészt precízen szétválasztani.

Remélem, hogy kutatásom részleteiről nemsokára egy külön előadásban is beszámolhatok.

CSALÁDTÖRTÉNET (I/3.), AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK VI- LÁGHÁBORÚ TÖRTÉNEL- MI KÖVETKEZMÉNYEI (III/13., 15.)

Miklauzič István:

Krasznojarszki fenyők a Rózsadombon. **Harsonaszó két emberért**

Ahogy a kiegyezés után létrejött és lendületes fejlődésnek indult az Osztrák-Magyar Monarchia, úgy ez együtt járt alattvalóinak gyarapodásával és teremtő életvitelével is. A Wihart (alias Wiehardt) család élete is szépen fejlődött a főváros peremén, Pestszentlőrincen. Elsőszülött fiúként Ferenc látta meg a napvilágot, aki építész lett, s ekként tervezett és épített élete derekán elsősorban templomokat, amelyek ma is az akkori kor tanúiként láttatják magukat.¹³⁰ Még a békében, 1885. március 8-án megszületett József Antal, a második fiú, aki aztán gépészmérnöki egyetemi diplomát szerzett.

Mint mindenkinek, úgy József számára is végleg lemerült az évszázad, helyébe új lépett. Az átörökölt nyugalom még tartja magát, az Orosz Birodalom cárja nyaralni megy népes családjával a Jalta melletti nyári palotájába,¹³¹ északi

¹³⁰ Új-Szeged, Torontál tér, Szent Erzsébet-plébániatemplom (1906), Budapest, Lehel tér, Árpád-házi Szent Margit-templom (1933), bonyhádi diákotthon (1935), Budapest, Herminamező, Szent Lélek-plébániatemplom (1937), Kispest, Jézus Szíve-plébániatemplom (1940).

¹³¹ Livádia: Jalta mellett a Krím-félszigeten, a Fekete-tenger partján [vö.: magyar törzsek Levédiában a 8. sz.-ban]

szomszédjában,¹³² Stockholmban és Oszlóban 1901-ben kiosztják az első Nobel-díjakat, itthon Széll Kálmán kormánya idején 1902-ben megalakul a Gyáriparosok Országos Szövetsége. 1905-ben azonban a béke már törékennyé válik, Szentpéterváron lezajlik a „véres vasárnap” és kirobban a polgári forradalom, majd 1912-ben „vérvörös csütörtök” tombol Budapesten. Az évszázad nyitánya 1914-ben hangzik fel, egy pisztolylövés az egész. Június 28-án Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökösét éri a golyó Szarajevóban, másnap a rikkancsok a merénylet hírével viszik szét a lapok különkiadását. Ausztria-Magyarország erre hadat üzen Szerbiának, és ezzel – számunkra is – megkezdődik az I. világháború. A hír beszállt Wiharték családi házába is, és a látszólagos nyugalomban mindenki félve kezdett várni valami váratlanra.

Ez volt a vihar előszele, amely átlengett Európán és elérte Oroszországot, végül kitört a vihar, s még ez évben földre is szállt, hogy Isonzótól Przemyslt érintve Szibériáig tomboljon, és milliószámra¹³³ szedje emberáldozatait.

Valamikor 1914-ben, szándéka ellenére, menetbe állították katonaruhában Wihart Józsefet is. Így indul el világot látni és keveredik bele az égi-földi Nagy Háborúba, ott pedig az orosz hadszíntérre, közelebbről valószínűleg Galíciába, a védvonalba. Przemyslben a várat az orosz csapatok télen bekerítik, amely végül – négy és fél havi körülvárás és éhezés után – 1915. március 22-dikén elesik, száztízezen¹³⁴ orosz fogságba kerülnek, pestszentlőrinci főhősünk is velük együtt kezdi meg hosszú utazását. Túlzsúfolt hadifogolyvonatok kezdtek robogni Szibéria felé, Omszkban már 1915. április 12-dikén százezer foglyot várnak Przemyslből.¹³⁵

Sokan és sok irányból meneteltek ide, a világ harmadik legnagyobb erődjébe, itt harcolt Gyóni Géza is főhadnagy öccsével, Mihállyal. A vár feladásakor fogságba esnek, együtt érkeznek meg 1915 októberében a vándorlás utolsó állomására, a krasznojarszki orosz fogolytáborba.¹³⁶ A tiszti részleg barakkjában telepednek meg, de a legénységtől sem elszakadva. Gyóni itt fejezi be ciklikus költeményét, a pokoljárás „regényét”: *Levelek a Kálváriáról*.¹³⁷

A hadifogolytáborok életének elszomorító hétköznapi eseményei eléggé közismertek, így most inkább arról lesz szó, ami a hősünk sorsának alakulását a történet szempontjából jótékonyan befolyásolta. A táborlakók munkával könnyíthettek sorsukon. Kellő szakképzettségüknek köszönhetően önállóan dolgozhattak, saját munkájukból éltek. Ipartelepeket működtettek, amelyekben bőr-árúktól cipőkrémig, szappantól gombig, egyiptomi cigarettától kölnivízig min-

¹³² A finnek (Finnország) ekkor még a cári birodalom kebelén belül szorongó nép.

¹³³ Ausztria-Magyarország: 1.200.000, Németország 1.850.000, Orosz Birodalom: 1.700.000 fő. Forrás: F, 79. o.

¹³⁴ Zilahy 30. o.

¹³⁵ Zilahy 158. o.

¹³⁶ Zilahy: Ebbe a nem legelső telepítésű hadifogolytáborba 1914-09-15-ig már 18 honvédtiszt érkezett.

¹³⁷ Gyóni 19. o.

dent termeltek, így Wihart gépészmérnök is kellőképpen dolgozhatott és kereshetett. A városba is kijárhattak, szabadon jöhettek és mehettek, csak éppen sehová nem utazhattak el¹³⁸. Voltak emellett tisztek, akik később elhagyták a fogolytábor, és a városban telepedtek le.

A krasznajarszki hadifogolytáborban a sok nélkülözés ellenére és a kilátástalanság érzésének elűzésére színvonalas színházi, zenei, és sportélet virágzott¹³⁹, úgy néhány barakkban, mint kívül a városban, ilyenkor sokan kimehettek előadásra, hangversenyre, ahová a helyi lakosság is szívesen elment művelődni és úgymond társasági életet élni.

1916-ban a hadifogolytábor március 15-e megünneplésére készült, Gyóni Géza „Márciusi akarát” című versét az ünnepi szónok már kívülről tudta, és már nagyban súrolták a templomtermet, amely egyúttal hangversenyerem is volt. A táborparancsnokság azonban, a szabályzatra hivatkozva megtiltotta a „politizáló” rendezvényt, egyben a templomterem használatát is erre a célra. Ez a botor rendelkezés végképpen lerontotta a táborparancsnokság még megmaradt kicsiny tekintélyét. Még az is, aki eddig félig osztráknak, félig magyarnak érezte magát a kétféjű sas uniformisa alatt, azt mondta erre: „Azért is megtartjuk a márciusi ünnepélyt! Azért is feltűzzük a kokárdát!”

Felvirradt március 15. napja. A tábor összes magyarja lenn nyüzsgött a nagy téren. Reggel a templomterem minden ablaka, ajtója még csukva volt. Mire az ünnepély időpontja elérkezett, a templomterem ajtaja és minden ablaka kitérült. A tisztek és a legénység megtöltötte a termet, a kint szorultak az ablakokon keresztül készültek hallgatni az ünnepséget.

Aztán az emelvényre lépett a közszeretben álló magyar költő. A „Márciusi akarát” óriási hatást ért el. Ráadást várt még mindenki, ami nem is maradt el. Feszült csendben vett elő Gyóni egy papírlapot és olvasni kezdte: „*Mikor gránát bögött, mikor bomba csattant, Mikor ezer ördög fűtött ezer katlant, ...*”. Ömlött a szó Gyóni ajkáról, és a végén tapsolt, tombolt a hadifogolysereg. A vers annyira megragadta a foglyokat, hogy barakkról-barakkra, szobáról-szobára járt, alig volt olyan tiszt, aki le ne írta volna¹⁴⁰.

A költő barakkszobájának elkülönített zugában Lev Tolsztoj képe díszlett a falon, gyönyörű keretét hálából faragta a versekért egy közlegény. Aztán az agyat tépő kételyek és fárasztó nélkülözések közepette igen megrendítette Mihály öccse váratlan halála. Roncsolt idegszárait napok alatt felőrölte a téboly, és 1917. június 6-án, születése napján elszólította a halál.

Tízezres tömeg kísérte utolsó útján; ezúttal a tábor őrei is fegyver nélkül vonultak ki. A sokféle nemzetiségből jött népek végtisztelete pedig jelképpé nőtt: a hányatott költősors jóvátételéül is¹⁴¹. Gyóni Géza koporsójánál a

¹³⁸ Zilahy 445. o.

¹³⁹ Zilahy 515., 529. o.

¹⁴⁰ Zilahy 199. o.

¹⁴¹ Gyóni 21. o.

„vengerszki orcheszter” hadifogoly zenekar játszotta Beethoven gyászindulóját¹⁴².

Barátai vasabronccsal csavarták körül derekát, ha netán hazai földre kerülhetne vissza, felismerhessék¹⁴³. Wihart József tartalékos tiszt is ott állt a gyászoló tömeggel az elhunyt közelében.

A bolsevikok a hatalomátvétel után továbbra is megengedték az iparüzést, szükségük volt a nagyszámú intelligens emberre, akik Krasznójarszkban, a „hadifoglyok fővárosában” komoly kultúrközpontot alkottak¹⁴⁴.

1920-ban a tábor lakói a maguk nehéz sorsa mellé kaptak még egyéb megpróbáltatást is, amikor a krasznójarszki ütközet előtt, alatt és után is, a vörösök összefogdosták Kolcsak fehérorosz katonáit és a táborokba zárták őket. Ekkor elszabadult a tifusz- és a pestisjárvány, amelyet a többtízezer elhullott lótetem is segített felszítani, s ez bizony megtizedelte a magyar hadifoglyok közösségét is¹⁴⁵.

Most, hagyjuk folyni az eseményeket a maguk medrében, a szereplőket élni saját sorsuk szerint a hadifoglytáborban, és nyúljunk vissza arra az időre, amikor elindult egy másik élet, ezúttal a Pestszentlőrinctől nagyon messzi Oroszországban.

Valahol Moszkva és Szentpétervár között, Tver kormányzóságban, a nagy-kiterjedésű erdőségtől ölelve, egy Vaski¹⁴⁶ nevű településen élt a nemesi rangú Viktor Telegin és felesége, Paraszkeva, akiknek 1897. január 24-én megszületett második leányuk. Ekkor ez a család is emelkedőben lehetett, hiszen az előző században épült meg Szentpétervár, az új cári főváros. Megindult a fejlődés, divat lett a régi fővárosból az újba utazni, a kettő között félúton kiépült szép város, Tver lett a pihenőhely, amelyet II. Nagy Katalin cárnő még inkább az előkelőségek kedvelt helyévé varázsolt, egyre pezsgőbb élet folyt itt. Ennek vonzaskörében élt és dolgozhatott a Telegin család is, erdei otthonukból akár csengettyűs lovas szánon is elérték a híres vasútállomást. 1908-ban úgy döntöttek, hogy kislányukat, Anna Viktorovna Teleginát a szentpétervári Szent Katalin-rend iskolájába íratják be. Híres és előkelő intézmény volt, a kiterjedt Romanov-család nagyhercegi rangú gyermekei is ebbe az intézetbe jártak. Anna — 1915-ben kiállított bizonyítványa³ szerint – tiszta kitűnő eredménnyel végzett⁴, akkor 18 éves volt¹⁴⁷. A háború zaja túl messze volt ahhoz, hogy a birodalmon belül zavarja a békés vidéki életet.

¹⁴² Zilahy 530. o.

¹⁴³ Gyóni 21. o.

¹⁴⁴ Zilahy 445. o.

¹⁴⁵ Zilahy 444. o.

¹⁴⁶ kb. 400 km Moszkvától

¹⁴⁷ Seremetyeff: Az érettségi tablón nem látható Miklós cár leánya. A nagyhercegnők általában sohasem jártak nyilvános iskolákba, házitánítók foglalkoztak velük, akik a szinte állandó utazásaik során mindenhová követték őket. Az viszont nem kizárt, hogy a kiterjedt Romanov család valamelyik tagjának a leánya ilyen előkelőbb iskolába (pl. Szmolnij Intézet) járt

Az 1917 novemberében kitört bolsevik forradalom őt már szülőhelyén érthette, ahogy Wihart Józsefet a krasznojarszki fogolytáborban. A cárhű család napjai ekkor meg lehetnek számlálva, de 1918 nyarán, amikor a vörösök vérszomjas mámorukban tombolva legyilkolták a cári család minden tagját, már bizonyossá válhatott sorsuk beteljesedése. Nem tudni pontosan, hogyan került el a Telegin család a távol-keleti Krasznojarszkba, de az esemény bekövetkezett. Egyben azért biztosak lehetünk: nem önként vállalták a számkivetettséget. Két feltételezés tartja magát mindazonáltal. Az egyik szerint a fehérorosz hadak menekülése sodorhatta magával egyre keletebbre a családot, csak hát túl messzire sikerült az út. A másik szerint a cárhoz hű, hagyományokat tisztelő családot egyszerűen számúzték tetszetős kúriájukból, és vonatra tették őket kelet felé. Krasznojarszkban kezdhettek új életet, nővére és sógora még 1973-ban is ott laktak; azóta nincs hír felőlük.

Kezdjük el követni a két ember sorsát az új élettérben, az új városban, ahol — akár orosz ember, akár idegen nemzetiségű hadifogoly is volt valaki —, mindenki egyformán az új hatalom, a vörös terror foglya volt, és egymásra utaltságban élt, ha tetszett, ha nem. Nyilvánvalóan a Telegin-család valahogy folytatta életét és igyekezett eltartani magát, míg Wihart József tartalékos tiszt szorgalmasan dolgozott a hadifogolytáborban, és szabadidejében kijárt a városba. A helyőrségparancsnok engedelmével a tisztek érintkezhetek a lakossággal, sétálhattak a városban, bevásárolhattak, járhattak fürdőbe¹⁴⁸, csakúgy, mint a város bármelyik lakója. Amúgy az élet sivár, az emberek szürkék, az átszállítandó foglyokat a téli fagyban is mezítláb terelik át a városon. Tarol a betegség, a szegénység, az utcai durvaság, a lökdösődő koldulás. „Kivételek a magyarok, akik csendesen és tartózkodóan viselkednek.¹⁴⁹” Talán Anna Telegina is erre figyelt fel először, amikor megpillanthatta Wihart Józsefet a város — mondjuk — egyik hangversenyén?

Egymáshoz közeledésükről és találkozásukról nem tudunk semmit, azt sem, hogy hol, miként és meddig élhettek együtt – már Krasznojarszkban. Közös történetük számunkra ott kezdődik, ahol a kettőjükre utaló első írásos nyom fellelhető. Házasságlevelük szerint 1924-ben Szentpéterváron egy római katolikus pap előtt kötött házasságot a római katolikus József és a görög katolikus Anna.

Krasznojarszk az egyik, Szentpétervár a másik biztos pont. Miért éppen az utóbbi város volt az első elérendő céljuk és milyen meggondolásból? Hiszen Budapest felé nem ez az út vezet, főleg egy hazájába lehető leggyorsabban visz-

más főúri és előkelőbb polgári lányokkal együtt. Közülük az Olga nevet többen is viselték, ők is nagyhercegnők voltak, így több félreértés is volt emiatt. Volt, aki azt állította, hogy Olga nagyhercegnő túlélte a mézszárlást, mert ő személyesen találkozott vele Angliában. Ebből anynyi az igazság, hogy tényleg élt ott egy Olga nagyhercegnő, de ő Miklós egyik testvérének a leánya volt. Anni néni egyszer említette, hogy „a cári lányokkal is együtt járt az iskolába”.

¹⁴⁸ Zilahy 40. o.

¹⁴⁹ Zilahy 40. o.

szatérni vágyó hadifogoly számára. Wihart József a szerelem sugallatára nyilván szabadon döntött a közös kitérő mellett, merthogy ezt megelőzően is szabad rendelkezésű fogolyember volt, ellenkező esetben egy szervezett hadifogolyvonnattal már 1921-ben hazaérkezhetett volna¹⁵⁰. Csak egyet hihetünk: Magyarországra felé Anna álma lehetett a kitérő Szentpétervárra. Nyilván érzékelhetővé és valószerűvé kívánta tenni vőlegénye számára legalább kívülről azt a régi nagypolgári világot¹⁵¹, ahol leszületése után éveken át élt és tanult, – ami után Szibériába kellett mennie –, dicsekvően meg akarta mutatni az örök emléket, a Szent Katalin- líceumot, ahol még a békében sikerült megalapoznia tudását. Nyilván maradt ott még néhány, a hatalom figyelmét elkerülő osztálytársa, akik segíthettek elszállásolásukban, részt vehettek az esküvőn (?), vagy talán csak titokban ott voltak ők is az eskető pap előtt, és kéznél voltak az esküvői tanúk is.

A harmadik biztos pont, egyben a végállomás már Budapest volt, ahová 1925-ben együtt érkeztek haza. A keserűes boldogságban új életet kezdtek, Anna hátrahagyta, József visszakapta régi hazáját.

Megnyugvásuk és életkedvük itthoni pecsétje drága fiuk Ferike megszületése⁹, valamikor 1926-ban. Korábbi házasságkötésüket 1930-ban egy újabb kötéssel megerősítik⁸, így okmányaik is rendben vannak. A gyermek 1932-ben kezd iskolába járni, 1942-ben középiskolai tanulmányúton jár Perugiában, ahonnan levelet ír szüleinek, döbbenetesen megemlítve azt is, hogy olasz lapokban Budapest bombázásáról olvasott¹⁰. 1943-ban^{11, 12, 13, 15} érettségizik¹⁴, majd mozgósításkor behívják katonának. Ferike ezzel életének utolsó szakaszához érkezett, amit akkor még nem sejtett.

Míg a szülők Pestszentlőrincen, óvóhelyen töltik mindennapjaikat a szovjet ostromgyűrű borzalmai közepette, addig Wihart Ferenc, az orosz édesanya fia, fegyverrel harcol az ádáz Vörös Hadsereg orosz katonáival szemben. Ő igazságos, honvédő harcot folytat hazája nevében, ugyanazon megszálló bolsevik henger ellen, amelyik annakidején a Telegin családon, az orosz nagyszülőkön és édesanyján is áthajtott. Aztán Budapest ostroma véget ért, aki katona létére szerencsésen túlélte, levehette az egyenruhát, aki nem, az hadifogolyként tovább menetelt, egészen messzire, Szibériába, oda, ahová az előző világháborúban szüleit, nagyszüleit hajtották. Ferikének viszont egyszerűen nyoma veszett. Az édesanya egy életen át hiába várta elveszett fiának betoppanását. Időnként elővette, és erős lelki tartással, de mély lelki fájdalommal nézegette a megmaradt néma fényképeket.

Így teltek az évek a főváros peremén, mígnem eljött a vágy egy meghittebb környezet után, közelebb kerülni a teremtett természethez, ott élni tovább egy nyugodtabb életet. Elindultak hát a budai hegyek felé, a zöldövezetbe, hogy lakást keressenek maguknak egy szép helyen épült házban. Amikor a Bimbó út

¹⁵⁰ Zilahy 566. o.

¹⁵¹ Csajkovszkij utolsó balettjének, A diótörőnek koreográfiáját Maurice Petipa készítette, első ízben a szentpétervári Marinszkij Színházban mutatták be 1882-ben. A Szent Katalin-rend növendékei is láthatták.

193. számú ház alatt elhaladtak, Telegin Anna megállt, felnézett a házra, aztán fel tovább, egészen a házat őrző tizenkét óriásfenyő csúcsáig, és nem ment tovább. – Olyanok ezek, mint a krasznojarszki fenyők! Jó lesz itt nekünk – mondta, és azon nyomban lélekben már be is költöztek.

1956 nyarán költöztek fel ténylegesen Pestszentlőrincről, az Állami telep 121/7-ből, egy hónappal azután, hogy ebbe a házba költözött — szintén Pestről — dr. Ganczaugh Béla ügyvéd és családja is¹⁶. Alig ismerkedtek meg egymással, kitört a forradalom, és rövid időre már együtt is ültek a pincében, amikor — már megint — a szovjet hadsereg innen is lőni kezdte a várost, fel s alá vonultak tankjaikkal a Duna-part és Hűvösvölgy között.

Az ügyvéd úr nagyobbik iskolás fia többször is fel akart menni a Kapy út és a Törökvész út kereszteződéséhez, közelebbről megtapasztalni a hadi cselekményeket, a fegyverropogást, amit egészen közelről hallottak a pincében is. Az apa minden ilyen elmenetelő szándékot megghiúsított. Ebben nagyot segített neki Wihart József, aki a kalandvagyó fiút szintén lebeszélte tervéről. A nyomaték kedvéért pedig, az apának a pincében elárult egy olyan titkot, amely valóban hétpecsét alatt rejtezett. Elmondta Feri fiának szörnyű történetét, aki 1945 januárjában¹⁵² éppen a Kapy út tetején esett el harc közben, a szovjetek lőtték le. Hogy, hogy nem, elért hozzá a hír, ezért a helyszínhez indultak. Az édesapa és a nagybácsi, semmi kétség, ott találta meg a fiú holttestét egy vízaknában¹⁵³, elhantolásáról, továbbiakról nem szól az emlékezet. Ezt a jelenetet a magyar apa soha nem mondta el az orosz anyának. Elmondta viszont most a szomszéd apának, így aztán annak fia tényleg nem hagyta el a ház pincéjét a lövöldözések idején. A két apa és a nagybácsi inentől kezdve együtt cipelték tovább a súlyos titkok terhét, gondosan és örökre elhallgatva azt az édesanya előtt, aki — talán a sors szeszélye folytán — mégis éppen itt érezte meg a végső letelepedés nyughelyét, a fia közelében, ahová a sugallatos „krasznojarszki fenyők” hívták el.

A forradalmat és a fővárost a szovjet hadsereg beözönlő tankjai szétlőtték, katonái a lakosságot félelemben tartva járőröztek, az időjárás pedig, nemsokára zord hideg télbe fordult. Anni néni elcsúszott a jeges úton és eltörött az egyik lába, az ügyvéd úr és a férj a hegyről szánkón húzták be a Szent János Kórházba. Útközben a rusz kik durván igazoltatták őket, és csak Anna Telegina orosz tudása volt az igazi „biztosíték” arra, hogy továbbengedjék őket, az ép lábát melegítő eredeti orosz halinacsizmával együtt. Anni néni szájából édes anyanyelvükön hallották vissza a szavakat, amelyek dallamából talán még a Néva-parti nyári szellő és a Jenyiszej tavaszi jégzajlásának hangját is kihallani vélték. A hazarepülés pillanata elnyomta bennük az itteni gyanakvást, így esett, hogy azonnal továbbengedték a rajnál is kisebb önmentő csapatot.

¹⁵² Turbucz: Veresváry alezredes volt a környék katonai parancsnoka, december 25-én ellentámadással foglalta vissza a Kapy utat. Január 26-án volt még egy nagy szovjet támadás, ekkor eshetett el Wihart Ferenc.

¹⁵³ A Törökvész és Csátárka út által ölelt lejtős területen, ahol akkor még egy kis tehenészet és tejgazdaság volt.

Ahogy minden tavasz előhoz egy új hajtást az élővilágban, úgy nyílt meg Anni néni szíve is még egyszer, amikor mind inkább felfedezte maga mellett a jó szomszédék öt éves kislányát, az ügyvéd család legkisebb gyermekét. A kislány hetente háromszor átjárt vacsorázni, hármásban teáztak és sokszor ettek körözöttes kenyeret. Aztán elemi iskolás korában ő járt le a hegyről hetente kétszer vásárolni nekik, ezért mindig két forintot kapott. Később megtanult fánkot és krokettet készíteni. Ötödikes korától Anni néni tanította őt oroszra, az egész iskolában ő lett a legjobb oroszos, tiszta és lágy kiejtését az orosz tanárok is csodálva hallgatták. A kölcsönös szeretet odáig vezetett, hogy örökbe akarta fogadni őt, a fia elveszejtése által a lelkében keletkezett tátongó úr helyébe egy új életet akart befogadni. Ez természetesen nem következhetett be, jóllehet, ennek a szándéknak a szívjósága mindenki lelkét egy kicsit elszorította.

Wihart Józsi bácsi 1957-ben egy székesfehérvári üzemből ment nyugdíjba. A mérnökmunkát leginkább egykedvű semmittevéssel váltotta fel, ez pedig, egyenesen vezetett egészsége megromlásához¹⁹, annak ellenére, hogy ebben az időben már testvére, Wihart Ferenc templomépítő is feljárt feleségével a Bimbó útra, akik meghitt és jó hangulatú társaságot jelentettek számára¹⁸. Anni néni 1958 januárjától elhelyezkedett, mert a nyugdíj nem volt elég a megélhetéshez, a Komplex Külkereskedelmi Vállalatnál volt orosz, francia és német nyelvű levelező, ahonnan 1964-ben nyugdíjazták.

Békés és baráti szellemű szomszédságban teltek ismét az évek, amikor az ügyvéd úr 1967-ben megvette Gyóni Géza verseskötetét^{A 154}. Ennek bevezetőjében ismertetésre kerül a híres költő életútja, különösen kiemelve az első világháborús és a hadifogolytáborban lezajló eseményeket, és halálának körülményeit. A könyvet megmutatta a kedves szomszédnak, aki — ugye, ott volt Krasznajarszkban, baráti viszonyban volt a költővel, és részt vett a gyászszertartásán is — beleolvasott, és az egyik oldalnál mindjárt le is tette. Ez annál a résznél történt, ahol ez áll: „Barátai vasabronccsal csavarták körül derekát, ha netán hazai földre kerülhetne vissza, felismerhessék.” Wihart József — az egykori hadifogoly szerénységével¹⁵⁵ — részletesen elmesélte az ott történeteket, mire fel Ganczaugh Béla ügyvéd a könyv eme lapjára – a ma is olvasható — következő bejegyzést írta: „A vasabroncs ötletét Wihart József fogolytárs adta.^{7 156}” Hála a Teremtőnek, a nyugdíjas egykori hadifogolynak volt még ideje életének végállomása előtt egy megállóval korábban megosztani eddig nem ismert, maradandó érdemét. Nem sokkal ezután, lélekből megkönnyebbülve, még ez év augusztusában elhunyt.

A megözvegyült Anni néni 1969-ben²⁰ kiutazási engedélyt kért¹ és kapott a Szovjetunióba, hogy meglátogassa még mindig ott élő nővérét Krasznajarszkban, akit azóta nem látott, hogy mennyasszonyként eljött onnan. Szép gyermek-

¹⁵⁴ A kokárda c. vers kimaradt a 1967-es kötetből! Vagy nem merté betenni a szerkesztő, vagy kihúzták vele. Cenzúra vagy öncenzúra történt. A Zilahy könyvben benne van!

¹⁵⁵ Zilahy 40. o.

¹⁵⁶ Gyóni 21. o. Ez az adat történeti és irodalmi **ELSŐ KÖZLÉS!**

kora után lesújtó élmény volt tapasztalnia a szovjetrendszer kíméletlen rombolását tájban és emberben egyaránt, és a kinti élmények ráébresztették arra, hogy fiatalkori életeszmenye és az ottani természeti környezet élvezete örökre szóló hiú ábránd lett. A szocialista realista valóság szürke vívmányai rendkívül lehangolták. Kedélybetegsége egyre erősödött, életereje rohamosan lankadni kezdett, ami az alapbetegségére¹⁵⁷ is kihatott, és hiába a szomszédok gyámolító segítségével, vigasztalása, 1970-04-07-én bevégezte földi pályafutását.

Miután leszármazott nélkül halt meg, a hagyatéki eljárás lefolytatásához nővérét és sógorát hívták el Budapestre, akik 1970-ben meg is jelentek²¹. Ez volt az Anni néni életét követő utolsó néma jelenet, amely után a vasfüggöny végleg legördült a viharvert család történetére.

Anna Telegina, a cári hűségű, jószívű orosz asszony, nem tudta örökbe fogadni a magyar kislányt, bármennyire is szerette volna, viszont, a tizenkét óriásfenyő örökbe fogadta az egykori krasznojarszki kislányt, majd odaveszett drága fia történetét. S ezért, azóta is, ha az élő tanúként itt maradt és ma is élő egykori kislány, ma már nagymama, feltekint a fenyőkre, eszébe jut a történet, de, amikor a történet jön elő az emlékezetéből, szeme önkénytelenül is rögvést a fenyőkre téved.

Aki elolvassa ezt az emléket, zendüljön fel fülében Copland „Fanfár egy átlagemberért” című szimfonikus költeménye¹⁵⁸ Telegin Annáért és Wihart Józsefért.

Mellékletek:

- a. Sergei Prokudin-Gorskii képei
- b. Romanov hercegnők Livádiában
 1. Telegin Anna személyi adatai 1897
 2. Vaski és Tver térképek
 3. Telegin Anna középiskolai bizonyítványa 1915 (orosz eredeti és magyar fordítás)
 4. Telegin Anna középiskolai osztályablója 1915
 5. Krasznojarszki fogolyzenekar 1916
 6. Forrás B: 334. o. Gyóni Géza és Mihály Przemyslben
 7. Vaspánt ötlet a Gyóni Géza verseskötetben 1917 / 1967
 8. Házassági anyakönyvi kivonat 1924 ill. 1930
 9. Wihart Ferenc képe 1930
 10. Wihart Ferenc levele Perugiából 1942
 11. Wihart József képe 1940-es években

¹⁵⁷ Myeloma multiplex.

¹⁵⁸ A Fanfár egy átlagemberért Aaron Copland klasszikus zeneműve, amelyet 1942-ben szerzett Cincinnatiban. Az ihletet H. A. Wallace akkori alelnök beszéde adta, amelyben nyilvánította, hogy felvirradt „Az átlagember évszázada.” [“Century of the Common Man”].

12. Telegin Anna képe 1940-es években
13. Wihart család, kép 1940-es években
14. Wihart Ferenc érettségi képe 1943
15. Wiharték nyaralnak a háború előtt
16. Bimbó út 193. építési terve
17. Wihart József és dr. Ganczaugh Béla egyeztetés 1955
18. Telegin Anna, a kislány Marianna, Wihart Ferencék képe 1957
19. Wihart házaspár idős korban 1965
20. Bimbó út lakói 1969
21. Hagyatéki tárgyalás jegyzőkönyve 1970
22. Lakás eladási szerződés 1971
23. dr. Ganczaugh Béla levele Krasznójarszkba 1973

Forrásjegyzék:

- A. Gyóni Géza: Csak egy éjszakára, Z. Szalai Sándor, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967.
 - B. Lévai Jenő: Éhség Árulás Przemysl, Magyar Hétfő Kiadás, Budapest, 1933.
 - C. Seremetyeff Papp János történész levele 2011.
 - D. Turbucz Péter hadtörténész levele 2011.
 - E. Zilahy Lajos szerk.: Hadifogoly magyarok története, Athenaeum Kiadás, Budapest, 1930, II.
 - F. Történelmi világtalasz, Cartographia, Budapest, 2005.
-

TÖRTÉNELMI MAGYAR ALKOTMÁNY (VII/01), JÖVŐNK (XI.)

Csihák György:

Levél az „alkotmányozók”-hoz

Tisztelt Bizottság!

Tapasztalataim alapján teljesen valószínűtlennek tartom, hogy ezt az írást ott valaki figyelmesen végigolvasná, mégis küldöm, nehogy mondhassák, hogy „nem tudták”. A lényegét ajánlottan megírtam az államfőnek, a Ház elnökének, a kormánypárti képviselőcsoport vezetőjének és az igazságügyi tárca vezetőjének.

Az alkotmányjogi és a közjogi rendezésre jelenleg kétségtelenül nagy szükség van, ami 1921. július 26. után hat-hét évig tartott, noha akkor kiváló szakembereink voltak. Ma egy sincs. Vagyunk néhányan, akik tanultunk és olvastunk erről valamit, és még talán ketten-hárman, akik az elmúlt ötven évben bizonyítottuk is, hogy értjük és hűek is vagyunk hozzá. Igaz – az utóbbi időben gomba mód elszaporodtak a „szakértők” ezen a területen is. Munkájukkal az a baj, ami jellemző egész társadalomtudományunkra: igen nehéz elválasztani a tiszta búzát az ocsútól.

Amit most elkapkodni igyekeznek, annak a magyarságra nézve beláthatatlan káros következményei lehetnek. A világot biztosan nem érdekli, hogy amit tesznek az mennyire legitim? A hasznát fogják megtalálni, és az nekünk csak hátrányos lehet, ha minden így megy tovább: a mostani lehet az első magyarországi kormány, amely így kísérletet tesz a trianoni szerződés magyar alkotmányos elismertetésére; az USA-ban máris több per indult a magyar állam ellen, aminek magyarországi érvényesítéséhez a maguk kapkodása hozzájárulhat. Az 1920: XXXIII. tc. becikkelyezése alkalmával a Nemzetgyűlés kiáltványban leszögezte, hogy a szerződés valótlan adatokon alapul és csak külső erő elháríthatatlan befolyására fogadtuk el, ezért elismerni soha nem fogjuk. Ezáltal az a törvény Magyarországon jogerőre soha nem emelkedett. Kérdés, egy teljesen új alkotmány esetén lehet-e erre eredményesen hivatkoznunk?

1. Tényhelyzet

A mostani magyar kormány és országgyűlés népszavazás útján jött létre, ezért vélik magukat „alkotmányozás“-ra jogosultnak. Téves beállítás.

Nincs megoldás – egyelőre – arra, hogy a szavazásból a magyarság egyharmada diktatórikus módon ki van zárva, a szavazásban a jogosultak 60 százalékából a győztesre adta szavazatát 60 százalék, Trianonban pedig elvitték a magyarság 60 százalékát. A mai „győztes“ nem képvisel többet, mint a magyar nemzet legfeljebb egy-negyedét. Ez pedig kevés ahhoz, amit ma „alkotmányozás“-nak neveznek.

Egy, több mint ezer éve, az egész magyar nemzet akaratából fönntartott írott alkotmány megdöntéséhez ez akkor is kevés lenne, ha a mostani képviselőlet legitim lenne, de nem az.

Ha megteszik, ami a hiányosan kiszivárgott hírekből megtudható, akkor az a mindmáig jogérvényes Történelmi Magyar Alkotmányt súlyosan fenyegeti – akkor is, ha azt gondolják, hogy most csak valamiféle „összefoglaló“ készülne, amilyen állítólag az Arany Bulla meg a Tripartium volt. A Hármaskönyvet alkotmányos magyar országgyűlés soha el nem fogadta, mert nem valami új dolog volt, hanem a hatályos jogi alkotásaink valamely összefoglalója. Az Arany Bulla pedig nem összefoglaló, hanem hatályos jogalkotás – nem is az első és nem is az egyetlen.

2. A mai országgyűlésnek nincsen se alkotmányt teremtő, se alkotmányt módosító ereje, függetlenül bármely választási eredménytől. Ez egy pseudo országgyűlés, amely alkalmas az ország ügyeinek ideiglenes intézésére, de ebben a helyzetben a nemzet tettei jogilag érvénytelenek, azért is, mert a magyar nemzet se nem cselekvőképes, se nem jogképes.

Történelmi és jogi indoklás

Az európai népek származására és betelepődése idejének meghatározására, kormányközi megállapodás alapján végrehajtott genetikai kutatás eredményét a világ élvonalába tartozó 17 genetikus aláírta 2000-ben, az USA-tól Ukrajnáig. Ez ma a tudomány álláspontja ebben a kérdésben. Szerintük a legrégebb európai gén az EU19-es 40000-35000 éves, a legnagyobb jelenléte a mai kárpát-medencei magyarságban van, 60 százalék. Ezt alátámasztja a Nobel-díj értékű magyar etnikai-embertani felmérés, amely szerint a kárpát-medencei magyarság 61,5 százaléka törökös típusú és igen egységes. Utolsó honfoglalásunk (Kr. után 895 körül) alkalmával jött ide utoljára nagyobb néptömeg. Előttünk az avarok is telepítettek ide kisebb idegen népcsoportokat, de az idegenek többsége 895 után került a Kárpát-medencébe, s mai genetikai képük a mienkétől csak csekély mértékben tér el. Árpád honvisszafoglalói írott alkotmánynak minősíthető szerződéssel, világos koronafogalommal és a területhez való ősi jogok hangoztatásával érkeztek, majd alapították mai államunkat.

Első keresztény királyunk I. Sztefanosz rendeletére alakult az udvari kamara, és hivatalos nyelvünk a latint, majd a magyar országgyűlés 1844:II. tc.-vel a magyar állam nyelvét a magyar nyelvet tette.

A társadalmi formák leírását Marx szerint szokás tanítani, de nálunk például ismeretlen a rabszolgaság és a feudalizmus sem öltötte soha azt a formát, mint máshol.

Ezt Marx is észrevette és a társadalmi formák leírásánál megemlítette, de nem elemezte az „ázsiai termelési mód“-ot, amit a nemzetközi szakirodalom is és mi is lovasműveltségnek nevezünk. Ebből a lovasműveltségünkből hoztuk a küldöttek rendszerére épülő országgyűlés, de az alkotmány (Vérszerződés) intézményét is, tehát nem valahonnan Ázsiából, ahol esetleg élhetett eleink egy része valaha. Mai jogfolytonos alkotmányunk ezzel a Vérszerződéssel kezdődik.

Az írott latin nyelvű alkotmányunk (gyűjteménye a Corpus Juris Hungarici = Magyar Törvénytár) I. Sztefanosz első dekrétumával kezdődik (talán 1016-ból). A Régi Törvénytár szövege 1830-ig latin, az 1832-1836-os országgyűlése kétnyelvű (latin és magyar), az 1848-as törvényhozásunké magyar. Az Új Törvénytár (1867 óta) nyelve magyar. A két időszak között (1848-astól 1867-ig), valamint az 1944. március 19-től napjainkig hozott „törvényeket“ nem ismerjük el a Magyar Törvénytár részeként.

Az utoljára szabadon választott magyar országgyűlés (1939) utolsó alkotmányosan meghozott határozatai (Altötting, 1947. augusztus 20) szerint, összefoglalva: a Szent Korona jogfolytonossága fennáll.

Egy kitérő koronánk tárgyában. A neve: Sacra Regni Hungarici Corona, helyes magyar fordításban: Hunok Országának Megszentelt Országkoronája. Tehát: nem királyi és nem is szent (Sacra és nem Sancta-Maria etc.), és nem találom tudományos alappal meghatározva, hogy mióta és hogyan lett a népnevünk „magyar“? – de mára ez a gyakorlat, noha a világ csak a „hun“-t ismeri (Hun-garian stb.). Így módon viszont teljességgel indokolatlan a nevével való visszaélés – azok részéről, akik elutasítják. A tanulatlan szájakon élő ú.n. „Kossuth-címer“ – kommunista kitalálás; Kossuth mélységesen tisztelve a magyar alkotmányt, kormányzó lett és nem köztársasági elnök, bankóján a koronás kiscímer található.

3. Mit jelent az, hogy a Megszentelt Korona jogfolytonossága fennáll?

A Corpus Juris Hungarici-ban található magyar történelmi alkotmány értelmében a magyar nemzet azonos a Megszentelt Korona népével = Totum Corpus Sacrae Regni Coronae (Gens Hungarorum = a hun népek vérszerinti közössége; Natio Hungarorum = több gen társasága, azaz a magyar nemzet).

A magyar nemzet akaratából, a Kárpát-medencében jóval több mint ezer éve fennálló magyar állam és történelmi alkotmánya a magyar nemzet alkotása és ez a nemzet minden külső kényszer nélkül őrzi több mint ezer éve. Ezt a nemzetet senki nem kérdezte, hogy akar-e mást, például köztársaságot?

A nemzet önrendelkezése a Kárpát-medencében 1944. március 19-ig és történelmi jogai folytonosságának az 1946:I. tc. életbeléptetéséig időnként volt akadály, de addig mindig helyreállt. Azóta nem.

Országunk történelmének egyedülálló eseménye volt, amikor az ország egész területén elvesztettük nemzeti önállóságunkat – amit azóta sem sikerült teljesen visszaállítanunk. Ennek két összetevője van: a) máig nem világos, hogy az idegen megszállás 1989-ben milyen mértékben szűnt meg; b) a különböző modern technikákkal kérdéses, hogy milyen újabb bilincseket raktak ránk, amelyek még szűk játéktér létezését is kérdésessé teszik (nemzetközi kapcsolatok, pénzügyek, magánosítás, média stb.).

A fennálló bizonytalanságon túlmenően kétségtelen tény, hogy a máig Magyarországon – a hivatalosított nézet szerint – alkotmánynak tekintett charta-alkotmány, alkotmányjogilag soha érvényes nem lehetett. Az pedig még viccnek sem jó, ha valakik komolyan gondolják, hogy egy több mint ezer éves írott alkotmánnyal rendelkező országban van annak bárminemű legitim jelentősége, ha valahol valaki kinyit egy ablakot és kikiabálja, hogy az új államforma köztársaság.

A fentiek alapján a magyar nemzet sem nem jogképes, sem nem cselekvőképes – azért sem, mert a nemzet nevelése 1944-óta gyakorlatilag szünetel. Ez igaz akkor is, ha voltak és vannak közben jószándékú kísérletek. Fényes bizonyítéka az elrendelt népszavazás „eredménye“ a kettős állampolgárságról.

4. A mai magyar állam államformája az egypártból lett többpárt diktatúrája. A fordulatot szervező nagy titkosszolgálatok (lásd: Grósz Károly beszéde a magyar rádióban, az ARTE TV dokufilmje, stb.) személyeket és csoportokat olyan helyzetbe hozták és tartják, hogy más, demokratikus kezdeményezésnek nincs se tere, se módja. Még kérdezni sem lehetett, hogy miféle érdek vezetett bennünket a NATO-ba, az EU-ba és tényleg érdekünk-e az európai közös pénz bevezetése? Semmiféle elemzés nem közismert ebben a tárgyban.

A technikák az utóbbi 65 évben alig változnak, a rendszerváltás csak fordulat, a visszamagyarosítás ezúttal is elmaradt, akárcsak 1867-ben.

Az alkotmányjogi és a közjogi rendezés tehát szükséges, magyar mintája is van: az, ami 1921 után történt. A „hogyan“-ra van elég példa és javaslat, csak alaposan megvizsgálni és követni kellene, amire sok idő szükséges.

Nyilván újra kell szervezni és rendezni az ország alkotmányos felépítését, a közigazgatást, a településrendszert, a közlekedést, az egészségügyet és még számos mást. Az államforma lehet köztársasági is – ennek nem mond ellent a Corpus Juris Hungarici. Az egészbe be kell kapcsolni az egyetemes magyar nemzetet, amit emberfeletti nevelőmunka kellene megelőzzön.

A gyökerekhez, a nemzeti múlthoz ragaszkodni kell, máskülömben légvár épül, ami nem lehet tartós és csak népünk újabb és további megpróbáltatásaihoz vezet. Amely nép nem képes megvédeni saját alkotmányát, az nem méltó a szabadságra.

Még nem késő. Ha a magunk dolgát magunk csináljuk, akkor bízunk kell a magyar népben és Istenünkben. Ha eddig volt így több mint ezer esztendőnk, akkor lehetne még ennyi ezután is.

Emberé a munka, Istené az áldás.

Zürich, 2010. magvető hava

AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK VI- LÁGHÁBORÚ TÖRTÉNEL- MI KÖVETKEZMÉNYEI (III/13., 15.), JELENÜNK, JÖ- VŐNK (X., XI.)

Csihák György:

Cipő

Napjainkban ünnepli Burgenland 90. születésnapját. Az idei ünneplés csendesebb, mint a tíz évvel ezelőtti volt, de se a bulvársajtóban, se a szakirodalomban nem tapasztalok változást.

Érdekes módon Magyarországon örök téma a Trianonban elszakított összes terület – a legfiatalabb ausztriai szövetségi állam (amit a magyar irodalomban „tartomány”-nak neveznek) szinte nem is létezik.

Pedig szerepünk és személyünk, sógorunk irodalmában nem éppen dicső. Megtudhatjuk, hogy a hazánkat védő bátor harcosok, közönséges útonálló rablók és gyilkosok, az itteni nép pedig nagy lelkesedéssel követelte az Ausztriához való csatolást – és mindezt az iskolában is így tanítják. Még a tárgyilagosnak hirdetett Neue Zürcher Zeitung is azt írta, hogy Sopronnal a magyarok kiszakították Burgenland fővárosát – mintha valaha is lett volna (20/21.03.2004, Nr. 67. 22. oldal).

A magyarországi germán-szláv történetíró lakájoktól is megtudhatjuk, hogy Sopron esetében volt ugyan népszavazás, de a magyarok csalása folytán úgy végződött, hogy Sopron magyar maradt. Arról mindkét oldalon hallgatnak, hogy a népszavazás nemzetközi ellenőrzés mellett volt és eredményét akkor minden fél elismerte. Arról szó se esik, hogy a tárgyalások során az osztrák fél minden népszavazásra vonatkozó magyar indítványt mereven elutasított – miközben egyes déli területek ügyében éppen Ausztria követelt és kapott népszavazást.

Hallgatni illik arról is, hogy utóbb néhány tisztán horvát lakosságú falú is a magyarok mellé állt és ott is maradt.

Kismartonban (ma Eisenstadt) az Esterházy hercegi palotában kapható díszes kivitelű könyv: Deutsch Westungarn (német Nyugat-Magyarország). Az olvasó megtudhatja, hogy galád módon, még mindég illegálisan birtoklunk 1101 km² ősi német területet, mintegy 178707 lakóssal, ilyen ősi német városokkal mint St. Gotthard, Güns (Kőszeg), Ödenburg (Sopron), Wiesel és Altenburg = Wieselburg (Mosonmagyaróvár). Érdekessége a dolognak, hogy például Pozsonyt (Pressburg) nem említik. Indokolás minden esetben: ősi német területről van szó. Tudományos alapossággal további részletek után ne kutassunk, mert nincs, de egyet azért megemlítek, mert főleg napjainkban ez is mind gyakrabban felbukkan magyar szakembereknél is: Nagy Károly volt az első, aki már akkor megálmodta, sőt részint megvalósította az Egyesült Európát – (aminek része volt ugye, a kirabolt Avar Birodalom).

Tekintsük érdektelen részletnek, hogy ilyen nevű ember soha nem élt, ehhez a névhez többszöri fordítás- és leírásbeli trükkel jutunk. A feltehetőleg tényleg létezett ember írni olvasni nem tudó analfabéta volt. Uralkodása korából egyetlen építmény ismert, az avaroktól rabolt vagyonukból épített aacheni dóm. Erőszakkal összetákolt birodalma halálával örökre elmerült, utódai csak az általa kitalált uralkodói címet viselték, tényleges hatalom nélkül. Ennyit az ősi német területről. És ide jön a cipő, vagy a csizma. Hogy kerül az „asztalra”?

Köztudomású, hogy az igazi nagy birodalmak egytől egyig a lovasnépek alkotása. Ennek megfelelő a kulturális örökségük is. Az indóeurópaiak maguk húzta, kétkerekű kordéikkal kószáltak, elpusztítva mindent, ami csak az útjukba akadt, amikor a nagy eurázsiai lovasműveltségű birodalmakban már évezredek óta épültek hatalmas városok, bennük iskolák, könyvtárak, kórházak, öntözőművek, paloták, függőkertek. A mai öltözetünk is minden ízében a lovasműveltség találmánya: a fehérnemű, a kabát stb. Még a nők is inkább viselik a lovasok nadrágját, mint a gyalogosok tunikáit. A lovas lábára kényelmes lábbeli: cipő, de inkább csizma kell. Sokezer kilométert lovagolni, eközben sikeresen harcolni bocskorban, fehérnemű nélkül, mezítláb – lehetetlen.

Nem tudom, a - fentiekén túlmenően -, hogy ezen népek műveltségében mit jelent a „cipő”, de szívesen megtudnám. Annyi biztos, hogy műveltségük elidegeníthetetlen része.

Újabban képeken állandóan látható, hogy Ghadafi fellázadt népe, uralkodója felé cipőjét mutogatja – és ez valami lealázó, leminősítő dolog. Nemrégiben láthatta az egész világ, amint egy sajtótájékoztatón Bagdadban egy keleti újságíró cipőjét dobta Bush amerikai elnök felé. Az elnök könnyedén elhajolt, a cipő tulajdonosát összeverték, valami végtagját eltörték és az arab világból számos jelentkező gazdaggá tette.

Feltehetően arra már kevesebben emlékeznek, hogy amikor a Szovjetunió akkori vezetője Hruscsov hatvan évvel ezelőtt az ENSZ közgyűlésére ment, az első sorban ülve, cipőjével verte az asztalt, ha valami nem tetszett neki.

Az alábbi történetre viszont már csak a szakirodalom emlékezik.

Ammianus Marcellinus (Kr.u. 330 körül – 395) római hadvezér majd császár, Rómától azt a parancsot kapta, hogy vonuljon Pannoniába és követeljen újabb gabonaszállítmányt. Rómában éppen nagyon hiányzott a cirkusz mellé a kenyér, Pannonia pedig Róma egyik legjelentősebb és legközelebbi gabonaszállítója volt akkoriban. Abban az időben a római tábornokok írásban beszámolót kellett készítsenek, a latin szövegek nagy része máig elérhető és el lehet olvasni.

Derék vezérünk beszámolójában azt írja, hogy összehívván a pannon urakat, előadta Róma követelését. Erre egy pannon úr lerántotta csizmáját, a tábornokhoz vágta és ezt ordította: „Marha”! Szó szerint így áll a jelentésben. Nem azt mondta, hogy „Rindvieh” (németül: szarvasmarha). Eszerint az urak Pannoniában Krisztus után úgy 370 körül nemigen beszélhettek németül és nemigen lehettek indoeurópaiak sem.

Ez történelem hiteles, írott forrás alapján. Aki nem hiszi járjon utána.

Zürich, 2011. kikelet hava.

ROVATREND

I. A történelemkutatás módszertana.

I/01. Régészet.

I/01/a. Ásatási tudnivalók, az ásatásig vezető út, ásatás.

I/01/b. Temetőfeltárás, telepfeltárás.

I/01/c. Leletgyűjtés kezelés, helyszínen maradó leletek.

I/01/d. Restaurálás, meghatározás, leírás, tudományos közlés.

I/01/e. Raktározás, kiállítás.

I/01/f. Középkori várak, települések, temetők.

I/02. Őstörténet.

I/02/a. Őstörténeti kronológia.

I/02/b. Kőkorszaki tárgyi leletek, azokból levonható következtetések.

I/02/c. Keleti Mediterraneum hatása.

I/02/d. A fémfeldolgozásra utaló leletek.

I/02/e. Rézkor, bronzkor, vaskor a Kárpát-medencében.

I/02/f. Preszkíta-kori lakosság nyomai.

I/02/g. Szkíta kor.

I/02/h. Kelta kor.

I/02/i. Római hódítás kora.

I/02/j. A keleti lovas népek megjelenése, a lovas műveltség.

I/02/k. A tenger és a pusztai népek.

I/02/l. Őstörténeti fogalmak.

I/02/m. Bevezetés a magyar népzene és a magyar őstörténet összefüggéseibe.

I/03. Családtörténet.

I/03/a. Az etnikai közösségek keletkezése.

I/03/b. A rasszok.

I/03/c. A protokulturális tömörülés: a horda.

I/03/d. Család, nemzetség, kisebbség, nemzeti közösség.

I/03/e. Népszámlálás a törzsi szervezetben.

I/03/f. Családok és nagycsaládok.

I/03/g. Nemzet-előtti etnikai közösségek–nemzetség, törzs.

I/03/h. Uralkodó családok – dinasztikus szerepben.

I/03/i. Az Arsakida—Makedón, Arsakida—Árpád-házi kapcsolat példája.

I/03/j. A nemzet mint kulturális közösség.

I/03/k. A nemzeti jellem és arculat.

I/03/l. A nemzet mint küldetésközösség.

I/04. Embertan (antropológia).

I/04/a. Egy adott terület lakóinak embertani vizsgálata.

I/04/b. A magyarság főbb embertani jellegei.

I/04/c. A rasszok szerinti elkülöníthetőség.

I/04/d. A magyarság keleti elemeinek embertani képe.

I/04/e. Az előfordulás gyakoriságából levonható következtetések.

I/04/f. Az adott őslakosságra vonatkozó következtetés lehetőségei.

I/04/g. Kisebbségi eltérések a magyaroknál tájegységként és néprajzi egységként.

I/05. Régészeti növénytan (archeobotanika).

I/05/a. Régészeti feltárás során előkerült növényi maradványokból,

I/05/b. kövületi lenyomatokból,

I/05/c. ábrázolásokból levonható következtetések,

I/05/d. az adott korban éltekre vonatkozóan,

I/05/e. elsődlegesen a költözésre, helyváltoztatásra utaló adatokkal.

I/06. Régészeti örökléstan (archeogenetika).

I/06/a. A feltárt emberi maradványok kora, tagozódása.

I/06/b. A feltárt emberi maradványok típusai, ezek kapcsolatrendszer.

I/06/c. A területi elhelyezkedésből levonható következtetések.

I/06/d. A vércsoportra vonatkozó vizsgálati lehetőségek.

I/06/e. Génkutatás.

I/06/f. Emberi maradványok rasszra, etnikumra, származásra utalásai.

I/07. Történeti ábratan (archeoikonográfia).

I/07/a. Az emberábrázolások típusai a legkorábbi időtől kezdve.

I/07/b. A felismerhető embertípusok.

I/07/c. A felismerhető tevékenység.

I/07/d. Az egykori életmódra vonatkozóan levonható következtetések.

I/08. Történeti földrajz (pl. rétegzett térképek).

I/09. Zenetörténet.

I/09/a. Az archaikus zenei rétegek kutatása.

I/09/b. Különböző népzeneik összehasonlító vizsgálata.

I/09/c. Zenei anyanyelvek és rokonságok.

I/09/d. Hangszerek keletkezése és története.

I/10. Írott források, írástörténet.

I/10/a. A történeti ideográfikus összehasonlító jeltörténeti kutatás módszere és történeti háttere.

I/10/b. Írástörténeti kutatások eredményeinek hasznosítása a történelemkutatásban: régmúltunk írásjelekben.

I/10/c. Magyar nyelvemlékek.

I/10/d. Legendák, mondák ősi ismeretei.

I/10/e. Ami a krónikából megmaradt.

I/10/f. Rovásírásos nyelvemlékek.

I/10/g. Keleti, főleg bizánci és arab források.

I/10/h. Nyugati, főleg germán évkönyvek adatai.

I/10/i. Újabban feltárt kútfők: kínai, ujjur, oguz krónikák és társaik.

II. Magyar őstörténet kutatás.

II/01. A nyelvtudomány és a magyar őstörténet.

01/a. Szkíta–hun–avar–magyar vonulat a Kárpát-medencei leletekben.

01/b. A Kárpát-medence egyéb népei.

01/c. Az előző hazákban az előmagyarokkal élt népek.

01/d. A magyar nyelv alapszókinccse.

01/e. A jövevényszavak és átadott szavak jellege.

01/f. A jövevényszavak.

01/g. A magyar nyelvemlékek származási tanúsága.

01/h. Nyelvünk nyugati kapcsolatai.

II/02. A régészet és a magyar őstörténet.

II/02/a. A keleti magyar előnépek vonulása tárgyi emlékeinek jellege.

II/02/b. A Kárpát-medencei szkíta, hun, avar és magyar leletek.

II/02/c. Az Árpád-kori település és a korábbi avar szállások.

II/02/d. A törés nélküli együttélés régészeti bizonyítékai.

II/03. Az embertan és a magyar őstörténet.

II/03/a. Kárpát-medencei népeiségek embertani képe a honfoglalás korában: a magyaroknál, meghódolt népeknél, az Árpád-kori katonai segédnépeknél, későavarok továbbélése a honfoglalásig és magyarrá válásuk.

II/03/b. A rasszok aránya a honfoglalóknál, az Árpád-korban és a mai magyaroknál.

II/03/c. A magyar őslakosság összetételére vonatkozóan levonható következtetések.

II/04. A néprajz és a magyar őstörténet.

II/04/a. A régészet által feltárt tárgyak egybevetése az ábrázoltakkal.

II/04/b. A régészet által feltárt tárgyak egybevetése a továbbélőkkel.

II/04/c. Az együtt élő és a szomszédos népek viseletei, települési, temetési munkájából és egyéb műveltségi jellemzőiből levonható következtetések.

II/05. A finnugor elmélet érvrendszere.

II/05/a. Előzmények: Grimm testvérek, Sajnovics stb.

II/05/b. A magyar és a finn nyelv szerkezeti hasonlóságainak rokonítása.

II/05/c. Következtetés egy ősi finnugor korszakra és a közös finnugor őshazára.

II/05/d. A halászó-vadászó nép feltételezése.

II/05/e. A pásztorkodásra való áttéréstől következtetett ugor kiválás.

II/05/f. Bizonyos szomszéd türk népek hatásának elismerése.

II/05/g. A több évszázados feltételezett népi érintkezések.

II/05/h. A több évszázados feltételezett népi szókincs átvételek.

II/05/i. Több korábbi őshaza és a Magna Hungaria feltételezése.

II/05/j. Továbbköltözés, leválások feltételezése; a baskíriai magyarok.

II/05/k. Nyelvhasznalásból eredetre való következtetés.

II/05/l. Szókincs-gyarapodásból eseménysorozatra való következtetés.

II/06. A sumer-magyar rokonság elmélete.

II/06/a. Nyelvi hagyományok összevetése.

II/06/b. Szimbolikus, kultikus hagyományok egybevetése.

II/06/c. Jogi intézményi párhuzamok.

II/06/d. Mondák.

II/07. A szkíta őstörténet öröksége.

II/07/a. Tatárlaka és Tordos öröksége.

II/07/b. A szkíta föld a Kis-Kárpátoctól Közép-Ázsiáig és az Arab-öbölíg.

II/07/c. A szkíták tagozódása és történelme.

II/07/d. A szkíták történelmi szerepe és jelentősége.

II/07/e. A szkíta műveltség és kultúra.

II/07/f. A szarmaták.

II/07/g. A dákok és a pártusok (hunok).

II/08. A hun őstörténet öröksége.

II/08/a. Dákok és pártusok.

II/08/b. Hun honfoglalás.

II/08/c. A Hun Birodalom és Kárpát-medencei központja.

II/08/d. Atila világtörténelmi tettei.

II/08/e. A hunok utódállamai.

II/09. Az avar korszak öröksége.

II/09/a. Az avar honfoglalás.

II/09/b. Avar birodalom az Inntól a Volgáig.

II/09/c. Az onogur honfoglalás előmagyarokkal.

II/09/d. A lovas műveltség rokon vonásai.

II/09/e. Az avarok közép-európai szerepe.

II/09/f. A frank támadások következményei.

II/10. Az ősi magyar állam.

II/10/a. Szakrális hagyományok.

II/10/b. A pártus állam és a kaukázusi államok hagyományai.

II/10/c. A hun–avar–magyar állami jogfolytonosság.

II/10/d. Egyéb jogi hagyományok és intézmények.

II/10/e. Szimbolikai és írásbeliségi hagyományok.

II/10/f. A képviselőten alapuló országgyűlés.

III. Középkori és újkori történelmünk.

III/01. Magyarország és a több honfoglalás.

III/01/a. A Kárpát-medence korai kedvező lakhatási körülményei.

III/01/b. A tatárlakai, tordosi ékírásos leletek bizonyossága.

III/01/c. A lovasnépek életformája.

III/01/d. Kelták, szkíták, szarmaták, hunok, avarok a Kárpát-medencében.

III/01/e. Írásos források e térség lakóiról.

III/01/f. Magyar-rokon, előmagyar népek megjelenése az írott forrásokban.

III/01/g. A 670 körüli honfoglalás valószínűsége.

III/01/h. A 895. évi honfoglalás és előzményei.

III/01/i. A Kárpát-medence természeti képe a honfoglalás (895) és az államalapítás korában.

III/01/j. Antropogén tájformálás a Kárpát-medencében (895-1920).

III/01/k. A Kárpát-medence népessége és az etnikai térszerkezet változásai (895-1920).

III/01/l. A magyar településhálózat kialakulása és fejlődése a 10. századtól 1920-ig a Kárpát-medence feudális-kori földrajzi munkamegosztása (régiók és interregionális kapcsolatok).

III/01/m. A magyar mező- és erdőgazdálkodás történeti földrajza 1920-ig.

III/01/n. A magyar ipar történeti földrajza.

III/01/o. A Kárpát-medence közlekedésföldrajza (az Árpád-kortól 1920-ig).

III/01/p. A középkori magyar tengeri hatalom.

III/02. A magyar könnyűlovasság.

III/02/a. A lovas népek műveltsége.

III/02/b. Lótenyésztés, a lovaglás tudománya, a kengyel szerepe.

III/02/c. A magyar íj és nyíl, egyéb, a magyarokra jellemző fegyverek.

III/02/d. A könnyűlovas harceljárás sajátosságai, szembeállítás a nehézlovas-sággal.

III/02/e. A magyar könnyűlovasság a 9., 10. században.

III/02/f. A magyar honfoglalók hadművészete.

III/02/g. A lovaskultúra kérdései.

III/03. Középkori hadjárataink.

III/03/a. Honfoglalás előtti felderítések és a 898-900. évi itáliai hadjárat.

III/03/b. Hadjáratok keleti frank vagy morva szövetségben.

- III/03/c. Dél-európai hadjáratok Arnulf keleti frank császár szövetségében.
- III/03/d. Nyugat-európai hadjáratok Berengár itáliai király szövetségeseiként.
- III/03/e. A magyar–német szövetségváltás és a 907. évi német támadás.
- III/03/f. A honfoglalás vitás kérdései, bolgár–besenyő támadás(?).
- III/03/g. A 907-es frank támadás, visszaverése és következményei.
- III/03/h. Hadjáratok keleten Bizánc ellen.
- III/03/i. A német és a bizánci adófizettetés.
- III/03/j. Adómegtagadásból fakadó büntetőhadjáratok.
- III/03/k. Géza fejedelemsége, Quedlinburg.
- III/03/l. A honfoglalás (895) mint hadjárat.

III/04. Szent István és a Szent (Megszentelt!) Korona.

- III/04/a. Szent István, az államszervező.
- III/04/b. Szent István, az egyházszerző.
- III/04/c. Szent István, a jogalkotó.
- III/04/d. Szent István, az országépítő.
- III/04/e. Szent István egyénisége a legendák és a krónikák világában.
- III/04/f. A Szent Istvánról kialakított téves kép gyökerei.
- III/04/g. Szent István, a római egyház szentje.

III/05. A középkori magyar állam.

- III/05/a. A nagyfejedelemség korának állama.
- III/05/b. Az Árpád-házi királyi magyar állam.
- III/05/c. Az Anjou-korszak állami élete.
- III/05/d. Zsigmond korának nézetei.
- III/05/e. A tatárdúlás és a közeledő török támadás hatása.

III/06. Mátyás magyar reneszánsza.

- III/06/a. A magyar ősiség megújulása.
- III/06/b. A lappangó hagyományok felelevenítése.
- III/06/c. Újjáéledő szimbólumok és rovásírás.
- III/06/d. A reneszánsz társadalmi gyökerei.
- III/06/e. Mezővárosok és árutermelés.
- III/06/f. A magyar szabad királyi városok 15. századi fénykora az európai várostípus. A nyugat-európai városi fejlődés és társadalmi mobilitás.

III/06/g. A török és a sikeres hadjáratok. A magyar kettős végvárrendszer kiépítése. (Luxemburgi Zsigmond kezdte meg, Mátyás folytatta.)

III/07. Dózsa György ideológiája.

III/07/a. A kereszties hadjáratok és ideológiája.

III/07/b. Bakócz Tamás szerepe.

III/07/c. Magyar kereszties hadjárat meghirdetése.

III/07/d. Huszitizmus és más eszmei háttér; a ferencesek társadalmi ellenzé-
kisége a magyar parasztháborúban és a reformáció hátterében.

III/07/e. Nemzeti (paraszt) polgárháború a nemzeti királyságért.

III/07/f. A főúri megtorlás formája és következményei.

III/08. A török hódoltság ellentmondásai.

III/08/a. Az Oszmán-hódítás és hódítók a 15-16. században. (Hogyan vált a
kis határmenti emirátusból a 16. század közepére 2,5 millió km²-nyi hatalmas bi-
rodalom?)

III/08/b. Európai összefüggések és a szulejmáni ajánlat.

III/08/c. A mohácsi csatavesztés háttere; az ellenfél, a lehetséges szövetsége-
sek és a Magyar Királyság.

III/08/d. A kettős királyválasztás következményei.

III/08/e. A három részre szakadt ország jellemzői, a kondominium rendszere.

III/08/f. A hosszú török hódoltság okai.

III/08/g. Mi tartotta meg a magyarságot magyarnak a hosszú török uralom
alatt?

III/08/h. A török uralom mérlege.

III/09. A Habsburgok térnyerése és törekvései.

III/09/a. A Habsburgok európai és magyarországi törekvései.

III/09/b. A törökellenes felszabadító háború következményei.

III/09/c. Habsburg ellenes szabadságharcok.

III/09/d. A 18. századi magyar fejlődés.

III/10. A magyar felvilágosodás és polgárosodás.

III/10/a. A német felvilágosult minták közvetítései Magyarországra.

III/10/b. A nevelés reformjának hatásai.

III/10/c. Mária Terézia testőrségének a tervezetthez ellentétes hatása.

III/10/d. Reakciók a francia forradalomra.

III/10/e. Szellemi bűvópatakok.

III/11. Az 1848-1849. évi polgári forradalom és szabadságharc.

III/11/a. A törvényhozási és a közéleti reformok.

III/11/b. Az országházon kívüli ellenzék forradalma.

III/11/c. Az utolsó rendi országgyűlés döntései.

III/11/d. Erdéllyel egyesített önálló polgári magyar állam.

III/11/e. A reakció támadása a magyar megújulás ellen.

III/11/f. A szabadságharc diadalai és bukása.

III/12. A kiegyezés és következményei.

III/12/a. Habsburg megtorlás és önkényuralom.

III/12/b. A magyar passzív ellenállás lehetőségei.

III/12/c. A Habsburg-hatalom külső kudarcai és belső válsága.

III/12/d. A magyar politika kiegyezési sikerei.

III/12/e. Két központú alkotmányos monarchia.

III/12/f. Gazdasági és tudományos fejlődés.

III/13. Az első világháború és magyar történelmi következményei.

III/13/a. A nemzetközi helyzet alakulása.

III/13/b. Az ország háborúba kényszerítése.

III/13/c. A magyar huszárság részvétele az első világháborúban.

III/13/d. Hősi helytállás és hadi veszteségek.

III/13/e. A győztesek gátlástalanságai.

III/13/f. Az 1000 éves ország szétdarabolása.

III/13/g. A határon túli elszakított magyar nemzeti közösségek sorsa.

III/13/h. A Wilson-féle önrendelkezési elv. Gyulafehérvári határozatok.

III/13/i. 1919. December 9. Párizsi Kisebbségi Egyezmény Románia és a Társult Főhatalmak között. Előzmények és következmények.

III/14. Magyarország a két világháború között.

III/14/a. Háborúvesztés, forradalmak, konszolidáció.

III/14/b. Az ország megcsonkításának következményei.

III/14/c. A Horthy-rendszer berendezkedése.

III/14/d. Kulturális és gazdasági teljesítmények.

III/14/e. Út keresés a nemzetegyesítés érdekében.

III/14/f. A határon túli elszakított magyar nemzeti közösségek története Trianontól a második világháborúig.

III/14/g. 1918-1938. A Gyulafehérvári Határozatoktól a Bukaresti Kisebbségi Statútumig.

III/14/h. Az 1921. évi földreform Romániában.

III/14/i. A magyar nyelvű oktatás helyzete Erdélyben.

III/15. A második világháború és történelmi következményei.

III/15/a. Magyarország részvétele a háborúban.

III/15/b. Magyar huszárok a második világháborúban.

III/15/c. Az 1944. október 15-ei, háborúból való kilépési kísérlet és tanulságai.

III/15/d. Területgyarapodások és területvesztések, szovjet megszállás.

III/15/e. A háborút lezáró fegyverszüneti egyezmény és a párizsi békeszerződés.

III/15/f. A "határon túli magyarok" helyzete, emigráció.

III/15/g. Barátsági szerződések — külpolitikai kényszerpálya, szovjetizálás.

III/15/h. "Koalíciós évek", pártok és pártharcok, a személyi kultusz évei.

III/15/i. Földosztás, áttérés a tervgazdálkodásra, a jóvátétel negatív hatásai a magyar gazdaságra.

III/15/j. Államosítások, az 50-es évek gazdaságpolitikája.

III/15/k. A határon túli magyar elszakított nemzeti közösségek története a második világháborútól napjainkig.

III/15/l. Erdély: 1944-1953. Párhuzamok: közképviseletről az önfeladásig. 1945-1996. Nemzetiségi Statútumtól az Autónia Statútumig. 1948-2000. Történelmi Magyar Egyházak jogfosztottsága.

III/16. Az 1956-os forradalom és szabadságharc célkitűzései és történelmi jelentősége.

III/16/a. A jóvátétel fizetés terhei.

III/16/b. A mindenre kiterjedő hatalom kártékonytsága.

III/16/c. A gazdasági sikertelenségek hatása.

III/16/d. A szocialista tábor problémái.

III/16/e. A szocialista hatalom belső válsága.

III/16/f. Tüntetésből forradalom, forradalomból szabadságharc.

III/16/g. Nemzetközi bénaság és szovjet háború Magyarország ellen.

III/16/h. Az 1956-os forradalom romániai hatásai.

III/16/i. A nyugati hatalmak elfogadják a Kádár-rendszert.

III/16/j. Az 1989-es fordulathoz vezető út (1968. január 1.).

IV. Művelődéstörténet.

IV/01. Ősi műveltségünk rétegei.

IV/01/a. A magyar lovas műveltség jegyei.

IV/01/b. A magyar paraszti műveltség jegyei.

IV/01/c. Ünnepek, szokások, hagyományok.

IV/01/d. Népdalok, népmesék, népművészet, szájhagyomány.

IV/02. Az ősi világnépek öröksége.

IV/02/a. Táltos kultusz: gyógyító és tudós emberek, vezérek.

IV/02/b. Turul monda, Csodaszarvas monda.

IV/02/c. Mondai hagyományból történelmi szereplők.

IV/02/d. A régi világnép és a kereszténység egyeztetése.

IV/02/e. Szűz Mária mint Nagyboldogasszony.

IV/02/f. A szentek névünnepei és a magyar naptár eseményei.

IV/03. Jelek, jelképek, jelentések.

IV/03/a. Az uráli, Ibrit-parti sziklarajzok vizsgálata írástörténeti eszközökkel.

IV/03/b. Termékenységi szimbólumaink az Urál–hegység és a Sárga-folyó (Huang-ho) között.

IV/03/c. Óvó, rontás elhárító jelek és cselekvések.

IV/03/d. Jelképek használati eszközökön, tárgyakon.

IV/03/e. Hímzett, festett és faragott virágok jelentései.

IV/03/f. A koronázási jelvények szimbolikája.

IV/04. Nyelvünk, írásunk ősisége.

IV/04/a. A Kaukázuson túli és a folyamközi (mezopotámiai) nyelvi és írástörténeti párhuzamok.

IV/04/b. A 'Huang-fan' és az ordoszi hun aranykorona. Legrégbbi ismert népvünk.

IV/04/c. A magyar (rovás)írás emlékei.

IV/04/d. A magyar jogi és irodalmi írásbeliség rovásírási korszaka.

IV/04/e. A rovásírás szerepe a tiltástól az elfogadásig.

IV/04/f. A magyar analfabetizmus a rovásírással élő relativitása.

IV/05. Zenénk ősi rétegei.

IV/05/a. A magyar énekes népzene rétegei, stílusai.

IV/05/b. A magyar énekes népzene keleti, törökös jellege.

IV/05/c. A magyar ötfokúság és a magyar népzene.

IV/05/d. A magyar népdalok ritmikája, dallam- és szövegösszefüggései.

IV/05/e. A magyar népi hangszerek és eredetük.

IV/05/f. A rézfúvós hangszerek kialakulása és szerepük a hadtörténetben.

IV/06. Ósvallási örökség és keresztény hitvilág.

IV/06/a. A Kaukázusból hozott vallások (katolicizmus, monofizitizmus) és a keleti kereszténység.

IV/06/b. A Kazár Birodalom-béli zsidó vallási hatás.

IV/06/c. A Nap-kultusz és a csillaghit maradványai.

IV/06/d. A Mária ünnepek ósvallási összefüggései.

IV/06/e. A szakrális vezető kiválasztása.

IV/06/f. Az ünneplési szokások és szertartások.

IV/06/g. Babonaság és boszorkányság.

IV/06/h. Ördög és angyal.

IV/07. A Szent (Megszentelt!) Korona, mint szimbólum együttes.

IV/07/a. A pántos korona keleti jellege.

IV/07/b. A pántos korona mint uralmi jelkép.

IV/07/c. A független földi hatalom jelképe.

IV/07/d. A zománcképi szereplők jelentései.

IV/07/e. A párta formáinak jelentései.

IV/07/f. A kereszt jelentősége.

IV/08. A Szent Korona-eszme.

IV/08/a. A Szent Korona jogi tana.

IV/08/a b. A Szent Korona-eszme Szent István Intelmeiben.

IV/08/a c. A Szent Korona a Magyarok Országának tulajdonosa.

IV/08/a d. A Szent Korona teste és tagjai.

IV/08/a e. A király és a magyar nemzet viszonya a Szent Koronához.

IV/08/a f. A Szent Korona koronázó szerepe.

IV/08/a g. A Szent Korona magyar nemzetet megőrző szerepe.

IV/09. A magyar címer és a nemzeti színek.

IV/09/a. A magyar címer tagozódása.

IV/09/b. A sávok jelentése.

IV/09/c. A kettős kereszt jelentése.

IV/09/d. A hármass halom jelentése.

IV/09/e. A korona, a címer koronája.

IV/09/f. A kis és a nagy magyar címer.

IV/09/g. Zászlók és lobogók.

IV/09/h. A nemzeti színek kialakulása.

IV/09/i. A nemzeti színek jelképei.

IV/10. Magyar állami és közösségi jelképek.

IV/10/a. Turul, Csodaszarvas, holló, pelikán stb.

IV/10/b. Liliom, árvalányhaj, tulipán, alma stb.

IV/10/c. Lándzsa, kard, íj stb.

IV/10/d. A koronázási jelvények jelképei.

IV/10/e. A magyar címer és a nemzeti zászló, mint jelkép.

IV/10/f. A királyok pénzein szereplő jelképek.

V. Műveltségünk keleti és nyugati kapcsolatai.

V/01. Nyelvünk keleti kapcsolatai.

V/01/a. Uráli, altaji, török és egyéb rokonságok.

V/01/b. Az írástörténet keleti párhuzamai.

V/01/c. Szkíták, hunok és avarok nyelve.

V/01/d. Jászok, szarmaták, gepidák nyelve.

V/01/e. Kazárok, besenyők, kunok nyelve.

V/01/f. Kabarok, székelyek, palócok nyelve.

V/01/g. Nyelvünk "nyugati" kapcsolatai, avagy a magyar–kelta (nyelvi) rokonság elmélete.

V/02. Népmeséink keleti kapcsolatai.

V/02/a. Az égig érő fa történetei.

V/02/b. A legkisebb fiú királyságai.

V/02/c. Fanyűvő óriások és varázsló törpék.

V/02/d. Táltos paripák és egyéb segítők.

V/02/e. Kacsalábon forgó paloták.

V/02/f. A székely és a kínai népmesék párhuzama.

V/03. Népzeneink keleti párhuzamai.

V/03/a. Az ötfokúság keleti párhuzamai.

V/03/b. Keleti típusú hangszerek.

V/03/c. A hunok zenei emlékei.

V/03/d. Az avarok zenei emlékei.

V/03/e. Az elő-magyarok zenei emlékei.

V/03/f. Honfoglalók sípjai.

V/03/g. A régi hit nyomai a népdalokban.

V/04. Kettős műveltséget egyesítő sajátos mitológiánk és annak keleti és keresztény párhuzamai.

V/04/a. Népművészetünk és annak jelképező, szakrális jellege.

V/04/b. A növényábrázolás elsődlegessége.

V/04/c. Lélekelemek ábrázolása.

V/04/d. A magyarság 'szent' állatai (szarvas, turul, oroslán).

V/04/e. A magyar mitológia ősi párhuzama: a sámánhit Belső-Ázsiából.

V/04/f. A magyar mitológia ősi párhuzama: a zoroaszteri (táltos) vallás Közép-Ázsiából (lóáldozattal).

V/04/g. A magyar mitológia keresztény párhuzamai.

V/04/h. Sumér örökség: a Napba Öltözött Asszony.

V/04/i. Boldogasszony ünnepek.

V/04/j. Keresztény balladák ősi összetevői.

V/04/k. A szentek névünnepeihez kapcsolt ősi hitek.

V/05. A magyar konyha keleti öröksége.

V/05/a. Keleti főzési hagyományok

V/05/b. Keleti fűszerek használata.

V/05/c. Változatosság és gazdagság.

V/05/d. A könnyű lovasság ételmei felszerelése.

V/05/e. A fejedelmi konyha edényei.

V/05/f. Az étkezés szertartásai.

V/05/g. Az ételek mint jelképek

V/06. Bizánci és római hatások.

V/06/a. Kaukázusi hatás a Bizánci Birodalomra, a pártus Arsakidától a Makedón dinasztiaig.

V/06/b. Bizánci kapcsolatok a hunok és az avarok óta.

V/06/c. Az Árpád-ház és Bizánc kapcsolata.

V/06/d. A bizánci kereszténység hatása.

V/06/e. Római lovagok és templomok.

V/06/f. A latin szertartás és nyelv elterjesztése.

V/06/g. Rómához pártolás az egyházszakadással.

V/06/h. Magyarország a kereszténység és a pápaság védőbástyája.

V/07. A magyar lovagság és a keresztes hadjáratok.

V/07/a. A magyar lovagság, mint a nyugat mintaadója.

V/07/b. A Szentföld felszabadításának eredeti magyar ötlete.

V/07/c. Magyar keresztes hadjáratok.

V/07/d. Részvétel a keresztes hadjáratokban.

V/08. A magyar reneszánsz (megújulás).

V/08/a. Vitéz János és Janus Pannonius.

V/08/b. Mátyás király a magyar múlt megújítója.

V/08/c. Mátyás könyvtára és Corvinái.

V/08/d. A magyar reneszánsz épületei (a 16–17. századi magyar és erdélyi reneszánsz. kiteljesedése és virágzása, az erdélyi rekeszzománcos reneszánsz).

V/08/e. A magyar reneszánsz egyéb alkotásai.

V/09. A vallási türelem törvénye Erdélyben.

V/09/a. Erdély a török korban.

V/09/b. Bethlen Gábor és a vallási türelem.

V/09/c. A többnemzetiségű és többvallású Erdély.

V/10. Magyar viselet és tánc (nemesi, városi, paraszti életmód, anyagi kultúra, szórakozás, viselet, tánc és erkölcs).

V/10/a. Főúri, polgári és paraszti lakás- és anyagi kultúra.

V/10/b. Városi utcakép, városi házak és lakásbelső.

V/10/c. A nemesség, a polgárság és a jobbágyság demográfiai sajátosságai, a család szerkezete. A születés, gyermek, halál, házassági szokások.

V/10/d. Főúri, polgári és paraszti étkezési kultúra, italozási szokások, borkultúra.

V/10/e. A magyar viselet kialakulása a 16–17. században, a főúri viselet gyönyörű darabjai; a díszmagyar, a magyar viselet típusai, ruhadarabjai.

V/10/f. Öltözködés és divat, mint társadalmi ösztönző erő.

V/10/g. Szórakozás tánc, városi, paraszti közerkölcs.

V/10/h. A magyar humor.

V/10/i. A népviselet gazdagsága.

V/10/j. A népviseleti tájegységek.

V/10/k. A magyar viselet típusai, ruhadarabjai.

V/10/l. A magyar tánc ősi elemei; a páros tánc, a hajdútánc. A nyugati táncok.

V/10/m. A magyar tánc tájegységek szerint.

V/10/n. A magyar csárdás, mint divattánc, a magyar verbunkos.

VI. Összefoglaló áttekintés a történettudományban.

VI/01. Történelmi kronológia (időrend).

VI/02. Östörténetünk (korai történetünk).

VI/03. A magyar nemzet múltja.

VII. Összefoglaló áttekintés a művelődéstörténetben.

VII/01. A történelmi magyar alkotmány.

VII/02. A történelemtanítás helye a magyar oktatásban.

VII/03. A magyar oktatásügy története 1920 előtt és után.

VII/04. A magyarországi kulturális egyesületek vázlatos története.

VII/05. A Kolozsvári Magyar Egyetem sorsa 1918 után.

VII/06. A magyar nemzeti közösségek helyzete.

VIII. Módszertani tanulságok.

VIII/01. A történelemoktatás módszertana.

VIII/02. Az őstörténet kutatás módszertana.

VIII/03. A történelemkutatás módszertana.

IX. Tartalmi következtetések.

IX/01. A magyar jelen és jövő a Kárpát-medencében.

IX/02. Autonómia (önigazgatás), regionalizmus (övezetek), integráció (egyesülés).

IX/03. Alkotmányosság és nemzethez kötődés.

IX/04. Teljes és tényleges egyenlőség — európai integráció.

X. Jelenünk.

X/01. Sorsunk, hivatásunk.

X/02. Évköri, nemzeti és családi ünnepeink.

X/03. Neveink, névadásunk, példaképeink.

X/04. Nagy- és főembereink, sportoló mintaképeink.

X/05. Lelkületünk, lelki egészségünk.

X/06. Testi megjelenésünk, testi egészségünk, nemzeti sportjaink és játékaink.

X/07. Műveltségünk, művelődési és mulatási, szórakozási szokásaink.

XI. Jövönk.

XI/01. Jövőképünk.

XI/02. Emberségünk megőrzése.

XII. Tudományunk.

XII/01. Embertudomány.

XII/02. Természet- és társadalomtudomány.

XII/03. Emberiségtudomány.

XII/04. Környezetünk megóvása.

XII/05. Tudományunk növekedése.

XII/06. Technikánk kiterjesztése.

XIII. Művészetünk.

XIII/01. Irodalom.

XIII/02. Színművészet.

XIII/03. Mozgóképkultúra.

XIII/04. Képzőművészet.

XIII/05. Zeneművészet.

XIII/06. Táncművészet.

XIV. Vallásunk.

XIV/01. Összehasonlító-vallástudomány és vallásfilozófia.

XIV/02. Magyar vallástörténet.

XV. Országok, övezetek, tájak története, élete, jellegzetességei.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bátonyi Pál nyá. honvéd ezredes, kutató, Dunakeszi.

Dr. Bordes, Francois őstörténész, múzeumigazgató, Bordeaux.

Dr. Cser Ferenc az MTA doktora (kémiatudomány) ny. kutatásvezető mérnök, Queanbeyan, Ausztrália.

Dr. Csihák György közgazdász egyetemi doktor, történész, a ZMTE elnöke, Zürich.

Dr. Darai Lajos a filozófiai tudományok kandidátusa, főiskolai tanár KJF, Kápolnásnyék.

Golarits Miklós könyvtáros, Veszprém.

Huszárik László földrajz-rajz szakos tanár és környezetgazdálkodási mérnök, Székesfehérvár.

Dr. Miklauzič István közgazdász, Pilisszántó.

Szekeres István íráskutató, Budakalász.

Záhonyi András írástörténész, Budapest.